

LZA Ekonomikas institūts • Institute of Economics L.A.Sc

Adrese: Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050, Latvija

Tel.371-7222830 Fax:371-7820608 E-mail: spiceina@lza.lv

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr 4

**LAIKS DARBAM UN ATPŪTAI
PĒCATMODAS GADOS LATVIJĀ**

Autori:

**Pārsla Eglīte, Inna Bronislava Zariņa,
Ausma Māra Cīce, Ieva Marga Markausa, Iveta Pavlina,
Bronislavs Ivbulis, Ilze Gņedovska**

TIME USE IN LATVIA, 1996

(in English: contents, summary and tables)

Rīga, 1999

139901

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

PHYSICS DEPARTMENT

RECEIVED

APR 15 1954

PHYSICS DEPARTMENT
5712 S. UNIVERSITY AVE.
CHICAGO, ILL.

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

139901

2-2
2005-6
194

LZA Ekonomikas institūts • Institute of Economics L.A.Sc

Adrese: Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050, Latvija
Tel.371-7222830 Fax:371-7820608 E-mail: spiceina@lza.lv

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr 4

LAIKS DARBAM UN ATPŪTAI
PĒCATMODAS GADOS LATVIJĀ

Autori:

**Pārsla Eglīte, Inna Broņislava Zariņa,
Ausma Māra Cīce, Ieva Marga Markausa, Iveta Pavlina,
Broņislavs Ivbulis, Ilze Gņedovska**

TIME USE IN LATVIA, 1996

(in English: contents, summary and tables)

Rīga, 1999

0305064632

UDK 314(474.3)

Ap 116

**APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr 4: Laiks darbam un atpūtai
pēcatmodas gados Latvijā. Autori: P.Eglīte, I.B. Zariņa, A.M. Cīce, I.M. Markausa,
I.Pavlina, B. Ivbulis, I. Gņedovska. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1999, - 122 lpp.**

Izdevumā iekļauti LZA Ekonomikas institūta veiktā pētījuma rezultāti, izpildot Latvijas Zinātnes Padomes finansētās pētījumu programmas "Latvijas iedzīvotāji un tautas veselība" apakšprogrammu "Pārmaiņas iedzīvotāju dzīvesveidā un rūpēs par savu veselību" (1995.-1999.)

Atbildīgā redaktore: **Pārsla Eglīte**

Datormkrets: **Bronislavs Ivbulis**

Izdots ar Latvijas Zinātnes Padomes atbalstu

ISBN 9984-9364-1-4

ISSN 1407-2246

©LZA Ekonomikas institūts, 1999

Iespiests: Rīgā, SIA "P&K"

Saturs

	Lpp.
Ievads (P. Eglīte)	7
1. Metodika (I.B. Zariņa)	9
2. Dažādu iedzīvotāju grupu laika izlietojums	15
2.1. Nodarbināto iedzīvotāju laika izlietojums (A.M. Cīce)	15
2.2. Mācību iestāžu audzēkņu laika izlietojums (I. Pavlina)	22
2.3. Algas darbā un mācībās neiesaistījušos (mājsaimniecībā nodarbināto) iedzīvotāju laika izlietojums (I.M. Markausa)	32
3. Laika izlietojums dažādiem nolūkiem vai vajadzībām	43
3.1. Peļņas darbam izlietotais laiks (A.M. Cīce)	43
3.2. Mājas aprūpes laiks (I.M. Markausa)	55
3.3. Bērnu aprūpei veltītais laiks (I. Pavlina)	72
3.4. Dzīvotspējas atjaunošana un veselības uzturēšana (P. Eglīte)	87
3.5. Brīvais laiks (I.B. Zariņa)	96
Secinājumi (P. Eglīte)	112
Pielikumā:	
Dienasgrāmatas paraugs	115
Nodarbību klasifikātors	116
Literatūra par laika izlietojumu Latvijā	120
Kopsavilkums angļu valodā (summary)	121

0307064632

Contents

	Page
Introduction (P. Eglīte)	7
1. Methodology (I.B. Zariņa)	9
2. Use of time by different groups of the population	15
2.1. Employed (A.M. Cīce)	15
2.2. Students (I. Pavlina)	22
2.3. Economically inactive (I.M. Markausa)	32
3. Time use for certain needs	43
3.1. Paid job (A.M. Cīce)	43
3.2. Domestic tasks (I.M. Markausa)	55
3.3. Child care (I. Pavlina)	72
3.4. Personal needs and health (P. Eglīte)	87
3.5. Leisure (I.B. Zariņa)	96
Conclusions (P. Eglīte)	112
Appendix	
Example of Diary	115
List of Activities	116
Publications on time use in Latvia	120
Summary	121

Ievads

Visas norises dabā un sabiedrībā notiek laikā un arī tiek ierobežotas ar zināma laikposma – dienas, nedēļas, gadalaika, paredzamā mūža – vai citu norišu ilgumu. Pateicoties tam, laiks ir izmantojams par dažādo norišu un darbību universālu skaitlisku raksturojumu, kas vienlīdz noderīgs gan dažādos vēstures posmos un dažādās valstīs dzīvojošo indivīdu, tā veselu valstu iedzīvotāju kopuma darbības un dzīves kvalitātes mērīšanai.

Ziņas par dažādu iedzīvotāju slāņu diennakts vai nedēļas laika raksturīgo sadalījumu noteiktiem nolūkiem un vajadzībām dažās valstīs jau kopš XX gadsimta sākuma tiek izmantotas daudzu tādu sociālo parādību un norišu izpētei, par kurām nav citu – skaitlisku datu, kas būtu pārbaudāmi (saskaitot dažādo nodarbību ilgumu noteiktā laikposmā) un tātad ticami. To starpā: faktiskais darba laika ilgums un atpūtas pietiekamība darbaspēju atjaunošanai; neapmaksātā mājsaimniecības darba atšķirības vīriešiem un sievietēm; brīvā laika izlietojums pašattīstībai, kultūras patēriņam vai izklaidei, u.tml. Tāpēc nemitīgi aug laika izlietojuma pētījumus veikušo valstu skaits no visām pasaules daļām, daudzās – jau atkārtoti: Krievijā, Somijā, Kanādā, Ungārijā, Latvijā u.c.

Kopš 60. gadiem tiek rīkoti arī starptautiski salīdzināmi laika izlietojuma pētījumi, kas raksturo atsevišķās valstīs sasniegto ekonomiskās attīstības līmeni un dzīves kvalitāti, sociālās un dzimumlīdztiesības pakāpi, vaļas ieradumu īpatnības. Darbojas Starptautiskā laika pētnieku apvienība (*International Association of Time Use Research*). Tās regulāri rīkotajās konferencēs tiek apspriesti gan pētījumu rezultāti, gan metodiskās pilnveides iespējas. 90. gados veikti mēģinājumi aprēķināt mājražošanas, kā arī neapmaksātajos mājsaimniecības darbos pašu patēriņam radītās produkcijas un pakalpojumu apjomu un īpatsvaru iekšzemes kopproduktā. Šādus mēģinājumus un atbilstošas metodikas izstrādi aktīvi atbalsta ANO Statistikas departaments, jo bez šīm ziņām starpvalstu ekonomiskās attīstības salīdzinājumiem izmantojamie rādītāji ir nepilnīgi, un secinājumi – apšaubāmi.

Latvijā pirmo laika izlietojuma pētījumu 1968. gadā veica Fiziskās kultūras un sporta institūta (tagad – Sporta pedagogijas akadēmija) pasniedzēji [Mincs ...]. Dažāda lieluma pilsētu – Rīgas, Daugavpils un Krāslavas – strādājošie iedzīvotāji tika aptaujāti par anketās nosaukto nodarbību ilgumu.

Jau 1972. gadā plašāku pētījumu par 12 gadu un vecāku iedzīvotāju nedēļas laika izlietojumu Rīgā, mazākās pilsētās (Valmierā, Talsos) un laukos izdarīja LZA Ekonomikas institūts [Balans ..., Cīce u.c.; Eglīte u.c. 1979]. Pavisam tika iegūti 4034 cilvēku nedēļas laika budžeti. Šai gadījumā aptaujas vietā tika izmantots secīgs visu diennakts laikā veikto darbību pieraksts hronokartēs ar 5 minūšu intervālu. Metode un nodarbību klasifikācija bija aizgūtas no 1965. gada starptautiskā pētījuma, kurā piedalījās 10 valstis, ieskaitot bijušo PSRS, tāpēc iegūtie dati bija salīdzināmi ar ASV, vairākām Eiropas valstīm un Pleskavas apgabalu.

1987. gadā Ekonomikas institūts veica jaunu pētījumu pēc tās pašas metodikas un tais pašās mazpilsētās, kas ļāva izziņāt varbūtējās pārmaiņas laika izlietojumā [Dinamika ...; Eglīte, Zariņa ... 1989. un 1993.]. Iegūtie dati tika izmantoti arī starptautiskiem salīdzinājumiem. Izrādījās, ka Latvijas iedzīvotāju darba slodze kā apmaksātā, tā neapmaksātā mājas darbā, ir lielāka nekā Somijā, īpaši sievietēm, bet brīvais laiks vīriešiem par 7 un sievietēm par 11 stundām nedēļā – mazāks [Niemi ..., Eglīte ... 1991.]. Attiecīgi mazāk laika Latvijas iedzīvotāji bija atvēlējuši saejai, TV pārraidēm, lasīšanai, sabiedriskai darbībai, savukārt vairāk – vienīgi mākslas baudīšanai teātros un izstādēs.

Vēl savus 10 gadus vēlāk radās iespēja veikt jaunu Latvijas iedzīvotāju laika izlietojuma izpēti – jau pēc pārejas uz tirgus ekonomiku, turklāt salīdzināmu ar visu Eiropas Savienības valstu laika budžetiem. Pēc kopējas "Eurostat" saskaņotas metodikas (sīkāk sk. 1. nodaļā)

Latvijā jau 1996. gadā šādu pētījumu veica Ekonomikas institūts sadarbībā ar Centrālo Statistikas pārvaldi. Citās valstīs datu ieguve uzsākta tikai 1999. gadā, tāpēc pagaidām iespējama vienīgi Latvijas datu analīze. Galvenās tabulas par abu dzimumu nodarbināto, mācību iestāžu audzēkņu un pārējo iedzīvotāju laika izlietojumu noteiktām vajadzībām kopā valstī, Rīgā, mazpilsētās un laukos, kā arī šīs nodarbības veikušo īpatsvaru nedēļas laikā, darbdienās, sestdienās vai svētdienās jau publicētas īpašā statistikas biļetenā [Latvijas ...]. Interesentiem, kas vēlētos salīdzināt 1996. un 1987. gadu datus pēc minētajām publikācijām, jāveic neliels pārrēķins, jo atsevišķo nodarbību sadalījums pa to grupām abos gados nedaudz atšķiras (sk. atbilstošo uzdevumu pielikumos).

Mūsu piedāvājamajā izdevumā iekļauts dažādu iedzīvotāju grupu laika izlietojuma salīdzinājums un kopš 1987. gada notikušo pārmaiņu konstatācija, kā arī novērojamo atšķirību un pārmaiņu iespējamais skaidrojums un vērtējums no iedzīvotāju veselības un garīgās izaugsmes viedokļa.

Vērtēt citu cilvēku laika izlietojumu, kas, kā jau minēts, ir viņu dzīvesveida un – attiecībā uz brīvo laiku – arī personiskās izvēles atspoguļojums, ir ļoti delikāts uzdevums. Un tomēr. Zinot Latvijas iedzīvotāju īso (Eiropas mērogā) mūža ilgumu, visumā vājo veselības stāvokli un tā galvenos riska faktorus, pavisam atteikties no laika izlietojumā vērojamo ieradumu vērtējuma būtu sociāli bezatbildīgi.

Katra cilvēka un visas sabiedrības laiks kā kopumā, tā atsevišķos dzīves posmos uzskatāms par neatjaunojamu resursu, kas nav ne uzkrājams, ne nopērkams. Tas noteic laika vērtību un nepieciešamību to lietderīgi izmantot, t.i., atvēlēt nepieciešamo laiku visu vajadzību apmierināšanai, ieskaitot katra un visu darbotiespēju uzturēšanu un attīstību, kā arī tam labvēlīgu apstākļu radīšanu. To starpā – vispārēja laika vērtības apzināšanās, tā pilnvērtīgas izmantošanas iemaņu apgūšana katram pašam un saudzīga attieksme pret citu laiku.

Šī izdevuma mērķi:

- sniegt informāciju par faktisko laika izlietojumu Latvijā un tā īpatnībām dažādās iedzīvotāju grupās,
- uzrādīt iespējas pārdalīt laiku starp vairāk un mazāk intensīvām un attīstošām nodarbībām, piemēram, aizvietojo darbietilpīgos mājas darbus ar pakalpojumu izmantošanu un visai vienveidīgi mājās pavadīto brīvo laiku ar daudzveidīgiem atpūtas veidiem ārpus mājas,
- pievērst uzmanību neizmantotām sadzīves, izglītības un atpūtas pakalpojumu piedāvājuma iespējām,
- rosināt indivīdu un dažādu nozaru pārstāvju pārdomas un darbību, kas veicinātu laika efektīvu izmantošanu augstākas dzīves kvalitātes sasniegšanai.

1. Metodika

Datu iegūšanas avots un metode. Iedzīvotāju aptauja ir vienīgā reālā iespēja iedzīvotāju dzīvesveida un tā raksturotāja - laika izlietojuma noskaidrošanai. Parasti aptaujājamo kopumā iekļuvušās personas pieraksta savas dienas gaitas. To darīt var dažādi. Iedzīvotāju laika izlietojuma izpēti metodikai, kā jebkurai metodikai, ir vislabākā veidā jākalpo un jāatbilst pētījuma mērķim un vajadzībām. Taču sociālajās zinātnēs izmantojamās metodes īstenības izzināšanai vienmēr ir ar zināmu tuvinājumu labākajam variantam, kāds tajā brīdī konkrētā sabiedrības attīstības posmā ir iespējams.

Izvēloties un sagatavojot metodiku Latvijas iedzīvotāju laika izlietojuma izpētei 1996. gadā, lai noskaidrotu pārmaiņas iedzīvotāju dzīvesveidā un rūpēs par savu veselību, ir ņemti vērā vairāki ierobežojumi un nosacījumi:

1. Metodikas piemērotība Valsts statistikas uzdevumiem un iespējām.
2. Latvijas iedzīvotāju laika izlietojuma salīdzināmība ar citu valstu iedzīvotāju laika izlietojumu.
3. Iedzīvotāju laika izlietojuma salīdzināmība ar iepriekšējos pētījumos Latvijā iegūtiem datiem 1972. un 1987. gadā.

Uz līdzšinējo ārvalstu pētījumu fona Latvija bija sava veida izņēmums, jo minētās iedzīvotāju aptaujas veica pētnieciska iestāde, bet nevis Valsts Statistika, kā tas ir citās valstīs. 80. un 90. gados vairāki iedzīvotāju laika izlietojuma rādītāji ir kļuvuši par vispārāzītiem sociāliem indikātoriem un ir ieviesti starptautiskās valstu attīstības statistisko rādītāju gadagrāmatās. Lai nodrošinātu salīdzināmību starp valstīm, iedzīvotāju aptaujas par laika izlietojumu, līdzīgi kā citi novērojumi, tiek veikti ar vienādām metodēm. Tā kā laika izlietojuma novērojumi ir salīdzinoši jauna statistikas joma, tad arī metodika tiek aizvien pilnveidota. Eiropā starp valstīm šī darba koordināciju veic *Eurostat* speciāla darba grupa. Sadarbojoties ar šo grupu Latvijas Statistikas pārvalde un LZA Ekonomikas institūts arī realizēja 1996. gadā abu institūciju kopīgu projektu: Latvijas iedzīvotāju pilotaptauju par viņu laika izlietojumu, izmantojot *Eurostat* metodiku.

Eurostat metodikas izmantošana ļauj Latvijai ieiet Eiropas statistikas apritē arī iedzīvotāju laika izlietojuma novērojumu jomā. Tajā pat laikā šī metodika ļauj ikvienai dalībvalstij izdarīt atbilstošus papildinājumus nepieciešamības vai lokālo īpatnību dēļ. Latvijas gadījumā papildinājumi galvenokārt saistās ar jaunā un iepriekšējo gadu datu salīdzināmības nodrošinājumu, kas atbilst pētnieciskām vajadzībām, tajā skaitā, pētījumu programmai "Latvijas iedzīvotāji un tautas veselība".

Izslases kopums. Pētnieciskos nolūkos pilotaptaujas izslases kopums 1996. gadā tika paplašināts līdz tādām, kas pārstāv visu valsti un ļauj salīdzināt laika izlietojumu galvenajās iedzīvotāju grupās ar 1987. un 1972. gada aptaujās iegūto informāciju. No iepriekšējiem pētījumiem zināms, ka laika izlietojumu ietekmē gadalaiks, tāpēc aptauja notika 1996. gada pavasarī un vēlā rudenī, tādējādi izlīdzinot sezonas ietekmi un pietuvinot iedzīvotāju laika izlietojumu vidējam gadā. Izslases kopumā tika iekļauti iedzīvotāji, sākot ar 10 gadu vecumu. Abās sezonās kopā aptaujāts 2131 (N) iedzīvotājs.

Aptaujāto izslases kopums 1996. gadā tika izveidots mājsaimniecības budžetu tīklā, kur attiecīgajos mēnešos noritēja mājsaimniecību budžetu pētījums. Izlasi izveidoja Valsts Statistikas pārvaldes eksperts Jānis Lapiņš. Atbilstoši tam pilsētās izslases vienība ir persona, laukos – mājsaimniecība. Apsekojuma vienības gan pilsētās, gan laukos ir visas vienā mājsaimniecībā ar izlasē iekļautajām personām (izlasē iekļautajās mājsaimniecībā) dzīvojošās 10 gadus vecas un vecākas personas.

Pilsētās izlase tiek veidota kā vienpakāpju vai divpakāpju gadījumizlase un tās iegūšanai tiek izmantots iedzīvotāju reģistrs. Laukos izlase tiek veidota kā divpakāpju gadījumizlase un tās iegūšanai tiek izmantoti pagastu mājsaimniecību saraksti. Gan pilsētās, gan laukos visiem vienas un tās pašas mājsaimniecības aptaujātajiem locekļiem izlasē iekļaušanas varbūtība sakrīt ar pašas mājsaimniecības varbūtību iekļūt izlasē.

Kā zināms no iepriekšējiem pētījumiem, iedzīvotāju laika izlietojumu būtiski ietekmē vairāki sociāli demogrāfiski raksturojumi: dzimums, nodarbinātība, apdzīvotības tips, izglītība,

vecums un ģimenes sastāvs. Pēdējais lielā mērā korelē ar vecumu, tāpēc visu vecumu iedzīvotāju pietiekama pārstāvniecība izlasē garantē arī dažādu ģimenes tipu pārstāvniecību tajā, kālab arī vecums tiek izmantots statistiski grūti fiksējamā ģimenes tipa vietā. Izlases kopums ir pietiekams, ja mazākās pēc būtiskajiem raksturojumiem izveidotās iedzīvotāju grupas pārstāv vismaz 20 respondentu.

Iegūtais aptaujāto kopums pilnībā izmantojams Latvijas iedzīvotāju laika izlietojuma izpētei no laika izlietojuma viedokļa galvenajās iedzīvotāju grupās, t. i. dalījumā pēc dzimuma, nodarbinātības un vecuma. Par to, pirmkārt, liecina pietiekamais aptaujāto skaits grupās pēc pamatnodarbošanās: 985 nodarbinātie, t.sk. 485 vīrieši un 500 sievietes, 297 mācību iestāžu audzēkņi, t.sk. 147 jaunieši un 150 jaunietes, 849 peļņas darbā un mācībās nenodarbinātie, t.sk. 307 vīrieši un 542 sievietes; otrkārt, vidējais vecums, kas ir tuvs izvēlēta vecuma intervāla vidum (1.1. tabula). Izņēmums ir studenti, kuri nav pietiekami pārstāvēti izlasē. Treškārt, aptaujāto vidū Rīgas, pārējo pilsētu un lauku iedzīvotāji ir pārstāvēti atbilstoši faktiskam sadalījumam valstī (1.2. tabula).

1.1. tabula

Aptaujāto kopuma raksturojums pēc nodarbinātības, dzimuma un vecuma, 1996
•Distribution of respondents by employment, gender and age, 1996

Pamatnodarbošanās un vecumgrupa • Employment and age	Aptaujāto skaits grupā • Number of resp.		Vidējais vecums grupā • Average age, years	
	Vīrieši • Men	Sievietes • Women	Vīrieši • Men	Sievietes • Women
<i>Nodarbinātie, kopā • Employed, total</i>	485	500	40.2	40.6
t.sk. • of which				
līdz 19 gadiem • up to 19 years	10	9	18.1	18.0
20 – 24	50	44	22.1	22.1
25 – 44	245	254	34.7	35.4
45 – 59	150	172	51.6	51.1
60 +	30	21	65.7	65.2
<i>Mācību iestāžu audzēkņi • Students</i>	147	150	16.1	15.1
t.sk. • of which				
10-15	84	84	12.5	12.6
16-19	49	58	17.0	16.9
20+	14	8	35.0	28.3
<i>Pārējie*, kopā • Other*, total</i>	307	542	52.9	54.6
t.sk. • of which				
16 – 54 (59)	159	216	37.8	35.0
55 – 59	-	67	-	57.3
60 – 69	93	133	64.4	64.7
70 +	55	123	77.0	77.1
<i>Pavisam • Total</i>	939	1192	-	-

* Peļņas darbā un mācībās nenodarbinātie • Not engaged in job or studies

Vīriešu skaits izlasē pēc apdzīvotības tipa, pieņemot Rīgu par 1 ir sadalījies R : PP : L = 1 : 1.13 : 1.10 bet aptaujāto sieviešu skaits kā 1 : 0.92 : 0.86 (1.2. tabula). Atbilstoši statistikas datiem par 1998. gadu, pieņemot Rīgu par 1, iedzīvotāji vecumā no 10 līdz 79 gadiem sadalās tā: vīrieši – R : PP : L = 1 : 1.11 : 0.95, bet sievietēm atbilstošais faktiskais sadalījums ir 1 : 1.08 : 0.85. Izlasē vīriešu vidū par 0.15 punktiem ir vairāk laucinieku, bet sieviešu vidū par 0.16 punktiem vairāk izlasē pārstāvētas mazpilsētas.

Ceturtkārt, aptaujāto kopums pēc izglītības līmeņa ir tuvs faktiskajam. Aptaujāto vīriešu sadalījums pēc iegūtās izglītības praktiski sakrīt ar statistikā uzrādīto (1.3. tabula). Aptaujāto sieviešu vidū ir vērojama nobīde par 1.6 procenta punktiem par labu augstākai izglītībai un 2.6 punktiem par labu vidējai izglītībai uz pamata un zemākas izglītības rēķina. Nobīde ir izskaidrojama ar to, ka salīdzināmie kopumi atšķiras, īpaši sievietēm. Faktiskais sadalījums attiecas uz visiem 20 gadus un vecākiem iedzīvotājiem, bet izlase ir nedaudz jaunāka, proti, te praktiski pārstāvēti cilvēki līdz 80 gadiem. Uz vecāko gada gājumu rēķina faktiskajā sadalījumā

pēc izglītības ir lielāks īpatsvars cilvēkiem ar pamata izglītību. Tādējādi respondentu sadalījums pēc iegūtās izglītības praktiski neatšķiras no faktiskā sadalījuma atbilstošajā vecumā.

1.2. tabula

**Aptaujāto kopuma raksturojums pēc nodarbinātības un dzimuma
atkarībā no apdzīvotības tipa, 1996**

• Distribution of respondents in urban and rural areas by employment and gender, 1996

Pamatnodarbošanās pēc apdzīvotības tipa • Employment and place of residence	Aptaujāto skaits grupā • Number of resp.		Vidējais vecums grupā • Average age, years	
	Vīrieši • Men	Sievietes • Women	Vīrieši • Men	Sievietes • Women
<i>Nodarbinātie, kopā • Employed, total</i>	485	500	40.2	40.6
no tiem • of which				
Rīga • Capital Riga	160	168	40.8	40.6
pārējās pilsētas • other urban	170	176	40.0	40.4
lauki • rural	155	156	39.9	40.7
<i>Mācību iestāžu audzēkņi • Students</i>	147	150	16.1	15.1
no tiem • of which				
Rīga • Capital Riga	40	51	17.5	15.7
pārējās pilsētas • other urban	63	59	16.3	15.0
lauki • rural	44	40	14.6	14.5
<i>Pārējie, kopā • Other*, total</i>	307	542	52.9	54.6
no tiem • of which				
Rīga • Capital Riga	92	207	55.5	56.6
pārējās pilsētas • other urban	96	162	52.4	53.3
lauki • rural	119	173	52.9	53.3
<i>Pavisam • Total</i>	939	1192	-	-

* Peļņas darbā un mācībās nenodarbinātie • Not ingaged in job or studies

1.3. tabula

**Aptaujāto sadalījums pēc iegūtās izglītības 1996. gadā
un iedzīvotāju sadalījums pēc iegūtās izglītības uz 1998. gada novembri**

**• Distribution of respondents in 1996
and all population in November, 1998 by the level of education**

Iegūtā izglītība • Level of education	Vīrieši, 20 gadus un vecāki • Men 20 and more of age		Sievietes, 20 gadus un vecākas • Women 20 and more of age	
	1996	1998, nov.	1996	1998, nov.
Kopā, % • Total, %	100.0	100.0	100.0	100.0
t.sk. • of which				
augstākā • higher	13.8	14.0	17.2	15.6
vidējā • secondary	55.9	55.2	58.3	55.7
pamata un zemāka • basic or less	30.3	30.7	24.5	28.9

Aptaujas dokumenti. Respondenti tika aptaujāti viņu dzīvesvietā. Aptaujāts tika katrs saimes loceklis, kas nav jaunāks par 10 gadiem. Aptaujas dokumentu komplektā katrai mājsaimniecībai ietilpa:

- mājasaimniecības anketa**, kurā intervētājs ieraksta ziņas par saimes sastāvu, mājokļa un dzīves apstākļu raksturojumu, ienākumiem.
- katram 10 gadu un vecākam saimes loceklim (respondentam):
  - individuālā anketa**, kuru aizpilda respondents, atbildot uz jautājumiem par savu nodarbinātību, izglītību, sabiedrisko darbību, veselību un dažām brīvā laika interesēm
  - dienasgrāmata par 3 dienām**: 1 darbdienu, sestdienu un svētdienu, kurā respondents īsi pierakstīja savu darbošanos šajā periodā atbilstošajā diennakts laikā

(1. pielikums). Dienasgrāmatā līdztekus pamatdarbībām ir paredzēta vieta arī paralēli veikto darbību pierakstam, kā ziņām ar ko kopā un kur laiks izlietots. Latvijā atšķirībā no citām valstīm, kur dienasgrāmatā bija paredzēta viena izejamā diena, dienasgrāmatā ir aprakstītas abas: sestdiena un svētdiena. Izvēli noteica fakts, ka Latvijā bieži vismaz viena no tām ir darbdiena.

- c) **nedēļas dienasgrāmata**, kuru grafiskā veidā uz vienas lapas aizpildīja tikai tie respondenti, kam bijis peļņas darbs aptaujas nedēļas laikā.

Pie šādiem nosacījumiem katram respondentam dienasgrāmata ir derīga tikai komplektā ar individuālo anketu un mājsaimniecības anketu, kura ir kopēja visiem aptaujātajiem saimes locekļiem.

1996. gadā tika iegūtas un pētījumā izmantotas 2131 individuālā anketa, 2131 dienasgrāmata 3 dienām un 610 mājsaimniecību anketas. Tas nozīmē, ka vidēji mājsaimniecībā tika aptaujātas 3.4 personas.

Nodarbību klasifikators. 1996. gadā iegūtās individuālās dienasgrāmatas ir kodētas pēc *Eirostat*'a pilotaptaujai paredzētajiem nodarbību kodiem. Atbilstoši tam nodarbības iedalītas 10 grupās:

0. Rūpes par sevi
1. Peļņas darbs
2. (daļēji). Regulārās mācības
2. (daļēji). Papildmācības un pašizglītība
3. Mājas un bērnu aprūpe
4. Sabiedriskā un reliģiskā darbība
5. Saiešanās un izklaide
6. Sporta, fizikultūras nodarbības
7. Vaļasprieks un spēles
8. Sabiedriskie saziņas līdzekļi
9. Nesadalītais laiks

Iegūtais individuālā laika izlietojuma apraksts 1972. un 1987. gadā ir kodēts pēc Novosibirskas (Krievijas Federācija) sociologu izstrādātā klasifikatora ar 123 posteņiem vai nodarbībām, kas 1965. gadā tika lietots arī starptautiskajā laika budžetu pētījumā. 1996. gada aptaujā iegūtās individuālās dienasgrāmatas ir kodētas pēc *Eirostat*'a pilotaptaujai paredzētā klasifikatora, kurš ir pietiekami detalizēts datu salīdzināšanai ar citos pētījumos iegūtiem. Pilns Latvijas pētījumā izmantoto nodarbību un to kodu uzskaitījums dots 2. pielikumā. 1996. gadā ir iegūts laika izlietojums par 176 nodarbībām. To secība atšķiras no *Eirostat*'a piedāvātās. Salīdzināmības nodrošināšanai ar iepriekšējiem Latvijā veiktajiem pētījumiem, šajā klasifikatorā nodarbību grupu secība ir dota atbilstoši laika izlietojuma pamatsastāvdaļām:

- **Kopējā darba slodze** - laiks, kas patērēts peļņas darbam, regulārām mācībām, mājsaimniecības un bērnu aprūpei (1. grupa un 2. grupa daļēji, 3. grupa)
- **Rūpes par sevi jeb** fizioloģisko vajadzību apmierināšana – laiks gulēšanai, ēšanai, slimošanai gultas režīmā, ķermeņa kopšanai (0. grupa)
- **Brīvais laiks** – izvēles laiks, kas patērēts vaļaspriekiem, nesaistītām ar pienākumu (2. grupa daļēji, 4.-8. grupa)
- **Nesadalītais laiks** – patērētais laiks, kura izlietojumu respondents dienasgrāmatā netika sīkāk raksturojis (9. grupa).

Ceļā pavadītais laiks ir pievienots atbilstošajām nodarbību apakšgrupām, t.i. ar kurām šis ceļš ir bijis saistīts.

Ir jāņem vērā, ka cilvēku darbošanās ir daudz bagātāka nekā to ir bijis iespējams fiksēt ar izmantoto 176 kodu palīdzību, tāpēc ir sastopami gadījumi, kad vairākas dienasgrāmatās pierakstītās nodarbības ir kodētas ar vienu un to pašu kodu.

Laika izlietojuma pamatrādītāji. Iedzīvotāju laika izlietojuma pētījumos visbiežāk izmantotais rādītājs ir vidējais noteiktas iedzīvotāju grupas pārstāvja laika budžets jeb laika izlietojums pa nodarbībām noteiktā laika periodā (gads, mēnesis, nedēļa, darbdiena un tml.). Rēķināt vidējo laika izlietojumu izlasē nav jēgas, jo to ietekmē izlases struktūra, kura neatbilst

ģenerālajai pēc visiem laika izlietojumu noteicošiem raksturojumiem. Ja ir nepieciešamība zināt laika izlietojumu sabiedrībā, tad tas ir jāsvaro atbilstoši iedzīvotāju sociāli demogrāfiskam sastāvam pēc raksturojumiem, kas būtiski ietekmē laika izlietojumu.

Līdztekus vidējiem dažādu iedzīvotāju grupu laika budžetiem tiek lietoti arī citi laika izlietojuma rādītāji. Latvijas iedzīvotāju laika pētījuma gaitā aprēķinātie un izmantotie rādītāji iedalāmi 4 grupās:

1. Vidējie laika budžeti.

- 1) dažādu iedzīvotāju grupu *vidējie darbdienas laika budžeti*, kas atspoguļo 24 stundu izlietojumu vidēji vienā diennaktī no pirmdienas līdz piektdienai vidēji vienam cilvēkam aptaujāto grupā. *Vidējie darbdienas laika budžeti* iegūti aprēķinu ceļā no individuālajiem darbdienas laika budžetiem, apvienojot grupās respondentus pēc noteiktiem sociāli demogrāfiskiem raksturojumiem un vienlaikus aprēķinot grupām raksturīgo vidējo laika izlietojumu darbdienā. Tā kā respondentu aizpildītajās dienasgrāmatās ir vienmērīgi pārstāvētas visas dienas no pirmdienas līdz piektdienai, tad apvienojot respondentus grupās nedēļas darba dienu sadalījums arī ir vienmērīgs.
- 2) dažādu iedzīvotāju grupu *vidējie sestdienas laika budžeti*, kas atspoguļo 24 stundu izlietojumu sestdienā vidēji vienam cilvēkam aptaujāto grupā. *Vidējie sestdienas laika budžeti* iegūti aprēķinu ceļā no individuālajiem sestdienu laika budžetiem, apvienojot grupās respondentus pēc noteiktiem sociāli demogrāfiskiem raksturojumiem un vienlaikus aprēķinot grupām raksturīgo vidējo laika izlietojumu sestdienā.
- 3) dažādu iedzīvotāju grupu *vidējie svētdienas laika budžeti*, kas atspoguļo 24 stundu izlietojumu svētdienā vidēji vienam cilvēkam aptaujāto grupā. *Vidējie svētdienas laika budžeti* iegūti pēc tā paša algoritma kā sestdienas budžeti (skat. iepriekšējo punktu).
- 4) dažādu iedzīvotāju grupu *vidējie nedēļas laika budžeti*, kas atspoguļo 168 stundu izlietojumu vidēji nedēļā vidēji vienam cilvēkam aptaujāto grupā. Katrs nedēļas laika budžets vienlaikus ir attiecināms uz vidējo gadā, jo ar aptaujas sezonas izvēli ir izlīdzināta tās ietekme uz laika izlietojumu. *Vidējie nedēļas laika budžeti* iegūti aprēķinu ceļā no individuālajiem laika budžetiem, pareizinošot respondenta darbdienas laika budžetu ar 5 (darbdienas skaits) un pieskaitot sestdienas un svētdienas laika budžetus. Apvienojot grupās respondentus pēc dažādiem sociāli demogrāfiskiem raksturojumiem, vienlaikus tiek aprēķināti grupām raksturīgie *vidējie nedēļas laika budžeti*.

2. Laika izlietojuma struktūra jeb sadalījums.

Laika izlietojuma struktūra ir rēķināta procentos pilniem vidējiem nedēļas vai dienas laika budžetiem, proti, pa visiem nodarbību veidiem, kā arī nodarbību grupu ietvaros.

3. Nodarbību izplatība jeb biežums iedzīvotāju vidū.

Ir tikai dažas nodarbes, kurām patērētais laiks atspoguļojas praktiski katrā dienasgrāmatā, piemēram ēšana, miegs. Tāpēc visām iedzīvotāju grupām, kurām tiek rēķināti vidējie laika budžeti, līdztekus budžetam tiek fiksēts to personu īpatsvars (%) grupā, kam ir bijušas dotās nodarbes. Pēc būtības šis procents atspoguļo nodarbību izplatību jeb biežumu noteiktā iedzīvotāju grupā.

4. Nodarbību ilgums to veicējiem.

Visvairāk izmantotajā rādītājā, proti, iedzīvotāju nedēļas laika budžetos atspoguļojas laika izlietojums vidēji vienam aptaujāto grupā. Tādējādi, ja kāda nodarbe ir maz izplatīta, tā parādās visai niecīga lieluma veidā. Savukārt laika izlietojums dotajai nodarbei tuvu reālam atspoguļojas citā rādītājā, proti, laika izlietojumā, kādu vidēji patērējis viens to respondentu vidū, kam šī nodarbe ir bijusi aplūkotajā nedēļā.

Aptaujas datu izstrāde. Visvairāk iedzīvotāju laika izlietojuma pētījumos dažādās valstīs tiek izmantoti *vidējie nedēļas laika budžeti*, tajā skaitā Latvijā. Arī šajā grāmatā dotās Latvijas iedzīvotāju laika izlietojuma analīzes pamatā ir *vidējie nedēļas laika budžeti* un arī datu izstrādes gaitā tas bija galvenais uzdevums. Taču jāatzīmē, ka visi individuālie un uz to pamata aprēķinātie vidējie laika budžeti ietver dienasgrāmatās pierakstītās **pamatdarbības**, bet budžetos netiek atspoguļots paralēli pamatdarbībām veiktais, t.i., iedzīvotāju aptaujā iegūtais

materiāls nav izstrādāts pilnībā. Tas nozīmē, ka budžetos nav fiksēts pilnā mērā tām nodarbēm, kuras bieži notiek paralēli ar citām, piemēram, radio un TV veļtītais laiks.

Paralēlo nodarbību pierakstu dienasgrāmatās paredz *Eurostat*'a metodika. Diemžēl līdz šim nav atbilstošas programmatūras paralēlām nodarbēm veļtītā laika piesaistei vidējiem laika budžetiem. Apstrādes gaitā ir izdevies fiksēt paralēlās nodarbes, kā arī tām patērēto laiku iedzīvotāju grupās. Paralēlo nodarbību ieviešana 1996. gada pētījumā, salīdzinot ar iepriekšējiem Latvijā veiktajiem (1972. un 1987. gadā), visvairāk ir ietekmējusi laiku, ko patērē viesībām. Šis laika izlietojuma postenis 1996. gadā, salīdzinot ar iepriekšējiem, ir gandrīz pazudis, jo viesībās pavadītais laiks 1996. gada dienasgrāmatās tika kodēts pēc pamatdarbībām, kādas viesībās notikušas, bet pati viesošānās fiksēta kā paralēla nodarbe.

Līdzīgu iemeslu dēļ kā paralēlās nodarbes, nav izstrādātas arī dienasgrāmatās pierakstītās ziņas par to kur un ar kādiem cilvēkiem kopā laiks ir izlietots.

Aptaujas datu ievadam izmantota BLAISE programmatūra, kuru piemēroja Latvijas aptaujā iegūto dokumentu ievadam Valsts Statistikas pārvaldes datorspeciāliste Vallija Rundāne.

Aptaujas datu izstrādi veica un visus pamatrādītājus ieguva LZA Ekonomikas institūta datorspeciālists Broņislavs Ivbulis. Datu izstrādi var iedalīt vairākos posmos:

1. BLAISE formā ievadīto datu pārveidošana ASCII formā.
2. Izejas datu masīva sagatavošana, nošķirojot kļūdainās (nepilnīgi aizpildītās) anketas, kā arī respondentam pilnībā nenokomplektētos dokumentus.
3. Individuālo un mājsaimniecības anketu datu pārveidošana no ASCII formas apstrādei ar SPSS.
4. Dienasgrāmatu datu apstrāde ar speciāli šim nolūkam pašizstrādātu PASCAL programmu, lai pēc vajadzīgajām grupējošām pazīmēm iegūtu atbilstošos laika izlietojuma masīvus. Sagatavoto masīvu iekopēšana EXCEL-97 izstrādātā maketā izdruku iegūšanai.

2. Dažādu iedzīvotāju grupu laika izlietojums

2.1. Nodarbināto iedzīvotāju laika izlietojums

Nodarbināto skaita un sastāva izmaiņas. Pārveides reformu gaitā ievērojami samazinājies Latvijas nodarbināto iedzīvotāju gada vidējais skaits un būtiski izmainījies to sastāvs. Ja 1987. gadā, kad Latvijas ZA Ekonomikas institūta darbinieki veica otro izlasveida aptauju par Latvijas iedzīvotāju laika izlietojumu, tautsaimniecībā bija nodarbināti 1413 tūkst. cilvēki, tad 1996. gadā (pēc Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes pārrēķina) tikai 1018 tūkstoši. Nodarbināto iedzīvotāju skaits šajā periodā samazinājies par 395 tūkstošiem, jeb gandrīz par 28%. Tas tikai daļēji izskaidrojams ar darbaspējas vecuma iedzīvotāju skaita samazināšanos, bet galvenokārt – tautsaimniecības pārstrukturizāciju atbilstoši tirgus ekonomikas prasībām, kā rezultātā vērojama visu vecuma grupu vīriešu un sieviešu nodarbinātības līmeņa pazemināšanās.

Ja pēc 1989. gada tautskaites datiem, kas praktiski raksturo situāciju arī 1987. gadā, darbaspējas vecuma vīriešu vidējais nodarbinātības līmenis bija 87.9%, sieviešu 85.4%, tad laika izlietojums aptaujas gadā - 1996. gada novembrī pēc LR Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) darbspēka izlasveida apsekojuma rezultātiem darbaspējas vecuma vīriešu vidējais nodarbinātības līmenis bija tikai 65.5%, sieviešu – 59.8%. Darbspējas vecuma vīriešu vidējais nodarbinātības līmenis šajā periodā krities par 22.4, sieviešu – 25.6 procentu punktiem. Vīrs darbaspējas, jeb pensijas vecuma vīriešu nodarbinātības līmenis krities par 15.3, sieviešu – 12.4 procentu punktiem. Visvairāk pazeminājies 55-59 un 45-49 gadus vecu vīriešu un 20-39 un 50-54 gadus vecu sieviešu nodarbinātības līmenis. Tāpat nodarbinātības līmenis visvairāk pazeminājies abu dzimumu pirmspensijas vecuma cilvēkiem un gados jaunām sievietēm visaktīvākajā fertīlajā vecumā. Šīs izmaiņas lielā mērā iespaido iedzīvotāju nedēļas laika izlietojuma struktūru.

Pārveides apstākļos Latvijā izveidojies jauns nodarbinātības modelis, ko ilustrē krāsas pārmaiņas tautsaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju sadalījumā pa īpašuma un ekonomiskās darbības veidiem. 1987. gadā pārliecinoši dominēja nodarbinātība sabiedriskajā sektorā (valsts un kolhozu kooperatīvajos uzņēmumos). 1996. gadā tikai 37% no tautsaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju skaita strādāja sabiedriskajā sektorā, 63% bija nodarbināti privātajā sektorā. Tuvākajā perspektīvā nodarbināto skaitam privātajā sektorā būtu jāpalielinās līdz 70 - 75%. Taču pagaidām nodarbinātības palielināšanās privātajā sektorā nav pietiekami aktīva, tāpēc palielinās nestrādājošo aktīvo darba meklētāju un reģistrēto bezdarbnieku skaits. Viņu nedēļas laika izlietojuma struktūra būtiski atšķiras no nodarbināto iedzīvotāju laika izlietojuma.

Jaunajos ekonomiskajos apstākļos ir mainījušās agrārajā, industriālajā un pakalpojumu sektoros nodarbināto iedzīvotāju skaita proporcijas. Ja 1987. gadā tās procentu punktos bija sekojošas: 19.6 - 38.3 - 42.1, tad 1996. gadā attiecīgi: 18.3 - 25.4 - 56.3. Visvairāk samazinājusies iedzīvotāju nodarbinātība industriālajā sektorā, it īpaši būvniecībā un apstrādājošajā rūpniecībā, kā arī ievērojami palielinājies nodarbināto īpatsvars pakalpojumu sektorā.

Tas tomēr neliecina par strauju apkalpes sfēras attīstību valstī. Salīdzinošā analīze parāda, ka ir palielinājies vienīgi valsts pārvaldes un aizsardzības, kā arī obligātās sociālās apdrošināšanas, finansu starpniecības un tirdzniecības darbinieku skaits. Pārējās pakalpojumu sfēras nozarēs nodarbināto skaits samazinājies. Tas liecina, ka iespējas aizvietot mājsaimniecības darbus ar sadzīves pakalpojumiem nav uzlabojušās. Toties pieaudzis garīgā un kvalificētā darba īpatsvars un attiecīgi nodarbināto sastāvā kļuvis izteiktāks izglītotāko darbinieku procents, salīdzinot ar nenodarbinātiem.

Pārejas periodā uz tirgus ekonomiku ir pārmainījies nodarbinātības jēdziena saturs un līdz ar to nodarbināto vīriešu un sieviešu sadalījums pēc darbspēka statusa. 1987. gada iedzīvotāju laika budžetu izpēti laikā tautsaimniecībā nodarbināto sastāvā gandrīz visi bija darba ņēmēji, apmaksāta darba veicēji, un tikai nelielu daļu veidoja personiskajā palīgsaimniecībā nodarbinātie, kas darba samaksu nesaņēma.

030509632

Latvian Statistical Bureau
SALDZĪBA

1996. gadā CSP un Ekonomikas institūta pētījuma laikā, atbilstoši izmaiņām Latvijas Republikas likumos, nodarbināto sastāvs bija dažādojies. Tajā atrodami: darba ņēmēji – vīriešu vidū 82.9%, sievietes vidū 86.9%; darba devēji – attiecīgi 4.0 un 1.7%; pašnodarbinātie – 9.0 un 6.5%, neapmaksāti ģimenes locekļi vai radnieki, kas strādā ģimenei piederošā uzņēmumā par ēdienu un mājokli, nesāņemot noteiktu un regulāru darba samaksu – 3.8 un 4.8%. (Darbaspēks Latvijā. 1996. gada novembris. LR Valsts statistikas komiteja. Rīga, 1997. gada marts, 80.lpp.) Pēdējie pēc savas ekonomiskās situācijas ir visai tuvi kādreizējiem personiskajā palīgsaimniecībā nodarbinātajiem.

Tāpat mainījies nodarbināto iedzīvotāju skaits un sastāvs, dažādojies nodarbināto darba laiks un līdz ar to pārējā laika sadalījums, respektīvi palielinājušās individuālās novirzes no vidējā rādītāja.

2.1. tabula

Latvijas nodarbināto iedzīvotāju nedēļas laika izlietojums pa galvenajām nodarbību grupām 1987. un 1996. gadā,*

• Use of time by employed population in Latvia in 1987 and 1996,*

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupa** • Main groups of activities**	Vīrieši • Men		Sievietes • Women	
	1987	1996	1987	1996
Rūpes par sevi • Private needs	70:29	72:14	70:12	70:43
Kopējā darba slodze • Total work load	67:05	66:13	71:45	74:25
Peļņas darbs • Paid job	48:58	49:44	41:51	45:14
Regulārās mācības • Regular study	00:15	00:20	00:13	00:24
Mājas un bērnu aprūpe • Household and family care	17:52	16:09	29:41	28:47
Brīvais laiks • Free time	30:26	27:37	26:03	21:46
Nesadalītais laiks • Unspecified	...	01:56	...	01:06
Aptaujāto skaits N • N of respondents	637	485	736	500

* Šeit un turpmāk LZA Ekonomikas institūta 1987.gadā un 1996.gadā (kopā ar Centrālo statistikas pārvaldi) veikto iedzīvotāju aptauju dati par laika izlietojumu 1987. un 1996. gadā • In this and other tables without references data of survey conducted by Institute of Economics in 1987 and in cooperation with Latvian Central statistical board in 1996

**Lai nodrošinātu pilnīgāku datu salīdzināmību, šajā tabulā un tālāk tekstā aptaujas dati par 1987. gadu grupēti analogi 1996. gadā izmantotajai Eiropas metodikai. Tādēļ tie nedaudz atšķiras no agrāk publicētajiem 1987. gada aptaujas rezultātiem. • Since data about time use in 1987 are grouped according to classification used in 1996, they may slightly differ from those already published

Laika izlietojuma struktūras izmaiņas. Visas augstāk minētās pārveides ir novedušas pie pārmaiņām nodarbināto iedzīvotāju dzīvesveidā, kas izpaužas nedēļas laika izlietojuma struktūrā. Diemžēl šīs pārmaiņas neliecina par ievērojami racionālāku un progresīvāku laika izlietojumu jaunajos ekonomiskajos apstākļos, jo 1996. gadā nodarbinātajiem vīriešiem un sievietēm ir samazinājies brīvais laiks.

1996. gadā, tāpat kā 1987. gadā nodarbināto cilvēku nedēļas laika budžetu struktūras ievērojami atšķiras pēc dzimuma, vecuma, dzīves vietas (Rīga, pārējās pilsētas, lauki) un citām pazīmēm.

Neskatoties uz kardinālajām pārmaiņām darba tirgū un progresējošo bezdarbu, Latvijas nodarbinātajiem cilvēkiem ir ļoti augsta kopējā darba slodze. Ja vīriešiem kopējā darba slodze 1996. gadā salīdzinājumā ar 1987. gadu ir samazinājusies vidēji gandrīz par vienu stundu nedēļā, tad sievietēm tā ir palielinājusies par 1.7 stundām tieši uz peļņas darba rēķina. Tas noticis, pateicoties zemākam iedzīvotāju nodarbinātības līmenim, jo daļu mājas darbu veic nestrādājošie ģimenes locekļi. Negatīvi jāvērtē tas, ka pieaugusi kopējās darba slodzes atšķirība vīriešiem un sievietēm: 1987. gadā šī starpība bija vairāk nekā 4.5 stundas nedēļā, 1996. gadā – vairāk nekā 8 stundas. Tā kā nodarbināto vīriešu kopējā darba slodze ir nedaudz samazinājusies, bet sievietes diezgan ievērojami palielinājusies, ir radušās zināmas iespējas vienmērīgāk sadalīt bērnu audzināšanas pienākumus un līdz ar to palielināt tēva lomu ģimenē.

1996. gadā nodarbināto dalījumā pēc vecuma grupām vislielākā kopējā darba slodze ir bijusi 25-44 gadus veciem vīriešiem un 45-54 gadus vecām sievietēm: attiecīgi gandrīz 68.5 un 78.5 stundas nedēļā.

Kopējās darba slodzes galvenais komponents nodarbinātajiem iedzīvotājiem ir peļņas darbs. 1996. gadā, tāpat kā 1987. gadā, vīrieši salīdzinājumā ar sievietēm peļņas darbam izlietojuši ievērojami vairāk laika. Tas izskaidrojams galvenokārt ar to, ka sievietes – darba ņēmējas, darba devējas un pašnodarbinātās nedaudz biežāk nekā vīrieši ir nodarbinātas nepilnu darba laiku. Vienīgais izņēmums, tas ir, grupa pēc nodarbinātības statusa, kur vērojama pretēja tendence, ir neapmaksātie ģimenes locekļi, radnieki. Šajā nodarbināto grupā sievietes biežāk nekā vīrieši ir nodarbinātas pilnu darba laiku. Tādēļ vidējais nepilnu darba laiku nodarbināto vīriešu un sieviešu īpatsvars 1996. gadā bija aptuveni vienāds – 12.8% (2.2. tabula).

Salīdzinājumam: Zviedrijā 1996. gadā (pēc Zviedrijas statistikas datiem) nepilna darba laika režīmā bija nodarbināti tikai daži procenti no 25-54 gadu vecuma grupas strādājošo vīriešu skaita un 38.1% no šīs vecuma grupas strādājošo sieviešu skaita. Tas liecina, ka Latvijā salīdzinājumā ar Zviedriju strādājošajiem vīriešiem nodarbinātība nepilna darba laika režīmā ir ievērojami biežāk, bet sievietēm daudz retāk izplatīta.

Turklāt pēc LR Centrālās statistikas pārvaldes "Darbaspēka apsekojuma" rezultātiem 1996. gada novembrī sievietēm vidējais faktiski nostrādāto stundu skaits nedēļā pamatdarba vietā bija mazāks nekā vīriešiem. Pēc šiem datiem pilnu darba laiku nodarbinātie vīrieši pamatdarbā bija faktiski nostrādājuši 43.6 stundas nedēļā un nepilnu darba laiku nodarbinātie – 22.9 stundas. Sievietēm šie rādītāji bija attiecīgi – 41.0 un 20.6 stundas nedēļā. Taču vīriešiem peļņas darbam nedēļā izlietotais laiks 1996. gadā salīdzinājumā ar 1987. gadu ir palielinājies tikai par 0.8 stundām, turpretī sievietēm tas palielinājies gandrīz par 3.5 stundām. Līdz ar to peļņas darbam izlietotā laika diference vīriešiem un sievietēm ievērojami samazinājusies: 1987. gadā tā bija vairāk nekā 7 stundas, 1996. gadā tikai 4.5 stundas nedēļā.

2.2. tabula

Nodarbināto iedzīvotāju skaita sadalījums pēc nodarbinātības statusa un pilna un nepilna darba laika pamatdarbā Latvijā 1996. gada novembrī*

• Distribution of employed population by status at the main job and employment by full-time and part time in Latvia, November, 1996*

Nodarbināto statuss • Status	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	Kopā tūkst. • Number, thou	Pilns darba laiks, % • Fulltime, %	Nepilns darba laiks, % • Parttime, %	Kopā tūkst. • Number, thou	Pilns darba laiks, % • Fulltime, %	Nepilns darba laiks, % • Parttime, %
Pavisam • Total	505.1	88.0	12.0	460.5	88.0	12.0
tai skaitā: • of which:						
darba ņēmēji • employees	418.7	91.4	8.6	400.1	90.9	9.1
darba devēji • employers	20.1	94.5	5.5	7.8	92.3	7.7
pašnodarbinātie • self-employed	45.7	65.2	34.8	30.1	62.1	37.9
neapmaksāti ģimenes locekļi, radnieki • unpaid family members, relatives	19.1	60.2	39.8	22.3	69.1	30.9
citi • other	1.5	80.0	20.0	0.1	-	100.0

*Avots: Darbaspēks Latvijā. LR Valsts statistikas komiteja. Rīga, 1997. marts, 80. lpp. • Labour Force in Latvia (Labour force survey results) Statistical bulletin, Central Statistical Bureau of Latvia, Riga, March 1997, 80 p.

Mājsaimniecībai un bērnu aprūpei vidējais nedēļā izlietotais laiks ir samazinājies abiem dzimumiem: vīriešiem par 1.7 stundām, sievietēm – nepilnu stundu. 1987. gadā nodarbinātās sievietes mājas un bērnu aprūpei nedēļā izlietoja nepilnas 12 stundas vairāk nekā vīrieši, 1996. gadā – 12.5 stundas vairāk. Tas ļauj secināt, ka pagaidām vēl nav notikusi rekomendētā

0305064632

mājsaimniecības darbu slodzes izlīdzināšana vīriešiem un sievietēm. Tieši pretēji – nodarbināto sieviešu darba slodzei ģimenē ir tendence palielināties. Tas lielā mērā izskaidrojams ar iedzīvotāju zemo maksātspēju, nepietiekamo pakalpojumu sfēras attīstību un pakalpojumu dārdzību valstī.

Rūpēm par sevi izlietotais laiks nedaudz palielinājies visiem nodarbinātajiem: vīriešiem tas palielinājies gandrīz par 1.8, sievietēm – 0.5 stundām nedēļā. Lielāks laika izlietojums sevis aprūpei un darbības atjaunošanai augsta bezdarba apstākļos ir nepieciešams lai saglabātu konkurētspēju darba tirgū. 1987. gadā nodarbinātās sievietes sevis aprūpei izlietoja nedēļā vidēji 0.3 stundas vairāk nekā vīrieši. 1996. gadā situācija šai ziņā ir mainījusies: vīrieši ir rūpējušies par sevi nedēļā 1.5 stundas vairāk nekā sievietes. Sievietēm laika izlietojumu rūpēm par sevi ir ierobežojusi lielā kopējā darba slodze, bet galvenokārt pieaugušais laika izlietojums peļņas darbam.

Brīvā laika daudzums nodarbinātajiem cilvēkiem 1996. gadā salīdzinājumā ar 1987. gadu ir samazinājies: vīriešiem gandrīz par 3 stundām, sievietēm par vairāk nekā 4 stundām nedēļā. 1987. gadā brīvā laika starpība vīriešiem un sievietēm bija nepilnas 4.5 stundas, 1996. gadā tā palielinājusies līdz gandrīz 6 stundām nedēļā. Brīvā laika apjoma samazinājums nodarbinātajiem galvenokārt izskaidrojams ar lielāku laika izlietojumu peļņas darbam un fizioloģiskajām vajadzībām. Tātad potenciālais brīvais laiks izmantots, lai vairāk nopelnītu, atjaunotu darbības un palielinātu konkurētspēju darba tirgū. Tas nepieciešams, lai konkurences apstākļos spētu saglabāt esošo darbavietu, vai pārietu uz citu – labāk apmaksātu.

Vēl lielākas atšķirības nedēļas laika budžetu struktūrās nodarbinātajiem vīriešiem un sievietēm ir dalījumā pēc vecuma (2.3. un 2.4. tabulas)

2.3. tabula

Latvijas nodarbināto vīriešu vidējais nedēļas laika izlietojums pēc vecuma 1996. gadā

• Use of time by employed men according to age in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupa • Main groups of activities	Vecuma grupas • Age, years				
	16-19	20-24	25-44	45-59	60 >
Rūpes par sevi • Private needs	69:46	72:29	72:22	72:13	72:14
Kopējā darba slodze • Total work load	52:25	60:20	68:20	66:39	62:50
Peļņas darbs • Paid job	41:15	48:40	49:37	52:01	43:25
Regulārās mācības • Regular study	03:40	01:31	00:11	00:00	00:01
Mājas un bērnu aprūpe • Household and family care	07:30	10:09	18:14	14:38	18:39
Brīvais laiks • Free time	39:25	32:02	25:44	27:37	31:37
Nesadalītais laiks • Unspecified	06:24	03:06	01:52	02:04	02:04
Aptaujāto skaits • N of respondents	10	50	245	150	30

2.4. tabula

Latvijas nodarbināto sieviešu vidējais nedēļas laika izlietojums pēc vecuma 1996. gadā

• Use of time by employed women according to age in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupa • Main groups of activities	Vecuma grupas • Age, years				
	16-19	20-24	25-44	45-59	60 >
Rūpes par sevi • Private needs	69:36	73:07	70:59	69:45	69:07
Kopējā darba slodze • Total work load	50:35	62:24	75:37	76:39	75:16
Peļņas darbs • Paid job	33:25	40:39	45:07	47:08	45:27
Regulārās mācības • Regular study	01:06	02:17	00:20	00:04	00:00
Mājas un bērnu aprūpe • Household and family care	16:04	19:29	30:10	29:27	29:49
Brīvais laiks • Free time	43:53	30:06	20:09	20:44	21:55
Nesadalītais laiks • Unspecified	03:56	01:33	01:15	00:52	01:42
Aptaujāto skaits • N of respondents	9	44	254	172	21

Nodarbināto vidējie nedēļas laika budžeti kardināli atšķiras jauniešiem līdz 25 gadu vecumam, 25 - 44 gadus veciem, pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēkiem. Abu dzimumu jauniešu (līdz 25 gadu vecumam) nedēļas laika budžetos ievērojami mazāka ir kopējā darba

slodze, kā arī atšķirīga ir tās struktūra: mazāk laika salīdzinājumā ar citām vecuma grupām tiek izlietots peļņas darbam un jo sevišķi mājas un bērnu aprūpei, toties ievērojami vairāk laika tiek izlietots regulārām mācībām, tātad kvalifikācijas līmeņa paaugstināšanai. Raksturīga īpatnība ir tā, ka jauniešu rīcībā salīdzinājumā ar citām vecuma grupām paliek ievērojami vairāk brīvā laika. Šis laiks tiek arī aktīvāk un racionālāk izmantots.

1996. gadā tāpat kā 1987. gadā vislielākā kopējā darba slodze ir 25-44 un 45-59 gadus veciem vīriešiem un sievietēm. Atšķirība ir vienīgi tā, ka vīriešiem maksimālā kopējā darba slodze ir 25-44 gadu vecumā, bet sievietēm 45-54 gadu vecuma grupā, kas izskaidrojams ar to, ka tieši šīm vecuma grupām raksturīgs vislielākais peļņas darbam un mājas un bērnu aprūpei izlietotā laika īpatsvars nedēļas laika budžetā.

Vīrieši 25-44 gadu vecuma grupā izlieto peļņas darbam vidēji nedēļā 1 stundu vairāk laika salīdzinājumā ar 20-24 gadus vecajiem, jo viņiem gandrīz par pusotru stundu samazinājies regulārajām mācībām izlietotais laiks. Sievietēm peļņas darbam izlietotā laika starpība šajās vecuma grupās ir daudz lielāka – aptuveni 4.5 stundas, bet regulārajām mācībām izlietotais laiks samazinājies par 2 stundām nedēļā, jo oficiālā izglītība parasti līdz 25 gadiem ir pabeigta. Arī mājas un bērnu aprūpei 25-44 gadus vecie vīrieši izlieto vidēji nedēļā 8 stundas vairāk laika nekā 20-24 gadus vecie, jo pirmajiem parasti ir salīdzinoši vairāk aprūpējamo ģimenes locekļu. Sievietēm mājas un bērnu aprūpei izlietotā laika atšķirība abās augstāk minētajās vecuma grupās tā paša iemesla dēļ ir vēl lielāka – 10.5 stundas nedēļā.

Neskatoties uz lielo kopējo darba slodzi, 25-44 gadus vecie vīrieši izlieto rūpēm par sevi, tātad darbaspēju atjaunošanai, aptuveni tik pat daudz laika, cik 20-24 gadus vecie. Atšķirībā no vīriešiem, 25-44 gadus vecās sievietes rūpēm par sevi izlieto 2 stundas mazāk laika salīdzinājumā ar 20-24 gadus vecajām, kas izskaidrojams ar daudz lielāku laika izlietojuma pieaugumu peļņas darbam un mājas un bērnu aprūpei nekā vīriešiem.

Sakarā ar augsto kopējo darba slodzi 25-44 gadus vecajiem vīriešiem un sievietēm būtiski samazinās brīvā laika apjoms: šīs vecuma grupas vīriešiem brīvā laika ir par vairāk nekā 6 stundām mazāk salīdzinājumā ar 20-24 gadus vecajiem, sievietēm šī starpība ir vēl lielāka – vidēji 10 stundas nedēļā. Tas liecina, ka šīs vecuma grupas nodarbinātie cilvēki, sevišķi sievietes, atpūtai un darbaspēju atjaunošanai brīvajā laikā var izmantot ievērojami mazāk laika salīdzinājumā ar jaunāko vecuma grupu pārstāvjiem.

Kopējā darba slodze 45-59 gadus vecajiem vīriešiem ir par nepilnām 2 stundām nedēļā mazāka salīdzinājumā ar 25-44 gadus vecajiem, turpretī šīs vecuma grupas sievietēm tā ir pat par vienu stundu lielāka. Tas izskaidrojams galvenokārt ar atšķirīgo peļņas un neapmaksātā darba samēru abās minētajās vecuma grupās.

Izrādās, ka 45-59 gadus vecie vīrieši izlieto neapmaksātam darbam ievērojami mazāk laika salīdzinājumā ar 25-44 gadus vecajiem. Peļņas un neapmaksātā darba laika samēra atšķirība abās vecuma grupās izskaidrojama ar to, ka parasti 45-59 gadus veco cilvēku ģimenēs nav mazgadīgu bērnu, kas prasa īpašu aprūpi. Arī šīs vecuma grupas sievietēm neapmaksātā darba laiks nedaudz samazinās, taču viņas salīdzinoši vairāk laika izlieto peļņas darbam. Vīriešiem kopējās darba slodzes samazināšanās rezultātā attiecīgi palielinās brīvais laiks. Sievietēm šajā vecuma grupā salīdzinājumā ar 20-24 gadus vecajām brīvā laika nedēļā ir tikai pusstundu vairāk. Turklāt tā palielināšana notiek uz rūpēm par sevi izlietotā laika samazināšanas rēķina.

60 gadus veciem un vecākiem strādājošajiem vīriešiem kopējā darba slodze salīdzinājumā ar 45-59 gadus vecajiem ir mazāka gandrīz par 4 stundām nedēļā, sievietēm – nedaudz vairāk par 1 stundu nedēļā. Kopējā darba slodze šīs vecuma grupas vīriešiem un sievietēm atšķiras gandrīz par 12.5 stundām nedēļā. Kopējās darba slodzes samazinājuma starpība abiem dzimumiem izskaidrojama ar to, ka šīs vecuma grupas vīriešiem gandrīz par 9 stundām nedēļā samazinās peļņas darbam izlietotais laiks, toties neapmaksātā darba laiks palielinās par 4 stundām nedēļā, kas liecina, ka viņi aktīvāk iesaistās mājas darbos.

60 gadus vecām un vecākām strādājošajām sievietēm peļņas darbam izlietotā laika samazinājums ir ievērojami mazāks – tikai nedaudz vairāk par 1.5 stundām nedēļā, bet neapmaksātam darbam izlietotais laiks tām pat nedaudz palielinās, kas rāda, ka arī šīs vecuma grupas sievietēm kopējā darba slodzē palielinās neapmaksātā darba īpatsvars, gan galvenokārt

uz peļņas darba samazinājuma rēķina, neskatoties uz to, ka šīs vecuma grupas sievietes iesaistās mājās un bērnu aprūpē pat nedaudz aktīvāk salīdzinājumā ar 45-54 un 45-59 gadus vecajām.

Atšķirīgā kopējā darba slodze un nevienādais rūpēs par sevi izlietotais laiks, kas šajā vecuma grupā vīriešiem un sievietēm atšķiras par 3 stundām nedēļā noved pie tā, ka 60 gadus veciem un vecākiem strādājošajiem vīriešiem ir par 10 stundām vairāk brīvā laika salīdzinājumā ar šīs vecuma grupas sievietēm un par 4 stundām vairāk brīvā laika salīdzinājumā ar 45-59 gadus vecajiem vīriešiem. Šīs vecuma grupas strādājošajām sievietēm salīdzinājumā ar 45-59 gadus vecajām brīvā laika nedēļā ir tikai nedaudz par vienu stundu vairāk. Tas liecina, ka strādājošām sievietēm pārmērīga darba slodze un brīvā laika deficīts, sākot no 25 gadu vecuma, saglabājas visu darba mūžu.

Nodarbināto iedzīvotāju laika izlietojums dalījumā pēc teritorijas atšķiras salīdzinoši mazāk nekā pēc dzimuma un piederības vecuma grupai. Kopējā darba slodze vīriešiem pilsētās un laukos atšķiras visai minimāli, sievietēm tā atšķiras nedaudz vairāk. Vīriešiem vislielākā kopējā darba slodze ir Rīgā, mazākā – pārējās pilsētās, taču starpība ir tikai 1.5 stundas nedēļā. Sievietēm vislielākā kopējā darba slodze ir laukos, mazākā – Rīgā. Starpība darba slodzes apjomā šajās teritorijās ir vairāk nekā 3 stundas nedēļā (2.5. tabula).

Dalījumā pēc teritorijas ievērojami vairāk atšķiras kopējās darba slodzes struktūra. Rīdzinieki izlieto peļņas darbam vidēji nedēļā 4 stundas vairāk laika nekā pārējie pil sētnieki un 5 stundas vairāk laika nekā laucinieki. Toties laucinieki mājās un bērnu aprūpei izlieto vairāk nekā 5 stundas vairāk laika nekā rīdzinieki un 3 stundas vairāk laika nekā pārējie pilsētnieki. Sievietes peļņas darbam izlieto visvairāk laika pārējās pilsētās, nevis Rīgā, un vismazāk laukos. Starpība sieviešu laika izlietojumā peļņas darbam pārējās pilsētās un laukos ir vairāk nekā 4.5 stundas nedēļā.

Mājas un bērnu aprūpei strādājošās laucinieces izlieto nedēļā par 7 stundām vairāk laika salīdzinājumā ar rīdziniecēm un par 6.5 stundām vairāk laika salīdzinājumā ar pārējām pilsētniecēm. Starpība laika izlietojumā mājas un bērnu aprūpei galvenokārt izskaidrojama ar atšķirīgo mājokļu labiekārtojuma pakāpi un dažādo bērnu skaitu laucinieku un pilsētnieku ģimenēs.

Rūpēm par sevi izlietotais laiks vīriešiem un sievietēm dalījumā pēc teritorijas atšķiras salīdzinoši maz. Strādājošie rīdzinieki – vīrieši sevis aprūpei izlieto nedēļā apmēram tik pat daudz laika cik laucinieki un tikai nepilnu pusstundu vairāk laika nekā pārējie pilsētnieki. Rīdzinieces sevis aprūpei izlieto nedēļā apmēram par 1 stundu vairāk laika salīdzinājumā ar pārējām pilsētniecēm un 1.5 stundas vairāk laika salīdzinājumā ar lauciniecēm.

Pateicoties salīdzinoši augstākai kopējai darba slodzei, brīvā laika strādājošajiem rīdziniekiem ir vismazāk, bet pārējiem pilsētniekiem visvairāk. Starpība brīvā laika ziņā rīdziniekiem un pārējiem pilsētniekiem ir nepilnas 2 stundas nedēļā, bet rīdziniekiem un lauciniekiem – nedaudz vairāk par vienu stundu nedēļā. Atšķirībā no vīriešiem, rīdziniecēm brīvā laika nedēļā ir par pusstundu vairāk salīdzinājumā ar pārējām pilsētniecēm un par 1 stundu vairāk salīdzinājumā ar lauciniecēm.

Saskatāma izteikta likumsakarība: jo cilvēkiem brīvā laika vairāk, jo tas tiek izmantots aktīvāk. It īpaši augstāks ir sporta un fizikultūras nodarbībām izlietotā laika īpatsvars nedēļas laika budžetā. Nodarbināto vīriešu vidū visvairāk laika sporta un fizikultūras nodarbībām velta nevis rīdzinieki, bet pārējie pilsētnieki un vismazāk – laucinieki. Sieviešu vidū visaktīvāk brīvo laiku izmanto rīdzinieces, kurām tā ir visvairāk, seko pārējās pilsētnieces, bet vismazāk laika aktīvai atpūtai velta laucinieces, kurām brīvā laika ir vismazāk.

Nodarbināto iedzīvotāju laika izlietojuma struktūra krasi atšķiras pa nedēļas dienām. Kopējā darba slodze gan strādājošiem vīriešiem, gan sievietēm pārsvarā koncentrējas darbdienās, taču liela nodarbināto iedzīvotāju daļa strādā maiņu režīmā un tālab velta laiku peļņas darbam arī sestdienās un svētdienās, par to attiecīgi saņemot brīvdienas darbdienās. Tie pārsvarā ir transportā, tirdzniecībā, viesnīcās un restorānos, slimnīcās un pensionātos, kā arī dažādos citos pakalpojumos strādājošie. Pēc LR Valsts statistikas pārvaldes datiem 1996. gadā šajos darbības veidos bija nodarbināti ap 35% no kopējā nodarbināto iedzīvotāju skaita.

2.5. tabula

Latvijas nodarbināto iedzīvotāju nedēļas laika izlietojums pa galvenajām nodarbību grupām Rīgā, pārējās pilsētās un laukos 1996. gadā

• Use of time by employed population in urban and rural areas of Latvia in 1996,

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupa • Main groups of activities	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	Rīga • Rīga (815 thou)	pārējās pilsētas • other urban	lauki • rural	Rīga • Rīga (815 thou)	pārējās pilsētas • other urban	lauki • rural
Rūpes par sevi • Private needs	72:22	71:58	72:28	71:39	70:20	70:04
Kopējā darba slodze • Total work load	66:41	65:08	66:37	72:36	74:38	75:50
Peļņas darbs • Paid job	52:46	48:37	47:41	45:56	47:02	42:24
Regulārās mācības • Regular study	00:17	00:40	00:00	00:33	00:40	00:00
Mājas un bērnu aprūpe • Household and family care	13:38	15:51	18:56	26:07	26:56	33:26
Brīvais laiks • Free time	26:34	28:29	27:41	22:17	21:41	21:14
Nesadalītais laiks • Unspecified	02:22	01:44	01:14	01:28	01:21	00:52
Aptaujāto skaits • N of respondents	160	170	155	168	176	156

Līdzīga situācija ir arī lauksaimniecībā, kur aptaujas gadā bija nodarbināti 17.8% no kopējā tautsaimniecībā nodarbināto skaita. Turklāt tādā lauksaimniecības apakšnozarē kā lopkopība darba specifika prasa obligātu laika izlietojumu darbam 7 dienas nedēļā. Problēma ir tā, ka ne visas zemnieku saimniecības spēj nodrošināt darbu maiņas, piešķirot darba ņēmējiem vai neapmaksātajiem ģimenes locekļiem nedēļā 2 brīvdienas. Arī darba devēji – sīkie un vidējie uzņēmēji, kā arī pašnodarbinātie vairāk vai mazāk velta laiku peļņas darbam nedēļas nogalē. To uzskatāmi parāda nodarbināto iedzīvotāju darba aktivitātes salīdzinājums pa nedēļas dienām (2.6. tabula).

Regulārajām mācībām nodarbinātie iedzīvotāji pārsvarā velta laiku darbdienās, taču liela daļa no tiem, sevišķi sievietes, izmanto šim nolūkam arī sestdienas un svētdienas. Tas liecina par lielu noslogotību apmaksātā un neapmaksātā darbā un līdz ar to mācībām atvēlamā laika trūkumu darbdienās.

Pozitīvi jāvērtē tas, ka strādājošie vīrieši sestdienās un svētdienās daudz aktīvāk iesaistās mājas un bērnu aprūpē salīdzinājumā ar darbdienām, kas izskaidrojams ar salīdzinoši mazāku nodarbinātību peļņas darbā nedēļas nogalē. Arī nodarbinātās sievietes, neskatoties uz viņu lielo kopējo darba slodzi, iesaistās mājas un bērnu aprūpē sestdienās un svētdienās nedaudz biežāk nekā darbdienās. Tas liecina, ka nodarbinātie iedzīvotāji lielu mājas un bērnu aprūpes daļu atstāj uz nedēļas nogali un abas brīvdienas izmanto gan atpūtai un darbaspēju saglabāšanai vai palielināšanai, gan, apstākļu spiesti, lielā mērā arī apmaksātam un neapmaksātam darbam.

Neskatoties uz aktīvāku piedalīšanos mājas un bērnu aprūpes darbos, galvenās atšķirības pa nedēļas dienām vērojamas brīvā laika apjomā un izmantošanā. Tā kā brīvā laika apjoms nodarbinātajiem vīriešiem un arī sievietēm sestdienās un it īpaši svētdienās ir lielāks salīdzinājumā ar darbdienām, tas tiek daudzveidīgāk un arī aktīvāk izmantots. Nodarbinātie vīrieši un arī sievietes nedēļas nogalē vairāk nekā darbdienās iesaistās sabiedriskajā un reliģiskajā darbībā, saiešanās un izklaides pasākumos, sporta un fizikultūras nodarbībās, nedaudz biežāk nododas vaļaspriekam un dažādām spēlēm, kā arī biežāk bauda sabiedrisko saziņas līdzekļu sniegto informāciju.

Tātad daudzi cenšas apvienot apmaksāto un neapmaksāto darbu ar aktīvu vai pasīvu atpūtu. Šajā aspektā galvenās atšķirības vērojamas pa nodarbināto dzimumvecuma grupām. Vispārēja likumsakarība ir tā, ka vīrieši un abu dzimumu jaunieši līdz 25 gadu vecumam, kuru

rīcībā brīvā laika, tāpat kā 1987. gadā, ir salīdzinoši vairāk, to izmanto aktīvāk un mērķtiecīgāk, turpretī sievietes un abu dzimumu pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēki – pasīvāk. (Šī problēma sīkāk aplūkota 3.5. apakšnodaļā).

Nodarbināto iedzīvotāju nedēļas laika budžetu izpēte rāda, ka liela daļa no viņiem, sevišķi 25-44 gadu vecuma grupā, strādā pārslodzes režīmā un nepārtraukti izjūt steigu un laika trūkumu. CSP un Latvijas ZA Ekonomikas institūta pētījums par laika budžetu rāda, ka katru dienu steigu izjūt 10.5% no visiem strādājošiem vīriešiem, tai skaitā 62.7% no 25-44 gadus vecajiem. Sievietēm šie rādītāji ir vēl augstāki: katru dienu steigu izjūt attiecīgi 14.6 un 65.8%. Laika trūkumu bieži izjūt 52.2% no strādājošajiem vīriešiem un 59.8% no strādājošajām sievietēm. 25-44 gadu vecuma grupā šie rādītāji ir attiecīgi – 58.0 un 66.1%, tātad lielās darba slodzes rezultātā ievērojami pārsniedz vidējo līmeni.

2.6. tabula

**Nodarbināto iedzīvotāju laika izlietojuma biežums
pa nedēļas dienām Latvijā vidēji 1996. gadā, %**

**• Share of employed population participated in certain activities
during weekdays and weekend, in Latvia, 1996, %**

Nodarbību grupa • Groups of activities	Vīrieši • Men N=485			Sievietes • Women N=500		
	Darbdienā	Sestdienā	Svētdienā	Darbdienā	Sestdienā	Svētdienā
	• Weekdays	• Saturday	• Sunday	• Weekdays	• Saturday	• Sunday
Rūpes par sevi • Private need	100.0	99.6	99.8	100.0	100.0	100.0
Kopējā darba slodze • Total work load						
Peļņas darbs • Paid job	93.0	36.7	24.9	92.4	34.8	26.0
Regulārās mācības • Regular studies	1.6	0.4	0.6	2.4	1.4	1.6
Mājas un bērnu aprūpe • Household and family care	77.1	86.2	85.6	95.6	97.0	96.2
Brīvais laiks • Free time						
Papildmācības • Additional study	1.0	1.6	0.6	2.0	1.4	2.0
Sabiedriskā un reliģiskā darbība • Civic and religious activities	6.6	6.4	10.1	5.6	5.2	10.8
Saiešanās un izklaide • Social life and entertainment	46.8	63.3	68.9	43.2	64.0	63.4
Sporta un fizikultūras nodarbības • Sports and physical activities	14.6	25.8	34.2	11.2	20.4	28.8
Vaļasprieks un spēles • Hobbies and games	1.0	2.5	3.1	1.4	1.8	2.0
Sabiedriskie saziņas līdzekļi • Mass media	87.8	88.0	90.9	86.6	86.4	89.0

Lielas nodarbināto iedzīvotāju daļas atrašanās nemitīgā steigā un laika trūkumā vērtējama ļoti negatīvi, jo var postoši atsaukties uz darba ražīgumu un kvalitāti, mazināt uzņēmējdarbības un mācību aktivitāti, kā arī pasliktināt šo strādātāju veselību un darbības turpmākajos gados.

2.2. Mācību iestāžu audzēkņu laika izlietojums

Iedzīvotāju laika izlietojuma pētījumā skolēnu un studentu jeb mācību iestāžu audzēkņu grupā ietilpst personas, kas mācās dienas nodaļā. Aptaujāto vecums: no 12 gadiem. Tā kā izlasē vecuma grupu “20 gadu un vairāk” pārstāv neliels dienas nodaļas audzēkņu skaits, tad turpmākajā analizē tiks aplūkots laika izlietojums skolēniem un studentiem tikai 12-19 gadu vecumā. Šīs grupas galvenā nodarbošanās ir mācības, tāpēc tās pēc nepieciešamības pakāpes un nozīmīguma pielīdzināmas darbam un pieskaitāmas kopējai darba slodzei. Arī mācību ilgums

daudz neatšķiras no peļņas darba laika nodarbinātiem. Jaunietes mācībām atvēlējušas vidēji 44 stundas nedēļā jeb 26.2% nedēļas laika, jaunieši attiecīgi 43.5 stundas jeb 25.9% kopējā nedēļas laika. Citiem vārdiem, abu dzimumu jauniešiem ceturtdaļa diennakts laika pāiet mācoties, bet, ņemot vērā, ka mācības ir darbdienu nodarbošanās, tad ik dienas vairāk nekā 8 stundas.

Visiem skolēniem un studentiem 2/3 no kopējā mācībām atvēlētajā laikā ir nodarbošanās mācību iestādēs, 22-24% tiek atvēlēts uzdoto mājas darbu veikšanai, 10-12% laika pāiet ceļā. Citām ar mācībām saistītajām aktivitātēm jaunatne tērē ļoti nelielu laiku daudzumu, tādēļ turpmākajā analīzē tās netiks ņemtas vērā.

Meitenes caurmērā mācībām atvēl par nepilnu stundu nedēļā vairāk nekā zēni. Nodarbošanās laiks mācību iestādē abiem dzimumiem ir praktiski vienāds, toties atšķiras mājās uzdotā veikšanas laiks. Meitenes ir centīgākas mājas darbu pildītājas, jo uzdotā veikšanai nedēļā vidēji atvēl vairāk nekā 1 stundu ilgāku laiku salīdzinot ar zēniem. Zēni, savukārt, ilgāku laiku pavada ceļā, iespējams, nesteidzoties ātrāk atgriezties mājās.

Mācībām atvēlētais laiks ir atšķirīgs arī dažādu vecumu jauniešiem. Vecumam pieaugot, abu dzimumu jaunieši mācībām atvēl vairāk laika, pieaug nodarbošanās ilgums, arī ceļā pavadītais laiks. Mācībām atvēlētajā laika sadalījums dažāda vecuma jauniešiem parādīts 2.7. tabulā.

Arī dažādās Latvijas vietās skolēni mācībām atvēl atšķirīgu laiku daudzumu. Meitenes laukos (12-15 gadu vecumā) mācībām atvēl 5.5 stundas nedēļā ilgāku laiku nekā vienaudzes pilsētās. Atšķirīgo mācībām veltīto laiku daudzumu visvairāk ietekmē ceļā pavadītais laiks, kas lauku skolniecēm ir 1.5-2 stundas nedēļā ilgāks. Tomēr meitenes laukos arī vairāk apmeklē nodarbošanās un ilgāku laiku pavada pie mājas uzdevumiem (2. tab.).

Laukos arī zēni mācībām velta vairāk laika nekā pilsētnieki 12-15 gadu vecumā, starpība, salīdzinot ar rīdniekiem ir 1.5 stundas, ar pārējo pilsētu zēniem pat 4 stundas. Lauku zēni ceļā pavada 1-2 stundas nedēļā vairāk laika nekā pilsētnieki, arī kārtīgāk apmeklē nodarbošanās, toties mājās mācās mazāk.

Lauciniekiem lielākoties skola atrodas tālāk no mājām, tādēļ arī ceļam jātērē vairāk laika. Atšķirībā no pilsētniekiem, kuri kādas stundas vietā var aiziet, piemēram, uz kino vai kur citur, lauciniekiem dzīvesvietas specifika (visiem viss uzreiz redzams; transporta problēmas; izvēles iespēju trūkums) arī ietekmē mācību stundu apmeklēšanu – nekas cits neatliek, kā sēdēt stundās, klausīties un mācīties, un, ja stundā visu esi dzirdējis, mājās jāmacās mazāk.

2.7. tabula

Dažāda vecuma jauniešu mācībām atvēlētais laiks Latvijā, 1996. gadā

• Time devoted to regular studies by full-time students in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbošanās • Activities	Meitenes • Girls			Zēni • Boys		
	Vidēji • Average	tai skaitā vecumā • of them at age		Vidēji • Average	tai skaitā vecumā • of them at age	
		12-15	16-19		12-15	16-19
<i>Regulārās mācības • Regular studies</i>	44:04	42:41	44:33	43:26	41:37	45:49
tai skaitā: • of which:						
nodarbošanās mācību iestādē • classes and lectures at school	28:35	28:06	29:04	28:30	27:42	29:33
“mājas darbi” • homework	10:41	10:09	10:29	09:34	09:22	08:58
nodarbošanās pārtraukumi • breaks at school	00:22	00:29	00:15	00:30	00:31	00:35
citas ar mācībām saistītas aktivitātes • other connected with studies	00:03	00:05	00:00	00:00	00:00	00:01
ceļā • travel	04:13	03:52	04:45	05:02	04:02	06:19

Mājas darbu pildīšanai visvairāk laika patērē Rīgas zēni, kā arī lauku un pārējo pilsētu meitenes – vidēji 10.5 stundas nedēļā jeb 1.5 stundas dienā (2.8. tab.), vismazāk lauku zēni – katru dienu pa ceturtdaļstundai mazāk.

Jaunieši 16-19 gados jau ir beiguši pamatskolu un mācās vidusskolā, arodskolā vai cita veida mācību iestādē, daļa jau studē. Pieļauju, ka lauku jauniešu vidū šai vecumgrupā galvenokārt pārstāvēti vidējo mācību iestāžu audzēkņi, bet pilsētās, īpaši Rīgā, arī studenti, tādēļ rīdzinieku vidū mācībām atvēlētais laiks ir ilgāks. Pilsētu zēni mācībām velta vairāk laika nekā meitenes (Rīgā par 4.5 stundām, pārējās pilsētās par 1.5 stundām nedēļā vairāk), toties laukos meitenes mācās nedēļā vidēji 5 stundas ilgāk nekā zēni (2.8. tab.).

Visiem jauniešiem 16-19 gadu vecumā, salīdzinot ar 12-15 gadīgajiem, ir pieaudzis ceļā pavadītais laiks. Visticamāk tādēļ, ka mācību iestāde atrodas tālāk no dzīvesvietas: ne visur (īpaši laukos) ir vidusskolas, bet augstskolas vispār tikai dažās pilsētās. Rīdzinieki vairāk laika pavada mācoties mājās, t.i., tiem vairāk laika paiet, veicot patstāvīgos darbus.

2.8. tabula

Mācībām izlietotais laiks pēc skolēnu vecuma un dzīvesvietas Latvijā, 1996. g.

• Time devoted to regular studies according to students age and place of residence in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbības • Activities	12-15 gadi • years of age			16-19 gadi • years of age		
	Rīgā • Capital Riga	Pārējās pilsētās • Other urban	Laukos • Rural	Rīgā • Capital Riga	Pārējās pilsētās • Other urban	Laukos • Rural
Meitenes • Girls						
Regulārās mācības • Regular studies	40:54	41:07	46:36	45:08	44:23	43:53
tai skaitā: • of which:						
nodarbības mācību iestādē • classes and lectures at school	28:26	26:34	29:42	29:07	29:05	28:58
“mājas darbi” • homework	09:25	10:30	10:30	12:11	09:16	10:01
citas ar mācībām saistītas aktivitātes • other connected with studies	00:09	00:19	01:20	00:05	00:30	00:00
ceļā • travel	02:54	03:44	05:04	03:45	05:32	04:54
Zēni • Boys						
Regulārās mācības • Regular studies	42:04	39:22	43:33	50:25	45:54	38:28
tai skaitā: • of which:						
nodarbības mācību iestādē • classes and lectures at school	27:58	25:44	29:29	30:58	30:47	25:05
“mājas darbi” • homework	10:35	09:07	08:45	11:58	08:34	06:19
citas ar mācībām saistītas aktivitātes • other connected with studies	00:36	00:40	00:19	00:50	00:14	01:08
ceļā • travel	02:55	03:51	05:00	06:39	06:19	05:56

Mācībām veltītais laiks ir *kopējās darba slodzes* sastāvdaļa, skolēniem – pamatsastāvdaļa. Meitenēm mācības veido 82% kopējā darbam atvēlēta laika, zēniem – 84%, pārējais ir mājas aprūpei izlietotais laiks un laiks peļņas darbam. Vairums aptaujāto skolēnu peļņas darbu nestrādā. *Peļņas darbam* meitenes vidēji tērē tikai 0.5% no kopējās darba slodzes, zēni 0.9% (2.9. tab.). Zēni vidēji peļņas darbam atvēl divreiz ilgāku laiku nekā meitenes. Iespējams, zēniem vieglāk atrast piemērotu darbiņu. Vidēji Latvijā peļņas darbu veic tikai 7.3% skolnieču un 7.5% skolnieku. Meitenēm lielākais peļņas darba veicēju īpatsvars ir citās pilsētās, kur strādā 12% meiteņu, lielākoties brīvdienās – sestdienās un svētdienās. Laukos 5% un Rīgā 5% meiteņu piestrādā darbdienās. Zēniem lielākais peļņas darbā iesaistīto īpatsvars ir laukos – vidēji 11.4%, kur zēni strādā lielākoties sestdienās un svētdienās. Rīgā nodarbināti 7.5% zēnu un galvenokārt darbdienās, arī citās pilsētās lielākoties darbdienās un 4.8%.

Visticamāk, skolniekiem trūkst izvēles iespēju atrast darbu, kā arī lielās mācību slodzes dēļ tam vienkārši neatliek laika. Ņemot vērā, ka grūtības darba atrašanā ir pat darbspējīgā vecuma iedzīvotājiem, skolēniem tā ir vēl lielāka problēma, pat vasarā. Laukos lielākas iespējas atrast darbu kādā zemnieku saimniecībā, ko, iespējams, gribētāji arī izmantojuši, tāpēc laukos ir lielāks strādājošo īpatsvars, īpaši zēnu vidū. Tomēr vairums skolēnu nestrādā un naudu nepelna, tātad jāuztur vecākiem.

Kopējās darba slodzes laikā ietilpst arī *mājas aprūpei izlietotais laiks* (2.9. tab.). Dažādas mājsaimniecības darbus veic vidēji 98% meiteņu un 93% zēnu. Meitenēm mājas aprūpe prasa vairāk laika nekā zēniem. Meitenes 12 līdz 15 gadu vecumā rūpēm par māju velta vidēji 2 stundas nedēļā vairāk nekā zēni, bet meitenes 16 līdz 19 gadu vecumā pat par 3 stundām vairāk. Mājas aprūpei pilsētu meitenes patērē vidēji 10.5 stundas nedēļā, lauku meitenes 9 stundas nedēļā. Zēni pilsētās attiecīgi 7 stundas, laukos – 8 stundas nedēļā.

Kā meiteņu, tā zēnu galvenais pienākums ir mitekļa vai vismaz savas istabas vai stūrīša uzkopšana. Vairāk vai mazāk regulāri to veic 90% meiteņu un 78% zēnu. Līdz ar gadiem pieaug to meiteņu skaits, kuras uzkopj māju, bet samazinās zēnu īpatsvars, kas to dara. Meitenes uzkopšanai atvēl vidēji 3 stundas nedēļā, zēni 2-2.5 stundas. Meitenes māju kārto un tīra visai regulāri – gan darbdiēnās, gan brīvdienās, tomēr lauku meitenes vairāk ievēro tradīciju, ka sestdiena ir tīrīšanas un uzkopšanas diena. Zēni ar uzkopšanas darbiem vairāk nodarbojas sestdienās un svētdienās, mazāk darbdiēnās.

Meitenēm otrs izplatītākais mājās veicamais darbiņš ir ēst gatavošana: 70% 12 līdz 15-gadīgo un 85% 16 līdz 19-gadīgo meiteņu gatavo vai vismaz uzsilda ēdienu, atvēlot tam attiecīgi 2 stundas (12-15 g.) un 3 stundas (16-19 g.) nedēļā. Zēni gan laikam tikai uzsilda sarūpēto ēdienu, jo maltītes gatavošanai atvēl vidēji nepilnu stundu nedēļā jeb katru dienu mazāk nekā 10 minūtes, un to veic tikai puse no pilsētu un trešdaļa lauku zēniem. Var jau būt, ka dažiem ir māsas, kas gatavo. Kā redzams, jau skolnieku vidū par maltītes gatavošanu vairāk rūpējas meitenes nekā zēni, vidēji atvēlot tam trīsreiz vairāk laika.

Zēniem otrs laika ziņā ietilpīgākais mājas darbs ir rūpes par dzīvniekiem vai dārzu, kam tiek atvēlētas 2 stundas (12-15 g.) un 3 stundas (16-19 g.) nedēļā, brīvdienās vairāk nekā darbdiēnās. Par dzīvniekiem un dārzu gādā puse no zēniem laukos un nepilni 30% citās pilsētās. Rīdziniekiem šai nodarbei laiku atvēlējušo īpatsvaru izteikti ietekmē vecums. Ja 12-15 gadu vecumā rūpes par dzīvniekiem un dārzu ir nozīmīgas 36% Rīgas zēnu, tad 16-19 gadu vecumā vairs tikai 15%. Citiem vārdiem, ja pamatskolas vecumā Rīgas zēnus interesē savs dzīvnieciņš vai nedēļas nogalē vecāki viņus ieinteresē doties līdzī uz dārzu, tad pēc 16 gadiem, zēniem Rīgā citas nodarbes ir svarīgākas.

Meitenēm rūpes par dzīvniekiem un dārzu ir trešais laika ziņā ietilpīgākais darbs, kam, atkarībā no vecuma, tiek atvēlētas 2 stundas (12-15 g.) un 1.5 stundas (16-19 g.) nedēļā. Visbiežāk dārzā un ar dzīvniekiem darbojas pamatskolas vecuma lauku meitenes – 64% no visām (vidēji 49%). Arī meitenes šai nodarbei pievēršas lielākoties sestdienās un svētdienās.

Bez tam meitenes vairāk nekā stundu nedēļā pavada iepērkoties, galvenokārt sestdienās, un 16-19 gadu vecumā vairāk meiteņu nekā pamatskolas vecumā. Vēl nepilnu stundu nedēļā meitenes atvēl apģērba gatavošanas darbiem – šūšanai, adīšanai u.tml., pievēršoties tam lielākoties nedēļas nogalē, proti, sestdienās un svētdienās. Lauku meitenes biežāk pašas darina sev apģērbus: laukos vairāk nekā puse, Rīgā ceturtdaļa meiteņu.

Zēniem, kā jau tika minēts, no mājas aprūpes darbiem vairāk laika prasa mitekļa aprūpe un rūpes par dzīvniekiem un dārzu. Šie darbi veido 64% no mājas aprūpei veltītā laika, jo citiem darbiem katram tiek atvēlēts mazāk par stundu nedēļā. Tomēr vidēji 44% zēnu gatavo ēdienu, 32% iepērkas, bez tam 12% zēnu, lielākoties sestdienās un svētdienās, darbojas remonta un celtniecības jomā (16-19 gados vairāk nekā 12-15 gados).

Atšķirības mājas aprūpei veltītā laika daudzumā meitenēm un zēniem rada tas, ka zēni mazāk laika patērē ēdiena gatavošanai, mājokļa uzkopšanas darbiem, kā arī retāk (34% meiteņu un 12% zēnu) un mazāk laika atvēl apģērba darināšanai. Meitenes nenodarbojas ar remonta un celtniecības darbiem, tomēr zēnu tam patērētais laiks, nekompensē meiteņu ilgāku darbošanos citās jomās.

Mācību izstāžu audzēkņu nedēļas laika izlietojums galvenajām nodarbību grupām
atkarībā no vecuma un dzīvesvietas Latvijā, 1996. gadā

• Use of time by students according to their age and place of residence in Latvia, 1996
st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbības • Activities	12-15 gadi • years of age			16-19 gadi • years of age		
	Rīgā • Capital Riga	Pārējās pilsētās • Other urban	Laukos • Rural	Rīgā • Capital Riga	Pārējās pilsētās • Other urban	Laukos • Rural
Meitenes • Girls						
Kopējā darba slodze • Total work load	51:10	50:20	56:12	55:00	57:12	50:46
tai skaitā: • of which:						
regulārās mācības • regular studies	40:54	41:07	46:36	45:08	44:23	43:53
peļņas darbs • paid job	00:20	00:19	00:12	00:10	00:13	00:00
mājas aprūpe • household	09:56	08:54	09:24	09:42	12:36	06:53
Rūpes par sevi • Private needs	83:07	79:32	81:02	71:47	73:57	74:00
no tām miegs • of which sleeping	69:24	65:17	66:43	59:22	60:12	62:28
Brīvais laiks • Free time	32:15	35:03	29:55	39:18	33:53	41:01
no tā: • of which:						
TV • TV	10:19	11:25	12:04	07:56	09:43	18:30
sports un kustību nodarbības • sports and physical activities	09:12	07:37	06:09	05:43	05:17	07:19
saiešanās • socialising	03:06	03:40	02:05	08:01	05:09	03:10
lasīšana • reading	03:14	01:48	02:57	02:52	02:51	05:21
spēles • games	02:25	04:11	03:20	00:51	00:51	01:06
izklaide, kultūras baudīšana • entertainment and culture	00:06	01:07	00:36	05:55	04:36	01:39
Zēni • Boys						
Kopējā darba slodze • Total work load	48:49	47:27	51:44	58:18	52:47	48:33
tai skaitā: • of which:						
regulārās mācības • regular studies	42:04	39:22	43:33	50:25	45:54	38:28
peļņas darbs • paid job	00:31	00:00	01:00	00:19	00:12	00:03
mājas aprūpe • household	06:14	08:05	07:11	07:34	06:41	10:02
Rūpes par sevi • Private needs	84:39	80:06	80:34	75:51	73:52	77:02
no tām miegs • of which sleeping	70:41	67:46	68:50	63:14	59:47	65:09
Brīvais laiks • Free time	31:39	37:19	34:09	31:38	38:44	39:05
no tā: • of which:						
TV • TV	10:21	13:25	11:55	08:16	11:58	11:57
sports un kustību nodarbības • sports and physical activities	07:50	12:36	10:34	14:37	08:33	06:44
saiešanās • socialising	02:01	01:31	01:52	01:15	04:50	05:33
lasīšana • reading	01:34	02:14	01:27	01:40	01:04	02:18
spēles • games	02:57	03:17	05:28	00:05	02:01	00:54
izklaide, kultūras baudīšana • entertainment and culture	01:36	00:47	00:09	00:26	03:33	02:48

Fizioloģisko vajadzību apmierināšana jeb rūpes par sevi – tas ir miegam, ēšanai, ķermeņa kopšanai atvēlētais laiks. Šīs nodarbības raksturīgas visiem skolēniem, tās jāveic katru dienu un ikvienam. Rūpēm par sevi skolēni tērē 46% nedēļas laika (2.9. tab.). Vidēji katru dienu vairāk kā 9 stundas pāriet miegā, apmēram stunda – ēšanā un nepilna stunda ķermeņa kopšanai. Citiem vārdiem, katru gadu vidēji viens skolnieks 4.5 mēnešus pavada miegā, 0.5 mēnešus ēd un tikpat daudz mazgājas.

Zēni *miegam* atvēl 1.5 stundas (12-15 g.) līdz 2 stundas (16-19 g.) diennaktī vairāk nekā meitenes, toties meitenes katru dienu gandrīz 10 minūtes ilgāk kopj sevi (mazgājas). No visiem pamatskolas vecuma (12-15 g.) skolniekiem miegā spēkus visvairāk uzkrāj rīdzinieki: Rīgas meitenes velta miegam par 4 stundām nedēļā vairāk nekā citu pilsētu skolnieces un par gandrīz 3 stundām vairāk nekā lauku meitenes. Rīgas zēni attiecīgi par 3 stundām nedēļā vairāk nekā zēni citās pilsētās un 2 stundas ilgāk nekā laucinieki. Toties 16-19 gadu vecumā lielākie gulētāji ir laucinieki: zēni vidēji nedēļā miegam atvēl 2-5 stundas vairāk nekā Rīgā un citās pilsētās, meitenes vidēji par 2-3 stundām nedēļā vairāk.

Miegam tiek atvēlēti 82-83% no visa fizioloģisko vajadzību nodrošināšanai patērētā laika, ēšanai 10%, ķermeņa kopšanai 7-8%.

Sestdienās un svētdienās, kad uz skolu nav jāsteidzas un var ilgāk pagulēt, meitenes un zēni miegam atvēl vairāk laika, it sevišķi svētdienās. Meitenes 12 līdz 15 gadu vecumā svētdienās guļ 2 stundas ilgāk nekā darbdienās, meitenes 16 līdz 19 gadu vecumā 2.5 stundas ilgāk. Sestdienās, salīdzinājumā ar darbdienām, attiecīgi aptuveni stundu un 1.5 stundas vairāk atkarībā no vecuma. Arī zēni sestdienās un it īpaši svētdienās izmanto izdevību izgulēties. Salīdzinājumā ar darbdienām, svētdienās visu vecumu zēni guļ 2 stundas ilgāk, sestdienās apmēram stundu.

Jaunatne miegam atvēl vairāk laika nekā nodarbinātie. Mācību iestāžu audzēkņiem un nodarbinātajiem iezīmējas tendence: jo cilvēkam vairāk gadu, jo mazāk laika viņš atvēl miegam. Ja 12 līdz 15-gadīgie zēni guļ vidēji 10 stundas diennaktī, tad 16 līdz 19-gadīgie jau stundu mazāk – 9 stundas diennaktī, bet nodarbinātie vīrieši miegam atvēl vidēji 8 stundas diennaktī. Meitenes 12 līdz 15 gadu vecumā miegam velta vidēji 9.5 stundas, 16 līdz 19 gadu vecumā 8.5 stundas diennaktī, bet nodarbinātās sievietes 8 stundas.

Mācību iestāžu audzēkņi, salīdzinājumā ar nodarbinātajiem, vairāk laika atvēl rūpēm par sevi (galvenokārt miegam), viņiem ir mazāka darba slodze (meitenēm gandrīz 3 stundas dienā, zēniem ap 2 stundām dienā mazāk), toties vairāk brīvā laika: salīdzinot ar nodarbinātajām sievietēm, meitenēm gandrīz 2 stundas dienā vairāk, zēniem par stundu vairāk nekā nodarbinātajiem vīriešiem.

Meitenēm, kuras mācās, atkarībā no vecuma, 19-22% kopējā nedēļas laika ir *brīvais laiks*, zēniem 21-22%. Citiem vārdiem, katru darbdienu 4 stundas meitenes atvēl brīvā laika nodarbībām, bet sestdienās un svētdienās katrā pa 7 stundām, zēniem attiecīgi darbdienās arī 4 stundas, sestdienās 8 un svētdienās 7.5 stundas ir brīvais laiks.

Brīvais laiks ir izvēles laiks. Izvēles iespējas ir katra paša ziņā, lai gan skolēniem nenoliedzami arī vecāku ietekmei vai pat visai kategoriskam viedoklim. Ja 12-15 gadu vecumā 15% zēnu pievēršas mākslinieciskajai jaunradei, tad 16-19 gados vairs tikai 4%, proti, mazākus bērnus vecāki var virzīt nodarboties kādā jomā, bet paaugušies, zēni izvēlas paši.

Laika izlietojuma pētījumā pie brīvā laika nodarbībām tiek pieskaitīts: laiks papildizglītībai, sabiedriskai un reliģiskai darbībai, saiešanās un izklaides laiks, laiks sportam un kustību nodarbībām, laiks vaļaspriekam un sabiedriskajiem saziņas līdzekļiem izlietotais laiks.

Brīvā laika struktūru ietekmē dzimums, vecums un arī dzīvesvieta. Mācību iestāžu audzēkņu brīvā laika struktūrā lielākais īpatsvars ir pie TV ekrāniem pavadītajam laikam: vidēji 32.1% meitenēm un 33.5% zēniem (2.10., 2.11. tab.). Tā ir arī jauniešu vidū izplatītākā brīvā laika nodarbība: TV skatās 96% zēnu un meiteņu. Vismazāk TV skatās rīdzinieki – meitenes 1.3 stundas dienā, zēni 1.4 stundas. Ilgāko laiku pie TV ekrāniem pavada meitenes laukos – 2 stundas dienā.

Brīvā laika struktūrā otrs laika ziņā ietilpīgākais ir sportam un kustību nodarbībām atvēlētais laiks: zēniem vidēji 28.6% meitenēm 19.9% no brīvā laika. Sporto 90% zēnu un 76% meiteņu. Pamatskolas vecuma skolēni sporto vairāk – 12-15 gadu vecumā 82% meiteņu un 89% zēnu, bet 16-19 gados 92% zēnu un vairs tikai 69% meiteņu. Zēni sportam atvēl vidēji 10 stundas nedēļā, meitenes 7 stundas, jeb katru dienu attiecīgi 1.5 stundas un 1 stundu. Pamatskolas vecuma zēni sporto 3 stundas nedēļā vairāk nekā meitenes, zēni 16-19 gados pat 4 stundas vairāk, jo šī vecuma meitenes salīdzinājumā ar 12-15 gadīgajām sportam pievēršas gandrīz par 2 stundām nedēļā mazāk.

2.10. tabula
Mācību iestāžu audzēkņu brīvā laika izlietojums Latvijā, 1996. g., st:min vidēji nedēļā
• Time in leisure activities by students in Latvia, 1996, h:min a week, average

Nodarbības • Activities	Meitenes • Girls		Zēni • Boys	
	12-15	16-19	12-15	16-19
Brīvais laiks, kopā • Free time	32:40	37:20	34:37	36:56
tai skaitā: • of which				
sabiedriskie saziņas līdzekļi • mass media	14:23	15:21	14:27	13:59
no tiem: • including:				
lasīšana • reading	02:36	03:22	01:47	01:31
TV un video • TV and video	11:16	10:53	12:04	10:59
radio, mūzikas ieraksti • radio, music	00:31	01:06	00:36	01:29
sporta un kustību nodarbības • sports, physical activities	07:41	05:52	10:35	09:44
saiešanās un izklaide • socialising and entertainment	04:40	11:54	03:52	08:52
no tām: • including:				
saiešanās • socialising	03:01	05:47	01:47	04:03
izklaide un kultūras baudīšana • entertainment and culture	00:39	04:28	00:44	02:34
pasīvā atpūta • resting-time-out	01:00	01:39	01:21	01:57
vaļasprieks • hobbies	04:36	02:15	04:46	01:18
no tā: • including:				
mākslinieciskā jaunrade • arts	01:10	01:19	00:43	00:04
spēles • games	03:21	00:56	04:00	01:14
papildmācības un sevis izglītošana • additional studies and self-education	00:41	01:38	00:35	01:26
sabiedriskā un reliģiskā darbība • civic and religious activities	00:39	00:20	00:22	01:55

2.11. tabula
Mācību iestāžu audzēkņu brīvā laika nodarbību izplatība Latvijā, 1996. g., % no kopskaita
• Participating in leisure activities by students in Latvia, 1996, %

Nodarbības • Activities	Meitenes • Girls		Zēni • Boys	
	12-15	16-19	12-15	16-19
Brīvais laiks, kopā • Free time	100.0	100.0	100.0	100.0
tai skaitā: • of which				
sabiedriskie saziņas līdzekļi • mass media	100.0	100.0	100.0	100.0
no tiem: • including:				
lasīšana • reading	63.1	79.3	52.4	51.0
TV un video • TV and video	97.6	94.8	96.4	95.9
radio, mūzikas ieraksti • radio, music	27.4	36.2	26.2	40.8
sporta un kustību nodarbības • sports, physical activities	82.1	69.0	89.3	91.8
saiešanās un izklaide • socialising and entertainment	77.4	93.1	69.1	89.8
no tām: • including:				
saiešanās • socialising	59.5	84.5	48.8	69.4
izklaide un kultūras baudīšana • entertainment and culture	15.5	37.9	13.1	32.7
pasīvā atpūta • resting-time-out	47.6	48.3	34.5	55.1
vaļasprieks • hobbies	54.8	27.6	70.2	22.5
no tā: • including:				
mākslinieciskā jaunrade • arts	21.4	17.2	15.5	4.1
spēles • games	42.9	12.1	60.7	22.5
papildmācības un sevis izglītošana • additional studies and self-education	8.3	19.0	6.0	8.2
sabiedriskā un reliģiskā darbība • civic and religious activities	26.2	15.5	11.9	12.2

Citām brīvā laika nodarbībām atvēlētais laiks galvenokārt atkarīgs no jauniešu vecuma un dzimuma. Skolēniem 12-15 gadu vecumā 3. vietā pēc atvēlēta laika ir dažādās spēlēs pavadītais laiks. Raksturīgi, ka spēles – tā ir pamatskolnieku brīvā laika nodarbība: 12-15 gadu vecumā zēni spēlējas 4 stundas nedēļā, meitenes 3.5 stundas, bet 16-19 gadu vecumā jaunieši spēlēm atvēl 3-3.5 reizes mazāk laika: zēni vairs tikai nedaudz vairāk kā 1 stundu, bet meitenes nepilnu stundu nedēļā. Zēni un meitenes spēlējas lielākoties brīvdienās, proti, sestdien un svētdien vairāk nekā darbdienās. Pamatskolas vecumā spēlējas 43% meiteņu un 61% zēnu (16-19 gados vairs tikai attiecīgi 12% un 22%). Spēlēm biežāk pievēršas citu pilsētu zēni (71%) un meitenes (56%), visticamāk, viņiem lielākas iespējas sanākt kopā. Laukos spēlējas 55% zēnu un 36% meiteņu, Rīgā attiecīgi 54% un 33%. Meitenēm 4/5 spēlēm veltīta laika ir dažādas rotaļas un visbiežāk sestdienās. Arī zēniem laukos un citās pilsētās lielākā daļa laika pāriet dažādās rotaļās, sevišķi lauku zēniem, toties rīdiniēki rotaļām atvēl tikai nedaudz vairāk par ceturto daļu spēļu laika, jo vairāk nekā pusi no tā aizņem datorspēles. Laikam rīdiniēkiem dators vieglāk pieejams. Bez tam zēni vairāk nekā meitenes spēlē arī dažādas galda spēles.

Pamatskolas vecuma meitenes un zēni ievērojamu brīvā laika daudzumu tērē arī savstarpējai saskarsmei (meitenes 3 stundas nedēļā, zēni 2) un lasīšanai (meitenes nedēļā 2.5 stundas, zēni 2 stundas), lielākoties sestdienās un svētdienās. Savstarpējiem kontaktiem brīvo laiku tērē 60% 12-15 gadīgo meiteņu un 49% zēnu, lasa 63% meiteņu un 52% zēnu. Apmēram stundu nedēļā (34-48%) zēniem un meitenēm aizņem pasīvā atpūta, pārējām brīvā laika nodarbībām 12-15 gadīgie tērē mazāk nekā stundu nedēļā un tām pievēršas 1/4 – 1/3 skolēnu.

Jauniešiem 16-19 gadu vecumā trešā izplatītākā brīvā laika nodarbība ir savstarpējie kontakti jeb saiešanās: 84% meiteņu un 69% zēnu. Kontaktiem ar līdzaudžiem 16-19-gadīgās meitenes atvēl gandrīz 6 stundas nedēļā, zēni 4 stundas, jeb 15% un 11% no brīvā laika. Saskarsme ar vienaudžiem izplatītāka ir citu pilsētu zēnu un meiteņu vidū, salīdzinoši retāk – Rīgas zēniem un lauku meitenēm. Rīgā zēni nevēlas iesaistīties nelabvēlīgās kompānijās, lauku meitenes – vairāk laika atvēl miegam, skatās seriālus un veic sabiedrisko darbu.

Ja spēles ir pamatskolas vecumam raksturīgs brīvā laika pavadīšanas veids, tad 16-19 gados tās nomaina cita veida savstarpējā saskarsme.

Jaunieši 16-19 gadu vecumā vairāk laika tērē arī izklaidei: zēni tam atvēl 3.5 reizes, bet meitenes pat 7 reizes ilgāku laiku nekā pamatskolnieki. Izklaide ir sestdienu nodarbošanās, saiešanās – svētdienu un sestdienu.

16-19 gadu vecumā ievērojami (1.5 reizes, salīdzinot ar pamatskolniekiem) pieaug arī pasīvai atpūtai izlietotais brīvā laika daudzums. Zēniem tas ir 2 stundas nedēļā, meitenēm nepilnas 2 stundas nedēļā, un pasīvai atpūtai priekšroku dod par 20% vairāk zēnu nekā 12-15 gadu vecumā.

Pamatskolas skolēniem, salīdzinājumā ar 16-19-gadīgajiem, kopējais brīvā laika apjoms ir mazāks, lai cik dīvaini arī neliktos, jo mācību slodze pamatskolniekiem ir mazāka. Tomēr jaunieši 16-19 gadu vecumā lielākoties uz miega rēķina palielina savu brīvā laika daudzumu. Arī brīvā laika izlietojums ir atšķirīgs. Abu dzimumu pamatskolnieki (12-15 g. vecumā), salīdzinot ar 16-19-gadīgajiem, vairāk sporto, vairāk laika pavada pie TV ekrāniem, vairāk laika atvēl dažādām spēlēm. Pēc 15 gadiem strauji pieaug to meiteņu skaits, kurām nozīmīgi kļūst kontakti ar līdzaudžiem un izklaide. Šai laikā katra desmitā meitene pārtrauc sportot un vidēji par 16% pieaug grāmatu lasītāju īpatsvars meiteņu vidū. Arī zēniem nozīmīgāka kļūst saskarsme ar draugiem un paziņām. Pēc 15 gadu vecuma sarūk zēnu īpatsvars, kas nodarbojas ar māksliniecisko jaunradi – katrs desmitais pārtrauc, toties pieaug pasīvās atpūtas piekritēju skaits (par 21%). Sportot zēni nepārtrauc, tieši otrādi – skaits pieaug, tomēr sporta nodarbībām tiek atvēlēts mazāks laika daudzums.

Atšķirīgs brīvā laika izlietojums ir arī pilsētu un lauku skolēniem. Pamatskolas vecumā pilsētu meitenēm ir vairāk brīvā laika. Lauku meitenes vairāk laika pavada pie TV ekrāniem, mazāk kontaktiem ar draugiem, iespējams dzīvesvietas specifikas dēļ. Meitenes laukos tikpat kā nenodarbojas ar māksliniecisko jaunradi – tikai 8%, meiteņu (Rīgā 22%, citās pilsētās 31%), jo acīmredzot laukos ne visur pieejamas tāda veida nodarbības. Lauku meitenes arī sportam un kustību nodarbībām atvēl apmēram 2 stundas nedēļā mazāk nekā pilsētnieces, jo vairāk laika veltī mācībām.

16 līdz 19-gadīgas meitenes Rīgā 2.5 reizes biežāk nekā lauku meitenes sanāk kopā, citās pilsētās 1.5 reizes biežāk. Pilsētniecēs arī vismaz trīsreiz biežāk izklaidejas nekā laucinieces. Pilsētu meitenes 1.3 reizes mazāk nekā lauku meitenes sporto, atvēlot tam gandrīz 2 stundas nedēļā mazāk laika. Arī mākslinieciskajai jaunradei vairāk pievēršas rīdzinieces. Lauku meitenes vidēji divreiz ilgāku laiku pavada pie TV ekrāniem, arī lasīšanai atvēl divreiz vairāk laika.

Arī pilsētu un lauku zēnu brīvā laika izlietojums ir atšķirīgs. Liela nozīme arī zēnu vecumam. No pamatskolas vecuma zēniem (12-15 g.v.) vismazāk brīvā laika ir rīdziniekiem. Izklaide un pasīva atpūta ir pilsētnieku nodarbe. Rīdzinieki arī sporto vismazāk, kaut izvēles iespējas it kā būtu vislielākās. Citās pilsētās zēni 12-15 gadu vecumā sportam atvēl 1.6 reizes vairāk laika nekā rīdzinieki, laukos 1.3 reizes vairāk nekā Rīgā. Lauku zēni 12 līdz 15 gados vairāk laika atvēl spēlēm, lielākoties rotaļām, mazāk izklaidei. Šī vecuma lauku zēniem ir aktīvāks dzīvesveids, jo viņi bez tam vairāk laika atvēl arī darbam: mājas aprūpei un peļņas darbam.

Rīgas zēniem 16 līdz 19 gadu vecumā ir par 7 stundām nedēļā mazāk brīvā laika nekā vienaudžiem citās pilsētās un laukos. Rīgas zēni 16 līdz 19 gadu vecumā 4 reizes mazāk laika atvēl savstarpējai saskarsmei, septiņreiz mazāk izklaidei un trīsreiz vairāk laika tērē pasīvai atpūtai. Toties rīdzinieki arī divreiz vairāk laika atvēl sportam un 1.5 reizes mazāk skatās televizoru. Zēni pārējās pilsētās un laukos arī sporto un tikpat liels īpatsvars zēnu kā Rīgā, visur apmēram 90%, bet laika ziņā sportam atvēl mazāk stundu: Rīgā 14.5 stundas nedēļā, citās pilsētās 8.5 stundas, laukos 7 stundas nedēļā. Laukos vairāk zēnu un vairāk laika atvēl lasīšanai, arī mūzikas ierakstus klausās vairāk zēnu un biežāk.

Skolēnu laika izlietojuma atšķirības dažādās nedēļas dienās.

Katru darbdienu skolēniem vairāk nekā 8 stundas saistītas ar mācībām, proti, trešo daļu diennakts laika skolēni mācās. Rūpēm par sevi – miegam, ēšanai, ķermeņa kopšanai – ik dienas tiek atvēlētas vidēji 10.5 stundas. Atlikušajās 5 stundās jāpaspēj viss pārējais, no tām 4 stundas paiet brīvā laika nodarbībās.

Sestdienās un svētdienās vairumam skolēnu nodarbības nenotiek. Sestdienās par mācībām domā tikai retais, jo piektdien nepaveiktie mājas uzdevumi tiek pildīti svētdien. Toties sestdienās pēc mājas sakopšanas var izklaidēties, tikties ar draugiem. Vispirms protams brīvās dienās ir iespēja ilgāk pagulēt: gan sestdienu rītos, gan jo īpaši svētdienās pēc izklaidēšanas iepriekšējā vakarā.

Sestdienu un svētdienu atpūta daudziem saistās arī ar ilgāku sēdēšanu pie TV ekrāniem: brīvajās dienās tās ir 2-3 stundas, darbdienās 1-1.5 stundas. Toties arī sportam tiek atvēlēts divreiz ilgāks laiks nekā darbdienās. Arī grāmatas biežāk un ilgāk tiek lasītas nedēļas nogalēs.

Tā kā darbdienas ir mācību dienas, bet nedēļas nogales lielākoties tiek veltītas atpūtai, saprotams, ka laika izlietojums dažādām nodarbībām ir atšķirīgs. Jautājums tikai, cik aktīvi atpūta tiek izmantota, lai sagatavotos nākamajai mācību nedēļai.

Sīkāk par laika izlietojumu dažādās nedēļas dienās atsevišķām nodarbībām jau tika runāts iepriekš.

Izmaiņas mācību iestāžu audzēkņu laika izlietojumā.

Deviņu gadu laikā mācību iestāžu audzēkņu laika izlietojuma struktūrā ir notikušas būtiskas izmaiņas. 1996. gadā, salīdzinājumā ar 1987. gadu, skolēnu mācību slodze pieaugusi vairāk nekā par 10 stundām nedēļā: zēni un meitenes vairāk laika pavada gan nodarbībās, gan mājas darbus gatavojot, gan ceļā uz skolu un no tās (2.12., 2.13. tab.). Ceļā pavadīto laiku iespējams ietekmēt izmaiņas sabiedriskā transporta kustībā (sevišķi ārpus Rīgas), kurš kursē retāk un kļuvis dārgāks. Bez tam – kurš var to atļauties, tas izvēlas labākās skolas, lai arī tālāk no mājas.

Iespējams pieaugušās mācību slodzes dēļ, skolēni vairs tikpat kā nestrādā peļņas darbu. 1987. gadā vidēji Latvijā peļņas darbu strādāja 17.4% meiteņu (attiecīgi 12-15 gadu vecumā – 13.5%, 16-19 gadu vecumā – 24.4%) un 16.3% zēnu (12-15 gadu vecumā 10.7%, 16-19 gadu vecumā 25.9%), bet 1996. gadā vairs tikai 7.3% meiteņu un 7.5% zēnu. Ja 1987. gadā skolēni

strādāja galvenokārt darbdiēnās (īpaši vasarā), tad 1996. gadā vairums strādā sestdienās un svētdienās.

1996. gadā skolēni peļņas darbu strādā maz, toties vairāk laika atvēl mājas aprūpes darbiem – vidēji par 3 stundām nedēļā vairāk nekā 1987. gadā, gan meitenes, gan zēni.

1996. gadā pēc laika izlietojuma redzams, ka skolēnu galvenais darbs un pienākums ir mācības. Mācību laika pieaugums radījis arī kopējās skolēnu darba slodzes palielinājumu 1996. gadā, salīdzinājumā ar 1987. gadu. Skolēnu kopējais darba slodzes laiks (laiks mācībām, peļņas darbam un mājas aprūpei) ir pieaudzis vidēji par 11 stundām nedēļā.

2.12. tabula

Skolnieču un studentu (meiteņu) nedēļas laika izlietojuma dinamika pa galvenajām nodarbību grupām 1987. un 1996. gadā

• Use of time by girl - students in Latvia in 1987 and 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbības • Activities	12-15 gadu vecumā • 12-15 years		16-19 gadu vecumā • 16-19 years	
	1987	1996	1987	1996
Rūpes par sevi • Private needs	79:38	81:09	73:28	73:10
no tām miegs • of which sleeping	65:38	67:02	59:48	60:22
Kopējā darba slodze • Total work load	40:25	52:18	44:00	55:03
tai skaitā: • of which				
regulārās mācības • regular studies	32:25	42:41	31:15	44:33
no tām: • including:				
nodarbības mācību iestādē • classes	21:42	28:06	18:55	29:04
“mājas darbi” • homework	07:09	10:09	09:09	10:29
ceļā • travel	03:32	03:52	03:07	04:45
peļņas darbs • paid job	02:15	00:17	05:31	00:09
mājas aprūpe • household	05:45	09:20	07:14	10:21
Brīvais laiks • Free time	43:37	32:40	44:50	37:20
no tā: • of which:				
sports un kustību nodarbības • sports and physical activities	10:20	07:41	10:32	05:52
TV • TV	09:49	11:16	09:21	10:53
lasīšana • reading	04:29	02:36	05:11	03:22
Nesadalītais laiks • Unspecified	04:20	01:53	05:42	02:27

Līdz ar mācību slodzes palielinājumu sarucis skolēnu brīvā laika apjoms: 12-15 gadīgajiem vidēji par 12 stundām nedēļā, 16-19-gadīgajiem par 7.5 stundām nedēļā mazāk. Mainījusies arī brīvā laika struktūra un izmaiņas ir visai nevēlamas, proti, vairāk negatīvas nekā pozitīvas. Brīvo laiku skolēni 1996. gadā izmantoja neaktīvāk, salīdzinot ar 1987. gadu. Sportam un kustību nodarbībām atvēlētais laiks vidēji samazinājies 1.5 reizes, meitenes sporto 3.5 stundas nedēļā mazāk, zēni 5 stundas mazāk. Skolēni arī mazāk laika atvēl lasīšanai – vidēji par 2 stundām mazāk nekā 1987. gadā, kaut gan literatūras klāsts deviņu gadu laikā ir daudzkārt palielinājies, bet augušas arī cenas un sarucis bibliotēku piedāvājums. Meitenes nedēļā 1.5 stundas ilgāk pavada pie TV ekrāniem, visticamāk seriālus skatoties (1987. gadā seriāli bija retums), zēni TV atvēl apmēram tikpat daudz laika kā pirms 9 gadiem.

Vidēji divas reizes sarucis savstarpējai saskarsmei atvēlētais laiks un laiks kultūras baudīšanai. Varbūt tādēļ, ka vairāk laika pāiet mācoties, bet, iespējams, arī tāpēc, ka kultūras baudīšana maksā krietni dārgāk.

Kopumā par skolēnu un studentu laika izlietojuma izmaiņām deviņu gadu laikā var teikt: 1996. gadā skolēni vairāk laika atvēl mācībām, un tiem ir mazāk brīvā laika. Skolēni nestrādā peļņas darbu (arī vasarā), bet vairāk laika atvēl mājas aprūpei. Mazāk laika tiek veltīts sportam un kustību nodarbībām, mazāk tiek lasītas grāmatas, mazāk laika tiek atvēlēts savstarpējai saskarsmei un kultūras baudīšanai, proti, izmaiņas brīvā laika struktūrā ir notikušas uz aktīvās atpūtas rēķina, toties papildmācībām un sevis izglītošanai skolēni atvēl nedaudz lielāku laika apjomu nekā pirms deviņiem gadiem.

Skolnieku un studentu (zēnu) nedēļas laika izlietojuma dinamika pa galvenajām nodarbību grupām 1987. un 1996. gadā

• Use of time by boy – students in Latvia in 1987 and 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbības • Activities	12-15 gadu vecumā • 12-15 years		16-19 gadu vecumā • 16-19 years	
	1987	1996	1987	1996
Rūpes par sevi • Personal needs	79:57	81:29	74:25	75:05
no tām miegs • of which sleeping	66:53	68:56	62:40	61:54
Kopējā darba slodze • Total work load tai skaitā: • of which	36:00	49:25	45:37	53:19
regulārās mācības • regular studies	31:14	41:37	35:06	45:26
no tām: • including:				
nodarbības mācību iestādē • classes	20:29	27:42	21:18	29:33
“mājas darbi” • homework	07:35	09:22	09:01	08:58
ceļā • travel	03:10	04:02	04:46	06:19
peļņas darbs • paid job	01:09	00:30	04:59	00:12
mājas aprūpe • household	03:37	07:18	05:32	07:41
Brīvais laiks • Free time	49:00	34:37	44:23	36:56
no tā: • of which:				
sports un kustību nodarbības • sports and physical activities	18:05	10:35	12:24	09:44
TV • TV	11:57	12:04	10:52	10:59
lasīšana • reading	04:35	01:47	03:07	01:31
Nesadalītais laiks • Unspecified	03:03	02:29	03:35	02:40

2.3. Algas darbā un mācībās neiesaistījušos (mājsaimniecībā nodarbināto) iedzīvotāju laika izlietojums

Grupā “algas darbā un mācībās neiesaistījušies” ieskaitītas personas darbaspējas vecumā un vecākas, kuras pētījuma veikšanas brīdī nesastāvēja darba līgumattiecībās un nebija nekādu mācības iestāžu dienas nodaļas audzēkņi (studenti).

Minētajai grupai piederīgo personu loks ir visai daudzveidīgs:

- bērnu mātes, kuras izmanto bērna kopšanai paredzēto atvaļinājumu likumā noteiktajā kārtībā;
- sievietes, kuras atrodas pirmsdzemdību atvaļinājumā;
- sievietes darbaspējas vecumā, kuras algas darbā nav iesaistījušās sakarā ar bērnu audzināšanu pēc bērnu kopšanai paredzētā atvaļinājuma izbeigšanās vai arī vēlākā periodā;
- bezdarbnieki un citi darba meklētāji;
- nenodarbinātie invalīdi darbaspējas vecumā;
- nenodarbinātie pensionāri;
- atvaļinājumā esošie nodarbinātie;
- nodarbinātie, kuri izmanto slimības atvaļinājumu atveseļošanās procesā mājās.

Nosacīti šo grupu var uzskatīt par mājsaimniecībā nodarbinātajiem, kaut arī vīriešu un sieviešu nenodarbinātības ārpus mājas iemesli ir gan līdzīgi, gan arī atšķirīgi, pie kam atšķirības vērojamas darbaspējas vecumā: sieviešu līdzdalību darba tirgū līdztekus pieprasījumam un veselībai papildus ietekmē arī reproduktīvās funkcijas realizācija.

Līdz ar izmaiņām saimnieciskajā dzīvē salīdzinājumā ar laiku, kad notika iepriekšējie laika budžetu pētījumi Latvijā (sk. 1. nod.), ir mainījusies šīs iedzīvotāju grupas vecuma sastāvs, pie kam šīs izmaiņas vairāk skārušas vīriešus: agrāk algas darbā un mācībās neiesaistītie vīrieši

pārsvārā bija pensijas vecumā, tagad parādījušies bezdarbnieki un citi, līdz ar to pieaudzis darbaspējas vecuma nenodarbināto īpatsvars (2.14. tabula).

Algas darbā neiesaistīto sieviešu vecuma sastāvu līdz ar bezdarbu ietekmējusi dzimstības samazināšanās un izmaiņas pensijas likumdošanā.

Galvenie laika izlietojuma posteņi.

Algas darbā un mācībās neiesaistītie vīrieši un sievietes vairāk nekā 47% no nedēļas laika izlieto paši sev, t. i. *fizioloģisko vajadzību apmierināšanai (rūpes par sevi jeb personiskais laiks)*, un no šī laika lielākā daļa tiek atvēlēta miegam – vīrieši tam ziedo 63 stundas nedēļā, sievietes nedaudz vairāk par 62 stundām.

Lai gan šai grupai piederīgajiem *algots darbs* nav pamatnodarbošanās, tomēr kā vīrieši, tā sievietes cenšas izmantot peļņas iespējas. Nedēļas gaitā šādas iespējas izmantojuši 15.3% vīriešu un 8.3% sieviešu. Algas darbā vīrieši vidēji pavadījuši 4 stundas 40 minūtes nedēļā, sievietes nepilnu pusotru stundu. Uz katru šādu strādājošo laika izlietojums ir ievērojami lielāks – vīriešiem vairāk nekā 30 stundas nedēļā, sievietēm aptuveni 16 stundas.

2.14. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto vīriešu un sieviešu vecuma struktūra Latvijā veikto laika budžeta pētījumu izlasēs, %

• Distribution of non-employed respondents of time use surveys in Latvia by age, %

Vecuma grupas • Age groups	1972	1987	1996
Vīrieši, kopā • Men, total	100.0	100.0	100.0
tajā skaitā vecumā, gadi: • of which at age, years:			
16 – 59	39.4	24.6	51.8
60 – 69	30.3	41.5	30.3
70 un vairāk • and more	30.3	33.9	17.9
Aptaujāto skaits • N of respondents	43	65	307
Sievietes, kopā • Women, total	100.0	100.0	100.0
tajā skaitā vecumā, gadi: • of which at age, years:			
16 – 54	36.9	46.4	40.5
55 – 59	10.1	10.0	12.3
60 un vairāk • and more	53.0	43.6	47.2
Aptaujāto skaits • N of respondents	119	220	542

Laiku *mācībām* atlicina tikai retais mājsaimniecībā nodarbinātais – mazāk nekā 2%. Algas darbā un mācībās neiesaistītos nosacīti var apzīmēt ar nosaukumu “mājsaimniecībā nodarbinātie”. Šādu nosaukumu zināmā mērā attaisno lielais tajos iesaistījušos īpatsvars (vairāk nekā 97%) un lielais laika izlietojums *mājsaimniecībai* salīdzinājumā ar citām nodarbībām (2.15. tabula). Pilnībā tas attiecināms gan tikai uz sievietēm – viņas mājsaimniecībai izlieto vidēji 29.7% no sava nedēļas laika budžeta jeb vairāk nekā septiņas stundas dienā. Vīriešiem laika izlietojuma ziņā pēc rūpēm par sevi nozīmīgākās ir *brīvā laika* nodarbības – tām tiek izlietota ceturtdaļa no viņu nedēļas laika budžeta. Tomēr arī viņu laika budžetā no darbībām, kuras nodrošina pašu un ģimeni ar iztikas līdzekļiem un nepieciešamajiem pakalpojumiem, visvairāk laika prasa mājsaimniecība – vidēji piecas stundas dienā. Sieviešu laika budžetos mājsaimniecība izkonkurē brīvos brīžus.

Dzīves vieta un laika izlietojums.

Kā pilsētās, tā laukos pēc fizioloģisko vajadzību apmierināšanas (rūpes par sevi) sievietēm laika izlietojuma ziņā otrajā vietā ir mājsaimniecība (29.8% no nedēļas laika budžeta), vīriešiem – brīvais laiks (25.9% no nedēļas laika budžeta). Izņēmums ir lauku vīrieši – viņi mājsaimniecībai izlieto 26.5% no nedēļas laika budžeta, kas par 8 stundām 18 minūtēm pārsniedz viņu brīvo laiku (2.16. tabula).

Dzīve laukos prasa lielu laika ieguldījumu mājsaimniecībā, kas saistās ar dārza darbiem un mājlopu kopšanu, un līdz ar to lauku ļaudīm brīvā laika ir ievērojami mazāk nekā

pilsētniekiem. Lielā mājsaimniecības slodzes ietekmē lauciniekiem arī personiskā laika ir salīdzinoši mazāk nekā pilsētniekiem, un galvenokārt tas attiecas uz laiku miegam: rīdžinieki miegam atļaujas vairāk nekā 64 stundas nedēļā, pārējās pilsētās 63 stundas 43 minūtes, laukos laiks miegam nedaudz pārsniedz 61 stundu nedēļā. Lauku sievietes guļ mazāk par 60 stundām nedēļā, rīdžinieces nepilnas 65 stundas, pārējo pilsētu sievietes nedaudz ilgāk par 61 stundu.

2.15. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto vīriešu un sieviešu nedēļas laika izlietojums Latvijā, 1996
• Use of a week's time by non-employed men and women in Latvia, 1996

Nodarbību grupas • Groups of activities	Vīrieši • Men		Sievietes • Women	
	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%
Darbs un mācības • Paid work and studies	05:05	3.0	01:20	1.1
Mājas aprūpe* • Household*	35:01	20.9	50:00	29.8
Rūpes par sevi • Private need	81:35	48.6	79:17	47.2
Brīvais laiks • Free time	43:29	25.9	35:27	21.1
Nesadalītais laiks • Unspecified	02:50	1.6	01:23	0.8
Aptaujāto skaits • N	307		542	

* In this and other tables incl. household and family care

2.16. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto nedēļas laika izlietojums saistībā ar dzīves vietu, 1996.,
• Use of time by non-employed persons according to place of residence in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupas • Groups of activities	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	Rīga • Capital Riga	pārējās pilsētas • other urban	lauki • rural	Rīga • Capital Riga	pārējās pilsētas • other urban	lauki • rural
Darbs un mācības • Paid work and studies	03:56	04:00	04:46	01:57	02:06	01:35
Mājas aprūpe • Household	27:47	30:18	44:34	42:46	50:17	58:21
Rūpes par sevi • Private need	82:52	82:10	80:07	82:47	78:05	76:16
Brīvais laiks • Free time	49:48	46:28	36:16	38:31	36:44	30:29
Nesadalītais laiks • Unspecified	03:37	02:36	02:17	01:59	00:48	01:19
Aptaujāto skaits • N	92	96	119	207	162	173

Laika izlietojuma izmaiņas saistībā ar vecumu.

Laika izlietojums katrā no posteņiem mainās līdz ar vecumu, tomēr saglabājas galvenās proporcijas un īpatnības sieviešu un vīriešu laika izlietojumā: kā darbaspējas, tā pensijas vecuma vīriešiem pēc rūpēm par sevi otrajā vietā ir brīvā laika nodarbības un laika izlietojums tām ar gadiem pieaug, un mājsaimniecība viņiem neatkarīgi no vecuma ir trešajā vietā; sieviešu laika budžetos otrs svarīgākais laika izlietojuma postenis ir mājsaimniecība, kas būtiski ierobežo viņu brīvo laiku. Ar gadiem visiem samazinās peļņas darba laiks un pieaug laiks sevis aprūpēšanai (2.17. tabula).

Mājsaimniecības darbu laiks vīriešiem un sievietēm palielinās, viņiem sasniedzot pensijas vecumu, bet vēlākos gados, sievietes pēc 60 gadiem un vīrieši pēc 70 gadiem laiku mājsaimniecībai samazina – salīdzinot ar šīs grupas darbaspējīgajiem attiecīgi par 7,5 stundām un 3 stundām 22 minūtēm nedēļā vidēji. Sasniedzot pensijas vecumu, mājsaimniecības struktūrā pieaug dārza un mājlopu kopšanas un iepirkšanās laiks, vienlaicīgi samazinoties laikam bērnu aprūpei.

2.17. tabula

Dažāda vecuma mājsaimniecībā nodarbināto laika izlietojums, 1996

• Use of time by non-employed persons of different age, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupas • Groups of activities	Vīrieši, vecumgrupās • Men at age, years			Sievietes, vecumgrupās • Women at age, years			
	16-59	60-69	70 >	16-54	55-59	60-69	70 >
Darbs un mācības • Paid work and studies	08:44	01:35	00:15	03:43	00:45	00:52	00:24
Mājas aprūpe • Household	33:38	40:30	30:16	53:14	55:43	51:32	39:23
Rūpes par sevi • Private need	79:04	80:31	90:36	75:12	76:06	79:08	88:28
Brīvais laiks • Free time	42:53	43:43	45:14	34:07	32:31	35:28	39:12
Nesadalītais laiks • Unspecified	03:41	01:41	01:39	01:44	02:55	01:00	00:33
Aptaujāto skaits • N	159	93	55	219	67	133	123

Rūpes par sevi.

Gandrīz pusi no mājsaimniecībā nodarbināto nedēļas laika budžeta prasa rūpes par sevi: miegs, sevis apkopšana, ēšana, ārstnieciskās procedūras u.tml. (2.18. tabula).

Miegam atvēlēto laiku nosaka mājsaimniecības slodze, līdz ar to vīriešu un sieviešu laika izlietojums miegam ir atšķirīgs: vīriešiem vidēji tas ir 65 stundas 35 minūtes nedēļā, sievietēm 63 stundas 46 minūtes. Liela nozīme ir vecumam – darbaspējas vecuma vīrieši nedēļā guļ 62 stundas, bet 70 un vairāk gadu vecumā – par aptuveni 5,5 stundām ilgāk. Mājsaimniecībā nodarbinātās darbaspējas vecuma sievietes miegam ziedo mazāk nekā 60 stundas (59 stundas 21 minūti); sasniedzot pensijas gadus, miegam atvēlētais laiks pieaug par stundu, bet kārtīgi izgulēties sievietes var tikai pēc 70 gadiem, kad miegs paņem gandrīz 68 stundas nedēļā. Tas saistīts ar nepieciešamību atgūt un uzturēt veselību: viņas vēl 4, 5 stundas nedēļā pavada gultā slimību dēļ. Vīriešiem pēc 70 gadiem papildus parastajam nakts miegam un diendusai gandrīz 8 stundas nedēļā pavadīt gultā liek slimošana.

Ar gadiem vairāk laika prasa arī ēšana, sevis apkopšana un ārstnieciskās procedūras, un tas izteiktāk parādās vīriešu laika budžetos.

2.18. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto laiks rūpēm par sevi, 1996

• Time used for private needs by non-employed in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Darbības • Activities	Vīrieši, vecumgrupās • Men at age, years			Sievietes, vecumgrupās • Women, at age, years			
	16-59	60-69	70 >	16-54	55-59	60-69	70 >
Rūpes par sevi, kopā • Private needs, total	79:04	80:31	90:36	75:12	76:06	79:08	88:28
Gulēšana • Sleeping	63:46	63:57	73:42	60:08	60:34	63:24	72:24
tajā skaitā: of which:							
miegs • sleep	62:09	62:39	65:44	59:21	60:19	62:14	67:47
slimības gultā • sick in bed	01:20	01:12	07:55	00:37	00:14	00:40	04:35
Ēšana un dzeršana • Eating and drinking	09:51	10:22	11:07	09:14	09:19	09:40	09:42
Ķermeņa kopšana • Other personal	05:27	06:12	05:47	05:50	06:13	06:04	06:22
Aptaujāto skaits • N	159	93	55	219	67	133	123

Mājsaimniecības laiks.

Lielais laika izlietojums mājsaimniecībai saistās ar tās struktūru un samērā izteiktu darbu dalīšanu vīriešu un sieviešu darbos, kas izpaužas visai atšķirīgā vīriešu un sieviešu laika izlietojuma dažādiem darbiem un tajos piedalījušos īpatsvarā (2.19. tabula).

Vīriešu pārziņā galvenokārt ir dārza darbi un mājdzīvnieku kopšana, mitekļa uzturēšana kārtībā (tas atkarībā no dzīves vietas un dzīvokļa labiekārtojuma pakāpes saistās ar kurināmā sagādi, pagalma kopšanu, darbiem garāžā) un remontdarbi. Sievietes savu laiku lielākoties izlieto ēdiena gatavošanai un ar to saistītajiem darbiem, dārzam un mājdzīvniekiem, iekštelpu kopšanai, iepirkumiem un bērniem.

Lielā noslodze ar dārza darbiem un mājdzīvnieku kopšanu īpaši raksturīga ir lauciniekiem: no mājsaimniecībā nodarbinātajiem rīdžiniekiem ar dārza darbiem un mājdzīvnieku kopšanu nodarbojas 42.4%, rīdžinieces – 39.1%, izlietojot nedēļā attiecīgi 5 stundas 7 minūtes un 4 stundas 18 minūtes, pārējās pilsētās šos darbus darošo īpatsvars pieaug: vīriešiem līdz 55.2%, sievietēm līdz 53.7%, un tie prasa no vīriešiem 9 stundas 46 minūtes, no sievietēm – 7 stundas nedēļā. Laukos ar mājlopiem un dārzā nākas darboties 70.6% šīs grupas vīriešu un 79.2% sieviešu, izlietojot šim nolūkam 17.5 stundas un 21stundu 14 minūtes nedēļā. Mājsaimniecībā nodarbināto pilsētnieču mājsaimniecības darbu struktūrā laika izlietojuma ziņā pirmajā vietā vidēji ir ēdiena gatavošana un ar to saistītie virtuves darbi, bet lauku sievietēm visvairāk laika prasa dārza un mājlopu kopšana, kas nedēļā par nepilnām sešām stundām pārsniedz virtuves darbu laiku.

2.19. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto laika izlietojums mājsaimniecībai un aprūpei, 1996.

• Use of time for household and family care by non-employed in Latvia, 1996

Darbības • Activities	Laika izlietojums • Use of time		Piedalījušos, % • Participating, %
	st:min nedēļā • h:min a week	%	
Vīrieši • Men			
Mājas aprūpe • Household, total	35:01	100.0	97.0
tajā skaitā: • of which:			
ēdiena gatavošana u.tml. • food preparation	04:51	13.8	62.8
telpu kopšana • household upkeep	06:55	19.8	80.1
apģērba un veļa izgatavošana un kopšana • care of textiles and footwear	00:25	1.3	13.7
dārza darbi un mājdzīvnieku kopšana • gardening and pet care	11:22	32.5	57.3
celtniecība, remonts • construction and repair	05:40	16.2	38.1
iepirkšanās, pakalpojumu iestāžu apmeklēšana • shopping and services	03:22	9.6	48.2
bērnu aprūpe • child care	01:14	3.5	19.2
pieaugušo aprūpe • adult care	00:38	1.8	3.3
Nesadalītais laiks • Unspecified	00:34	1.6	7.5
<i>Aptaujāto skaits • N</i>	301		
Sievietes • Women			
Mājas aprūpe • Household, total	50:00	100.0	97.8
tajā skaitā: • of which:			
ēdiena gatavošana u.tml. • food preparation	15:05	30.1	93.4
telpu kopšana • household upkeep	07:43	15.4	93.5
apģērba un veļa izgatavošana un kopšana • care of textiles and footwear	05:54	11.8	71.9
dārza darbi un mājdzīvnieku kopšana • gardening and pet care	10:30	21.0	56.3
celtniecība, remonts • construction and repair	00:10	0.3	3.3
iepirkšanās, pakalpojumu iestāžu apmeklēšana • shopping and services	05:01	10.0	69.7
bērnu aprūpe • child care	04:40	9.3	38.9
pieaugušo aprūpe • adult care	00:42	1.3	5.4
Nesadalītais laiks • Unspecified	00:15	0.7	3.7
<i>Aptaujāto skaits • N</i>	542		

Visaptveroša ir parādība, ka mājsaimniecībā nodarbināto sieviešu mājsaimniecības slodze ievērojami pārsniedz šīs grupas vīriešu mājsaimniecības slodzi – vidēji 1.42 reizes, Rīgā 1.5 reizes, pārējās pilsētās 1.7 reizes, laukos 1.3 reizes. Šīs slodzes atšķirības ar vecumu mazinās: mājsaimniecībā nodarbinātās darbaspējas vecuma sievietes mājsaimniecībai izlieto 1.6 reizes vairāk laika nekā vīrieši, pensija vecumā – 1.3 – 1.5 reizes; lai gan vīrieši salīdzinoši vairāk laika izlieto peļņas darbam, tomēr viņu kopējā darba slodze vidēji ir 77% no sieviešu darba slodzes.

Brīvais laiks.

Mājsaimniecībā nodarbināto brīvā laika apjomu ietekmē mājsaimniecība – palielinoties tai izlietotajam laikam, brīvais laiks samazinās. Līdz ar to lauciniekiem brīvā laika ir ievērojami mazāk nekā pilsētniekiem. Vīriešiem pilsētās ir salīdzinoši lielākas iespējas rast sev brīvo laiku, nevis saistīt sevi ar mājsaimniecību: vidēji brīvais laiks par 8.5 stundām pārsniedz mājsaimniecības laiku, Rīgā atšķirības sasniedz 22 stundas nedēļā, pārējās pilsētās – 16 stundas 10 minūtes, bet laukos vīriešiem brīvā laika ir par aptuveni astoņām stundām mazāk nekā viņiem nākas ziedot mājsaimniecībai. Sievietes savukārt ievērojami lielāku laiku pavada mājsaimniecības darbos salīdzinājumā ar brīvā laika nodarbībām – kā pilsētnieces, tā arī laucinieces: Rīgā atšķirības ir 4 stundas 15 minūtes, pārējās pilsētās 13.5 stundas, laukos – gandrīz 22 stundas. Šīs grupas sieviešu brīvais laiks vidēji ir 82% no vīriešu brīvā laika.

Kopumā mājsaimniecībā nodarbināto brīvā laika struktūrā dominē pasīvās nodarbības mājās vienatnē vai ģimenes lokā. Iecienītākais brīvā laika pavadīšanas veids ir – televīzijas pārraižu skatīšanās, vīrieši pie televizora pavada 44.7% no sava brīvā laika, sievietes – 43.2%. Televīzijas pārraides skatās vairāk nekā 80% mājsaimniecībā nodarbināto (rīdzinieki darbdienās – 90.2%, pavodot pie televizora vidēji trīs stundas dienā). Otrs iecienītākais brīvā laika pavadīšanas veids ir – viesošāns un dažāda veida izklaides, ko vairāk iecienījušas sievietes. Vīrieši tām izlieto 21.3% sava brīvā laika (9 stundas 15 minūtes), sievietes – 27.9% (9 stundas 53 minūtes). Iecienīta ir pasīvā atpūta – vīrieši tai atvēl gandrīz 6 stundas nedēļā, sievietes nedaudz vairāk par 5 stundām. Sportam un fizikulturai vīrieši izlieto 10% sava brīvā laika, sievietes vidēji 7%.

Laika izlietojums nedēļas dienās.

Algas darbā un mācībās neiesaistījušos nedēļas laika izlietojumam raksturīga darba un atpūtas mija – sestdienās un svētdienās mazinās piedalīšanās aktivitāte visu veidu darbos – algas darbā un mājsaimniecībā, pieaug līdzdalība dažādās brīvā laika nodarbībās (2.20. tabula) un laika izlietojums tām (2.21. tabula). Visās nedēļas dienās saglabājas galvenās vīriešu un sieviešu laika izlietojuma īpatnības: vīrieši nedēļas ritumā galvenokārt atpūšas, dara mājsaimniecības darbus – strādā dārzā, kopj mājlopus, darbojas garāžā, veic visādus remontdarbus, nedaudz strādā algotu darbu; sievietes galvenokārt nodarbojas ar mājsaimniecību, un neatkarīgi no nedēļas dienas tai ziedo ievērojami vairāk laika nekā vīrieši, jo viņu pārziņā pārsvarā ir neatliekamie ikdienas darbi.

Darbdienās visiem galvenā nodarbošanās ir eksistences nodrošināšana: kopējā darba slodze vīriešiem gan tikai par 15 minūtēm pārsniedz brīvo laiku, sievietēm – par 3 stundām (2.21. tabula), ģimenēs ar bērniem attiecīgi par 1 stundu 21 minūti un 3 stundām 58 minūtēm. Nedēļas nogalē laika izlietojuma proporcijas mainās, vīrieši sestdienās atpūtai izlieto pusotru stundu vairāk laika nekā darbiem, svētdienās viņu ieguvums ir 7.5 stundas brīvā laika, kas divkārt pārsniedz laiku visa veida darbiem, ieskaitot mājsaimniecību. Sievietēm ir tikai viena diena nedēļā, kad atpūtai iespējams atlicināt vairāk laika nekā prasa mājsaimniecība – tā ir svētdiena, kad ieguvums brīvajiem brīžiem par stundu pārsniedz mājsaimniecības laiku.

Galvenā brīvā laika rezerve ir mājsaimniecība: gan vīriešiem, gan sievietēm svētdienās brīvā laika vidēji ir par stundu un 46 minūtēm vairāk nekā darbdienās, un vīriešiem aptuveni par šādu laiku samazinās viņu mājsaimniecības rūpes. Sievietes svētdienā salīdzinājumā ar darbdienām no mājsaimniecības izbrīvē vairāk nekā 2 stundas. Laika rezerves, kuras nedēļas nogalē rodas uz algas darba un mājsaimniecības rēķina, viņi daļēji izlieto fizioloģisko vajadzību apmierināšanai, t.i. arī miegam. Neatkarīgi no dzīvesvietas un vecuma mājsaimniecībā

nodarbinātie sevis aprūpē pieturās pie nedēļas ritma un lielajai gulēšanai atvēl svētdienas. Rīdzinieces pirms jaunās nedēļas sev izbrīvē 10 miega stundas.

2.20. tabula

**Mājsaimniecībā nodarbināto piedalīšanās dažādās nodarbībās
darbdienās un nedēļas nogalē, 1996, %**

• Participating of non-employed in certain activities
during weekdays and weekend, 1996, %

Nodarbības • Activities	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	Darbdiena • Weekdays	Sestdiena • Saturday	Svētdiena • Sunday	Darbdiena • Weekdays	Sestdiena • Saturday	Svētdiena • Sunday
Peļņas darbs un mācības • Paid work and studies	13.7	5.2	2.6	5.5	4.4	1.1
Mājas aprūpe • Household tajā skaitā: • of which:	91.5	92.2	89.6	96.5	96.5	95.2
ēdiena gatavošana • food preparation	48.2	42.0	44.3	90.4	89.7	88.2
telpu kopšana • household upkeep	61.5	61.9	59.9	84.7	81.9	75.8
apģērbu kopšana • care of textiles and footwear	3.9	8.1	4.9	49.0	44.6	30.1
dārza un mājdzīvnieku kopšana • gardening and pet care	41.4	43.3	37.5	39.8	41.1	40.0
bērnu aprūpe • child care	13.3	11.1	8.4	34.1	26.0	24.0
Brīvā laika nodarbības • Free time tajā skaitā: • of which:						
sabiedriskā un reliģiskā darbība • civic and religious activities	8.1	5.5	10.7	10.3	9.8	19.0
saiešanās, izklaide • social life and entertainment	62.2	70.3	71.7	66.6	67.9	75.5
sports, fizikultūra • sports and physical activities	32.5	32.9	38.1	25.1	28.4	31.4
vajasprieki • hobbies	3.2	3.9	6.5	2.2	1.8	3.3
sabiedriskie saziņas līdzekļi • mass media	92.8	93.1	91.8	90.9	89.1	91.5

2.21. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto laika izlietojums dažādās nedēļas dienās, 1996.,

• Use of time by non-employed at weekdays and weekend, 1996.,

st:min vidēji dienā • h:min a day, average

Nodarbību grupas • Groups of activities	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	Darbdiena • Weekday	Sestdiena • Saturday	Svētdiena • Sunday	Darbdiena • Weekday	Sestdiena • Saturday	Svētdiena • Sunday
Peļņas darbs un mācības • Paid work and studies	00:54	00:19	00:11	00:20	00:08	00:04
Mājas aprūpe • Household	05:14	04:38	03:31	07:31	06:43	05:13
Rūpes par sevi • Private needs	11:27	12:03	12:17	11:09	11:37	11:56
tajā skaitā: miegs • of which: sleeping	09:13	09:39	09:53	08:59	09:15	09:36
Brīvais laiks • Free time	05:53	06:30	07:39	04:43	05:09	06:29
tajā skaitā: TV, videofilmu skatīšanās • of which: TV, video	02:40	02:52	03:15	02:07	02:10	02:33
Nesadalītais laiks • Unspecified	00:32	00:30	00:22	00:17	00:23	00:18

Sestdienās un svētdienās palielinās atpūtas veidu dažādība, jo nedēļas nogalē iespējams piepildīt tās brīvā laika pavadīšanas ieceres, kas prasa salīdzinoši vairāk laika un kuras ir realizējamas ārpus mājas. Tomēr kopumā arī sestdienās un svētdienās dominējošie ir pasīvie ikdienas atpūtas veidi, – televīzijas pārraižu, videofilmu skatīšanās, avižu lasīšana.

Mājsaimniecības struktūras izmaiņas nedēļas gaitā saistītas ar dzīves vietu. Pilsētnieki dārzā biežāk un ilgāk strādā nedēļas nogalē nekā darbdienās, kamēr lauku ļaudīm iespējams šos darbus nedēļas gaitā sadalīt vienmērīgāk, un līdz ar to lauku vīriešiem svētdienās uz dārza darbu rēķina izdodas ietaupīt nedaudz vairāk par stundu, sievietēm – vidēji 50 minūtes.

Mājsaimniecībā nodarbinātie ar bērniem.

Daļa mājsaimniecībā nodarbināto darbaspējas vecuma sieviešu algas darbā un mācībās nav iesaistījušās tāpēc, ka izmanto likumā paredzēto atvaļinājumu bērna kopšanai; 93.1% aptaujāto vīriešu un 59.0% sieviešu ģimenē apgādā bērnus vecumā līdz 16 gadiem. Bērnu klātbūtne ģimenē vīriešu un sieviešu laika budžetus ietekmē atšķirīgi: vīrieši biežāk iesaistās peļņas darbā (22.9%) un tam vidēji izlieto vairāk nekā 8 stundas nedēļā, un viņi šādās ģimenēs mājsaimniecībai atvēl mazāk laika salīdzinoši ar tiem, kuriem nav bērnu vai tie jau ir pieauguši. Sievietēm bērnu aprūpe mājsaimniecības slodzi palielina vidēji par vairāk nekā divām stundām nedēļā. Kopējā nedēļas darba un mācību slodze mājsaimniecībā nodarbinātajiem vīriešiem ar bērniem par 3 stundām pārsniedz šīs grupas vidējo rādītāju, sievietēm atšķirības sasniedz gandrīz 4 stundas nedēļā. Laika rezerves vecāki iegūst, ierobežojot laiku sev – vīriešiem ģimenēs ar bērniem personiskā laika ir par 1 stundu 26 minūtēm mazāk nekā vidēji mājsaimniecībā nodarbinātiem, sievietēm atšķirības sastāda 2 stundas.

Minēto izmaiņu rezultātā šādās ģimenēs vīriešiem un sievietēm brīvā laika ir mazāk nekā vidēji mājsaimniecībā nodarbinātajiem – vīriešiem par 2 stundām 13 minūtēm, sievietēm par 1 stundu 23 minūtēm nedēļā. Arī viņi savu brīvo laiku pārsvarā nosēž pie televizora, skatoties pārraides vai videofilmas – vīrieši pie tā pavada 48.7% sava brīvā laika, sievietes – 43.7%, attiecīgi 20 stundas 6 minūtes un 14 stundas 54 minūtes nedēļā. Ģimenes ar bērniem arī iecienījušas dažāda rakstura saiešanos un izklaides, kas laika izlietojuma ziņā ir otrajā vietā starp brīvā laika nodarbībām, vīrieši tām atvēl 19.9% sava brīvā laika jeb 18 stundas 13 minūtes, sievietes – 25.7% (8 stundas 45 minūtes nedēļā).

Arī šajā grupā krasi atšķiras mājsaimniecības un brīvā laika proporcijas vīriešu un sieviešu laika budžetos – sievietēm brīvais laiks ir 65.1% no viņu mājsaimniecības laika, vīriešiem brīvais laiks aptuveni par 21% pārsniedz viņu mājsaimniecībai izlietoto laiku.

Nedēļas gaitā ģimenēs ar bērniem laika izlietojums mainās līdzīgi kā visiem mājsaimniecībā nodarbinātajiem: nedēļas nogalē peļņas darba un mājsaimniecības laika samazināšanās ļauj rast papildus laiku sevī aprūpei un brīvajiem brīžiem; sievietes salīdzinājumā ar vīriešiem krasāk samazina mājsaimniecības laiku (sestdienās par 1 stundu 13 minūtēm, svētdienās par 2.5 stundām mazāk nekā darbdienās, vīrieši attiecīgi par 43 minūtēm un 1 stundu 23 minūtēm), bet kā darbdienās, tā arī sestdienās un svētdienās viņu mājsaimniecības slodze ievērojami pārsniedz vīriešu slodzi, un līdz ar to viņu miegam atvēlētais laiks ir 96.2% no vīriešu laika miegam, brīvais laiks – 83.7%, sestdienās attiecīgi 95.9% un 74.9%, svētdienās – 95.3% un 84.4%.

Laika izlietojuma dinamika.

Līdz ar ekonomiskajiem un sociālajiem apstākļiem ir mainījies mājsaimniecībā nodarbināto laika izlietojums dažādām nodarbībām (2.23., 2.24., 2.25. tabula).

Mājsaimniecībā nodarbināto darbaspējas vecuma vīriešu un sieviešu laika budžetu struktūras izmaiņas atspoguļo viņu piemērošanos ekonomiskajām pārmaiņām: vīrieši dažādos darbos mājās un ārpus tās strādā ilgāk nekā 1987. gadā. Vidēji gandrīz par piecām stundām palielinājies viņu laika izlietojums mājsaimniecībai, un līdz ar to sarucis viņu brīvais laiks (vidēji par 4.5 stundām, darbaspējas vecumā – par 10.5 stundām), kā arī laiks miegam (aptuveni par divām stundām). Personiskais laiks sarucis darbaspējīgā vecuma un nesen pensijas vecumu sasniegušo vīriešu laika budžetos.

Peļņas darba laiks pieaudzis darbaspējas vecuma sievietēm, un vienlaicīgi viņām samazinājies mājsaimniecības laiks. Līdz ar to viņas ieguvušas laiku sev, bet gados vecākām mājsaimniecības laiks kopš 1987. gada ievērojami pieaudzis: 55 – 59 gadu vecumā gandrīz par 5 stundām, pēc 60 gadiem – par vairāk nekā 7 stundām nedēļā. Brīvā laika samazināšanās ir skārusi vīriešus visās vecuma grupās, bet sievietes – tikai pensijas vecumā. Mājsaimniecībā

nodarbinātajām darbaspējas vecuma sievietēm brīvā laika ir vidēji par 8.5 stundām vairāk nekā 1987. gadā.

2.22. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto laika izlietojums ģimenēs ar bērniem, 1996

• Use of time by non-employed in families with children, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbības • Activities	Vīrieši • Men	Sievietes • Women
Peļņas darbs un mācības • Paid work and studies	08:47	02:53
Mājas aprūpe • Household	34:08	52:18
tajā skaitā: bērnu aprūpe of which: child care	02:31	08:45
Rūpes par sevi • Private needs	80:09	77:17
tajā skaitā: miegs • of which: sleeping	61:19	60:44
Brīvais laiks • Free time	41:16	34:04
tajā skaitā: TV pārraižu skatīšanās • of which: TV	20:06	14:54
Nesadalītais laiks • Unspecified	03:40	01:30
<i>Aptaujāto skaits • N</i>	118	247
Vidējais vecums, gadi • Average age, years	45.8	45.0

2.23. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto darbspējas vecuma iedzīvotāju laika budžeta dinamika Latvijā

• Changes in use of time by non-employed persons at working age in Latvia

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupas • Groups of activities	Vīrieši, 16-59 gadi • Men, 16-59 years			Sievietes, 16-54 gadi • Women, 16-54 years		
	1972	1987	1996	1972	1987	1996
Peļņas darbs un mācības • Paid work and studies	05:21	06:55	08:44	02:38	02:45	03:43
Mājas aprūpe • Household	31:03	27:00	33:38	62:00	66:21	53:14
tai skaitā: • of which:						
mājas darbi • domestic work	13:29	15:45	19:06	29:34	28:23	30:16
dārza un dzīvnieku kopšana • gardening and pet care	04:28	02:16	01:38	03:13	03:09	09:25
bērnu aprūpe • child care	04:48	02:16	01:38	22:38	28:56	08:48
iepirkšanās un citi pakalpojumi • shopping and services	08:18	04:29	02:49	06:35	05:53	04:45
Rūpes par sevi • Private needs	75:57	81:45	79:04	73:40	73:11	75:12
Brīvais laiks • Free time	55:02	52:20	42:53	29:37	25:43	34:07
Nesadalītais laiks • Unspecified	00:27	-	03:41	00:05	-	01:44
<i>Aptaujāto skaits • N</i>	12	16	159	42	102	219

Būtiski mainījies mājsaimniecības struktūra. Sevišķi krasi pieaudzis dārza darbos un mājdzīvnieku kopšanai izlietotais laiks, vīriešiem vidēji par 4 stundām 17 minūtēm, sievietēm gandrīz par 6 stundām nedēļā, un šis pieaugums vienlīdz skāris visas vecuma grupas. Samazinājies laiks bērnu aprūpei, īpaši – sieviešu laika budžetos – kopš 1987. gada vidēji par 10 stundām, darbaspējas vecumā – par vairāk nekā 20 stundām. Laiks dārza un mājdzīvnieku kopšanai viņām palielinājies trīskārt. Tas pieaudzis arī gados vecāku sieviešu laika budžetos. Vairāk laika prasa arī ēdiena gatavošana un ar to saistītie virtuves darbi, bet iepirkšanās laiks ir

samazinājies. Tā visa rezultātā mājsaimniecībā nodarbināto darbaspējas vecuma sieviešu mājsaimniecības laiks ir samazinājies, bet pensija vecumu sasniegušajām tas ir pieaudzis.

2.24. tabula

Pensijas vecuma mājsaimniecībā nodarbināto vīriešu budžeta dinamika Latvijā

• Changes in use of time by non-employed men over working age in Latvia

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupas • Groups of activities	60-69 gadi • years			70 un vairāk • 70 and more		
	1972	1987	1996	1972	1987	1996
Peļņas darbs un mācības • Paid work and studies	-	03:22	01:35	03:15	03:15	00:15
Mājas aprūpe • Household	34:23	31:17	40:30	36:14	30:12	30:16
tai skaitā: • of which:						
mājas darbi • domestic work	16:50	15:33	20:29	18:50	16:51	15:44
dārza un dzīvnieku kopšana • gardening and pet care	04:59	01:42	00:42	03:25	00:52	01:05
bērnu aprūpe • child care	04:59	01:42	00:42	03:25	00:52	01:05
iepirkšanās un citi pakalpojumi • shopping and services	06:26	06:14	04:26	08:05	04:44	03:09
Rūpes par sevi • Private needs	79:46	86:25	80:31	86:18	86:52	90:36
Brīvais laiks • Free time	53:22	46:56	43:43	41:49	47:41	45:14
Nesadalītais laiks • Unspecified	00:29	-	01:41	00:18	-	01:39
Aptaujāto skaits • N	12	27	93	19	22	55

2.25. tabula

Pensijas vecuma mājsaimniecībā nodarbināto sieviešu budžeta dinamika Latvijā

• Changes in use of time by non-employed women over working age in Latvia

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupas • Groups of activities	55-59 gadi • years			60 un vairāk • 60 and more		
	1972	1987	1996	1972	1987	1996
Peļņas darbs un mācības • Paid work and studies	-	02:38	00:45	00:30	00:26	00:38
Mājas aprūpe • Household	52:24	50:54	55:43	44:26	38:28	45:45
tai skaitā: • of which:						
mājas darbi • domestic work	23:16	32:14	32:27	28:47	24:52	28:47
dārza un dzīvnieku kopšana • gardening and pet care	08:54	08:23	13:32	04:57	05:19	10:39
bērnu aprūpe • child care	11:52	02:37	03:08	06:21	02:29	01:31
iepirkšanās un citi pakalpojumi • shopping and services	08:22	07:50	06:36	04:21	05:48	04:48
Rūpes par sevi • Private needs	81:10	80:00	76:06	89:35	85:45	83:35
Brīvais laiks • Free time	31:26	34:28	32:31	32:12	43:21	37:16
Nesadalītais laiks • Unspecified	03:00	-	02:55	01:17	-	00:46
Aptaujāto skaits • N	12	22	67	65	96	256

Secinājumi.

Lai gan mājsaimniecībā nodarbināto laika budžetos savas korekcijas ienesušas ekonomiskās un sociālās izmaiņas, tomēr samērā ilgstošā laika posmā ir saglabājušās vairākas laika izlietojuma īpatnības:

- kaut cik nozīmīgs laika izlietojums peļņas darbam parādās tikai darbaspējas vecuma mājsaimniecībā nodarbināto laika budžetos;
- vīriešu un sieviešu laika izlietojuma struktūra ir atšķirīga: sievietēm pēc rūpēm par sevi otrajā vietā ir mājsaimniecība, vīriešiem – brīvais laiks;
- kopējā darba slodzē galvenā nozīme ir mājsaimniecības darbiem;
- sievietes mājsaimniecībai izlieto ievērojami vairāk laika nekā vīrieši;
- mājsaimniecības laiks pieaug līdz ar pensijas vecuma sasniegšanu un samazinās pēc 70 gadiem;
- ar vecumu mainās laika izlietojuma struktūra: pieaug laiks sevis aprūpēšanai, samazinās peļņas darba laiks;
- ar vecumu brīvo laiku ierobežo nepieciešamība atlicināt laiku ārstnieciskajām procedūrām;
- ekonomiskās pārmaiņas un dzīves vieta mājsaimniecības laiku ietekmē ievērojamāk nekā mājsaimniecībā nodarbināto vecums;
- mājsaimniecībā nodarbinātajiem mājsaimniecība ir galvenais brīvā laika konkurents;
- ekonomiskās pārmaiņas neizlīdzina mājsaimniecībā nodarbināto sieviešu un vīriešu mājsaimniecības laika apjomus un brīvo laiku.

Šīs īpatnības saistās ar faktoriem, kuri nosaka indivīda piederību šai grupai, kā arī atspoguļo ar vecumu un dzimumu saistīto ļoti noturīgo darbu sadalījumu dažādos dzīves posmos.

Viskrasāk mainījies laika izlietojums dārza darbiem un bērnu aprūpei. Sevis un saimes nodrošināšanai ar iztikas līdzekļiem, kopjot mājlopus un audzējot saknes, augļus un dārzeņus, nākas izlietot ievērojami vairāk laika nekā 1987. gadā, un rūpes par izdzīvošanu ierobežo iespējas audzināt bērnus. Tas atspoguļojas laika izlietojumā bērniem, kas ir ievērojami sarucis.

Mājsaimniecībā nodarbināto laika izlietojuma struktūra atspoguļo viņu izdzīvošanas modeli.

Tam raksturīgs:

- niecīgs algas darbā un mācībās iesaistījušos īpatsvars;
- neliels laika izlietojums minētajām nodarbībām;
- augsts mājsaimniecības darbus darošo īpatsvars;
- izteikts mājsaimniecības darbu dalījums vīriešu un sieviešu darbos;
- liels laika izlietojums dārza darbiem un mājdzīvnieku kopšanai;
- mazs laika patēriņš bērnu aprūpei;
- lielas atšķirības vīriešu un sieviešu mājsaimniecības laikā;
- mājsaimniecības laika dominante sieviešu laika budžetos;
- atšķirīgs brīvā laika apjoms vīriešiem un sievietēm;
- brīvā laika dominante vīriešu laika budžetos;
- līdzīga vīriešu un sieviešu brīvā laika struktūra;
- vienveidīgu, mājās veicamu un pasīvu rakstura brīvā laika nodarbību pārsvars pār aktīvajām;
- TV pārraižu skatīšanās kā izplatītākais un laika ziņā ietilpīgākais brīvā laika pavadīšanas veids;
- nedaudz lielāks brīvā laika apjoms nedēļas nogalēs salīdzinājumā ar darbdiem; sievietēm tikai svētdienās brīvais laiks pārsniedz mājsaimniecības laiku;
- nelielas laika izlietojuma struktūras izmaiņas nedēļas gaitā;
- nepieciešamība ar gadiem vairāk laika veltīt ārstniecībai, sevis aprūpē balstoties uz pašapkalpošanos;
- laika pieaugums sevis aprūpei nedēļas nogalē;
- ievērojamas mājsaimniecības slodzes saglabāšanās mūža laikā;

Kā redzams, tieši mājsaimniecība ir tā joma, ar kuras palīdzību algas darbā un mācībās neiesaistītie cenšas saskaņot savas un ģimenes vajadzības un iespējas, tādejādi piemērojoties pašreizējai ekonomiskajai situācijai. Šis tiešām uzskatāms par izdzīvošanas, nevis attīstības modeli, jo ir krasi samazinājies laiks bērniem, bet pieaudzis – dārza un mājlopu kopšanai, kas nodrošina iztiku bezdarba un nepietiekamu sociālo garantiju apstākļos.

3. Laika izlietojums dažādiem nolūkiem vai vajadzībām

3.1. Peļņas darbam izlietotais laiks

Latvijas iedzīvotājiem interesants, radošs darbs ir viena no galvenajām dzīves vērtībām (P. Eglīte. Veselība un citas dzīves vērtības Latvijā. *Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis*. A.–1993, Nr. 6 (550), 11-18 lpp.). Saasinoties situācijai darba tirgū, jebkurš peļņas darbs aizvien vairāk tiek uzskatīts par sociāli nozīmīgu vērtību, kas zināmā līmenī nodrošina ģimenes materiālo un daudzu garīgo vajadzību apmierināšanu. Cilvēki apzinās, ka zaudējot darbu un iegūstot bezdarbnieka statusu, var pazemināties ne tikai ģimenes labklājības līmenis, bet kļūt problemātiska mājokļa saglabāšana un bērnu izglītošana, nerunājot nemaz par maksas pakalpojumu izmantošanu garīgo vajadzību apmierināšanai. Nopietnā attieksme pret peļņas darbu atspoguļojas arī iedzīvotāju nedēļas laika budžetos.

Atbilstoši Starptautiskās darba organizācijas (SDO) noteikumiem un 1996. gadā laika budžetu izpētē izmantotajai Eurostat'a metodikai, peļņas darbā izlietotajā laikā ieskaitīts laika izlietojums algotā darbā, darbam paša vai ģimenes uzņēmumā, arī kā neapmaksātam ģimenes loceklim, kā arī darba devēja apmaksātām mācībām darba laikā. Peļņas darbam un ar to saistītajām darbībām izlietotajā laikā ieskaitīts laika izlietojums:

- pamatdarbam un ar to saistītām darbībām (pusdienas pārtraukumā, ja nav norādīts, kā tas izlietots; kafijas un citiem pārtraukumiem; ceļā un tml.);
- papilddarbam un ar to saistītām darbībām;
- darbam, ja nav precīzi norādīts: pamatdarbam vai papilddarbam;
- ar nodarbinātību saistītām darbībām:

darba meklējumiem;

pārējām ar nodarbinātību saistītām darbībām;

citām papilddarba aktivitātēm.

Pusdienas pārtraukumā ēšanai un dzeršanai izlietotais laiks ieskaitīts fizioloģisko vajadzību apmierināšanas grupā.

Peļņas darbam izlietotais laiks ir viens no apjomīgākajiem nodarbināto iedzīvotāju nedēļas laika budžetu un kopējās darba slodzes komponentiem. Latvijas nodarbināto vīriešu nedēļas laika budžetos tas aptver vidēji 29.7%, bet kopējā darba slodzē 75.1% no izlietotā laika. Peļņas darba īpatsvars nodarbināto sieviešu nedēļas laika budžetos un kopējā darba slodzē, pateicoties augstajai noslogotībai māsaimniecībā, ir ievērojami zemāks: attiecīgi 26.9 un 60.8%.

Tomēr tas ir pietiekams, lai varētu uzskatīt, ka arī nodarbinātās sievietes Latvijā peļņas darbam velta maksimāli iespējamo nedēļas laika budžeta daļu. Šāda orientācija ir raksturīga valstīm ar zemu labklājības līmeni, kurās cilvēki materiāli ir maznodrošināti un tāpēc vitāli ieinteresēti strādāt garas darba stundas, lai tikai pēc iespējas vairāk nopelnītu un spētu sabalansēt savus ienākumus un izdevumus, kā arī lai bezdarba apstākļos spētu saglabāt savu darba vietu. Šādu tendenci it īpaši veicina tas, ka tautsaimniecībā nodarbināto vidējais reālās darba samaksas pieaugums atpaliek no patēriņa cenu pieauguma un it īpaši komunālo maksājumu un citu sadzīves pakalpojumu cenu kāpuma. Iespējas strādāt un vairāk pelnīt ierobežo darba vietu skaits tautsaimniecībā un pašu spējas un profesionālā prasme tās ieņemt.

Peļņas darbam izlietotā laika sastāvā apjomīgākais komponents ir **laika izlietojums pamatdarbam**. Šajā nodarbību grupā atbilstoši SDO noteikumiem ietverts laika izlietojums pamatdarba vietā, ieskaitot virsstundas un veicot uz mājām līdzpaņemto darbu. Nodarbināto vīriešu nedēļas laika budžetu struktūrā tas aizņem vidēji 25.6% un nodarbināto sieviešu nedēļas laika budžetos – 23.6%, bet kopējā darba slodzē attiecīgi – 64.7 un 53.2%.

Aptaujas dati liecina, ka vīrieši pamatdarba vietā vidēji nedēļā nostrādā ievērojami vairāk stundu nekā sievietes. Turklāt vīriešiem pamatdarbā izlietotais laiks pārsniedz ar likumu noteikto 40 stundu skaitu nedēļā, bet sievietēm darba nedēļa ir nedaudz īsāka par reglamentēto. Līdzīga tendence bija vērojama arī 1987. gadā. Arī pēc LR Centrālās statistikas pārvaldes "Darbaspēka apsekojuma" datiem vidējais faktiski nostrādāto stundu skaits nedēļā vīriešiem un sievietēm pamatdarba vietā 1996. gada novembrī bija atšķirīgs – vīriešiem 41.1 stunda,

sievietēm – 38.6 stundas. Tas strādājošajiem galvenokārt atšķiras pēc apdzīvotības tipa un darbības veidiem (3.1. tabula).

Otrs lielākais nodarbināto vīriešu un sieviešu peļņas darba struktūras elements ir **papilddarbs**. Atbilstoši SDO noteikumiem tajā ietverts algots darbs un darbs savā vai ģimenes uzņēmumā, ja tas nav pamatdarbs, kā arī jebkurš apmaksāts gadījuma darbs. Vidējais laika izlietojums papilddarbam ir salīdzinoši neliels. Nodarbināto vīriešu un sieviešu nedēļas laika budžetos tas aizņem attiecīgi – 0.3 un 0.2%, bet kopējā darba slodzē – 0.8 un 0.6%.

Salīdzinoši neliels ir arī vidējais **ar pamatdarbu un papilddarbu saistītā** laika īpatsvars nodarbināto vīriešu un sieviešu nedēļas laika budžetos – attiecīgi 3.2 un 2.7%, ņemot vērā, ka šajā laika izlietojuma grupā ietverts laika izlietojums ceļam uz darbu un no darba, ceļam darba laikā, kafijas un citi pārtraukumi, to skaitā atpūtai un smēķēšanai.

Vēl niecīgāks nodarbināto vīriešu un sieviešu nedēļas laika budžetos ir vidējais **ar nodarbinātību saistītā laika** īpatsvars – attiecīgi 1.3 un 1.0 %. Šajā laika izlietojuma grupā ietverts laika patēriņš darba uzsākšanai un nobeigšanai, uz māju līdzpaņemto dokumentu saiņošanai, kā arī visām darbībām, kas veltītas cita darba meklējumiem.

Nodarbināto iedzīvotāju kopējais peļņas darbam izlietotais laiks un visi tā struktūras elementi krasi atšķiras pēc apdzīvotības tipa. Pie kam vērojamas izteiktas atšķirības vīriešu un sieviešu peļņas darbam veltītā laika apjomā un struktūrā. Izrādās, ka vīriešu vidū visvairāk laika peļņas darbam velta rīdzinieki, bet vismazāk – lauku iedzīvotāji. Sieviešu vidū visvairāk laika peļņas darbam velta nevis rīdzinieces, bet pārējās pilsētniecības, bet vismazāk, tāpat kā vīriešiem – laucinieces (3.1. tabula). Tas lielā mērā saistīts ar teritoriālajām atšķirībām tautsaimniecības nozaru struktūrā un uzņēmējdarbības attīstībā, jo pēc CSP "Darbaspēka apsekojuma" datiem visvairāk laika peļņas darbam velta darba devēji un pašnodarbinātie, bet vismazāk – darba ņēmēji.

Peļņas darbam izlietotā laika apjoms lielā mērā saistīts arī ar pamatdarba un papilddarba atrašanas iespējām dažādos apdzīvotības tipos, par ko netieši liecina reģistrētā bezdarba līmeņa teritoriālās atšķirības. Rīgā, kur reģistrētā bezdarba līmenis viszemākais, darba atrašanas iespējas, sevišķi vīriešiem, ir vislielākās, bet laukos – vismazākās. Iespējams tādēļ rīdziniekiem – vīriešiem vidējais pamatdarbā un papilddarbā nostrādāto stundu skaits ir vislielākais, bet laukos, kur bezdarba līmenis visaugstākais, nostrādāto stundu skaits attiecīgi vismazākais. 1996. gadā vidējais reģistrētā bezdarba līmenis Latvijā bija 7.0%, Rīgā – 3.3%, pārējās pilsētās – amplitūdā no 4.9% Jūrmalā līdz 13.3% Rēzeknē un lauku rajonos – no 3.2% Saldus rajonā līdz 24.5% Krāslavas rajonā. [Latvijas Statistikas gadagrāmata 1997. LR Valsts statistikas komiteja. Rīga, 1997, 82. lpp.].

Attiecībā uz sievietēm reģistrētā bezdarba līmeņa korelācija ar nedēļā vidēji nostrādāto stundu skaitu ir mazāk izteikta, jo sievietēm peļņas darbam veltītā laika apjoma vairāk nekā vīriešiem ietekmē dažādi ģimenes apstākļi, galvenokārt ģimenes materiālās nodrošinātības līmenis un mazgadīgu bērnu skaits ģimenē. Iespējams salīdzinoši labāka materiālā nodrošinājuma dēļ rīdziniecēm vidējais peļņas darbā nostrādāto stundu skaits bija mazāks salīdzinājumā ar pārējām pilsētniecēm, bet lielāks salīdzinājumā ar laucniecēm, jo to izraisa dažāda bērnu skaits rīdzinieču un laucinieču ģimenēs. Jāņem vērā arī tas apstāklis, ka 1996. gadā Latvijā bezdarbnieku kopskaitā vīrieši bija 45.3% bet sievietes – 54.7%. Tātad pieprasījums pēc sieviešu darba bija mazāks un līdz ar to konkurence darba tirgū lielāka. Tas lielā mērā ietekmē peļņas darba iespējas un tam izlietotā laika ilgumu.

Kas attiecas uz peļņas darba sadalījumu pa nedēļas dienām, tad kopēja likumsakarība nodarbinātajiem vīriešiem un sievietēm Latvijā vidēji ir peļņas darba pamatmasas koncentrācija darba dienās un vairāk vai mazāk intensīvs peļņas darba laika apjoma samazinājums sestdienā un svētdienā, kas kopumā liecina par progresīvu nedēļas laika budžeta izlietojumu. Vidējās laika izlietojuma proporcijas peļņas darbam pa nedēļas dienām vīriešiem un sievietēm ir vienādas: darba dienā, sestdienā un svētdienā tās attiecas kā 1.00 - 0.33 - 0.22 (3.2. tabula)

Šādas proporcijas galvenokārt izskaidrojamas ar nodarbinātības atbilstību jaunajai tautsaimniecības nozaru struktūrai, jo ievērojami palielinājies tādu nozaru īpatsvars, kurās plaši izplatīts citāds darba laika sadalījums pa nedēļas dienām. Te pirmām kārtām jāmin transports, tirdzniecība un visa veida sadzīves un kultūras pakalpojumi, kur nodarbinātie nereti spiesti strādāt arī sestdienā un svētdienā, saņemot par to brīvdienas citās nedēļas dienās.

3.1. tabula

**Nodarbināto peļņas darbam izlietotā laika apjoms un struktūra pēc apdzīvotības tipa
Latvijā vidēji 1996. gadā**

• Time used for paid work by employed according to place of residence in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupa • Activities	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	Rīga • Capital Rīga	pārējās pilsētas • other urban	lauki • rural	Rīga • Capital Rīga	pārējās pilsētas • other urban	lauki • rural
Peļņas darbs un ar to saistītais* • Paid work and connected activities*	52:46	48:37	47:41	45:56	47:02	42:24
tai skaitā: • of which:						
pamatdarbs • main job	44:26	41:41	42:28	39:02	41:38	37:56
papilddarbs • second job	00:57	00:07	00:30	00:30	00:14	00:44
nav zināms pamatdarbs vai papilddarbs • unspecified main or second	00:00	00:36	00:09	00:14	00:18	00:00
ar pamatdarbu un papilddarbu saistītas darbības: • connected activities:	06:40	05:34	04:06	05:47	04:23	03:32
no tām: • including:						
kafijas un citi pārtraukumi** • coffee breaks**	00:26	00:17	00:20	00:20	00:13	00:32
ceļā • travel	06:14	05:17	03:46	05:27	04:10	03:21
ar nodarbinātību saistītas darbības • time connected with employment	00:34	00:39	00:14	00:23	00:29	00:12
Aptaujāto skaits • N	160	170	155	168	176	156

*Ar peļņas darbu saistītajā laikā ieskaitīts laiks ceļā, gatavojoties, kafijas un citi pārtraukumi • including travel, preparation, breaks, etc.

**Ieskaitot pusdienas pārtraukumu, ja nav norādīts, kā tas izlietots • including breaks for lunch if not specified certain activities during it

3.2. tabula

**Nodarbināto vīriešu un sieviešu īpatsvars, kas aptaujas nedēļas darb dienās un brīvdienās
strādājuši peļņas darbā vidēji Latvijā 1996. gadā, %**

• Participating in paid work at weekdays and weekend, by employed in Latvia 1996, %

Nodarbību grupa • Activities	Vīrieši • Men				Sievietes • Women			
	nedēļa • fullweek	darba diena • weekdays	sestdiena • saturday	svētdiena • sunday	nedēļa • fullweek	darba diena • weekdays	sestdiena • saturday	svētdiena • sunday
Peļņas darbs un ar to saistītais • Paid work and connected activities	95.7	93.0	36.7	25.0	95.6	92.4	34.8	26.0
tai skaitā: • of which								
pamatdarbs • main job	94.6	91.4	32.2	21.9	95.0	91.4	32.2	22.4
papilddarbs • second job	3.9	2.5	2.9	1.7	4.2	2.8	2.6	2.0
nav zināms pamatdarbs vai papilddarbs • unspecified job	1.0	0.8	0.4	0.2	1.2	1.0	0.6	0.2
ar nodarbinātību saistītas darbības • connected activities	22.1	17.9	5.6	4.3	21.0	18.2	5.6	3.8

Peļņas darba sadalījums pa nedēļas dienām nodarbinātajiem vīriešiem un sievietēm būtiski atšķiras pēc apdzīvotības tipa. Pa nedēļas dienām pēc apdzīvotības tipa krasi atšķiras arī peļņas darbā nodarbināto cilvēku īpatsvars. Raksturīgi, ka Latvijā visos apdzīvotības tipos gan

nodarbināto vīriešu, gan sieviešu vidū ir salīdzinoši augsts tādu personu īpatsvars, kas veltījuši laiku peļņas darbam arī nedēļas nogalē, sevišķi sestdienā (3.3. tabula).

Nodarbināto lauku iedzīvotāju vidū sestdienā un svētdienā peļņas darbu strādājušo vīriešu un sieviešu īpatsvars ir visaugstākais, kas zināmā mērā izskaidrojams ar lauku darbu specifiku, kā arī lauku iedzīvotāju zemo materiālās nodrošinātības līmeni, kas spiež tiem nodarboties ar peļņas darbu arī nedēļas nogalē. Rīgā un sevišķi pārējās pilsētās laika izlietojums peļņas darbam sestdienā un svētdienā ir salīdzinoši retāk izplatīts. Būtiska īpatnība ir tā, ka pilsētās, ieskaitot Rīgu, svētdienās salīdzinājumā ar sestdienām, apmaksātu darbu strādājušo īpatsvars ir ievērojami zemāks. Turpretī laukos arī svētdienās peļņas darbā nodarbināto īpatsvars saglabājas ļoti augstā līmenī (3.3. tabula).

Raksturīgi, ka nodarbinātajiem vīriešiem un sievietēm vidējais laika izlietojums pamatdarbam sestdienā un svētdienā ievērojami samazinās, bet papilddarbam, sevišķi sestdienā, palielinās. Līdzīga tendence bija vērojama arī nodarbināto iedzīvotāju nedēļas laika budžetos 1987. gadā.

Būtiski ir tas, ka, neskatoties uz salīdzinoši garo darba nedēļu pamatdarba vietā, vīrieši un arī sievietes vidēji aptuveni pusstundu nedēļā velta papilddarbam. Faktiski papilddarbs bijis tikai 3.9% vīriešu un 4.2% sieviešu. Nepieciešamība to veikt galvenokārt izskaidrojama ar zemo darba samaksas līmeni Latvijas tautsaimniecībā, bet salīdzinoši augstāk apmaksātajiem – ar vēlēšanos tuvināt savus ienākumus un dzīves kvalitāti Eiropas Savienības standartiem. Jāņem vērā, ka 1996. gadā tautsaimniecībā nodarbināto mēneša vidējā darba samaksa tikai aptuveni par vienu trešdaļu pārsniedza valstī noteikto iztikas minimumu un līdz ar to nav pietiekama bērnu uzturēšanai. (3.4. tabula).

Citāds darba režīms un līdz ar to nodarbinātība pamatdarbā arī sestdienā un svētdienā vai brīvdienā izmantošana papilddarbam no racionāla laika budžeta izmantojuma viedokļa, sevišķi sievietēm – mazgadīgu bērnu mātēm, vērtējami visai negatīvi, jo samazina brīvā laika apjomu nedēļas nogalē un līdz ar to iespējas aktīvai atpūtai kopā ar citiem ģimenes locekļiem.

Saskaitot visu peļņas darbam izlietoto laiku redzams, ka 1996. gadā vidējā faktiskā darba nedēļa vīriešiem vidēji par vairāk nekā 3.5 stundām, bet sievietēm – par 16 minūtēm pārsniedza reglamentēto. Samērojot izlietotā laika apjomu uz vienu gadījumu, tātad tiem, kuriem aptaujas nedēļā ir bijusi attiecīgā nodarbība, redzams, ka vīrieši velta pamatdarbam nedēļā 3.5 stundas vairāk laika nekā sievietes, bet papilddarbam divas reizes vairāk. Ar pamatdarbu un papilddarbu saistītais laiks uz vienu gadījumu abiem dzimumiem atšķiras ievērojami mazāk. Vīrieši šim nolūkam izlieto nedēļā tikai nepilnu stundu vairāk laika nekā sievietes. Starpība peļņas darba laika ilgumā abiem dzimumiem izskaidrojama ar to, ka sievietes galvenajās grupās pēc nodarbinātības statusa biežāk nekā vīrieši ir nodarbinātas nepilnu darba laiku (3.5. un 3.6. tabulas)

Latvijā nepilnu darba laiku brīvprātīgi izvēlas neliels skaits strādājošo – 1996. gadā 24.4% no kopējā nepilnu darba laiku strādājošo vīriešu un 42.4% no analogas grupas sieviešu skaita. Nereti par iemeslu nepilnai nodarbinātībai ir ne tikai nevēlēšanās strādāt pilnu darba laiku, bet arī būtiski piespiedu iemesli (3.7. tabula).

LR Centrālās statistikas pārvaldes 1996. gada novembrī veiktais "Darbaspēka apsekojums" rāda, ka, neskatoties uz salīdzinoši garo faktisko darba nedēļu, apmēram trešā daļa no Latvijas nodarbināto iedzīvotāju skaita vēlētos strādāt pamatdarbā vairāk stundu, ja attiecīgi palielinātos darba alga. Tas apstiprina to, ka darba samaksa pamatdarba vietā vērā ņemamai nodarbināto iedzīvotāju daļai nav pietiekama, lai sabalansētu ģimenes budžetu (3.8. tabula).

Izrādās, ka sieviešu un abu dzimumu lauku iedzīvotāju vidū apmierinātība ar esošo nostrādāto stundu skaitu pamatdarba vietā ir augstāka, bet vīriešu un Rīgas iedzīvotāju vidū – zemāka. Tas liecina, ka pēdējo vidū ir vairāk neapmierināto ar darba samaksu pamatdarba vietā. To apliecina arī tas, ka pēc 1996. gada novembrī veiktā "Darbaspēka apsekojuma" datiem nodarbināto vīriešu un Rīgas iedzīvotāju vidū ir ievērojami augstāks papilddarbā nodarbinātu personu īpatsvars (3.9. tabula)

3.3. tabula

Nodarbināto vīriešu un sieviešu īpatsvars, kas aptaujas nedēļas darbdienās un brīvdienās strādājuši peļņas darbā Rīgā, pārējās pilsētās un laukos 1996. gadā, %

• Participating in paid work at weekdays and weekend by employed according to place of residence, 1996, %

Apdzīvotības tips/nodarbību grupa • Activities	Vīrieši • Men				Sievietes • Women			
	nedēļa • full week	darba diena • week-days	sestdiena • saturday	svētdiena • sunday	nedēļa • full week	darba diena • week-days	sestdiena • saturday	svētdiena • sunday
Rīga • Capital Riga								
Peļņas darbs • Paid work	96.2	92.5	36.2	20.0	97.6	92.9	31.6	23.8
tai skaitā: • of which:								
pamatdarbs • main job	96.2	91.2	30.6	16.9	97.0	91.1	29.8	18.4
papilddarbs • second job	5.6	3.7	3.7	1.2	4.2	3.0	1.8	2.4
nav zināms pamatdarbs vai papilddarbs • unspecified job	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	1.2	0.6	0.0
ar nodarbinātību saistītas darbības • connected with employment	30.6	23.1	8.7	5.6	26.2	22.0	7.1	5.4
Pārējās pilsētas • Other urban								
Peļņas darbs • Paid work	94.7	92.9	29.5	21.2	96.0	93.2	29.5	19.9
tai skaitā: • of which:								
pamatdarbs • main job	93.5	91.2	27.6	18.8	95.4	92.6	27.8	17.6
papilddarbs • second job	1.2	1.2	0.6	0.6	2.3	1.7	1.1	0.6
nav zināms pamatdarbs vai papilddarbs • unspecified job	1.2	1.2	0.6	0.0	1.7	1.7	1.1	0.6
ar nodarbinātību saistītas darbības • connected with employment	22.4	20.0	4.1	5.3	23.3	21.0	6.2	4.6
Lauki • Rural								
Peļņas darbs • Paid work	96.1	93.6	46.2	34.2	92.9	91.0	44.2	35.3
tai skaitā: • of which:								
pamatdarbs • main job	94.2	91.6	38.7	30.3	92.3	90.4	39.7	32.0
papilddarbs • second job	5.2	2.6	4.5	3.2	6.4	3.8	5.1	3.2
nav zināms pamatdarbs vai papilddarbs • unspecified job	1.9	1.3	0.6	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0
ar nodarbinātību saistītas darbības • connected with employment	12.9	10.3	3.9	1.9	12.8	10.9	3.2	1.3

3.4. tabula
Darba samaksa, minimālā darba alga un iztikas minimums Latvijā 1994.-1997. gadā*
• Remuneration, minimum monthly salary and subsistence minimum (1994-1997)*

Gads •Year	Minimālā mēneša darba alga (Ls) • Minimum monthly salary (Ls)	Iztikas minimums (Ls) • Subsistence minimum (Ls)	Minimālā mēneša darba alga (%) no iztikas minimuma • Minimum monthly salary as a percentage of the subsistence minimum	Tautsaimniecībā nodarbināto mēneša vidējā darba samaksa (Ls) • Average wage of an employee of national economy (Ls)	Minimālā mēneša darba alga (% no tautsaimniecībā nodarbināto mēneša vidējās darba samaksas) • Minimum monthly salary as a percentage of the average wage of an employee of national economy
1994	22.00	51.50	42.7	71.87	30.6
1995	28.00	63.82	43.9	89.50	31.3
1996	38.00	73.78	51.5	98.73	38.5
1997	38.00	78.78	48.2	120.03	31.7

*Datu avots: LR Labklājības ministrijas Sociālais ziņojums. Rīga, 1998, 27. lpp. Source: Ministry of Welfare of the Republic of Latvia, Social Report, Rīga, 1998, p.26

3.5. tabula
Nodarbināto vīriešu peļņas darbam izlietotais laiks Latvijā 1996. gadā
• Time used for paid job by employed men in Latvia. 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupa • Activitie	Nedēļa • Full week	Darba diena • Weekday	Sestdiena • Saturday	Svētdiena • Sunday
Peļņas darbs un ar to saistītais • Paid job and connected activities	51:56	09:37	08:34	07:13
tai skaitā: • of which:				
pamatdarbs • paid job	45:16	08:29	08:04	06:53
papilddarbs • second job	13:03	02:21	05:09	04:23
nav zināms pamatdarbs vai papilddarbs • unspecified job	25:26	04:55	10:30	07:50
ar pamatdarbu un papilddarbu saistītais • connected with employment	15:10	03:18	02:55	02:36
no tā: • including:				
kafijas un citi pārtraukumi • coffee breaks	06:00	01:23	01:25	01:00
ceļā • travel	09:10	01:55	01:30	01:36
ar nodarbinātību saistītas darbības • time connected with employment	02:13	00:28	00:40	00:52

3.6. tabula

Nodarbināto sieviešu peļņas darbam izlietotais laiks Latvijā 1996. gadā• Time used for paid job by employed women in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupa • Activities	Nedēļa • Full week	Darba diena • Weekday	Sestdiena • Saturday	Svētdiena • Sunday
Peļņas darbs un ar to saistītais • Paid job and connected activities	47:19	08:49	07:45	06:54
tai skaitā: • of which:				
pamatdarbs • paid job	41:41	07:50	07:10	06:51
papilddarbs • second job	06:31	02:15	03:42	03:39
nav zināms pamatdarbs vai papilddarbs • unspecified job	15:08	03:06	03:47	05:00
ar pamatdarbu un papilddarbu saistītais • connected with employment	14:21	02:49	03:26	02:48
no tā: • including:				
kafijas un citi pārtraukumi • coffee breaks	05:07	00:59	01:42	01:32
ceļā • travel	09:14	01:50	01:44	01:16
ar nodarbinātību saistītas darbības • time connected with employment	01:44	00:21	00:20	00:36

3.7 tabula

Piespiedu nepilnās nodarbinātības iemesli Latvijā 1996. gadā strādājošiem*

• Reasons of involuntary part-time employment in Latvia, 1996*

Piespiedu iemesli • Reasons	Vīrieši • Men		Sievietes • Women	
	tūkst•thou	%	tūkst•thou	%
Kopā • Total	40.0	100.0	32.0	100.0
Nevarēja atrast darbu pilnai darba dienai • Unable to find full-time job	27.5	59.8	16.1	50.3
Administrācijas rīkojuma dēļ • Order of administration	12.6	27.4	13.3	41.6
Nebija darba pilnai darba dienai • No work for full day	5.9	12.8	2.6	8.1

*Avots: Darbaspēks Latvijā. LR Valsts statistikas komiteja. Rīga, 1997, 92-93 lpp.

Labour Force in Latvia. Labour Force Survey Results. Central Statistical Bureau of Latvia, Riga, March 1997, pp. 92-93

1996. gadā veiktā iedzīvotāju laika budžetu izpēte rāda, ka nodarbināto iedzīvotāju, sevišķi vīriešu, īpatsvars, kas uzrāda laika izlietojumu papilddarbam, ir ievērojami zemāks salīdzinājumā ar "Darbaspēka apsekojumā" konstatēto papilddarbā nodarbināto iedzīvotāju proporciju. Tas ļauj secināt, ka liela daļa no papilddarbā nodarbinātajiem šo darbu veic pamatdarba laikā (3.2. tabula). Tas zināmā mērā izskaidro to, kādēļ vīriešiem, kuru vidū laika izlietojumu papilddarbam uzrāda mazāks skaits, pamatdarbā izlietotais laiks ievērojami pārsniedz reglamentēto un it īpaši to laiku, ko pamatdarbam velta sievietes.

Pamatdarba biežums vidēji nedēļā un pa atsevišķām nedēļas dienām dalījumā pēc nodarbināto vīriešu un sieviešu piederības vecuma grupai ir visai atšķirīgs. Visās nodarbināto iedzīvotāju dzimumvecuma grupās ir salīdzinoši augsts tādu personu īpatsvars, kas veltījuši laiku pamatdarbam sestdienā un svētdienā (3.10. tabula).

Nodarbināto iedzīvotāju skaita sadalījums pēc vēlamā darba laika pamatdarbā, attiecīgi mainoties darba samaksai, %*

• Distribution of employed by working hours they want to have at the main job, assuming corresponding change of salary, 1996*

	Vīrieši • Men				Sievietes • Women			
	Latvija • Latvia	pilsētas • urban	Rīga • Capital Riga	lauki • rural	Latvija • Latvia	pilsētas • urban	Rīga • Capital Riga	lauki • rural
Pavisam • Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
no tiem vēlas strādāt: • of which:								
mazāk stundas • less	4.6	3.6	4.4	6.9	4.3	3.0	3.5	7.5
tikpat stundas • the same	57.5	55.9	52.6	60.8	63.2	61.6	57.7	66.9
vairāk stundas • more	37.9	40.5	42.9	32.3	32.6	35.4	38.8	25.6

* Avots: Darbaspēks Latvijā. LR Valsts statistikas komiteja. Rīga, 1997. marts, 94. lpp.

Labour Force in Latvia. Labour Force Survey Results. Central Statistical Bureau of Latvia, Riga. March 1997, p. 94

Papilddarbā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars nodarbināto skaitā un viņu sastāvs pēc statusa un īpašuma formas papilddarbā 1996. gadā, %*

• Distribution of employed on the second job by status in this job and form of ownership 1996, %*

	Vīrieši • Men				Sievietes • Women			
	Latvija • Latvia	pilsētas • urban	Rīga • Capital Riga	lauki • rural	Latvija • Latvia	pilsētas • urban	Rīga • Capital Riga	lauki • rural
Papilddarbā nodarbināto īpatsvars • Share of employed on secondary job	5.1	5.0	5.7	5.3	5.8	5.7	6.9	6.2
no tiem: • of which:								
darbaņēmēji • employee	63.9	80.4	82.3	30.7	63.3	81.8	83.4	22.1
darba devēji • employer	4.8	2.6	1.7	9.1	3.6	4.3	1.5	1.8
pašnodarbinātie • self employed	20.2	12.7	11.0	35.2	17.9	12.7	15.1	29.6
neapmaksāti ģimenes locekļi, radnieki • unpaid family member	11.1	4.2	5.0	25.0	14.9	1.2	0.0	45.4
citi • other	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0	1.0
Īpašuma forma papilddarbā: • Ownership:								
sabiedriskais • public	28.4	36.4	35.8	0.0	45.1	56.7	60.1	0.0
privātais • private	70.2	62.2	61.7	0.0	52.2	41.0	39.9	0.0
nezin • don't know	1.4	1.4	2.5	0.0	2.7	2.3	0.0	0.0

* Avots: Darbaspēks Latvijā. LR Valsts statistikas komiteja. Rīga, 1997. marts, 107.-108. lpp.

Labour Force in Latvia. Labour Force Survey Results. Central Statistical Bureau of Latvia, Riga. March 1997, pp. 107-108

3.10. tabula

Nodarbināto vīriešu un sieviešu īpatsvars vecuma grupās, kas aptaujas nedēļā strādājuši pamatdarbā darbdienās un brīvdienās, vidēji Latvijā 1996. gadā, %

• Participating in paid work at the main job on weekdays and weekend by age of employed, 1996, %

Dzimums, vecuma grupa • Sex, age	Nedēļā • Full week	Darbdienās • Weekdays	Sestdienās • Saturday	Svētdienās • Sunday	N
Vīrieši • Men	94.6	91.3	32.2	21.9	485
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:					
16 – 19	80.0	80.0	10.0	10.0	10
20 – 24	96.0	92.0	40.0	20.0	50
25 – 44	93.9	89.4	33.1	25.7	245
45 – 59	96.7	95.3	31.3	24.8	150
60 >	93.3	90.0	23.3	23.3	30
Sievietes • Women	95.0	91.4	32.2	22.4	500
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:					
16 – 19	88.9	77.8	33.3	11.1	9
20 – 24	93.2	88.6	20.4	18.2	44
25 – 44	93.7	90.2	31.9	20.9	254
45 – 59	98.3	94.8	33.1	26.2	172
60 >	90.5	90.5	52.4	23.8	21

Vīriešu vidū sestdienā visbiežāk laiku pamatdarbam veltījuši 20-24 un 25-44 gadus vecie darbinieki, bet ievērojami retāk 16-19 gadus vecie jaunieši un cilvēki vecāki par 60 gadiem. Arī svētdienā visbiežāk laiku pamatdarbam veltījuši 25-44 gadus vecie vīrieši, otrajā un trešajā vietā atstājot 45-59 gadus un vairāk par 60 gadiem vecos. Biežā nodarbinātība pamatdarbā nedēļas nogalē, sevišķi 25-44 gadus vecajiem vīriešiem, kuru ģimenēs parasti ir mazgadīgi bērni, no racionāla laika izlietojuma viedokļa vērtējama visai negatīvi, jo lielā mērā samazina mājas darbu pārdales iespējas, kā arī apgrūtina tēvu piedalīšanos bērnu aprūpē un audzināšanā.

Sieviešu vidū aina ir nedaudz atšķirīga. Izrādās, ka visbiežāk laiku pamatdarbam nedēļas nogalē velta 45-59 un 60 un vairāk gadus vecās sievietes, tātad tās, kurām nav mazgadīgu bērnu. Tomēr arī gandrīz katra trešā 25-44 gadus un katra piektā 20-24 gadus vecā sieviete ir veltījusi laiku pamatdarbam sestdienā, atstājot mājas aprūpi un, iespējams, arī bērnu audzināšanas pienākumus pārējo ģimenes locekļu ziņā. Svētdienās laiku pamatdarbam visu vecuma grupu sievietes un vīrieši ir veltījuši gandrīz vienādi bieži.

Nodarbināto vīriešu un sieviešu pamatdarbam vidēji nedēļā izlietotā laika apjoms dalījumā pēc strādājošo vecuma ir atšķirīgs. Vīriešiem no 20 līdz 60 gadiem un sievietēm no 16 līdz 60 un vairāk gadiem katrā nākošajā vecuma grupā pamatdarbam izlietotais laiks palielinās. Visvairāk laika pamatdarbam vidēji uz vienu gadījumu velta 45-59 gadus vecie vīrieši un 60 un vairāk gadus vecās sievietes. Tas zināmā mērā izskaidrojams ar to, ka 45-59 gadus vecie vīrieši salīdzinoši mazāk laika izlieto neapmaksātam darbam, bet 60 un vairāk gadus vecās sievietes nevelta laiku papilddarbam. Zīmīgi, ka pamatdarbam izlietotais laiks pa nedēļas dienām dalījumā pēc strādājošo vecuma atšķiras ievērojami mazāk salīdzinājumā ar šīs nodarbinātības biežumu (3.11. tabula). Tas izskaidrojams ar to, ka strādātāji, kas nodarbināti sestdienā un svētdienā, strādā šajās dienās pilnu darba laiku un brīvdienas saņem citās nedēļas dienās.

Ievērojami vairāk dalījumā pēc nodarbināto vecuma pa nedēļas dienām atšķiras papilddarbam veltītā laika biežums un apjoms. Laiku papilddarbam nedēļas laikā sievietes ir veltījušas nedaudz biežāk nekā vīrieši. Atšķirība ir tā, ka darbdienās laiku papilddarbam ir veltījuši visu vecuma grupu vīrieši, izņemot pašus jaunākos 16-19 gadus vecos. Pie kam visbiežāk laiku papilddarbam veltījuši 60 un vairāk gadus vecie vīrieši, atstājot otrajā vietā 45-59 gadus vecos. Sieviešu vidū laiku papilddarbam ir veltījušas tikai 25-44 un 45-59 gadus vecās darbinieces, bet 16-24 gadu vecumā un pēc 60 gadiem laika izlietojums papilddarbam nav uzrādīts (3.12. tabula).

Nodarbināto vīriešu un sieviešu laika izlietojums pamatdarbam dalījumā pēc vecuma vidēji Latvijā 1996. gadā

- Time used for paid work at the main job by employed according to age in Latvia, 1996, st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Dzimums, vecuma grupa • Sex, age	Nedēļā • Full week	Darbdienās • Weekdays	Sestdienās • Saturday	Svētdienās • Sunday	N
Vīrieši • Men	45:16	08:29	08:04	06:53	485
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:					
16 – 19	44:58	08:34	09:10	08:00	10
20 – 24	43:42	08:12	07:12	06:58	50
25 – 44	45:11	08:30	08:17	06:36	245
45 – 59	46:55	08:43	08:12	07:34	150
60 >	40:14	07:37	07:06	06:47	30
Sievietes • Women	41:41	07:50	07:10	06:51	500
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:					
16 – 19	32:05	06:37	07:57	01:10	9
20 – 24	38:03	07:23	09:36	04:11	44
25 – 44	42:02	07:53	06:56	07:52	254
45 – 59	42:10	07:52	07:26	06:27	172
60 >	45:08	08:09	05:22	04:54	21

Nodarbināto vīriešu un sieviešu īpatsvars vecuma grupās, kas aptaujas nedēļā strādājuši papilddarbā darbdienās un brīvdienās vidēji Latvijā 1996. gadā, %

- Participating in paid work on the secondary job on weekdays and weekend by age of employed, 1996, %

Dzimums, vecuma grupa • Sex, age	Nedēļā • Full week	Darbdienās • Weekdays	Sest-dienās • Saturday	Svēt-dienās • Sunday	N
Vīrieši • Men	3.9	2.5	2.9	1.6	485
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:					
16 – 19	0.0	0.0	0.0	0.0	10
20 – 24	2.0	2.0	0.0	0.0	50
25 – 44	4.1	2.0	3.3	2.0	245
45 – 59	4.0	2.7	3.3	1.3	150
60 >	6.7	6.7	3.3	3.3	30
Sievietes • Women	4.2	2.8	2.6	2.0	500
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:					
16 – 19	0.0	0.0	0.0	0.0	9
20 – 24	0.0	0.0	0.0	0.0	44
25 – 44	5.1	3.9	2.8	2.0	254
45 – 59	4.6	2.3	3.5	2.9	172
60 >	0.0	0.0	0.0	0.0	21

Raksturīgi, ka 25-44 un 45-59 gadus vecie vīrieši velta laiku papilddarbam sestdienās biežāk nekā darbdienās, kas liecina par lielu noslogotību pamatdarbā. Turpretī 20-24 gadus vecie vīrieši velta laiku papilddarbam tikai darbdienās, kas izskaidrojams ar to, ka šīs vecuma grupas darbinieki nedēļas nogali parasti izmantoto aktīvai atpūtai un darbspēju atjaunošanai vai arī tiem ir vairāk iespēju veikt papilddarbu pamatdarba laikā. Negatīvi jāvērtē tas, ka 25-44 gadus vecie vīrieši, kuriem jau tā ir liela darba slodze pamatdarbā, svētdienās velta laiku papilddarbam tikpat bieži, cik darbdienās, protams, nesāņemot par to brīvdienas citās nedēļas

dienās. Pēc LR CSP "Darbaspēka apsekojuma" rezultātiem 7 dienas nedēļā biežāk strādā darba devēji un pašnodarbinātie. Tā rezultātā šiem vīriešiem neatliek laika aktīvai atpūtai, sevis pilnveidošanai, kā arī bērnu aprūpei un audzināšanai.

Lai gan 25-44 gadus vecās sievietes velta laiku papilddarbam nedaudz biežāk nekā šīs vecuma grupas vīrieši, kas lielā mērā izskaidrojams ar salīdzinoši mazāku darba samaksu pamatdarba vietā un nereti nepieciešamību vienām pašām uzturēt ģimeni, laiks papilddarbam biežāk tiek veltīts darbdienās. Sestdienās šīs vecuma grupas sievietes velta laiku papilddarbam nedaudz retāk nekā vīrieši, kas ļauj tām vairāk laika veltīt mājas un bērnu aprūpei. Diemžēl svētdienās 25-44 gadus vecās sievietes velta laiku papilddarbam tikpat bieži cik vīrieši, kas negatīvi ietekmē viņu aktīvās atpūtas un darbspēju atjaunošanas iespējas.

45-59 gadus vecās sievietes sestdienās un svētdienās velta laiku papilddarbam biežāk nekā vīrieši un 25-44 gadus vecās sievietes. Tas lielā mērā izskaidrojams ar to, ka daudzas šīs vecuma grupas sievietes cenšas vairāk strādāt, lai nopelnītu lielāku pensiju. To lielā mērā apstiprina tas, ka 60 gadus vecām un vecākām sievietēm laika izlietojums papilddarbam nav novērojams. Biežais laika izlietojums papilddarbam samazina mājas darbu pārdales iespējas paaudžu starpā, kā arī 45-59 gadus veco sieviešu brīvā laika apjomu un tā izmantošanas kvalitāti.

Vēl vairāk nodarbinātajiem vīriešiem un sievietēm dalījumā pēc vecuma pa nedēļas dienām atšķiras papilddarbam izlietotā laika apjoms uz vienu gadījumu.(3.13. tabula).

3.13.tabula

Nodarbināto vīriešu un sieviešu laika izlietojums papilddarbam dalījumā pēc vecuma vidēji Latvijā 1996. gadā

• Time used for paid work on the secondary job by employed according to age in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Dzimums, vecuma grupa • Sex, age	Nedēļā • Full week	Darbdienās • Weekdays	Sestdienās • Saturday	Svētdienās • Sunday	N
Vīrieši • Men	13:03	02:21	05:09	04:23	485
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:					
16 - 19	00:00	00:00	00:00	00:00	10
20 - 24	12:30	02:30	00:00	00:00	50
25 - 44	15:20	02:52	06:16	06:18	245
45 - 59	11:37	02:15	04:18	01:35	150
60 >	06:10	01:10	00:20	00:20	30
Sievietes • Women	06:31	02:15	03:42	03:39	500
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:					
16 - 19	00:00	00:00	00:00	00:00	9
20 - 24	00:00	00:00	00:00	00:00	44
25 - 44	10:21	01:51	03:04	04:06	254
45 - 59	13:26	03:15	04:25	03:12	172
60 >	00:00	00:09	00:00	00:00	21

Lai gan papilddarbam izlietotais laiks pārsvarā koncentrējas nedēļas nogalē, šajā ziņā vērojamas būtiskas atšķirības pa nodarbināto dzimumvecuma grupām. Sestdienās visvairāk laika papilddarbam uz vienu gadījumu izlieto 25 - 44 gadus vecie vīrieši un 45 - 59 gadus vecās sievietes, atstājot otrajā vietā 45 - 59 gadus vecos vīriešus un 25 - 44 gadus vecās sievietes. Svētdienās visvairāk laika papilddarbam izlieto 25 - 44 gadus vecie vīrieši un sievietes, kuri šajā dienā velta papilddarbam divas reizes vairāk laika nekā darbdienās.

Atšķirīgā peļņas un kopējā darba slodze, kā arī dažāda laika izlietojuma biežums peļņas darbam nedēļas nogalē noved pie tā, ka dažādu vecuma grupu nodarbinātie visai atšķirīgi vērtē to, cik bieži nākas izjust lielu steigu (3.14. tabula).

Izrādās, ka nodarbināto vidū lielu steigu visbiežāk izjūt 25-44 gadus vecie vīrieši un sievietes, kas vīriešiem izskaidrojams ar lielo peļņas darba slodzi, bet sievietēm kopējo

apmaksātā un neapmaksātā darba slodzi (2.3 un 2.4. tabulas). Šajā vecuma grupā lielu steigu katru dienu izjūt katrs astotais vīrietis un katra piektā sieviete, kas ir ievērojami vairāk salīdzinājumā ar citām vecuma grupām. Strādājošo vidū visretāk lielu steigu katru dienu izjūt jaunieši vecumā līdz 25 gadiem un strādājošie pensionāri virs 60 gadu vecuma. Izņēmums ir strādājošās 16 - 19 gadus vecās jaunietes, kuru vidū lielu steigu katru dienu arī izjūt katra piektā. Tomēr šis rādītājs jāvērtē visai piesardzīgi, jo šīs vecuma grupas pārstāvju skaits ir neliels (N = 9).

3. 14. tabula

Nodarbināto vīriešu un sieviešu atbildes uz jautājumu: "Cik bieži Jums ir nācies izjust lielu steigu?" dalījumā pēc vecuma vidēji Latvijā 1996. gadā, %

• Share of employed at certain age feeling rushed, 1996, %

Dzimuma, vecuma grupa • Sex, age	Nekad • Never	< kā reizi mēnesī • Once a month	Reizi nedēļā • Once a week	Dažas reizes nedēļā • Several times a week	Katru dienu • Every day	Nav atbil-des • No answer	N
Vīrieši • Men	20.2	43.2	19.6	15.5	10.5	-	485
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:							
16 - 19	10.0	40.0	20.0	30.0	-	-	10
20 - 24	14.0	40.0	18.0	22.0	6.0	-	50
25 - 44	19.6	30.6	20.0	16.7	13.1	-	245
45 - 54	25.5	38.2	19.6	8.8	7.8	-	102
55 - 59	22.9	31.3	18.8	14.6	12.5	-	48
60 >	16.7	43.3	20.0	13.3	6.7	-	30
Sievietes • Women	20.8	34.8	17.8	11.6	14.6	4.0	500
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:							
16 - 19	55.6	11.1	-	-	22.2	11.1	9
20 - 24	6.8	45.5	25.0	13.6	9.1	-	44
25 - 44	19.7	31.5	17.3	12.2	18.9	4.0	254
45 - 54	22.9	40.5	16.0	9.2	11.5	-	131
55 - 59	24.4	34.1	26.8	7.3	7.3	-	41
60 >	28.6	28.6	9.5	28.6	4.8	-	21

Pētījuma rezultāti rāda, ka lielākā daļa nodarbināto vīriešu un sieviešu bieži izjūt laika trūkumu. Arī pēc šī rādītāja pastāv izteiktas atšķirības pa dzimumvecuma grupām. Likumsakarīgi, ka strādājošo vidū biežāk laika trūkumu izjūt sievietes un 25-44 gadus vecie abu dzimumu darbinieki, bet jo sevišķi šīs vecuma grupas sievietes, jo tās sakarā ar lielo aizņemtību neapmaksātā darbā pārsvarā strādā pārslodzes režīmā. To izraisa lielais laika izlietojums peļņas darbam un mājas un bērnu aprūpei. (3.15. tabula).

3.15. tabula

Nodarbināto vīriešu un sieviešu atbildes uz jautājumu: "Vai bieži izjūtat laika trūkumu?" dalījumā pēc vecuma Latvijā 1996. gadā

• Share of employed at certain age, often feeling too short to do all the things, 1996, %

Dzimuma, vecuma grupa • Sex, age	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	Jā • Yes	Nē • No	N	Jā • Yes	Nē • No	N
Vidēji Latvijā • Average	52.2	47.8	485	59.8	40.2	500
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:						
20 - 24	48.0	52.0	50	47.7	52.3	44
25 - 44	58.0	42.0	245	66.1	33.9	254
45 - 54	45.1	54.9	102	53.4	46.6	131
55 - 59	54.2	45.8	48	56.1	43.9	41
60 >	43.3	56.7	30	47.6	52.4	21

Dalījumā pēc apdzīvotības tipa laika trūkumu biežāk izjūt abu dzimumu nodarbinātie rīdnieki (vīrieši 58.8%, sievietes – 63.7%), atstājot aiz sevis pārējo pilsētu (vīrieši 47.6%, sievietes – 59.7%) un lauku nodarbinātos iedzīvotājus (vīrieši 50.3%, sievietes – 55.8%), kas zināmā mērā izskaidrojams ar atšķirīgo laika izlietojumu peļņas darbam un ar to saistītajām darbībām, galvenokārt, ceļā uz darbu un no tā patērēto laiku.

Atrašanās pastāvīgā steigā un laika trūkumā neveicina ātru un kvalitatīvu darba izpildi, kā arī ir šķērslis nopietnai profesionālās kvalifikācijas celšanai. Tas nenoliedzami atstāj graujošu ietekmi uz strādātāju veselību un saskaņotu rīcību ģimenē, respektīvi, pārdomātu mājas darbu un bērnu aprūpes un audzināšanas pienākumu pārdali. Līdz ar to no nemitīgā steigā un laika trūkumā esošā darbinieka cieš viņa ģimenes locekļi, darba kolēģi un plašākā skatījumā – visa sabiedrība.

Tomēr situācija šajā ziņā Latvijā nav pārāk bezcerīga, jo katrs piektais abu dzimumu darbinieks nekad nav izjutis steigu. Tātad spēj harmoniski savienot peļņas darbu ar mājas un bērnu aprūpi, vai arī šajā grupā ir cilvēki, kuriem nav mazgadīgu bērnu. Arī 25-44 gadu vecuma grupā tādu darbinieku īpatsvars, kuri nekad nav izjutuši lielu steigu, ir augstāks salīdzinājumā ar tiem, kuri to izjūt ikdienas.

Tomēr arī "nesteidzīgo" darbinieku grupa nav jāvērtē tikai pozitīvi. Nereti bezsteigas dzīve saistīta ar pārlietu pasivitāti un pieticību, kā arī nevēlēšanos, vai nespēju savā karjerā kaut ko vairāk sasniegt, vai arī izlietot laiku profesionālās kvalifikācijas celšanai. Tas tirgus ekonomikas apstākļos ar laiku var novest pie darba zaudēšanas un iekļūšanas bezdarbnieka statusā. Bezdarbs Latvijā, tāpat kā visur pasaulē, skar lielākoties cilvēkus ar zemu profesionālās kvalifikācijas līmeni, kuru prasme neatbilst tai kvalifikācijai, kuru pieprasa darba tirgus un kuri nav spējīgi šīm prasībām pielāgoties.

Tā kā nodarbinātība un peļņas darbs ir ģimenes un valsts labklājības pamats, sabiedrība ir ieinteresēta, lai pēc iespējas lielāka ir iedzīvotāju ekonomiskā aktivitāte un mazāks ir ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju slānis, ko jāuztur valsts sociālajam budžetam. Jaunajos ekonomiskajos apstākļos darbaspēka pieprasījuma struktūru arvien vairāk nosaka kvalitatīvie kritēriji. Strādātāju profesionālā sagatavotība, kompetence un darba ražīgums kļūst galvenie rādītāji, kas veido darba meklētāju konkurētspēju darba tirgū.

3.2. Mājas aprūpes laiks

Sabiedrības attīstībai ļoti nozīmīga ir ikviena cilvēka iesaistīšanās valsts saimnieciskajā, sabiedriskajā un politiskajā dzīvē, un svarīgs šīs iespējas nodrošinājums ir brīvais laiks. Kā liecina pētījumi, būtiskākais brīvā laika konkurents ir mājsaimniecība, precīzāk – mājas aprūpe [Zariņa...1992]. Mājas aprūpe ir plašāks jēdziens nekā "mājsaimniecība", tā ietver kā mājas saimniecības darbus, tā arī ģimenes locekļu aprūpi. Mājas aprūpes darbi nav lokalizēti tikai mājās, tie tiek veikti arī dažādās pakalpojumu iestādēs, līdz ar to laiks mājas aprūpei zināmā mērā ir atkarīgs no mitekļa (mājas, dzīvokļa) atrašanās vietas attiecībā pret visdažādākā rakstura pakalpojumu iestādēm, kā arī no dārza sasniedzamības; šī atkarība rezultējas laika izlietojumā ceļam, kas arī ietilpst mājas aprūpes laikā. Ir konstatēts, ka mājas aprūpes laiks ir atkarīgs no ģimenes materiālā stāvokļa [Dinamika...], līdz ar to šis laika izlietojums zināmā mērā raksturo ekonomisko situāciju valstī.

Mājas aprūpes laika analīzē izmantoti aptaujāto grupējumi pēc tos raksturojošām pazīmēm: dzimuma, vecuma, izglītības, nodarbinātības. Mājas aprūpes slodzes raksturošanai izmantoti vidējie laika izlietojuma rādītāji grupā, nodarbību biežums (pedalījušos īpatsvars) un laika izlietojuma sadalījums nedēļas gaitā. Papildus aplūkotas arī mājas aprūpes laika īpatnības pilsētās un laukos.

Mājas aprūpē ieskaitītas šādas ārpusdarba laika nodarbības:

- uztura gatavošana un ar to saistītās darbības (ēdiena gatavošana, trauku mazgāšana, konservēšana u.c.);
- mitekļa kopšana (dzīvojamo telpu, garāžas, pagraba, pagalma kopšana; kurināmā un ūdens sagāde u.tml.);

- apģērbu izgatavošana un kopšana (veļas mazgāšana un gludināšana, apģērbu un apavu kopšana, šūšana, rokdarbi);
- dārza un dzīvnieku kopšana (dārzu un augļu audzēšana pašu patēriņam, produktīvo mājdzīvnieku un priekam audzējamo dzīvnieku aprūpe);
- celtniecība un remonts (mājas būvēšana, dzīvojamu telpu remonts, dažādu iekārtu, sadzīves tehnikas, transporta līdzekļu remonts u.c.);
- iepirkšanās un maksas pakalpojumi, administratīvo iestāžu apmeklēšana (sadzīves pakalpojumu izmantošana, ārstniecība, dzīvnieku veterinārā aprūpe u.tml.);
- bērnu aprūpe, nodarbības ar viņiem mājās un pavadīšana uz nodarbībām ārpus mājas (fiziskā aprūpe, uzraudzība, rotaļas ar bērniem, viņu mācīšana, pavadīšana, bērnu iestāžu apmeklēšana);
- pieaugušo ģimenes locekļu aprūpe (neieskaitot kopējos mājsaimniecības darbus);
- mājsaimniecības vadība (aprēķinu veikšana, sarunas un konsultācijas par mājas aprūpes darbiem u.tml.).

Šajā apskatā laiks bērnu aprūpei kā īpašiem mājas aprūpes darbiem ir aplūkots atsevišķā nodaļā (skat. 3.3. nodaļu).

Mājas aprūpe un nodarbinātība.

Laika budžetus, kas zināmā mērā ir dzīves veida atspoguļojums, ietekmē pamatnodarbošanās, un līdz ar to arī laika izlietojums mājas aprūpei ir ļoti atšķirīgs peļņas darbā iesaistītajiem, mājsaimniecībā nodarbinātajiem un mācību iestāžu audzēkņiem. Visnoslogotākie ar šiem darbiem ir mājsaimniecībā nodarbinātie, to ietekmē nepieciešamība aprūpēt mazus bērnus (darbaspējas vecuma sievietēm, kuras izmanto bērnu kopšanai paredzēto atvaļinājumu), kā arī dzīves veida maiņa, izbeidzot aktīvās darba gaitas vai arī uz laiku nokļūstot bezdarbnieka kārtā. Mājsaimniecībā nodarbinātie vīrieši mājas aprūpes darbiem nedēļā izlieto gandrīz par 19 stundām vairāk laika nekā strādājošie, sievietēm starpība pārsniedz 21 stundu nedēļā (3.16. tabula). Mājsaimniecībā nodarbinātajiem mājas aprūpes darbi ir dominējošie, vīriešiem tie sastāda 87.3 % kopējā darba un mācību slodzē, sievietēm – 96.4%. Laika izteiksmē tas ir 1.7 (vīriešiem) līdz 2.1 (sievietēm) reizes vairāk nekā peļņas darbā iesaistītajiem. Strādājošās sievietes mājas aprūpei izlieto 23.5 % no sava ārpusdarba laika, šie darbi aptuveni par trešo daļu pārsniedz viņu brīvo laiku. Vismazāk laika mājas aprūpei velta mācību iestāžu audzēkņi – 4.4% (puīši) līdz 6.0% (meitenes) no nedēļas laika budžeta, kas ir 34.8 līdz 45% no strādājošo un 1/5 no mājsaimniecībā nodarbināto mājas aprūpei izlietotā laika.

3.16. tabula

Laika izlietojums mājas aprūpei, 1996

• Use of time on household and family care in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Dzīves vieta • Place of residence	Strādājošie • Employed		Mājsaimniecībā nodarbinātie • Non-employed		Mācību iestāžu audzēkņi • Students	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Rīga • Capital Riga	13:38	26:07	27:47	42:46	06:52	09:46
Pārējās pilsētas • Other urban	15:51	26:56	30:18	50:17	07:14	11:06
Lauki • Rural	18:56	33:26	44:34	58:21	07:53	09:01

Mājas aprūpes laika dinamika.

Latvijā notiekošās ekonomiskās pārmaiņas ir ietekmējušas laika izlietojumu mājas aprūpes darbos. Kopumā šis laiks kopš 1987. gada, kad tika veikts iepriekšējais laika budžeta pētījums (Dinamika...), ir samazinājies, tikai mājsaimniecībā nodarbinātajiem vīriešiem (šāds apzīmējums ir nosacīts, skat. 2.3. nodaļu), tas palielinājies vidēji par 5 stundām nedēļā

(3.17. tabula). Tas saistīts ar šīs grupas sastāva izmaiņām – tajā ietilpst arī bezdarbnieki, kuriem mājsaimniecība lielā mērā ir iztikas avots.

3.17. tabula

Laika izlietojuma izmaiņas mājas aprūpei, 1987. un 1996. gadā
• Use of time on household and family care in 1987 and 1996

Aptaujāto grupas • Groups of respondents	st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average							
	Vīrieši • Men				Sievietes • Women			
	st:min • h:min		N		st:min • h:min		N	
	1987	1996	1987	1996	1987	1996	1987	1996
Strādājošie • Employed	17:52	16:09	637	485	29:41	28:47	736	500
Mājsaimniecībā nodarbinātie • Non-employed	30:08	35:01	98	307	52:31	50:00	220	542
Mācību iestāžu audzēkņi • Students	07:58	07:21	65	147	11:14	10:02	220	150

Laiks mājas aprūpei sarucis, vienlaicīgi mainoties laika izlietojuma struktūrai: būtiskākās izmaiņas skārušas tādas mājas aprūpes nodarbības kā dārza un mājdzīvnieku kopšana, iepirkšanās un pakalpojumu izmantošana, kā arī bērnu aprūpe. Strādājošām sievietēm laiks bērnu aprūpei samazinājies par vienu stundu nedēļā, bet mājsaimniecībā nodarbinātajām šis samazinājums pārsniedz 10 stundas nedēļā. Mājsaimniecībā nodarbināto vidū bērnu aprūpe ir raksturīga darbaspējas vecuma sieviešu laika budžetos, un 1996. gadā minētās grupas sievietes šim nolūkam izlietoja nedēļā vidēji par 20 stundām mazāk laika nekā 1987. gadā. Krasās izmaiņas atspoguļo reālo dzimstības samazināšanos, kā arī šīs grupas sastāva izmaiņas: 1987. gadā šajā dominējošās bija mātes, kuras izmantoja bērna kopšanas atvaļinājumu, bet kopš 1992. gada te ieskaitāmas arī bezdarbnieces darbaspējas vecumā. 1996. gadā aptaujāto mājsaimniecībā nodarbināto sieviešu kopumā darbaspējīgo sieviešu īpatsvars, kurām bija bērni, bija 29.1%.

Ekonomiskās pārmaiņas devušas iespēju ietaupīt iepirkšanās laiku, kas ir vērtējams kā pozitīva parādība, ciktāl tā ir saistīta ar apgādes un tirdzniecības organizācijas uzlabošanu. Tomēr sava nozīme, iespējams, ir arī ierobežotai pirkspējai, it sevišķi tas varētu būt attiecināms uz laukiem. Ekonomiskie satricinājumi izraisījuši laika izlietojuma pieaugumu dārza darbos un mājdzīvnieku kopšanai, kas īpaši skāris lauku iedzīvotājus. Lielais mājsaimniecībā nodarbināto vīriešu laika izlietojums minētajiem darbiem (vidēji 11 stundas 22 minūtes nedēļā, laukos 17.5 stundas) norāda uz tiem kā iztikas ieguves avotu.

Laiks mājas aprūpei ikviena indivīda dzīves laikā līdz zināmam vecumam palielinās, maksimumu sasniedzot pirmspensijas vecumā un pirmajos pensijas gados. Pensijas vecuma vīriešiem mājas darbu laiks, salīdzinājumā ar jauniešiem, pieaug par 20.5 stundām nedēļā, sievietēm dzīves laikā šī slodze palielinās par vairāk nekā 34 stundām nedēļā.

Vīriešu un sieviešu mājas aprūpes laika atšķirības.

Mājas aprūpes darbos dzīves laikā nākas piedalīties praktiski visiem cilvēkiem, bet īpašu vietu tie ieņem sieviešu dzīvē, viņas ir galvenās šo darbu darītājas. Sievietes tiem izlieto 1.4 (mācību iestāžu audzēknes un mājsaimniecībā nodarbinātās) līdz 1.8 reizes (strādājošās) vairāk laika nekā vīrieši, strādājošiem šīs atšķirības pārsniedz 12.5 stundas nedēļā, mājsaimniecībā nodarbinātajiem – 15 stundas. Atšķirības sieviešu un vīriešu laika izlietojumā mājas aprūpei parādās jau jaunībā un dzīves laikā ievērojami pieaug un saglabājas visa mūža garumā, neatkarīgi no vecuma, izglītības, dzīves vietas un nodarbinātības (3.18., 3.19. un 3.20 tabula). Strādājošās sievietes, jaunākas par 20 gadiem, mājas aprūpei izlieto vairāk nekā 16 stundas nedēļā, kas par 8.5 stundām pārsniedz laiku, ko mājai velta puīši tajā pašā vecumā. Vienkāršās ģimenēs ar bērniem sievietes mājas aprūpei izlieto nedēļā vidēji par 19.5 stundām vairāk laika nekā vīrieši. Strādājošo vīriešu mājsaimniecības slodze laika izteiksmē vidēji ir

56.1 % no attiecīgās grupas sieviešu mājsaimniecības slodzes, mājsaimniecībā nodarbināto vidū šis rādītājs ir 70 %.

3.18. tabula

**Nodarbināto Latvijas iedzīvotāju piedalīšanās mājas aprūpes darbos
un tiem izlietotais laiks, 1996**

• Participating of employed in household and family care, time used on it, 1996

Aptaujāto grupas • Groups of respondents	Vīrieši • Men				Sievietes • Women			
	N	Piedalījušies, % • Participating, %	Laiks • Time used		N	Piedalījušās, % • Participating, %	Laiks • Time used	
			st:min • h:min	% no nedēļas laika • % of a week's time			st:min • h:min	% no nedēļas laika • % of a week's time
Strādājošie, kopā • Employed, total	485	96.1	16:09	9.6	500	99.8	28:47	17.1
pēc vecuma, gadi: • at age:								
12-19	10	90.0	07:30	4.5	9	100.0	16:04	9.6
20-24	50	94.0	10:09	6.1	44	100.0	19:29	11.6
25-29	245	95.5	18:14	10.9	254	99.6	30:10	17.9
45-59	151	97.3	14:40	8.7	172	100.0	29:27	17.5
60 +	30	100.0	18:39	11.1	21	100.0	29:49	17.7
pēc izglītības: • by educational level:								
augstākā • higher	85	96.4	15:35	9.3	117	100.0	26:21	15.7
vidējā • secondary	309	96.7	16:49	10.0	333	99.7	29:21	17.5
pamata • basic	67	94.0	12:28	7.4	33	100.0	29:08	17.3
zemāka par pamata • less than basic	24	91.2	19:03	11.3	17	100.0	30:51	18.4
pēc dzīves vietas: • by place of residence:								
Rīga • capital Riga	160	95.0	13:38	8.1	168	100.0	26:07	15.6
pārējās pilsētas • other urban	170	95.9	15:51	9.4	176	100.0	26:56	16.0
lauki • rural	155	97.4	18:56	11.3	156	99.4	33:26	19.9

Strādājošām sievietēm mājsaimniecība ir galvenā ārpusdarba laika nodarbošanās, kamēr vīriešu laika budžetos salīdzinājumā ar mājsaimniecību svarīgāku vietu ieņem brīvais laiks: sievietes mājsaimniecībai izlieto 17.1% no sava nedēļas laika budžeta, un brīvajam laikam atliek 13%, vīrieši mājsaimniecībai ziedo 9.6%, bet brīvajiem brīžiem atvēl 16.4% no sava nedēļas laika. Līdz ar to vīriešiem brīvā laika apjoms tālu pārsniedz mājsaimniecībai atvēlēto laiku: strādājošiem par 11.5 stundām un nestrādājošiem par 8.5 stundām nedēļā. Arī mājsaimniecībā nodarbinātajām sievietēm mājas darbi dominē pār brīvo laiku, mājas rūpes nedēļas laikā nākas aizvadīt par 14.5 stundām vairāk laika nekā izdodas izbrīvēt atpūtas nodarbībām. Tikai skolniecēm un studentēm mājas aprūpes darbu laiks ievērojami atpaliek no brīvā laika, starpība ir gandrīz 24 stundas nedēļā, pušiem – aptuveni 28 stundas.

Laiks mājas aprūpei dzīves laikā mainās līdz ar gadu ienestajām izmaiņām ģimenes stāvoklī. Gan peļņas darbā iesaistījušos, gan mājsaimniecībā nodarbināto mājas aprūpes laiku ietekmē tas, ir vai nav aprūpējami bērni: sievietēm ar bērniem vidēji šis laiks ir par 2 stundām nedēļā garāks nekā attiecīgās grupas aptaujātajiem kopumā, strādājošiem vīriešiem ar bērniem

mājas aprūpes laiks pieaug par 1.5 stundām, bet mājsaimniecībā nodarbinātajiem samazinās aptuveni par stundu.

3.19. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto Latvijas iedzīvotāju piedalīšanās mājas aprūpes darbos (%), un tiem izlietotais laiks, 1996

• Participating of non-employed persons in household and family care and time used on it me, 1996

Aptaujāto grupas • Groups of respondents	Vīrieši • Men				Sievietes • Women			
	N	Piedalījušies, % • Participating, %	Laiks • Time used		N	Piedalījušās, % • Participating, %	Laiks • Time used	
			st:min • h:min	% no nedēļas laika • % of a week's time			st:min • h:min	% no nedēļas laika • % of a week's time
Mājsaimniecībā nodarbinātie, kopā • Non-employed, total	307	97.1	35:01	20.9	542	97.8	50:00	29.8
pēc vecuma, gadi: • at age:								
16-59 (54)	159	97.5	33:38	20.1	219	99.1	53:14	31.7
60-69 (55-59)	93	98.9	40:30	24.1	67	100.0	55:43	33.2
70 (60) +	55	92.7	30:16	18.1	256	96.1	45:45	27.2
pēc izglītības: • by educational level:								
augstākā • higher	24	100.0	35:38	21.2	62	98.4	49:58	29.8
vidējā • secondary	134	97.7	34:26	20.5	274	98.9	52:35	31.3
pamata • basic	71	95.8	34:48	20.8	104	100.0	49:29	29.5
zemāka par pamata • less than basic	78	96.1	36:14	21.6	102	92.1	43:44	26.0
pēc dzīves vietas: • by place of residence:								
Rīga • capital Riga	92	95.6	27:47	16.6	207	99.0	42:46	25.5
pārējās pilsētas • other urban	96	96.9	30:18	18.1	162	98.1	50:17	29.9
lauki • rural	119	98.3	46:34	26.5	173	95.9	58:21	34.9

Mainoties ģimenes sastāvam, vīriešu un sieviešu laika izlietojums mājsaimniecībā mainās līdzīgi – ģimenēs ar bērniem viņi šiem darbiem izlieto mazāk laika nekā dzīvojot atsevišķi vai tikai kopā ar laulāto, bez bērniem (3.21. tabula); tas lielā mērā saistīts ar to, ka bērnu audzināšanas periods sakrīt ar intensīvā darba periodu (darbspējas vecumā). Ģimenēs ar bērniem vīriešu un sieviešu kopējā darba slodze ir izlīdzinātāka. Raksturīgi, ka ģimenēs bez bērniem, salīdzinājumā ar atsevišķi dzīvojošu personu mājsaimniecības laiku, vīriešu slodze samazinās, bet sieviešu – pieaug, un tā ir lielāka nekā ģimenēs ar bērniem: sievietes sevis un citu pieaugušo ģimenes locekļu apkalpošanai izlieto vairāk laika nekā bērnu aprūpei. Tas lielā mērā saistās arī ar vecumu un nodarbinātību: pensijas gados, kad bērni vairs nav aprūpējami, mājsaimniecība bieži kļūst par galveno nodarbošanos. To ietekmē nepieciešamība sagādāt sev iztikas līdzekļus.

Izglītības pozitīvā ietekme uz mājas aprūpes darbu laiku (salīdzinoši augstākai to samazinot) jūtama tikai strādājošo sieviešu laika budžetos, augstāka izglītības līmeņa iespaidā

mazinās vīriešu un sieviešu mājsaimniecības laika atšķirības. Tomēr vairāk nekā izglītība mājsaimniecības laiku ietekmē nodarbinātība un ģimenes stāvoklis.

3.20. tabula

**Mācību iestāžu audzēkņu piedalīšanās mājas aprūpes darbos
un tiem izlietotais laiks, 1996**

• Participating of students in household and family care and time used on it, 1996

Aptaujāto grupas • Groups of respondents	Vīrieši • Men				Sievietes • Women			
	N	Piedalījušies, % • Participating, %	Laiks • Time used		N	Piedalījušās, % • Participating, %	Laiks • Time used	
			st:min • h:min	% no nedēļas laika • % of a week's time			st:min • h:min	% no nedēļas laika • % of a week's time
Mācību iestāžu audzēkņi, kopā • Students, total	147	93.2	07:21	4.4	150	98.0	10:02	6.0
pēc vecuma, gadi: • at age:								
12-15	84	92.8	07:18	4.3	84	96.4	09:20	5.6
16-19	49	91.8	07:41	4.6	58	100.0	10:21	6.2
20 +	14	100.0	06:38	3.9	8	100.0	14:52	8.9
pēc dzīves vietas: • by place of residence:								
Rīga • capital Riga	40	90.0	06:52	4.1	51	98.0	09:46	5.8
pārējās pilsētas • other urban	63	96.8	07:14	4.3	59	98.3	11:06	6.6
lauki • rural	44	90.9	07:53	4.7	40	97.5	09:01	5.4

Mājas aprūpes laika izlietojuma struktūra.

Atšķirības vīriešu un sieviešu laika izlietojumā mājas aprūpes darbos izriet no šo darbu struktūras: sieviešu ziņā ir ikdienā veicamie neatliekamie darbi (ēdiena gatavošana, trauku mazgāšana, veļas mazgāšana, apģērbu lāpīšana, bērnu pieskatīšana u.c.), kas kopumā prasa daudz laika, vīrieši veic smagākos un visumā retāk darāmos darbus: kurināma sagāde, dzīvokļa remonts, sadzīves tehnikas un automašīnas remonts u.tml.). Vīriešu laika izlietojumā mājas darbos dominē dārza un mājlopu kopšana, otrajā vietā ir mitekļa kopšana, trešais nozīmīgākais ir – celtniecība un dažādi remontdarbi (3.22., 3.23. un 3.24. tabula), mācību iestāžu audzēkņiem – uztura gatavošana.

Savukārt sievietēm atkarībā no nodarbinātības trīs viņu galvenie darbi – uztura gatavošana, dārza un mājlopu kopšana, mājokļa kopšana – mainās vietām: strādājošās un mājsaimniecībā nodarbinātās vispirms rūpējas par uzturu, strādājošām otrajā vietā ir telpu kopšana, pēc tam – dārzs un mājlopi. Mājsaimniecībā nodarbinātajām telpu kopšana atkāpjas trešajā vietā – aiz dārza un mājlopu kopšanas darbiem. Raksturīgi, ka uztura sarūpēšana prasa aptuveni 1.5 reizes vairāk laika nekā otrs laika ziņā ietilpīgākais darbs – vai tā būtu telpu kopšana, vai dārza un dzīvnieku kopšana. Skolniecēm un studentēm galvenā rūpe saistās ar telpu uzturēšanu kārtībā, un gandrīz tik pat laika paņem ēdiena gatavošana un ar to saistītās darbības, bet dārza darbi atvirzās trešajā vietā.

Šāds prioritāšu sadalījums vērojams arī ģimenēs – vīrieši lielāko daļu laika mājas aprūpes darbos ziedo dārzam, mājlopiem, mājokļa kopšanai celtniecībai un remontdarbiem, sievietes rūpējas par uzturu, kopj telpas un strādā dārzā. Tikai atsevišķi dzīvojoši vīrieši galvenokārt rūpējas par uzturu, tā gatavošanai atvēlot 40.7% no mājas aprūpes darbu laika, tai seko iepirkšanās – 21.5% (stundas minūtes nedēļā), un tikai pēc tam seko vīriešiem kopumā raksturīgai laika izlietojums mājokļa kopšanai.

Mājas aprūpes laiks dažāda tipa ģimenēs, 1996

• Use of time on household and family care according to type of family, 1996,

Ģimeņu tipi • Types of family	Vīrieši • Men		Sievietes • Women	
	aptaujāto skaits • N	laiks • h:min	aptaujāto skaits • N	laiks • h:min
Atsevišķi dzīvojošas personas • Living alone	16	29:57	29	39:32
Pāris bez bērniem • Couple without children	56	24:49	61	43:03
Pāris ar bērniem • Couple with children	146	15:59	145	35:27
Pāris ar bērniem un pieaugušiem radniekiem • Couple with children and other relatives	102	20:36	132	31:04
Nepilna ģimene • One – parent family	33	19:51	93	30:16
Pārējie • Other	118	19:45	136	34:25

Laika izlietojuma struktūrā dažas korekcijas ienes dzīves vieta – mājsaimniecībā nodarbinātajiem vīriešiem Rīgā priekšplānā izvirzās iepirkšanās un dažādu pakalpojumu saņemšana (nedēļā vidēji 5 stundas 10 minūtes), pilsētniekiem neatkarīgi no nodarbinātības nozīmīgāks nekā laukos ir arī laiks uztura gatavošanai (13-18% no mājas aprūpes darbu laika). Arī sievietēm Rīgā iepirkšanās un citu pakalpojumu saņemšana ir trešā nozīmīgākā nodarbošanās, mājsaimniecībā nodarbinātās šim nolūkam nedēļā izlieto vidēji 6 stundas 5 minūtes (14.2 % no kopējā mājas rūpju laika), strādājošās 4 stundas 3 minūtes (15.5% no mājas aprūpes darbiem). Lauku cilvēkiem mājsaimniecība prasa sevišķi daudz laika, un lielāko daļu šajā slodzē sastāda dārza darbi un mājlopu kopšana. Pilsētās un laukos vienlīdz izteikta ir atsevišķu darbu dalīšana vīriešu un sieviešu darbos, un šāds dalījums ir arī visai pamatots: celtniecība un remontdarbi ir vīriešu darba lauks, savukārt apģērbu izgatavošana un kopšana, kā arī rūpes par ēdienu ir sieviešu pārziņā. Vīrieši salīdzinoši biežāk piedalās tā saucamajos sieviešu darbos nekā sievietes – vīriešu darbos, un viņu laika ieguldījums tajos pārsniedz sieviešu laiku dažādos darbos, kurus pārsvarā veic vīrieši.

Mājas aprūpes darbu struktūru un līdz ar to līdzdalību un laika izlietojumu lielā mērā nosaka dzīves vietas īpatnības: lauciniekiem nākas daudz laika ziedot darbiem dārzā un mājdzīvnieku kopšanai, un rezultātā viņiem mājsaimniecība prasa ievērojami vairāk laika nekā pilsētniekiem (3.18. un 3.20. tabula). Īpaši liels laika izlietojums šajā jomā ir mājsaimniecībā nodarbinātajām sievietēm. Arī tradicionālie sieviešu darbi – ēdiena gatavošana, telpu uzkopšana, apģērbu un veļas uzturēšana kārtībā ļoti būtiski palielina lauku sieviešu mājsaimniecības slodzi.

Toties iepirkšanās un pakalpojumu saņemšana laukos ir salīdzinoši nebūtisks laika patēriņš, galvenokārt tāpēc, ka lauku sievietes ļoti reti izmanto tos pakalpojumus, kas aizstāj mājas darbus. Bez tam pilsētniecēm ir iespējams ietaupīt līdzekļus, vairāk laika veltot iepirkumiem – izvēloties labāko variantu, kamēr laukos tādu iespēju nav, un pārtika lielā mērā tiek ražota savā saimniecībā.

Mājas aprūpes darbu sadalījums nedēļas gaitā.

Mājas aprūpes laikam raksturīgs noteikts un to nosaka nodarbošanās: strādājošie sestdienās un svētdienās dara atliktos darbus, un līdz ar to mājsaimniecības darbos pavada vairāk laika nekā darbdienās (3.25. – 3.29. tabulas). Vīrieši sestdienās vairāk uzmanības pievērš bērniem. Strādājošie pilsētnieki nedēļas nogalē salīdzinājumā ar darbdienām vairāk laika pavada dārza darbos, kamēr lauciniekiem šo mājsaimniecības darbu slodze nedēļas gaitā ir izlīdzinātāka. Mājsaimniecībā nodarbinātie cenšas mājsaimniecības slodzi sestdienās un svētdienās samazināt, izņēmums ir mājdzīvnieku kopšana, kas praktiski nav atliekama.

Vīriešiem svētdienās ir 7.5 stundas brīvā laika, kas divas reizes pārsniedz laiku visa veida darbiem, ieskaitot mājsaimniecību.

3.22. tabula

**Strādājošo Latvijas iedzīvotāju piedalīšanās mājas aprūpes darbos
un laika izlietojums tiem, 1996**

**• Participating of Latvian employed women and men in the certain activities
of household care and use of time for it by place of residence, 1996**

Mājas aprūpes darbi • Activities	Rīga • Capital Riga		Pārējās pilsētas • Other urban		Lauki • Rural	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Uztura gatavošana, st:min • Food preparation, h:min	02:12	07:51	02:03	09:01	01:17	10:21
%	60.6	95.8	64.7	96.0	37.4	94.2
Mitekļa kopšana, st:min • Household upkeep, h:min	02:30	04:09	03:00	04:44	04:24	06:21
%	75.0	92.8	65.9	93.7	74.8	94.8
Apģērbu izgatavošana un kopšana, st:min • Making and care of textiles and footwear, h:min	00:19	02:45	00:20	03:31	00:10	03:54
%	15.0	69.0	12.9	76.4	12.9	66.6
Dārza un dzīvnieku kopšana, st:min • Gardening and pet care, h:min	02:29	03:32	04:27	02:35	07:10	07:28
%	37.5	44.6	48.8	51.1	61.9	60.3
Celtniecība un remonts, st:min • Construction and repair, h:min	02:01	00:07	02:46	00:19	02:44	00:22
%	31.2	4.2	41.2	5.1	47.1	7.7
Iepirkšanās, maksas pakalpojumi, st:min • Shopping and services, h:min	01:57	04:03	01:40	03:22	01:57	02:08
%	51.2	57.6	51.7	73.3	40.6	53.2
Bērnu aprūpe, st:min • Child care, h:min	01:48	03:26	01:04	02:56	00:58	02:32
%	34.4	47.0	27.6	47.7	24.5	44.8
Pieaugušo aprūpe, st:min • Adult care, h:min	00:07	00:10	00:04	00:05	...	00:06
%	1.9	4.2	2.3	4.5	0.6	6.1
Mājsaimniecības vadība, st:min • Household management, h:min	00:04	00:03	00:05	00:02	00:01	00:00
%	3.7	0.6	4.1	2.3	1.3	0.0
Nesadalītie mājas darbi, st:min • Unspecified household care, h:min	00:15	00:04	00:27	00:23	00:16	00:14
%	5.0	3.6	8.8	9.1	6.4	5.1
Kopā, st: min • Total, h:min	13:38	26:07	15:51	26:56	18:56	33:26
%	95.0	100.0	95.9	100.0	97.4	99.4
Aptaujāto skaits • N	160	168	170	176	155	156

3.25. tabula

3.23. tabula

**Mājsaimniecībā nodarbināto Latvijas iedzīvotāju piedalīšanās mājas aprūpes darbos
un laika izlietojums tiem, 1996**

**• Participating of Latvian non-employed women and men in the certain activities of
household care and use of time for it by place of residence, 1996**

Mājas aprūpes darbi • Activities	Rīga • Capital Riga		Pārējās pilsētas • Other urban		Lauki • Rural	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Uztura gatavošana, st:min • Food preparation, h:min	04:58	14:02	05:09	15:32	04:34	15:58
%	71.7	94.7	68.7	95.1	51.2	91.3
Mitekļa kopšana, st:min • Household upkeep, h:min	03:58	07:00	06:39	08:20	09:25	07:57
%	76.1	94.7	76.0	93.2	86.5	92.5
Apģērbu izgatavošana un kopšana, st:min • Making and care of textiles and footwear, h:min	00:45	05:18	00:22	06:20	00:12	06:15
%	18.5	72.9	13.5	75.3	10.1	67.6
Dārza un dzīvnieku kopšana, st:min • Gardening and pet care, h:min	07:07	04:18	09:46	07:01	17:30	21:14
%	42.4	39.1	55.2	53.7	70.6	79.2
Celtniecība un remonts, st:min • Construction and repair, h:min	04:41	00:15	02:58	00:03	08:39	00:12
%	36.9	3.4	35.4	2.5	41.2	4.0
Iepirkšanās, maksas pakalpojumi, st:min • Shopping and services, h:min	05:10	06:05	03:28	05:55	01:54	02:50
%	59.8	77.3	55.2	78.4	33.6	52.6
Bērnu aprūpe, st:min • Child care, h:min	01:19	04:55	00:56	05:35	01:27	03:27
%	25.0	38.1	14.6	42.6	18.5	36.4
Pieaugušo aprūpe, st:min • Adult care, h:min	01:37	00:48	00:10	01:03	00:16	00:14
%	5.4	5.8	3.1	7.4	1.7	2.9
Mājsaimniecības vadība, st:min • Household management, h:min	-	00:01	-	00:14	00:02	00:01
%	-	1.4	-	4.3	2.5	1.7
Nesadalītie mājas darbi, st:min • Unspecified household care, h:min	00:12	00:05	00:50	00:28	00:37	00:14
%	2.2	2.9	12.5	3.7	7.5	4.6
Kopā, st:min • Total, h:min	27:47	42:46	30:18	50:17	44:34	58:21
%	95.6	99.0	96.9	98.1	98.3	95.9
Aptaujāto skaits • N	92	207	96	162	119	173

**Mācību iestāžu audzēkņu piedalīšanās mājas aprūpes darbos
un laika izlietojums tiem atkarībā no dzīvesvietas, 1996**

• Participating of Latvian students women and men in the certain activities of household care and use of time for it by place of residence, 1996

Mājas aprūpes darbi • Activities	Rīga • Capital Riga		Pārējās pilsētas • Other urban		Lauki • Rural	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Uztura gatavošana, st:min • Food preparation, h:min	00:56	02:18	01:00	03:02	00:40	02:09
%	50.0	72.5	47.6	83.1	31.8	72.5
Mīteklja kopšana, st:min • Household upkeep, h:min	01:32	02:48	02:02	03:07	03:27	02:45
%	72.5	86.3	77.8	89.8	84.1	92.5
Apģērbu izgatavošana un kopšana, st:min • Making and care of textiles and footwear, h:min	00:17	00:38	00:08	00:50	00:10	00:52
%	15.0	29.4	11.1	28.8	11.3	47.5
Dārza un dzīvnieku kopšana, st:min • Gardening and pet care, h:min	02:45	01:54	01:55	02:21	02:36	01:31
%	30.0	33.3	30.2	44.1	50.0	50.0
Celtniecība un remonts, st:min • Construction and repair, h:min	00:19	00:00	00:58	00:00	00:14	00:00
%	5.0	0.0	14.3	0.0	13.6	0.0
Iepirkšanās, maksas pakalpojumi, st:min • Shopping and services, h:min	00:55	01:03	00:46	01:05	00:38	01:15
%	37.5	47.1	34.9	44.1	20.4	35.0
Bērnu aprūpe, st:min • Child care, h:min	00:04	00:49	00:17	00:31	00:06	00:18
%	5.0	11.7	7.9	11.8	6.8	15.0
Pieaugušo aprūpe, st:min • Adult care, h:min	00:00	00:14	00:00	00:01	00:01	00:01
%	0.0	3.9	0.0	3.4	4.6	2.5
Mājsaimniecības vadība, st:min • Household management, h:min	00:03	00:00	00:00	00:00	00:00	00:01
%	2.5	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5
Nesadalītie mājas darbi, st:min • Unspecified household care, h:min	00:04	00:02	00:07	00:09	00:01	00:10
%	2.5	3.9	6.3	11.8	2.3	7.5
Kopā, st:min • Total, h:min	06:52	09:46	07:14	11:06	07:53	09:01
%	90.0	72.5	96.8	98.3	90.9	97.5
Aptaujāto skaits • N	40	51	63	59	44	40

Kā nedēļā vidēji, tā arī jebkurā dienā galvenās mājsaimniecības darbu veicējas ir sievietes, un viņām darbdienās un sestdienās mājsaimniecības laiks pārsniedz brīvo laiku, svētdiena ir vienīgā diena, kad ieguvums brīvajiem brīžiem pārsniedz mājsaimniecības laiku. Laika izlietojumu par labu brīvajam laikam pozitīvi ietekmē izglītība. Mācību iestāžu audzēkņu mājas aprūpes darbu sadalījums pa nedēļas dienām ir līdzīgs kā strādājošiem, sestdienās un svētdienās viņiem nākas mājai veltīt vairāk vērības nekā darbdienās, aktīvāk iesaistoties tajos un patērējot vairāk laika salīdzinājumā ar darbdienām.

3.25. tabula

Laika izlietojums mājas aprūpei un piedalījušos īpatsvars dažādās nedēļas dienās, 1996
• Participating in household care and use of time for it at weekdays and weekend, 1996

Aptaujāto grupas • Groups of respondents	Darbdiena • Weekday		Sestdiena • Saturday		Svētdiena • Sunday	
	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%
Peļņas darbā nodarbinātie • Employed						
vīrieši • men	01:36	77.1	04:09	86.2	03:17	85.6
sievietes • women	03:31	95.6	05:52	97.0	05:00	96.2
Mājsaimniecībā nodarbinātie • Non-employed						
vīrieši • men	05:14	91.5	04:38	92.2	03:31	89.6
sievietes • women	07:31	96.5	06:43	96.5	05:13	95.2
Mācību iestāžu audzēkņi • Students						
zēni • men	00:35	57.1	02:26	85.0	01:51	78.2
meitenes • women	00:54	83.3	03:15	94.0	02:07	89.3

3.26. tabula

Strādājošo vīriešu piedalīšanās dažos mājsaimniecības darbos un laika izlietojums tiem dažādos apdzīvotības tipos un nedēļas dienās, 1996
• Participating of employed men in the certain activities of household care and use of time for it on weekdays and weekend according to place of residence, 1996

Dzīves vieta un diena • Place of residence and day	Dārza darbi un dzīvnieku kopšana • Gardening and pet care		Mitekļa kopšana • Household upkeep		Celtniecība un remonts • Construction and repair	
	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%
Rīgā, nedēļā • Riga, full week	02:29	37.5	02:30	75.0	02:01	31.3
darbdienā • weekday	00:05	8.1	00:15	43.1	00:10	10.6
sestdienā • saturday	01:08	27.5	00:34	49.4	00:31	18.1
svētdienā • sunday	00:58	23.7	00:34	50.6	00:34	18.1
Pārējās pilsētās, nedēļā • Other urban, full week	04:27	48.8	03:00	65.9	02:46	41.2
darbdienā • weekday	00:19	14.7	00:21	36.5	00:15	11.2
sestdienā • saturday	01:41	35.9	00:44	48.2	00:45	25.9
svētdienā • sunday	01:10	31.2	00:28	44.1	00:43	25.3
Laukos, nedēļā • Rural, full week	07:10	61.9	04:24	74.8	02:44	47.1
darbdienā • weekday	00:47	33.6	00:29	43.2	00:15	14.8
sestdienā • saturday	01:36	44.5	01:07	55.5	00:51	27.1
svētdienā • sunday	01:28	47.7	00:54	50.3	00:39	27.1

Laika izlietojums konkrētiem mājas aprūpes darbiem.

Izteikti raksturīga sieviešu nodarbošanās ir **uztura gatavošana**; sevis un pārējo ģimenes locekļu paēdināšana paņem aptuveni trešo daļu no sieviešu mājsaimniecības laika un to dara praktiski visas sievietes. Ēdiena gatavošana un ar to saistītās darbības ieņem pirmo vietu sieviešu mājas aprūpes darbos, izņēmums ir mājsaimniecībā nodarbinātās lauku sievietes, kurām ģimenes pabarošanai atlicinātais laiks ir mazāks par dārzam un mājlopiem izlieto to laiku.

Līdzdalība virtuves darbos un laiks tiem pieaug līdz ar gadiem, to ietekmē nodarbinātība, ģimenes stāvoklis, arī dzīves vieta. Vīrieši virtuvē darbojas salīdzinoši reti un tur rosās īsu brīdi: jaunībā to dara vidēji 43% puīšu, no strādājošiem – nedaudz vairāk par 50%, pensijas vecumā – 63%, izlietojot no nepilnas stundas līdz piecām stundām nedēļā, sievietes – līdz 15 stundām nedēļā (3.30. un 3.31. tabula).

Mājsaimniecībā nodarbināto vīriešu piedalīšanās dažos mājsaimniecības darbos un laika izlietojums tiem dažādos apdzīvotības tipos un nedēļas dienās, 1996

• Participating of non-employed men in the certain activities of household care and use of time for it on weekdays and weekend according to place of residence, 1996

Dzīves vieta un diena • Place of residence and day	Dārza un dzīvnieku kopšana • Gardening and pet care		Mitekļa kopšana • Household upkeep		Celtniecība un remonts • Construction and repair	
	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%
Rīgā, nedēļā • Riga, full week	05:07	42.4	03:58	76.1	04:41	36.9
darbdienā • weekday	00:37	21.7	00:36	61.9	00:45	22.8
sestdienā • saturday	00:59	30.4	00:32	57.6	00:39	21.7
svētdienā • sunday	01:00	28.3	00:21	53.2	00:23	14.1
Pārējās pilsētās, nedēļā • Other urban, full week	09:46	55.2	06:39	76.0	02:58	35.4
darbdienā • weekday	01:28	36.5	00:59	55.2	00:23	19.8
sestdienā • saturday	01:26	38.5	01:00	19.9	00:46	22.9
svētdienā • sunday	01:01	33.3	00:43	62.5	00:15	7.3
Laukos, nedēļā • Rural, full week	17:30	70.6	09:25	86.5	08:39	41.2
darbdienā • weekday	02:41	60.5	01:25	66.4	01:31	29.4
sestdienā • saturday	02:27	57.1	01:16	63.8	00:41	21.1
svētdienā • sunday	01:36	47.9	01:07	63.0	00:27	20.1

Strādājošo sieviešu piedalīšanās dažos mājsaimniecības darbos un laika izlietojums tiem dažādos apdzīvotības tipos un nedēļas dienās, 1996

• Participating of employed women in the certain activities of household care and use of time for it on weekdays and weekend according to place of residence, 1996

Dzīves vieta un diena • Place of residence and day	Ēdiena gatavošana un ar to saistītie darbi • Food preparation		Mitekļa kopšana • Household upkeep		Dārza un dzīvnieku kopšana • Gardening and pet care	
	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%
Rīgā, nedēļā • Riga, full week	07:51	95.8	04:09	92.8	03:32	44.6
darbdienā • weekday	01:01	84.5	00:31	70.2	00:14	17.8
sestdienā • saturday	01:20	86.3	00:57	75.2	01:12	34.5
svētdienā • sunday	01:26	84.5	00:43	68.4	01:06	35.1
Pārējās pilsētās, nedēļā • Other urban, full week	09:01	96.0	04:44	93.7	02:35	51.1
darbdienā • weekday	01:06	88.1	00:31	65.9	00:07	11.9
sestdienā • saturday	01:45	88.1	01:19	79.6	01:01	32.4
svētdienā • sunday	01:50	88.1	00:41	68.7	00:56	30.1
Laukos, nedēļā • Rural, full week	10:21	94.2	06:21	94.8	07:28	60.3
darbdienā • weekday	01:19	89.7	00:52	71.1	00:54	36.5
sestdienā • saturday	01:51	87.8	01:14	82.1	01:28	50.0
svētdienā • sunday	01:57	91.0	00:51	72.4	01:28	47.4

3.29. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto sieviešu piedalīšanās dažos mājsaimniecības darbos un laika izlietojums tiem dažādos apdzīvotības tipos un nedēļas dienās, 1996

• Participating of non-employed women in the certain activities of household care and use of time for it on weekdays and weekend according to place of residence, 1996

Dzīves vieta un diena • Place of residence and day	Ēdiena gatavošana un ar to saistītie darbi • Food preparation		Dārza un dzīvnieku kopšana • Gardening and pet care		Mitekļa kopšana • Household upkeep	
	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%	st:min • h:min	%
Rīgā, nedēļā • Riga, full week	14:02	94.7	04:18	39.1	07:00	94.7
darbdienā • weekday	02:06	89.4	00:33	18.8	01:03	82.6
sestdienā • saturday	01:52	87.9	00:48	21.7	01:03	84.1
svētdienā • sunday	01:44	87.4	00:49	25.1	00:44	75.3
Pārējās pilsētās, nedēļā • Other urban, full week	15:32	95.1	07:01	53.7	08:20	93.2
darbdienā • weekday	02:18	92.0	00:58	33.9	01:14	87.6
sestdienā • saturday	02:05	92.0	01:12	37.0	01:21	80.8
svētdienā • sunday	01:56	91.3	00:59	30.8	00:45	72.2
Laukos, nedēļā • Rural, full week	15:58	91.3	21:14	79.2	07:57	92.5
darbdienā • weekday	02:22	90.1	03:11	70.5	01:11	84.4
sestdienā • saturday	02:06	89.6	02:53	68.2	01:14	80.3
svētdienā • sunday	02:03	96.1	02:21	66.4	01:51	79.8

Vīriešus no virtuves "izspiež" sievietes pašas: vīrietis bez ģimenes nedēļā vidēji virtuves darbiem izlieto vairāk nekā 12 stundas, sievietes – 11 stundas, toties vienkāršās ģimenēs ar bērniem šiem darbiem vīrieši atvēl aptuveni 2 stundas nedēļā, sievietes – 11 stundas. Bērnu pabarošana sievietēm prasa mazāk laika nekā pieaugušo vīriešu uzturēšana – ģimenēs bez bērniem sievietes ēdiena gatavošanai un ar to saistītajiem darbiem izlieto vairāk nekā 2 stundas dienā, vīrieši – nepilnas 3 stundas nedēļā. Šo slodzi sievietēm atvieglo citi pieaugušie ģimenes locekļi – saliktās ģimenēs sievietes virtuvei ziedo aptuveni 8 stundas nedēļā.

Uztura gatavošanai nepieciešamo laiku palielina bērnu kopšanas nepieciešamība. Tikai 20-29 gadus vecās sievietes ar bērniem bērnu kopšanai izlieto vairāk laika nekā virtuves darbiem, strādājot starpība ir nepilna pusstunda nedēļā, mājsaimniecībā nodarbinātajām – 2 stundas. Līdz ar vecumu palielinās laiks uztura gatavošana, vienlaicīgi sarūkot bērnu aprūpes laikam.

Ar uztura gatavošanu saistīto darbu grupā sievietēm vairāk nekā 70% sastāda ēdiena gatavošana, otrajā vietā ir trauku mazgāšana. Saistībā ar uztura gatavošanu vērojama darbu dalīšana – skolēni un studenti no savaniecīgā virtuvei ziedotā laika 40-50% izlieto ēdiena gatavošanai, un vairāk nekā 40% – trauku mazgāšanai. Ģimenēs ar bērniem traukus mazgā 1/4 – 1/3 daļa vīriešu, un viņi mēdz sestdienās un svētdienās virtuves darbiem veltīt vairāk laika nekā darbdienās.

Ēdiena gatavošana notiek katru dienu, tomēr strādājot sievietēm sestdienas un svētdienās virtuvē iznāk pavadīt vairāk laika nekā darbdienās, bet mājsaimniecībā nodarbinātās nedēļas nogalē spēj mazliet ietaupīt laiku uz uztura gatavošanas rēķina.

Uztura gatavošana kā laika ziņā ietilpīgākais mājas darbs ir raksturīgs pilsētnieču laika budžetos, bet lauku sievietēm pirmajā vietā izvirzās dārza un mājdzīvnieku kopšana: ģimenes paēdināšana it kā atbīdās otrajā vietā. Tomēr arī šie darbi dod daļu iztikas, un zināmā mērā (un ne tikai laukos) ir pieskaitāmi pie uztura sagādes tūlītējam patēriņam un lielā mērā arī priekšdienām. Kopumā laukos salīdzinājumā ar pilsētām uztura gatavošana prasa vairāk laika.

Strādājošo Latvijas iedzīvotāju laika izlietojums uztura gatavošanai atkarībā no vecuma, dzīvesvietas un izglītības līmeņa, 1996

• Time used on food preparation by employed Latvian men and women according to their age, place of residence and level of education, 1996

Aptaujāto grupas • Groups of respondents	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	st:min nedēļā • h:min a week	% no mājas ap- rūpes laika • share of time used on house- hold, %	piedalī- jušies, % • partici- pating, %	st:min nedēļā • h:min a week	% no mājas ap- rūpes laika • share of time used on house- hold, %	piedalī- jušies, % • partici- pating, %
Vidēji • Average	01:51	11.5	54.6	09:02	31.4	95.4
tajā skaitā: • of them: pēc vecuma, gadi: • by age, years:						
12 – 19	00:50	11.1	40.0	02:03	12.7	77.8
20 – 24	01:54	18.7	52.0	04:52	24.9	86.4
25 – 44	01:44	9.5	55.5	09:25	31.2	97.2
45 – 59	02:05	14.2	57.3	09:49	33.3	95.9
60 un vairāk • and more	01:59	10.6	43.3	10:02	33.6	95.2
pēc dzīves vietas: • by place of residence:						
Rīga • Riga	02:12	16.4	60.6	07:51	30.0	95.8
pārējās pilsētas • other urban	02:03	12.9	64.7	09:01	33.5	96.0
lauki • rural	01:17	6.8	37.4	10:21	30.9	94.2
pēc izglītības: • by level of education:						
augstākā • higher	01:48	11.5	60.0	08:16	31.4	95.7
vidējā • secondary	01:55	11.4	53.7	09:22	31.9	94.9
pamata • basic	01:30	12.0	50.7	08:21	28.6	96.9
zemāka par pamata • less than basic	02:21	12.3	58.3	09:29	30.7	100.0
no visiem: strādājošie ar bērniem • among all in families with children	01:45	10.0	52.1	09:34	31.1	96.2

Mājokļa kopšana (iekštelpu, pagalma, ielas, garāžas, pagraba uzturēšana kārtībā, ūdens un kurināmā sagāde) ir viens no būtiskākajiem vīriešu laika izlietojuma posteņiem mājas aprūpē, un ar to vairāk iznāk darboties mājsaimniecībā nodarbinātajiem: no strādājošiem nedēļas gaitā mājokli kopj 71.7%, no mājsaimniecībā nodarbinātajiem – 80,1%, izlietojot šim nolūkam attiecīgi 20.2% un 19.7% no kopējā mājas aprūpes laika. Vīriešu pārziņā ir garāža, ūdens un kurināmā piegāde, daļēji arī pagalms, iela, pagrabs. Pilsētniekiem mitekļa uzturēšana kārtībā prasa mazāk laika nekā lauciniekiem, un atšķirību pamatā ir dažādie dzīves apstākļi. Laukos ievērojamu laika patēriņu joprojām prasa kurināmā un ūdens piegāde – vīriešiem tam nākas izlietot 51.5% no kopējā mājokļa kopšanas laika. Meža darbos malkas sagādes nolūkā piedalījušies tika 6% aptaujāto vīriešu laukos, bet laika izlietojums uz vienu gadījumu ir bijis ievērojams – strādājošiem 10 stundas 43. minūtes, mājsaimniecībā nodarbinātajiem 27 stundas 7 minūtes nedēļā.

Sievietēm jau jaunībā telpu kopšana ir raksturīgs mājas aprūpes darbs – to veic visas strādājošās sievietes 12 - 19 gadu vecumā, izlietojot nedēļā vidēji 6 stundas 50 minūtes, kas ir 42,5% no viņu mājas aprūpes laika. Telpu kopšanā piedalās 89.3% no mācību iestāžu audzēknēm, un šie darbi sastāda gandrīz 30% viņu mājas aprūpes laikā (2 stundas 54 minūtes). Atsevišķi dzīvojošas sievietes telpu uzkopšanā aizvada vairāk nekā 8 stundas nedēļā, kas ir ceturta daļa no mājas aprūpes laika, vienkāršā ģimenē ar bērniem laika patēriņš sievietēm sārūk līdz 5.5 stundām nedēļā – acīmredzot bērnu audzināšanas nepieciešamība izvirza citas prioritātes, un tas ietekmē mājas aprūpes laiku un tā struktūru.

3.31. tabula

Mājsaimniecībā nodarbināto Latvijas iedzīvotāju laika izlietojums uztura gatavošanai atkarībā no vecuma, dzīvesvietas un izglītības līmeņa, 1996

• Time used on food preparation by non-employed Latvian men and women according to their age, place of residence and level of education, 1996

Aptaujāto grupas • Groups of respondents	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	st:min nedēļā • h:min a week	% no mājas aprūpes laika • share of time used on house- hold, %	pieda- lījušies, % • partici- pating, %	st:min nedēļā • h:min a week	% no mājas aprūpes laika • share of time used on house- hold, %	pieda- lījušies, % • partici- pating, %
Vidēji • Average	04:51	13.8	62.8	15:05	30.2	93.7
tajā skaitā: • of them: pēc vecuma, gadi: • by age, years:						
16 – 59(54)	04:52	14.5	65.4	14:59	28.1	94.5
60 – 69 (55 – 59)	05:05	12.5	65.6	17:29	31.4	98.5
70(60) un vairāk • and more	04:34	15.1	50.9	14:35	31.9	91.8
pēc dzīves vietas: • by place of residence:						
Rīga • Riga	04:58	17.9	71.7	14:02	32.8	94.7
pārējās pilsētas • other urban	05:09	17.0	68.7	15:32	30.9	95.0
lauki • rural	04:34	10.2	51.3	15:58	27.4	91.3
pēc izglītības: • by level of education:						
augstākā • higher	03:43	10.4	58.3	16:01	32.0	95.1
vidējā • secondary	05:01	14.5	69.4	15:59	30.4	96.7
pamata • basic	05:09	14.8	64.8	14:48	29.9	97.1
zemāka par pamata • less than basic	04:42	12.9	51.3	12:26	28.4	81.4
no visiem: mājsaimniecībā nodarbinātie ar bērniem • among all in families with children	04:07	12.0	63.5	14:40	28.0	91.9

Svarīgākais sieviešu rūpju objekts ir iekštelpas, samērā retāk viņas darbojas vīriešiem raksturīgajos mitekļa aprūpes darbos – garāžā, pagalmā u.tml. Rīdziniecēm ļoti reti iznāk gādāt ūdeni un malku: ar to nodarbojas 5.3% strādājošu un 3.8% mājsaimniecībā nodarbināto. Citādākā situācijā ir mazpilsētu iedzīvotājas, te jau kurināmā un ūdens pienešana ir izplatītāks mājsaimniecības darbs, un tas biežāk ir mājsaimniecībā nodarbināto sieviešu rūpju objekts – to dara 14.2% strādājošo un 29.6% mājsaimniecībā nodarbināto sieviešu, izlietojot vidēji 26 un 48 minūtes nedēļā. Lauku sievietēm salīdzinājumā ar pilsētniecēm ūdens un kurināmā pienešana ir vēl nepieciešamāks darbs, un to biežāk dara mājsaimniecībā nodarbinātās – 41.6%, strādājošās – 31.4%, bet laika izlietojums ir vienāds – vidēji gandrīz pusotra stunda nedēļā.

Pilsētās un laukos mājokļa kopšanas darbi tiek veikti samērā regulāri visās nedēļas dienās, tomēr mācību iestāžu audzēkņiem un strādājošiem sestdienas un svētdienas šajā ziņā ir intensīvākas nekā darbdienu – gan piedalīšanās biežuma, gan laika izlietojuma ziņā. Mājsaimniecībā nodarbinātie savu aktivitāti šajos darbos nedēļas nogalē samazina.

Apģērbu kopšana ir sieviešu ziņā, to veic vairāk nekā puse strādājošo sieviešu un 72% mājsaimniecībā nodarbināto, no vīriešiem ar to saskaras 13.6%. vīriešu piedalīšanos šajos darbos neietekmē ne nodarbinātība, ne dzīvesvieta, bet sieviešu vidū vērojams, ka vairāk laika nākas izlietot laucinieciem un mājsaimniecībā nodarbinātajām. Šo darbu grupā laika ziņā visietilpīgākie ir veļas un apģērbu mazgāšana un gludināšana, tie sastāda līdz 70% apģērbu kopšanai nepieciešamā laika, un ar veļas mazgāšanu mājās nākas nodarboties no 50.9% (atsevišķi dzīvojošās sievietes) līdz 73.5% (mājsaimniecībā nodarbinātās sievietes 20-29 gadu

vecumā ar bērniem). Veļas mazgāšanas laiku sievietēm ietekmē nodarbinātība, bet lauku un pilsētu sieviešu laiks šajā ziņā praktiski neatšķiras. Sieviešu laiks apģērbu izgatavošanai un kopšanai atkarīgs no tā vai ir aprūpējami bērni, un lielāko šīs slodzes daļu veido mazgāšana: Mājsaimniecībā nodarbinātās sievietes 20-29 gadu vecumā ar bērniem apģērbu kopšanai izlieto nedēļā 7 stundas 13 minūtes, un gandrīz 4 stundas saistītas ar veļas mazgāšanu. Diezgan noslogotas ar veļas mazgāšanu ir sievietes pēc 40 gadiem, kad tiek aprūpēti dažāda vecuma bērni, arī pusaudzī – mājsaimniecībā nodarbinātajām tas prasa 3.5 stundas nedēļā, strādājošām 2 stundas, kas ir puse no visa apģērbu kopšanas laika. Apģērbs, tāpat kā mājoklis, vairāk laika prasa sievietēm bez ģimenes: vidēji 7 stundas 21 minūtes nedēļā, un arī darītāju viņu vidū ir salīdzinoši vairāk – 75.8%, ģimenē bez bērniem to dara 70.5% sieviešu, izlietojot 5.5 stundas nedēļā. Vienkāršā ģimenē ar bērniem sieviešu darbošanās ar apģērbu uzturēšanu kārtībā sarūk līdz 4.5 stundām nedēļā, un to veic 67.6%. Saliktā ģimenē laiks apģērbu kopšanai nedaudz pārsniedz 3 stundas nedēļā, un sieviešu līdzdalība samazinās līdz 58%. Lai gan arī skolniecēm un studentēm lielu daļu no apģērbu kopšanai izlietotā laika prasa mazgāšana un gludināšana, tomēr visvairāk laika viņas ziedo rokdarbiem. Ar rokdarbiem apģērbu izgatavošanai nodarbojas aptuveni ceturtdaļa mājsaimniecībā nodarbināto sieviešu ar bērniem, biežāk to dara sievietes pēc 50 gadiem. Vīrieši apģērbu kopšanā piedalās reti – mazgā veļu, tīra apavus, pa reizei piešuj pogas u.tml. Nelielajā laika patēriņā apģērbu kopšanai arī viņiem dominē veļas mazgāšana (60% no šiem darbiem izlietotā laika). Veļas mazgāšana zināmā mērā ir sestdienas darbs, bet īpaši lielu atšķirību nedēļas dienās šajā ziņā nav.

No visiem mājas darbiem, kuriem sievietēm nākas atvēlēt daudz laika, veļas mazgāšanā un gludināšanā, apģērbu lāpīšanā vīrieši iegulda vismazāko laiku. Savukārt sievietes ļoti minimāli piedalās **remontdarbos** – tie pilnībā ir vīriešu ziņā, un prasa aptuveni tik pat daudz laika kā sievietēm – veļas un apģērba uzturēšana kārtībā (3.22., 3.23. un 3.24. tabula). Remontdarbi un celtniecība ieņem nemainīgi stabili vietu vīriešu mājsaimniecībā un sasniedz gandrīz 3 stundas nedēļā 25-44 gadu vecumā. Jaunieši te piedalās diezgan epizodiski, Rīgā 5%, pārējās pilsētās 14%, laukos 13%, un pārsvarā tā saistīta ar transportlīdzekļu apkopi. No strādājošiem vīriešiem, jaunākiem par 20 gadiem, remontdarbos piedalās 20%, pensijas gados 43.3%. Galvenie remontdarbu darītāji ir mājsaimniecībā nodarbinātie vīrieši, un lielāko daļu laika izlietojumā sastāda transportlīdzekļu remonts, trīsreiz mazāk laika tiek patērēts mājokļa būvei un remontam. Strādājošie ar remontiem nodarbojas sestdienās un svētdienās, bet mājsaimniecībā nodarbinātajiem tie veido darbdienas slodzi.

Ievērojamu daļu no mājas aprūpes laika paņem dārza darbi un mājdzīvnieku kopšana (3.22. un 3.23. tabula), pilsētniekiem pārsvarā iznāk darboties dārzā un aprūpēt tā saucamos neproduktīvos jeb savam priekam turētos dzīvniekus, lauku ļaudīm klāt vēl nāk arī mājlopu kopšana.

Dārza un dzīvnieku kopšanas darbi pašreizējā ekonomiskajā situācijā nodrošina ģimenēm ienākumus produkcijas veidā, galvenokārt šos darbus veic mājsaimniecībā nodarbinātie. Tas praktiski ir daudzu pensionāru dzīvesveids. Protams, šie darbi īpaši raksturīgi ir laukos, tie ir būtiska lauku dzīves sastāvdaļa – tos nedēļas laikā nākas veikt vairāk nekā pusei strādājošo laucinieku un līdz pat 80% mājsaimniecībā nodarbināto, izlietojot vairāk nekā 21 stundu nedēļā. Tas arī veido lielo kopējo mājsaimniecības darbu apjomu laukos. Ar dārza darbiem un dzīvnieku kopšanu sievietes un vīrieši nodarbojas vienlīdz bieži, vīrieši kopumā šajos darbos aizvada garākas stundas nekā sievietes, tomēr laukos dzīvnieku kopšana un dārza darbi no sievietēm prasa vairāk laika – starpība sasniedz vidēji 4 stundas nedēļā. Kā ikvienam citam mājsaimniecības darbā, arī dārza un dzīvnieku kopšanā vērojams nedēļas ritms, ko nosaka nodarbinātība un dzīves vieta: kopumā strādājošiem vīriešiem un sievietēm šos darbus biežāk nākas veikt sestdienās un svētdienās, īpaši atšķirīgs piedalīšanās biežums darbdienās un nedēļas nogalē ir pilsētniekiem. Laukos slodze nedēļas gaitā ir izlīdzinātāka, bet tomēr sestdienās un svētdienā viņi dārzam un lopiem izlieto vairāk laika salīdzinājumā ar pilsētniekiem. Rūdziniekiem laika izlietojuma pieaugums sestdienās un svētdienās saistīts ar dārzu izvietojumu. Laukos biežāk nekā pilsētās ir iespējams dārzu aprūpēt arī darbdienās, un līdz ar to te vērojams racionālāks slodzes sadalījums: darbiem darbdienās, sestdienās tiek veikti tikai nepieciešamākie darbi, kas pārsvarā saistās ar mājlopu kopšanu vai sezonas īpatnībām. Šāds nedēļas ritms īpaši

raksturīgs mājsaimniecībā nodarbinātajiem lauciniekiem, kuriem dārza un mājlopu apkopšana veido lielāko mājsaimniecības slodzes daļu.

Dārza darbos un dzīvnieku kopšanā nākas piedalīties arī mācību iestāžu audzēkņiem (36% puīšu un 42% meiteņu), īpaši laukos (50%), galvenokārt sestdienās un svētdienās. Zēni te izlieto 32% no sava mājas aprūpes laika, meitenes – 19.6%.

Pie mājas aprūpes darbiem pieskaitāmi arī: iepirkšanās un citu pakalpojumu saņemšana (administratīvās, finanšu, veselības aprūpes, sadzīves pakalpojumu u.c. iestādēs). Laika izlietojuma ziņā būtiskākā ir iepirkšanās, kas kopējā šajā grupā ietilpstošo nodarbību laikā sastāda vidēji 45%, un ceļš uz šīm vietām (vairāk nekā 40%), kas galvenokārt saistīts ar iepirkšanos (3.32. tabula). Jau mācību iestāžu audzēkņu vidū vērojama tendence – iepirkšanos uzņemt sievietēm: no puīšiem nedēļas laikā iepērkas 26.5% , no meitenēm – 38.7%. Kaut reizi nedēļā veikalus vai tirgu apmeklē 57.8% strādājošo un 59.4% mājsaimniecībā nodarbināto sieviešu, vīrieši attiecīgi 39,6% un 42,0%. Tomēr iepirkšanās ir viens no tiem mājas aprūpes darbiem, kuros vīrieši piedalās samērā cītīgi.

Iepirkšanās laiks atkarīgs no nodarbinātības – skolnieces un studentes šim nolūkam izlieto vairāk nekā stundu nedēļā, puīši – tikai nedaudz mazāk; strādājošie iepirkumos pavada ievērojami garākus laika sprīžus (3.32. tabula), bet visvairāk šo slogu izjūt mājsaimniecībā nodarbinātie pilsētnieki: vīriešiem iepirkšanās laika izlietojuma ziņā kopējā mājas rūpju laikā ir pirmajā vietā (5 stundas 10 minūtes nedēļā), rīdziniecēm tā (6 stundas 5 minūtes) ierindojas aiz uztura gatavošanas un telpu kopšanas.

Vīriešiem iepirkšanās ir raksturīga sestdienas nodarbošanās, sievietes šim pienākumam biežāk pievēršas darbdiēnās, tomēr visvairāk laika iepirkumiem tiek atvēlēts tieši sestdienā. Nedēļas nogalē ģimenēs iepirkšanos bieži veic kopīgi. Dzīve ģimenē atbrīvo vīriešus no staigāšanas pa veikaliem: no atsevišķi dzīvojošiem vīriešiem iepērkas 75% (sievietes – 78%), ģimenē bez bērniem – 45% (sievietes – 80%), bet saliktā ģimenē ar bērniem – 35%, sievietes – 51%.

Iepirkšanās laiks lielā mērā saistīts ar dzīves vietu – ar salīdzinoši lielu laiku iepirkumiem nākas rēķināties pilsētniekiem, it sevišķi rīdziniekiem (3.32. tabula). Dzīves līmeņa pazemināšanās, kas sevišķi skārusi laukus [Latvija...1998], atspoguļojas atšķirīgā laika izlietojuma struktūrā, un neliels laika izlietojums iepirkumiem saistīts ar palielinātu salīdzinājumā ar pilsētām, laika izlietojumu darbiem dārzā un mājdzīvnieku kopšanā.

No pārējiem pakalpojumiem izplatītākie darbi ir – epizodiski administratīvo iestāžu un pirts apmeklējumi. Iespējams, ka pakalpojumu sadārdzināšanās spiež cilvēkus visu darīt saviem spēkiem. Bez tam laika izlietojums pakalpojumu saņemšanai ārpus mājas saistīts arī ar ģimenes nodrošinājumu ar sadzīves tehniku. Veļas mazgātavas tiek izmantotas reti, bet katra otrā sieviete kaut reizi nedēļā veļu mazgā mājās.

Sievietēm nedaudz biežāk nekā vīriešiem nākas **aprūpēt pieaugušos** ģimenes locekļus vai citus – slimniekus, vecus cilvēkus u.tml., bet ar šo pienākumu visumā iznāk saskarties reti. Palīdzībā reizēm iesaistās ģimenēs dzīvojošie vīrieši, bet sievietes – neatkarīgi no sava ģimenes stāvokļa. Laiks uz vienu gadījumu var būt ievērojams: sievietēm ģimenē bez bērniem pieaugušo aprūpei nākas izlietot vairāk nekā 15 stundas nedēļā, ģimenē ar bērniem un pieaugušiem radniekiem – 3 stundas 13 minūtes nedēļā. Šīs rūpes parast uzņemas gados vecākas sievietes.

Ar **mājsaimniecības vadību** (plānošana, pieraksti, aprēķini, konsultācijas u.tml.) nodarbojas mazāk nekā 5% strādājošo un mājsaimniecībā nodarbināto pilsētnieku un laucinieku, bet mācību iestāžu audzēkņi to praktiski nedara. Ar to mazliet aizraujas augstāko izglītību ieguvušie strādājošie vīrieši (7.6%), izlietojot nedēļā uz vienu gadījumu vairāk nekā 3 stundas, kā arī mājsaimniecībā nodarbinātās sievietes ar augstāko izglītību – 8.5%, un uz vienu gadījumu viņas izlieto 5.5 stundas nedēļā.

Dažādu Latvijas iedzīvotāju grupu laika izlietojums pakalpojumiem, 1996

• Time used on shopping and services by different groups of Latvian population, 1996,
st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Iedzīvotāji pēc nodarbinātības • Employment and activities	Rīga • Capital Riga		Pārējās pilsētas • Other urban		Lauki • Rural	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Strādājošie pakalpojumiem • Shopping and services by employed, total	01:57	04:03	01:40	03:22	01:57	02:08
tajā skaitā: • of which:						
iepirkšanās • shopping	00:54	02:08	00:51	01:33	00:44	00:58
pārējie pakalpojumi • services	00:13	00:25	00:16	00:34	00:22	00:14
ceļš • travel	00:50	01:30	00:33	01:15	00:51	00:56
Mājsaimniecībā nodarbinātie pakalpojumiem • Shopping and services by non-employed, total	05:10	06:05	03:28	05:28	01:54	02:50
tajā skaitā: • of which:						
iepirkšanās • shopping	02:19	02:45	01:37	02:46	00:27	01:16
pārējie pakalpojumi • services	00:53	00:40	00:22	00:47	00:32	00:14
ceļš • travel	01:58	02:40	01:29	02:22	00:55	01:20
Mācību iestāžu audzēkņi • Shopping and services by students, total	00:55	01:03	00:46	01:05	00:38	01:15
tajā skaitā: • of which:						
iepirkšanās • shopping	00:23	00:25	00:24	00:39	00:12	00:27
pārējie pakalpojumi • services	00:09	00:06	00:03	00:05	00:17	00:14
ceļš • travel	00:23	00:32	00:19	00:21	00:09	00:34

Secinājumi.

Mājsaimniecības darbiem izlietotais laiks ir ļoti liels, šo darbu struktūra un to sadalījums sabiedrībā ir ļoti noturīgi laika gaitā, un, ekonomiskajai situācijai pasliktinoties, sieviešu noslogojums ar dažiem smagākajiem mājas darbiem pieaug. Ar mājsaimniecības palīdzību cilvēki cenšas pielāgoties pašreizējai ekonomiskajai situācijai, un lielākais smagums joprojām tiek uzvelts sievietēm – viņām brīvā laika apjoms vēl aizvien ir mazāks nekā laika izlietojums mājsaimniecībai, galvenās ārpusdarba laika nodarbības ir saistītas ar eksistences nodrošināšanu. Laiks bērnu aprūpei, kas uzskatāms par ieguldījumu nākotnei, ir sarucis un netieši atspoguļo dzimstības samazināšanos, to ievērojami pārsniedz laiks mājdzīvnieku kopšanai un dārza darbiem. Mājas aprūpes laiks Latvijā 90. – to gadu vidū, tā apjoms un struktūra vīriešu un sieviešu laika budžetos un izmaiņas raksturo tautas nabadzību un ierobežotās attīstības iespējas, tie atspoguļo Latvijā valdošo ģimeņu izdzīvošanas modeli, kas tautas attīstību neveicina.

3.3. Bērnu aprūpei veltītais laiks

Sievietes un vīrieši, kam ir bērni, zināmu laika daudzumu atvēl bērnu aprūpei, kā arī kopā ar bērniem pavada brīvā laika daļu.

No visām aptaujātajām sievietēm vidēji 46.6% nodarbināto un 38.9% peļņas darbā nestrādājošo lielāku vai mazāku laika daudzumu veltījušas bērnu aprūpei. Aptaujāto nodarbināto sieviešu vidū bērni bija 35.8% sieviešu vecumā līdz 24 gadiem, 64.6% vecumā no 25 līdz 44 gadiem un 25.9% vecākām par 45 gadiem. Nenodarbināto 16-54 gadīgo sieviešu vidū bērnu aprūpei laiku atvēlējušas 65.3%, vecumā no 55 līdz 59 – trešā daļa, pēc 60 gadiem – gandrīz piektā daļa.

Laiku bērniem atvēlējuši arī 28.9% nodarbināto un 19.2% nestrādājošo vīriešu. Varētu domāt, ka vīrieši ir ļoti aizņemti darbā un neatliek laika bērniem. Aptaujāto vidējais vecums 40 gadi nodarbinātajiem un 53 gadi nestrādājošajiem rāda, ka daļai vīriešu bērni varētu būt krietni paaugušies. Dažādos vecumos bērnu aprūpei laiku atvēlējušo vīriešu īpatsvars ir

atšķirīgs: gandrīz puse – 49% nodarbināto vīriešu vecumā līdz 45 gadiem tērē laiku arī bērnu aprūpei, pēc 45 gadiem – 16%. No darbaspējīgā vecuma (16-59 gadi) peļņas darbā neiesaistītiem vīriešiem 28.3% atvēl laiku bērniem.

Ņemot vērā, ka bērnu aprūpei veltītais laiks ir visai specifiska nodarbība, proti, raksturīga tikai tiem, kam ir bērni, un, kā redzams, vidēji tas ir mazāk nekā pusei aptaujāto, bet vidējie rādītāji neatspoguļo procesu pilnībā, tālākā analizē tiks aplūkotas lielākoties tikai tās mājsaimniecības, kurās bērni ir un kurās ir bērniem atvēlētais laiks. Būtiska nozīme ir arī aptaujāto vecumam, tādēļ arī tas tiks ņemts vērā. Tā kā mācību iestāžu audzēkņu vidū tikai 13% sieviešu un 7% vīriešu atvēlējuši laiku bērnu aprūpei, turpmākā analizē šī grupa netiks aplūkota.

Iedzīvotāju laika izlietojuma pētījumā ar bērnu aprūpei atvēlēto laiku saprot laika daudzumu, kas izlietots:

- bērnu fiziskai aprūpei un uzraudzībai;
- nodarbībām ar bērnu: rotaļas, priekšā lasīšana, runāšanās ar bērnu, dažādu iemaņu un prasmju ierādīšana, sekošana skolas uzdevumu izpildei;
- saistībā ar bērnu iestādēm: bērna pavadīšana pie ārsta, uz nodarbībām, vecāku sapulcēs un ceļā pavadītais laiks.

Bērnu aprūpei izlietotais laiks tiek ieskaitīts mājas aprūpes darbu grupā, kas, savukārt, ietilpst kopējā darba slodzē.

Sievietes un vīrieši, kuriem ir bērni, mājas aprūpes darbiem tērē vairāk laika nekā tie, kuriem bērnu nav. Gan strādājošās, gan peļņas darbā nenodarbinātās sievietes mājas darbiem velta 2 stundas nedēļā vairāk nekā visas sievietes vidēji, strādājošie vīrieši, kuriem ir bērni, par 1.5 stundām vairāk nekā visi nodarbinātie vīrieši, bet peļņas darbā neiesaistīto vidū vīrieši ar bērniem, mājsaimniecības darbiem atvēl pat par 4 stundām nedēļā vairāk.

Bērnā ienākot ģimenē, mainās vecāku laika izlietojuma struktūra. Visbiežāk sarūk brīvā laika apjoms, īpaši sievietēm, pieaug mājas darbu apjoms. Ja sieviete izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu, samazinās peļņas darba īpatsvars. Vīriešiem turpretī tas var ievērojami pieaugt, jo, lai viens pelnītājs nodrošinātu ģimeni, bieži jāstrādā vairākos darbos un ilgāk.

Sievietes un vīrieši bērnu aprūpei atvēl atšķirīgu laika daudzumu un arī izlieto to dažādi. Bērnu aprūpei veltīto laiku ietekmē bērna vecums, ģimenes tips, tas ir atkarīgs no vecāku nodarbinātības, atšķirīgs dažādās nedēļas dienās.

Laiks bērnu aprūpei ir nodarbība, kas raksturīga lielākoties mazu bērnu vecākiem: jo mazāks bērns, jo vairāk laika nepieciešams atvēlēt. Ar lielākiem (vecākiem) bērniem vecāki lielākoties pavada kopā brīvo laiku, bet tas neparādās šai nodarbību grupā "laiks bērnu aprūpei".

Bērnu aprūpei veltītais laiks atspoguļo laika daudzumu kādai nodarbībai, bet neraksturo tā kvalitāti. Ne vienmēr skaitliski ilgākais laiks nozīmē pilnvērtīgu laiku, tas ir izteikti individuāls rādītājs. Vecāki var pavadīt visu dienu kopā ar bērnu, fiziski esot blakus, bet būtībā neko nesniedzot, un var veltīt bērnam dienā pāris kvalitatīvi piesātinātu stundu: mācot, rūpējoties, spēlējoties, runājoties u.tml., proti, tiešām esot līdzās un kopā. Tomēr bērniem atvēlēta laika daudzums raksturo kaut vai vecāku attieksmi.

Latvijā deviņdesmitajos gados mātes vidējais vecums, bērnam piedzimstot, ir 25-26 gadi, tātad mazākie bērni lielākoties ir sievietēm no 20 līdz 40 gadiem. Šai vecumā sievietes arī visvairāk laika atvēl bērnu aprūpei (3.33., 3.34. tabula).

Nodarbinātās sievietes atkarībā no vecuma bērnu aprūpei atvēl 2 līdz 8 stundas nedēļā, peļņas darbu nestrādājošās divreiz ilgāku laiku: no 4 līdz 16 stundām nedēļā. Nenodarbināto grupā, īpaši vecumā 20-39 gadi, lielais vairums ir sievietes, kuras izņemto atvaļinājumu bērna kopšanai, proti, audzina bērnus. Tādēļ peļņas darbā neiesaistītajām sievietēm bērnu aprūpe veido vidēji 15.9% no kopējās darba slodzes (20-29 gadu vecumā 27.1%, 30-39 gadu vecumā – 20.1%), strādājošām sievietēm vidēji 6.0% (20-29 gadu vecumā 11.0%, 30-39 gadu vecumā 6.4%) (1., 2. tab.). Pieaugot sievietes (un arī bērna) vecumam, sarūk bērnu aprūpei atvēlētais laiks: nestrādājošās sievietes vecumā 40-49 gadi bērnu aprūpei atvēl trīsreiz mazāk laika nekā 20-29 gados, strādājošās attiecīgi divreiz mazāk.

Lielāks laika daudzums nepieciešams jaunākā vecuma bērniem, sevišķi zīdaiņiem, tādēļ arī lielāko daļu no kopējā bērniem atvēlēta laika veido laiks bērnu fiziskai aprūpei un uzraudzībai. Bērnā pieaugot, vecāki vairāk laika atvēl nodarbībām ar bērnu. Ņemot vērā, ka bērnu kopšanas atvaļinājumu izmanto mātes, jo pagaidām Darba likumu kodeksā nav paredzēts,

ka to varētu izmantot arī tēvs (izņemot īpašus gadījumus), tad tieši sievietes ir tās, kuras rūpējas par pavisam mazu bērnu uzraudzību un tādējādi sievietēm bērnu aprūpei atvēlētais laika daudzums ir ievērojami lielāks nekā vīriešiem. Nodarbinātās sievietes atkarībā no vecuma bērnu aprūpei atvēl 1.7 reizes (30-39 g.) līdz 3.6 reizes (20-29 g.) vairāk laika nekā nodarbinātie vīrieši. Peļņas darbu nestrādājošās sievietes salīdzinājumā ar nenodarbinātajiem vīriešiem divreiz (40 g. un vairāk) līdz 5 reizes (20-29 g.) vairāk laika.

Nodarbinātie vīrieši atkarībā no vecuma bērnu aprūpei atvēl 1-3 stundas nedēļā, nestrādājošie 2-3.5 stundas nedēļā. Vīrieši lielākoties pelna naudu ģimenes vajadzību nodrošināšanai un bērnu aprūpei no kopējās darba slodzes atvēl nelielu daļu laika: nodarbinātie 3.0% (30-39 g.v. 4.3%, 20-29 g.v. 3.1%), peļņas darbā neiesaistītie – 5.9% (30-39 g.v. 7.1%, 20-29 g.v. 6.4%) (3.33., 3.34. tabula).

Vairums vīriešu gādā nevis par bērna fizisko aprūpi un uzraudzību, bet nodarbojas ar bērniem – spēlējas, māca (atnākuši no darba vai brīvdienās), tāpēc arī izlieto mazāk laika bērnu aprūpei. Vīrieši, proti, tēvi, bērnu aprūpē sāk līdzdarboties, bērnam paaugoties. Par mazākiem bērniem un bērnu fizisko aprūpi lielākoties rūpējas sievietes.

Sievietes, atkarībā no nodarbinātības un vecuma, bērnu fiziskās labklājības nodrošināšanai tērē 44% (nodarbinātās) līdz 61% (nestrādājošās) no kopējā laika bērnu aprūpei, tas ir attiecīgi vidēji 2 stundas nedēļā un 5.5 stundas nedēļā. Jaunākā vecuma sievietes attiecīgi vairāk (3.35., 3.36. tabula), jo viņām ir jaunāki bērni. Peļņas darbā neiesaistītās sievietes 20-29 gadu vecumā bērnu fiziskai aprūpei un uzraudzībai atvēl pat 70.6% no bērniem veltītā laika, nodarbinātās – 54.2%. Visu vecumu peļņas darbā nestrādājošās sievietes bērnu fiziskās labklājības nodrošināšanai atvēl vairāk laika nekā nodarbībām ar bērniem. Jaunākā vecuma sievietēm tas būtu izskaidrojams ar mazākiem bērniem, bet diez vai to pašu varētu attiecināt uz sievietēm 40-49 gadu vecumā, kuras bērnu fiziskai aprūpei velta 56.3% no laika bērniem (3.37. tabula).

Nodarbinātajām sievietēm, pieaugot pašu un līdz ar to arī bērnu vecumam, pakāpeniski palielinās nodarbībām ar bērniem atvēlēta laika daudzums un īpatsvars (3.35., 3.36. tabula). Sievietes 20-29 gadu vecumā lielākoties rotaļājas ar saviem bērniem vai lasa tiem priekšā, kā arī seko skolas uzdevumu izpildei un ierāda dažādas prasmes un iemaņas (vecākiem bērniem). Sievietēm 30-49 gadu vecumā bērni jau paaugušies, sākuši apmeklēt skolu, tādēļ galvenā vērība tiek veltīta mācībām, arī iemaņu apgūšanai. Sievietes virs 50 gadiem, no kurām daļa jau ir vecmāmiņas, lasa priekšā mazbērniem un pavada laiku sarunās.

Nodarbinātajām sievietēm vienkārši parunāties ar saviem bērniem tikpat kā neatliek laika, jo atkarībā no vecuma, sarunām tiek atvēlētas vien 15-29 minūtes nedēļā, tas ir tikai nieka 2-4 minūtes dienā. Protams, sarunas ar bērnu notiek arī vienlaikus ar kādu citu darbību, piemēram, ceļā, gaidot rindā vai pastaigājoties. To neņemot vērā var šķist, ka vecāki ir tik ļoti aizņemti, ka nepietiek laika, lai parunātos ar savām atvasēm. Tēvi bez vienlaikus veicamām nodarbībām, tīrām sarunām atvēl vēl mazāk laika – tikai pāris minūtes dienā, vai drīzāk kādu dienu to dara, citās ne. Nodarbinātie tēvi, kā jau tika minēts, biežāk atvēl laiku nodarbībām ar bērniem, nevis gādā par uzraudzību, taču ne visi vienādi.

Nodarbinātie tēvi 20-29 gadu vecumā vienlīdz daudz laika atvēl gan bērnu fiziskai aprūpei, gan nodarbībām ar bērniem, tēvi 30-39 gadu vecumā lielāku vērību velta rotaļām ar bērniem pat vairāk nekā sievietes šai vecumā, vīrieši vecumā virs 40 gadiem pievēršas lielākoties dažādu prasmju un iemaņu ierādīšanai un palīdz pildīt skolas uzdevumus.

Peļņas darbā neiesaistītie vīrieši (visticamāk bezdarbnieki) un sievietes (bērnu kopšanas atvaļinājumā, māsaimnieces, bezdarbnieces) bērnu aprūpei var veltīt skaitliski lielāku laika daudzumu. Arī nenodarbinātie vīrieši vairāk pievēršas bērnu aprūpei, salīdzinājumā ar nodarbinātajiem vīriešiem, bērniem atvēlot 1.2 (30-39 g. v.) līdz 2.6 reizes (40-49 g. v.) vairāk laika. Vīrieši 20-39 gadu vecumā lielākoties rotaļājas ar bērniem un palīdz mācīties (3.36. tabula). Bez darba palikušie vīrieši virs 40 gadiem lielāko bērniem atvēlēta laika daļu tērē uzraudzībai un fiziskai aprūpei, tā atvieglojot rūpes sievietēm, kuras, visticamāk, pelna naudu ģimenes iztikšanai.

3.33. tabula

Nodarbināto iedzīvotāju kopējā darba slodze un bērnu aprūpei veltītais laiks ģimenēs ar bērniem, 1996

• Total workload of employed in families with children and the share of child care, 1996,

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupa • Groups of activities	Nodarbinātie ar bērniem • Employed with children	tai skaitā vecumā, gadu • of which at age, years			
		20-29	30-39	40-49	50+
Sievietes • Women					
Kopējā darba slodze • Total work load	75:17	72:21	75:10	79:17	74:51
tai skaitā: • of which:					
peļņas darbs • paid work	44:18	44:06	43:30	45:25	46:10
mājas aprūpe • household	30:45	27:12	31:38	33:49	28:41
no tās • including					
bērnu aprūpe • child care	04:30	07:56	04:48	03:13	01:50
Bērnu aprūpe % no: • Child care as %:					
mājas aprūpes • of household	14.6	29.2	15.2	9.5	6.4
kopējās darba slodzes • of total work load	6.0	11.0	6.4	4.1	2.4
Vīrieši • Men					
Kopējā darba slodze • Total work load	66:43	64:46	66:21	72:34	61:28
tai skaitā: • of which:					
peļņas darbs • paid work	49:11	51:29	45:28	55:38	45:25
mājas aprūpe • household	17:27	12:52	20:53	16:56	16:02
no tās • including					
bērnu aprūpe • child care	02:01	02:00	02:51	01:19	00:53
Bērnu aprūpe % no: • Child care as %:					
mājas aprūpes • of household	11.6	15.5	13.6	7.8	5.5
kopējās darba slodzes • of total work load	3.0	3.1	4.3	1.8	1.4

Peļņas darbā neiesaistītie vīrieši (visticamāk bezdarbnieki) un sievietes (bērnu kopšanas atvaļinājumā, mājsaimnieces, bezdarbnieces) bērnu aprūpei var veltīt skaitliski lielāku laika daudzumu. Arī nenodarbinātie vīrieši vairāk pievēršas bērnu aprūpei, salīdzinājumā ar nodarbinātajiem vīriešiem, bērniem atvēlot 1.2 (30-39 g. v.) līdz 2.6 reizes (40-49 g. v.) vairāk laika. Vīrieši 20-39 gadu vecumā lielākoties rotaļājas ar bērniem un palīdz mācīties (3.36. tabula). Bez darba palikušie vīrieši virs 40 gadiem lielāko bērniem atvēlētā laika daļu tērē uzraudzībai un fiziskai aprūpei, tā atvieglojot rūpes sievietēm, kuras, visticamāk, pelna naudu ģimenes iztikšanai.

Ar bērnu iestādēm saistītais laiks, proti, bērnu pavadīšana uz bērnu dārzu, skolu, vecāku sapulču apmeklējumi, gaidīšana pie ārsta, kā arī ceļā pavadītais laiks, visu vecumu sievietēm – gan strādājošām, gan nenodarbinātajām, salīdzinājumā ar vīriešiem ir vidēji divas reizes lielāks. Kopējā bērniem veltītajā laikā šīs nodarbes sievietēm atkarībā no vecuma aizņem 8-20% (nodarbinātajām vidēji 16.6%, nestrādājošām 9.5%), vīriešiem 6-35% (strādājošiem 19.8%, nenodarbinātajiem 15.9% vidēji).

**Pelnas darbā neiesaistīto iedzīvotāju kopējā darba slodze un bērnu aprūpei
veltītais laiks ģimenēs ar bērniem, 1996**

**• Total workload of non-employed persons in families with children
and the share of child care, 1996**

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupa • Groups of activities	Nestrādājošie ar bērniem • Non-employed with children	tai skaitā vecumā, gadu • of which at age, years			
		20-29	30-39	40-49	50+
Sievietes • Women					
Kopējā darba slodze • Total work load	55:11	59:47	64:56	62:48	46:35
tai skaitā: • of which:					
peļņas darbs • paid work	01:53	02:00	01:56	03:24	00:58
mājas aprūpe • household	52:18	56:02	61:05	59:12	45:09
no tās • including					
bērnu aprūpe • child care	08:45	16:11	13:05	05:34	03:44
Bērnu aprūpe % no: • Child care as %:					
mājas aprūpes • of household	16.7	28.9	21.4	9.4	8.3
kopējās darba slodzes • of total work load	15.9	27.1	20.1	8.9	8.0
Vīrieši • Men					
Kopējā darba slodze • Total work load	42:55	53:43	47:21	49:47	37:11
tai skaitā: • of which:					
peļņas darbs • paid work	08:19	25:44	10:58	04:51	02:07
mājas aprūpe • household	34:08	27:59	36:23	44:55	35:04
no tās • including					
bērnu aprūpe • child care	02:31	03:27	03:23	03:22	01:43
Bērnu aprūpe % no: • Child care as %:					
mājas aprūpes • of household	7.4	12.3	0.3	7.5	4.9
kopējās darba slodzes • of total work load	5.9	6.4	7.1	4.0	3.3

Bērnu aprūpei izlietotā laika apjoms dažāda tipa ģimenēs un atkarībā no bērnu skaita.

Bērnu aprūpei izlietotā laika daudzumu ietekmē arī ģimenes tips, t.i., vai ģimenē ir tikai vecāki un bērni (vienkāršas pilnas vai nepilnas, respektīvi, ar abiem vai vienu no vecākiem), vai arī vēl kāds radnieks – visai bieži kāds no bērna vecvecākiem, kurš var palīdzēt bērnu aprūpē (saliktās ģimenes). Ģimeņu ar bērniem laika izlietojuma struktūra rāda, ka šo radnieku ieguldījums bērnu aprūpē ir visai nozīmīgs. Ģimenēs ar kopā dzīvojošu palīdzošu radnieku sievietes bērnu aprūpei velta 3.5 stundas nedēļā, bez – 5.5 stundas (3.38. tabula).

Vienkāršās ģimenēs sievietes bērnu aprūpei izlieto 7-9% kopējās darba slodzes laika, ģimenēs ar palīdzošu radnieku 4-7%. Laika patēriņš vienīgā bērna aprūpei ģimenēs ar palīdzošu ģimenes locekli mātēm ir 2.3 reizes mazāks nekā ģimenēs bez šāda radnieka.

Ja ģimenē dzīvo vēl kāds radnieks, tad vīriešu izlietotais laika apjoms bērnu aprūpei ir lielāks nekā ģimenēs, kas sastāv tikai no vecākiem un bērniem. Vienkāršās ģimenēs bērnu aprūpei vīrieši izlieto 2-3% no kopējā apmaksātā un neapmaksātā darba laika, ģimenēs ar palīdzošu 3-6%. Iespējams tādēļ, ka šis palīdzošais radnieks ir bērna vectētiņš vai onkulis, proti, vīrietis, kurš tiek iesaistīts bērna aprūpē. Vai arī tēvs, kuram nav izdevies atrast darbu, un ģimenē naudu pelna māte un vecmāmiņa.

Bērnu aprūpes laika sadalījums ģimenēs ar bērniem nodarbinātajiem iedzīvotājiem, atkarībā no vecuma, 1996

• Distribution of time, used on child care by employed in families with children according to their age, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbības • Activities	Vecums, gados • Age, years			
	20-29	30-39	40-49	50 +
Sievietes • Women				
Laiks bērnu aprūpei, kopā • Child care, total	07:56	04:48	03:13	01:50
tai skaitā: • of which:				
bērnu fiziskā aprūpe un uzraudzība • physical care, supervision	04:18	01:59	01:07	00:46
nodarbības ar bērniem • activities with children	02:29	02:03	01:20	00:52
no tām: • including:				
priekšā lasīšana, rotaļas • reading, playing	01:16	00:15	00:09	00:22
runāšanās ar bērnu • talking with child	00:15	00:18	00:29	00:18
bērnu mācīšana • teaching the child	00:58	01:30	00:42	00:12
ar bērnu iestādēm saistītais laiks un laiks ceļā • time related with children institutions, including travel	01:09	00:46	00:46	00:12
Vīrieši • Men				
Laiks bērnu aprūpei, kopā • Child care, total	02:00	02:51	01:19	00:53
tai skaitā: • of which:				
bērnu fiziskā aprūpe un uzraudzība • physical care, supervision	00:52	00:44	00:08	00:04
nodarbības ar bērniem • activities with children	00:52	01:33	00:46	00:46*
no tām: • including:				
priekšā lasīšana, rotaļas • reading, playing	00:44	00:46	00:08	00:16
runāšanās ar bērnu • talking with child	00:05	00:11	00:14	00:14
bērnu mācīšana • teaching the child	00:03	00:36	00:24	00:16
ar bērnu iestādēm saistītais laiks un laiks ceļā • time related with children institutions, including travel	00:16	00:34	00:25	00:03

Ģimenēs ar palīdzošo vīrieši vairāk un lielāko daļu laika velta bērnu aprūpei un uzraudzībai. Toties sievietes ģimenēs ar palīdzošo apmēram 1.3 reizes mazāk, salīdzinot ar sievietēm ģimenēs bez radniekiem. Vīrieši vienkāršajās ģimenēs 59% bērniem atvēlētā laika pavada rotaļās ar tiem, mācot dažādas iemaņas un runājoties – respektīvi, nodarbībām ar bērniem. Vienkāršajās ģimenēs sievietes vairāk laika (vidēji vairāk nekā stundu nedēļā) atvēl bērnu mācīšanai, ko ģimenēs ar palīdzošo, visticamāk, veic vecmāmiņa vai kāds cits no ģimenes locekļiem (mātes 22 minūtes nedēļā).

Arī bērnu skaitam ir zināma ietekme uz aprūpei veltītā laika struktūru, saistībā ar ģimenes tipu. Neatkarīgi no citu radnieku klātbūtnes ģimenē, sievietes, kuras audzina vienu bērnu, divreiz ilgāku laiku atvēl rotaļām ar bērnu, arī vairāk sarunājas. Ja ģimenē ir divi un vairāk bērni, tie visticamāk, spēlējas savā starpā un mātes arī sarunān velta mazāk laika. Toties vairāku bērnu ģimenēs mātes gandrīz divkārt ilgāku laiku atvēl bērnu mācīšanai, iemaņu ierādīšanai. Ja ģimenē ir palīdzošais radnieks, tad mātes runāšanos un mācīšanu atstāj citu ģimenes locekļu ziņā, neatkarīgi no bērnu skaita ģimenē.

Jo ģimenē bērnu vairāk, jo vairāk absolūtā laika tēvi atvēl nodarbībām ar bērniem (ģimenēs bez palīdzošā).

Bērnu aprūpes laika sadalījums ģimenēs ar bērniem nenodarbinātajiem iedzīvotājiem, atkarībā no vecuma, 1996

• Distribution of time, used on child care by non-employed persons in families with children according to their age, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbības • Activities	Vecums, gados • Age, years			
	20-29	30-39	40-49	50 +
Sievietes • Women				
Laiks bērnu aprūpei, kopā • Child care, total	16:11	13:05	05:34	03:44
tai skaitā: • of which:				
bērnu fiziskā aprūpe un uzraudzība • physical care, supervision	11:25	07:37	03:08	01:45
nodarbības ar bērniem • activities with children	03:32	04:25	01:39	01:23
no tām: • including:				
priekšā lasīšana, rotaļas • reading, playing	02:37	01:18	00:35	01:07
runāšanās ar bērnu • talking with child	00:17	00:30	00:11	00:10
bērnu mācīšana • teaching the child	00:38	02:37	00:53	00:06
ar bērnu iestādēm saistītais laiks un laiks ceļā • time related with children institutions, including travel	01:14	01:03	00:47	00:36
Vīrieši • Men				
Laiks bērnu aprūpei, kopā • Child care, total	03:27	03:23	03:22	01:43
tai skaitā: • of which:				
bērnu fiziskā aprūpe un uzraudzība • physical care, supervision	01:08	00:36	01:59	01:13
nodarbības ar bērniem • activities with children	01:43	02:30	00:12	00:22
no tām: • including:				
priekšā lasīšana, rotaļas • reading, playing	01:01	00:59	00:09	00:12
runāšanās ar bērnu • talking with child	00:03	00:28	00:03	00:06
bērnu mācīšana • teaching the child	00:39	01:03	...	00:04
ar bērnu iestādēm saistītais laiks un laiks ceļā • time related with children institutions, including travel	00:36	00:17	01:11	00:08

3.37. tabula

Bērnu aprūpes laika struktūra sievietēm ģimenēs ar bērniem, 1996. gadā, % no laika bērnu aprūpei

• Distribution of time used on child care by women in families with children, 1996, %

Sieviešu grupas • Groups of women	Bērnu tiešā aprūpe un uzraudzība • Physical care and supervision	Nodarbības ar bērniem • Activities with children	Ar bērnu iestādēm saistītais • Time related to children institutions
Nodarbinātās sievietes • Employed	44.1	39.3	16.6
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:			
20 – 29	54.2	31.3	14.5
30 – 39	41.3	42.7	16.0
40 – 49	34.7	41.5	23.8
50 >	41.8	47.3	10.9
Nestrādājošās sievietes • Non-employed	61.0	29.5	9.5
tai skaitā vecumā, gadu: • of which at age:			
20 – 29	70.6	21.8	7.6
30 – 39	58.2	33.8	8.0
40 – 49	56.3	29.6	14.1
50 >	46.9	37.0	16.1

3.38. tabula

Bērnu aprūpei izlietotais laiks dažāda tipa ģimenēs, atkarībā no bērnu skaita, 1996**• Time used on child care according to type of household and number of children, 1996**

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Ģimeņu tipi • Types of household	Laulāts pāris ar bērniem • Couple with children		Laulāts pāris ar bērniem un citiem radniekiem • Couple with children and other relatives	
	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men
Visas ģimenes ar bērniem • All households with children	05:25	01:33	03:31	02:05
tai skaitā pēc bērnu skaita: • of which by number of children:				
1	06:25	01:26	02:48	01:35
2	05:10	01:44	03:51	03:32
3 un vairāk • and more	04:09	01:24	03:51	02:05

Bērnu aprūpe dažādās nedēļas dienās.

Peļņas darbā nestrādājošie vīrieši un sievietes visās nedēļas dienās – kā darbdienās, tā brīvdienās bērnu aprūpei atvēl apmēram vienādu laika daudzumu, bet nodarbinātajiem bērnu aprūpei atvēlētais laika apjoms dažādās nedēļas dienās ir atšķirīgs. Nodarbināto ģimenēs ar bērniem strādājošās sievietes bērnu aprūpei vairāk laika atvēl darbdienās: caurmērā 40 minūtes dienā, vīrieši turpretī nedaudz vairāk laika bērniem velta svētdienās, salīdzinot ar citām nedēļas dienām. Iespējams tādēļ, ka sievietēm peļņas darba slodze salīdzinot ar vīriešiem laika apjoma ziņā ir nedaudz mazāka (ko nevar teikt par kopējo darba slodzi) (3.34. tabula).

Gandrīz visiem nodarbinātajiem – kā vīriešiem, tā sievietēm, bērnu aprūpei izlietotais laika apjoms salīdzinoši niecīgāks ir sestdienās (3.39. tabula). Laika apjomu ietekmē arī strādājošo pašu un bērnu vecums, mazākiem bērniem tiek atvēlēts vairāk laika.

Vecākā gadagājuma sievietes, kurām bērni jau ir paaugušies, vairāk laika bērnu aprūpei velta sestdienās, iespējams, pieskatot mazbērnus. Arī vīrieši virs 50 gadiem bērniem laiku biežāk atvēl brīvdienās.

Arī ģimenes tips ietekmē laika apjomu bērnu aprūpei dažādās nedēļas dienās. Ģimenēs, kas sastāv no vecākiem un bērniem, sievietes bērnu aprūpei vairāk laika atvēl darbdienās, vīrieši – svētdienās. Ģimenēs ar citiem radniekiem, gan vīrieši, gan sievietes, bērnus ilgāk aprūpē darbdienās, iespējams, brīvdienās atstājot to citu ģimenes locekļu ziņā.

Bērnu aprūpei izlietotā laika atšķirības pilsētās un laukos.

Zināmā mērā bērnu aprūpei izlietotā laika daudzums atkarīgs arī no ģimenes dzīves vietas. Laika izlietojuma pētījumā dati grupēti dalījumā: Rīga, pārējās pilsētas, lauki.

Bērnu aprūpei laiku atvēlējušo nestrādājošo sieviešu vecumā 16-54 gadi lielākais īpatsvars ir laukos, nodarbinātajām vecumā 25-44 gadi – Rīgā (3.40. tabula).

Pēc statistikas datiem uz 1000 sievietēm 15-49 gadu vecumā visvairāk bērnu dzimst laukos: 1996. gadā laukos piedzima 46 bērni, pilsētās (ieskaitot Rīgu) 27, Rīgā 24 bērni. Skaitliski lielākā dzimstība ir sievietēm 20-24 gadu vecumā: 1996. gadā šī vecuma sievietēm piedzima 129 bērni, pilsētās (ieskaitot Rīgu) 74, Rīgā 64 bērni [Demogrāfijas gadagrāmata 1997, 77. lpp.]. Tas nozīmē, ka salīdzinoši vairāk mazu bērnu ir lauku sievietēm, īpaši 20-24 gadu vecumā, ko apstiprina arī laika izlietojuma pētījuma dati par dažāda vecuma sievietēm, kuras atvēlējušas laiku bērnu aprūpei. Lielākais bērniem laiku atvēlējušo sieviešu īpatsvars ir laukos un tieši nestrādājošām sievietēm un nodarbināto 20-24 gadus veco sieviešu vidū (3.40. tabula), proti tām, kurām ir mazākie bērni.

Nodarbināto iedzīvotāju bērnu aprūpei veltītais laiks ģimenēs ar bērniem
dažādās nedēļas dienās, 1996

• Time used on child care by employed in families with children
on weekdays and weekend, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Dzimums, vecums • Sex, age	Kopējais laiks nedēļā • Full week	tai skaitā • of which		
		darbdienās • weekday	sestdienās • saturday	svētdienās • sunday
Sievietes, vidēji • Women	04:30	00:40	00:27	00:35
tai skaitā: • of which at age:				
20-29	07:56	01:11	00:49	01:09
30-39	04:48	00:43	00:26	00:40
40-49	03:13	00:33	00:13	00:19
50 un vairāk • and more	01:50	00:13	00:22	00:17
Vīrieši, vidēji • Men	02:01	00:17	00:18	00:21
tai skaitā: • of which at age:				
20-29	02:00	00:14	00:25	00:27
30-39	02:51	00:24	00:22	00:27
40-49	01:19	00:12	00:12	00:10
50 un vairāk • and more	00:53	00:05	00:14	00:14

Bērnu aprūpei laiku atvēlējušo īpatsvars atkarībā no dzīvesvietas, 1996, %

• Share of respondents having spent time on child care during reference week according to
place of residence, 1996, %

Iedzīvotāju grupas • Groups of population	Nodarbinātie, kopā • Employed	tai skaitā vecumā • of which at age		Nestrādājošie vecumā 16-54 • Non-employed at age 16-54
		20-24	25-44	
Sievietes • Women				
Rīgā • capital Riga	47.0	33.3	67.5	61.3
pārējās pilsētās • other urban	47.7	27.3	62.2	66.2
laukos • rural	44.9	46.7	64.5	68.5
Vīrieši • Men				
Rīgā • capital Riga	34.4	5.6	49.3	34.1
pārējās pilsētās • other urban	27.6	5.0	43.5	22.0
laukos • rural	24.5	..	40.0	29.2

Statistika liecina, ka lauku sievietēm ir lielāks pirmsskolas bērnu īpatsvars. No visiem bērniem līdz 18 gadu vecumam laukos 13% bija vecumā no 0-2 gadiem, 23% 3-6 gadus veci, 54% vecumā no 7 līdz 15 gadiem. Pilsētās attiecīgi 11%, 21% un 56%. Lauku sievietēm ir salīdzinoši vairāk mazāku bērnu, tātad vajadzētu būt lielākam bērnu aprūpei atvēlēta laika daudzumam, tomēr tas tā nav. Lielākais bērnu aprūpei laiku atvēlējušo īpatsvars vēl nenozīmē arī ilgāko laiku. Tikai nodarbinātajām sievietēm 20-24 gadu vecumā bērnu aprūpei laiku atvēlējušo īpatsvars ir proporcionāls laika ilgumam.

Nodarbināto 25-44 gadus veco un nestrādājošo vecumā 16-54 gadi vidū raksturīgi, ka pilsētu sievietes bērnu aprūpei tērē 1.5 reizes vairāk laika nekā lauku sievietes. (Sadalījums vecumgrupās izvēlēts atbilstoši pieejamiem pētījuma datu grupējumiem pēc vecuma). Sevišķi spilgti tas izpaužas nestrādājošo sieviešu vidū: Rīgā un pārējās pilsētās sievietes bērnu aprūpei veltīja vidēji 9.5-10 stundas nedēļā, bet sievietes laukos 7 stundas nedēļā (3.41. tabula).

Sievietēm laukos, arī tad, ja viņas nestrādā peļņas darbu, tomēr darba pietiek, jo daudzām jāgādā arī par dārzu un dzīvniekiem. Laiks mājas aprūpes darbiem nestrādājošām sievietēm laukos aizņem par 16 stundām nedēļā jeb 1.4 reizes vairāk nekā pilsētniecēm. Bez tam

iespējams, lauku sievietes bērnu uzraudzību apvieno ar kādu vienlaikus veicamu darbu, piemēram, izmanto laiku, kamēr mazulis guļ, lai izravētu dārzu, vai apvieno bērnu uzraudzību ar ražas novākšanu, vienlaikus arī bērnam darbiņus ierādot.

Nestrādājošās sievietes neatkarīgi no dzīvesvietas 62-65% bērnu aprūpes laiku izlieto bērnu fiziskās labklājības nodrošināšanai un uzraudzībai. Skaitliski lauku sievietēm tās ir 4.5 stundas nedēļā, rīdziniecēm 6, pārējo pilsētu sievietēm 6.5 stundas nedēļā. Lauku sievietes mazāk laika nekā pilsētnieces tērē bērnu pavadīšanai uz dažādām nodarbībām: lauku sievietes atvēl tam 20 min. nedēļā, pilsētnieces – stundu (laiks attiecas uz vidēji visām, katrā konkrētā gadījumā tas ir atšķirīgs). Laukos ir ierobežotas izvēles iespējas. Tām ģimenēm, kuras dzīvo pagastu centros vai netālu no tiem vēl ir vismaz kādas, bet tām, kuras tālāk no centra – gan tālu, gan transporta problēmas u.tml.

Arī nodarbinātajām sievietēm 25-44 gadu vecumā ar bērnu iestādēm saistītā laika īpatsvars un daudzums laukos ir apmēram divreiz mazāks nekā pilsētās. Ar bērnu iestādēm saistītais laiks, protams, neietver sevī tikai bērnu pavadīšanu uz nodarbībām, tajā ietilpst arī citas nodarbes – vecāku sapulcēs pavadītais laiks, bērna pavadīšana pie ārsta, laiks ceļā u.c., tomēr tas raksturo arī iepriekšminēto.

Nodarbībām ar bērnu lauku sievietes atvēl 1.5 stundas nedēļā, citu pilsētu sievietes apmēram tikpat daudz, rīdzinieces nedaudz vairāk kā 2 stundas nedēļā. Lauku sievietēm iespējams vecmāmiņas vairāk palīdz darbus ierādīt, vai arī mātes apvieno mācīšanu ar darīšanu.

Bērnu aprūpei veltītā laika daudzums vīriešiem ir cieši saistīts ar dzīvesvietu. Arī vīriešiem vecums ir būtisks faktors, kas ietekmē bērnu aprūpei atvēlētā laika apjomu. Ja sievietēm 20-24 gados ir vismazākie bērni, tad vairums vīriešu šai vecumā ģimeni vēl nav nodibinājuši un bērnus nav sagādājuši, tādēļ bērniem laiku neatvēl. Laika izlietojuma pētījumā izlasē iekļuva tikai daži šī vecuma vīrieši, kas atvēlēja laiku bērniem, tādēļ tie tālāk aplūkoti netiks.

Visvairāk laika bērnu aprūpei atvēl rīdzinieki, citu pilsētu vīrieši nedaudz mazāk un laucinieki vismazāk (3.42. tabula).

Arī bērniem laiku atvēlējušo īpatsvars sarūk tādā pašā secībā. No nodarbinātajiem 25-44 gadus vecajiem vīriešiem bērnu aprūpei laiku atvēlēja 49.3% Rīgā, 43.5% pārējās pilsētās un 40.0% laukos (3.40. tabula). Laukos ir lielāks vientuļo sieviešu īpatsvars (pēc statistikas datiem dzimušo īpatsvars laulībā nesastāvošām sievietēm ir lielāks tieši laukos), tomēr galvenais iemesls ir pilsētu un lauku vīriešu dzīves apstākļu atšķirības, lauku darbu specifika (tie nekad nebeidzas). Rīgā vīrietis, atnācis mājās no darba, var atpūsties, avīzi palasīt, ar bērniem nodarboties. Laukos darbs dzen darbu, mājās arī vīrietim daudz darāmā – tā sauktie "vīriešu darbi". Nodarbinātie vīrieši laukos mājas aprūpei atvēl par 5 stundām nedēļā vairāk nekā rīdzinieki un par 3 stundām vairāk nekā vīrieši citās pilsētās. Lauku vīrietim atliek mazāk laika, ko veltīt bērniem.

Atšķirībā no sievietēm, vīrieši kā pilsētās, tā laukos lielāko bērnu aprūpei veltītā laika daļu (50-60%) atvēl nodarbībām ar bērniem (3.42. tabula). Bērnu tiešajai aprūpei un uzraudzībai lauku vīrieši atvēl divreiz mazāk laika nekā rīdzinieki.

Nestrādājošie vīrieši 16-54 gadu vecumā bērnu aprūpei atvēl visās dzīvesvietās daudz maz vienādu laika apjomu – nepilnas 2 stundas nedēļā. Arī nenodarbināto grupā rīdziniekiem ir lielākais bērnu aprūpei laiku atvēlējušo īpatsvars: Rīgā 34.1%, laukos 29.2%. Peļņas darbā nestrādājošie vīrieši laukos, tāpat kā nodarbinātie, mājas aprūpes darbiem atvēl vairāk laika nekā pilsētnieki. Ja pilsētu nestrādājošie vīrieši arī lielākoties atvēl laiku nodarbībām ar bērniem, tad, peļņas darbā nestrādājošie vīrieši laukos, bērnu aprūpes laiku sadala citādāk: 49% atvēlot tiešai aprūpei un uzraudzībai un 34% nodarbībām ar bērniem, proti, ja laukos vīrietis ir bez darba, viņš pieskata bērnus. Pilsētnieki var doties darba meklējumos, lauku vīrietim tad jānododas prom no mājām peļņā.

Kopumā var sacīt: laukos ar bērnu aprūpi nodarbojas lielākoties sievietes, tomēr atvēlot mazāku laika daudzumu nekā pilsētnieces. Salīdzinājumā ar citiem vīriešiem, bērnu aprūpei vairāk nododas rīdzinieki. Pilsētu bērnu aprūpei tiek patērēts vairāk laika nekā lauku bērniem.

3.41. tabula
Bērnu aprūpes laiks un tā struktūra sievietēm atkarībā no dzīvesvietas, 1996. gadā
 • Time used on child care by women and its distribution according to place of residence, 1996

Iedzīvotāju grupas • Groups of population	Bērnu aprūpe st:min nedēļā • Child care, h:min a week	tai skaitā, % • of which % on		
		tiešā aprūpe • physical care, supervision	nodarbības ar bērnu • activities with children	ar bērnu iestādēm saistītais • related with children institutions
Nodarbinātās • Employed in				
Rīgā • capital Riga	03:26	43.7	36.9	19.4
pārējās pilsētās • other urban	02:56	38.1	44.3	12.5
laukos • rural	02:32	51.3	36.2	12.5
no tām 20-24 gadu vecumā • among all at age 20-24				
Rīgā • capital Riga	02:04	78.3	5.6	16.1
pārējās pilsētās • other urban	01:33	35.5	64.5	-
laukos • rural	05:07	59.6	30.6	9.8
25-44 gados • at age 25-44				
Rīgā • capital Riga	05:34	43.1	38.3	18.6
pārējās pilsētās • other urban	03:51	37.7	42.0	20.3
laukos • rural	03:41	48.4	40.7	10.9
Nestrādājošās 16-54 gadu vecumā • Non-employed at age 16-54				
Rīgā • capital Riga	09:22	62.6	27.2	10.2
pārējās pilsētās • other urban	10:09	65.2	25.5	9.3
laukos • rural	06:56	62.3	32.9	4.8

3.42. tabula
Pilsētu un lauku vīriešu bērnu aprūpei izlietotais laiks un tā struktūra, 1996. gadā
 • Time used on child care by men and its distribution according to place of residence, 1996

Iedzīvotāju grupas • Groups of population	Bērnu aprūpe st:min nedēļā • Child care, h:min a week	tai skaitā, % • of which % on		
		tiešā aprūpe • physical care, supervision	nodarbības ar bērnu • activities with children	ar bērnu iestādēm saistītais • related with children institutions
Nodarbinātie • Employed in				
Rīgā • capital Riga	01:48	23.1	53.8	23.1
pārējās pilsētās • other urban	01:04	29.7	59.4	10.9
laukos • rural	00:58	22.4	51.7	25.9
no tiem 25-44 gadu vecumā • among all at age 25-44				
Rīgā • capital Riga	02:55	26.3	50.3	23.4
pārējās pilsētās • other urban	01:48	30.6	60.2	9.2
laukos • rural	01:37	21.6	53.7	24.7
Nestrādājošie 16-54 gadu vecumā • Non-employed at age 16-54				
Rīgā • capital Riga	01:41	22.8	58.4	18.8
pārējās pilsētās • other urban	01:35	26.3	60.0	13.7
laukos • rural	01:38	49.0	33.7	17.3

Izmaiņas bērnu aprūpei atvēlēta laika daudzumā.

Bērnu aprūpei atvēlēta laika daudzumā pēdējo deviņu gadu laikā (1987. – 1996.) notikušas ievērojamas izmaiņas, proti, tas ir krietni samazinājies.

Latvijā jau vismaz 10 gadus (kopš 1988. gada) dzimst arvien mazāk bērnu. Līdz ar dzimstības samazināšanos, mainījies arī bērnu aprūpei laiku atvēlējušo īpatsvars. 1987. gadā bērnu aprūpei laiku atvēlēja 48.0% nodarbināto un 60.5% nestrādājošo sieviešu, 1996. gadā attiecīgi 46.6% un 38.9%.

Sevišķi strauji krities īpatsvars pelņas darbu nestrādājošo sieviešu vidū – par nepilniem 22 procentu punktiem. 1987. gadā nestrādājošo sieviešu grupā ietilpa galvenokārt sievietes, kas mājās audzināja bērnus un pensionāres, daudzas no kurām arī palīdzēja bērnu aprūpē.

1996. gadā bez minētajām, šai grupā ietilpa arī bezdarbnieces (ar un bez bērniem). Pirms deviņiem gadiem oficiālā bezdarba vēl nebija. Ja sievietei ir bērni, bet nav darba, tad vairāk laika var veltīt bērnu aprūpei un audzināšanai, bet, ja sievietei nav darba, diezin vai viņa atļausies vēl kādu bērnu. Visticamāk, bērniem laiku atvēlējušo īpatsvara kritums izskaidrojams ar dzimstības samazināšanos. Sarucis arī nodarbināto sieviešu vecumā 20 – 24 gadi īpatsvars, kas atvēlējušas laiku bērnu aprūpei: no 43.2% 1987. gadā līdz 38.9% 1996. gadā, bet pieaudzis bērniem laiku atvēlējušo īpatsvars nodarbināto sieviešu vecumā no 25 līdz 44 gadiem vidū. 1987. gadā 60.8% šī vecuma sieviešu aprūpēja bērnus, 1996. gadā jau 64.6% (3.43. tabula).

Bērnu aprūpei laiku atvēlējušo īpatsvars cieši saistās ar demogrāfiskās statistikas rādītājiem par bērnu skaitu dažādos vecumos. Līdz ar dzimstības mazināšanos sarucis pavisam mazo bērnu skaits un īpatsvars: 1989. gadā 125.4 tūkst. bērnu bija jaunāki par diviem gadiem, 1996. gadā 71.2 tūkst. [pēc 1989. g. tautas skaitīšanas datiem un Demogrāfijas gadagrāmatas 1997.], jeb par 43% mazāk. Skolnieku (7-15 gadu vecumā) skaits un īpatsvars ir pieaudzis, jo paaugušies astoņdesmito gadu vidū, kad bija vislielākā dzimstība, dzimušie bērni. Tādēļ arī vairāk sieviešu 25-44 gadu vecumā atvēlējušas laiku bērniem.

Visvairāk laika nepieciešams pavisam mazu bērnu aprūpē. Samazinoties mazo bērnu skaitam un īpatsvaram, sarūk bērnu aprūpei izlietotā laika vidējais lielums. Vidēji katra nestrādājošā sieviete 1996. gadā bērnu aprūpei atvēlēja 3 reizes mazāk laika nekā 1987. gadā, attiecīgi gandrīz 15 stundas nedēļā 1987. gadā un nepilnas 5 stundas 1996. gadā (3.43. tabula).

Raksturojot laika daudzumu bērnu aprūpei, svarīgi ņemt vērā tādu faktoru kā iedzīvotāju vecums, jo jaunākie bērni, kas prasa vairāk laika aprūpei, ir lielākoties gados jaunākām sievietēm, bet vecākām – paaugušies vai jau izauguši un pat izveidojuši savas ģimenes, tad vecmāmiņas aprūpē mazbērnus.

3.43. tabula

Bērnu aprūpes laika izmaiņas sievietēm Latvijā 1987. un 1996. g.

• Time used on child care by Latvian women in 1987 and 1996

	Nodarbi-nātās • Employed	no tām vecumā, gadu • of which at age		Nenodarbinātās • Non-employed
		20-24	25-44	
Bērnu aprūpei laiku atvēlējušo īpatsvars, % • Share of women having spent time on child care, %				
1987.	48.0	43.2	60.8	60.5
1996.	46.6	36.4	64.6	38.9
Bērnu aprūpes laiks vidēji (st:min) • Child care a week, average (h:min)				
1987.	03:57	05:51	05:35	14:48
1996.	03:00	02:58	04:20	04:40
% no kopējās darba slodzes • as % of total work load				
1987.	5.3	8.8	7.3	18.7
1996.	4.0	4.8	5.7	9.0
% no mājas aprūpes darbiem • as % of household time				
1987.	13.3	26.5	17.3	28.2
1996.	10.4	15.2	14.4	9.3

Ja vidēji visas nodarbinātās sievietes 1996. gadā bērnu aprūpei veltīja par stundu nedēļā mazāk laika nekā 1987. gadā, tad vecumā no 20 līdz 24 gadiem – par 3 stundām nedēļā jeb vidēji divreiz mazāk laika nekā pirms 9 gadiem, vecumā no 25 līdz 44 gadiem 1.4 reizes jeb stundu nedēļā mazāk.

Vidēji visām nodarbinātajām sievietēm bērnu aprūpe 1996. gadā aizņēma 4.0% no kopējā apmaksātā un neapmaksātā darba laika, 1987. gadā 5.3% (3.43. tabula). Samazinājies arī bērniem atvēlētā laika īpatsvars mājas darbu apjomā. Nodarbinātām sievietēm kopējā darba slodze ir augusi, mājas aprūpes darbiem (bez bērnu aprūpes) atvēlētais laiks būtiski nav mainījies, bet bērnu aprūpei atvēlētā laika daudzums un īpatsvars tajos ir krities.

Nestrādājošām sievietēm bērnu aprūpes laiks kopējā darba slodzē 1996. gadā bija divreiz mazāks. Sarucis arī darbam atvēlētā laika daudzums, bet bērniem atvēlētais straujāk.

Sievietes lielāko bērnu aprūpes laika daļu atvēl bērnu fiziskās labklājības un uzraudzības nodrošināšanai: nestrādājošās ap 60%, nodarbinātās vidēji 43%. Nodarbībām ar bērniem tiek veltīti attiecīgi 30% un nepilni 40% bērnu aprūpes laika. Deviņu gadu laikā izteiktas izmaiņas bērnu aprūpes laika izlietojuma struktūrā nav vērojamas. Izņēmums ir tikai nodarbinātās sievietes vecumā no 20 līdz 24 gadiem, tām pieaugusi tiešai bērnu aprūpei atvēlētā laika daļa, samazinoties nodarbībām ar bērnu izlietotā laika īpatsvaram. Atsevišķām nodarbībām atvēlētais laika apjoms redzams 3.44. tabulā.

1996. gadā, salīdzinot ar 1987. gadu, sarucis laika apjoms, kas atvēlēts gan tiešai aprūpei, gan nodarbībām ar bērniem, gan ar bērnu iestādēm saistītais, citiem vārdiem sakot, visās bērnu aprūpes laika nodarbību grupās, un vidēji visās gandrīz vienādā apjomā: atkarībā no vecuma un nodarbinātības 1.3 līdz 3.5 reizes. Nedaudz krasāks samazinājums ir ar bērnu iestādēm saistītajam laikam, lai gan iespējams, te izpaužas salīdzināšanas iespēju ierobežojums: nedaudz atšķirīgās uzskaites 1987. un 1996. gadā īpatnības.

Lai gan nav izslēgts, ka vecāki mazāk pavada savus lolojumus uz dažādiem pulciņiem un nodarbībām, jo arī šie pasākumi vairumā gadījumu prasa vecāku materiālu līdzdalību, kas vispārējā labklājības līmeņa krituma dēļ, daudziem nav pieejama (iespējama). Pēc statistikas datiem dažādu pulciņu dalībnieku skaits no deviņdesmito gadu sākuma līdz pat 1996. gadam saruka, 1997. gadā tas ir nedaudz pieaudzis [Statistikas gadagrāmata 1998., 154. lpp.].

3.44. tabula

Bērnu aprūpes laika izlietojums un tā izmaiņas sievietēm Latvijā 1987. un 1996. gadā

• Distribution of time used on child care by Latvian women in 1987 and 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

	Nodarbinātās • Employed	no tām vecumā, gadu • of which at age		Nenodarbinātās • Non-employed
		20-24	25-44	
Bērnu aprūpe • Child care, total				
1987.	03:57	05:51	05:35	14:48
1996.	03:00	02:58	04:20	04:40
tai skaitā: • of which:				
bērnu fiziskā aprūpe un uzraudzība • physical care, supervision				
1987.	01:41	02:46	02:22	09:11
1996.	01:18	01:50	01:50	02:52
nodarbības ar bērnu • activities with children				
1987.	01:29	02:01	01:57	04:36
1996.	01:11	00:50	01:45	01:22
ar bērnu iestādēm saistītais laiks un laiks ceļā • time related with children institutions				
1987.	00:47	01:04	01:16	01:01
1996.	00:31	00:18	00:45	00:26

Zīdaiņa aprūpei nepieciešams veltīt vienlīdz lielu laika daudzumu gan šodien, gan pirms desmit gadiem. Tomēr analizējot laika izlietojumu uz katru konkrētu gadījumu, redzam, ka tas ir

samazinājies. Nestrādājošām sievietēm divas reizes jeb par 12.5 stundām nedēļā, nodarbinātām sievietēm 20-24 gadu vecumā 1.7 reizes jeb par 5.5 stundām nedēļā.

Precīzāk, bērnu aprūpei izlietotā laika samazinājumu raksturotu analīze pēc bērnu vecuma. Tomēr iespējams laika samazinājumu tiešajai bērnu aprūpei zināmā mērā ietekmējusi sadzīves tehnikas lomas un to radīto iespēju pieaugums ģimenēs.

Tagad mazo bērnu māmiņām, protams, ja viņām ir pietiekoši daudz naudas un materiālās labklājības līmenis atļauj, ir krietni atvieglota bērnu aprūpe, un, protams, mājas aprūpe kopumā. Pamperi un autiņbiksītes, ātri pagatavojami piena maisījumi, jau lietošanai gatavi biezeņi, sulas u.tml., būtiski samazina darba un laika apjomu bērnu aprūpē. Pirms gadiem desmit mātēm vajadzēja tikt galā ar autiņu kalniem, putru vārīšanu, dārzeņu smalcināšanu, sulu spiešanu utt., kas bija ļoti darbietilpīgs process. Tagad daudzās ģimenēs ir arī automātiskās veļas mazgājamās mašīnas (ja nav, tad visai bieži šim mērķim tiek izlietota bērna piedzimšanas pabalsta nauda) un cita sadzīves tehnika, kas atvieglo mājas un līdz ar to bērnu aprūpes darbus, samazinot arī izlietotā laika daudzumu.

Samazinoties bērnu fiziskās labklājības nodrošināšanas laikam, vecāki vairāk laika varētu atvēlēt nodarbībām ar bērniem, diemžēl laika izlietojuma analīze to neapstiprina. Varbūt vecāki kopā ar bērniem pavada lielāku brīvā laika daļu? Maz ticams, jo "lauvas tiesu" brīvā laika aizņem pie TV ekrāniem pavadītais laiks. Ņemot vērā vispārējo materiālā nenodrošinājuma līmeni, sevišķi ģimenēs ar bērniem, vecākiem vairāk laika nepieciešams veltīt iztikas līdzekļu pelnīšanai, lai labākajā gadījumā varētu iegādāties sadzīves tehniku, ar ko atvieglot mājas aprūpi, bet visbiežāk, nodrošinātu tikai ģimenes vajadzības pēc mājokļa, uztura un segtu veselības un izglītības izdevumus.

Laika posmā no 1987. gada līdz 1996. gadam samazinājies arī vīriešu ieguldījums bērnu aprūpē. Sarucis arī vīriešu īpatsvars, kas atvēl laiku bērnu uzraudzībai un nodarbībām ar tiem: 1987. gadā vidēji 45% nodarbināto un 26.2% nestrādājošo vīriešu atrada laiku arī rūpēm par bērniem, 1996. gadā 29% strādājošo un 19% nenodarbināto.

Tomēr kopējais īpatsvars pilnībā neraksturo procesu. 1987. gadā nenodarbināto grupā ietilpa galvenokārt pensionāri, bet 1996. gadā lielāko īpatsvaru veido bezdarbnieki, un vēl – 1996. gadā nestrādājošo grupa ir skaitliski 5 reizes lielāka. Pēc absolūtā lieluma bērnu aprūpei laiku atvēlējušo vīriešu skaits šai grupā deviņu gadu laikā ir 3.5 reizes pieaudzis. Ņemot vērā grupas atšķirīgo sastāvu, nav korekti salīdzināt izmaiņas vidēji visiem nenodarbinātajiem vīriešiem. Pieņemamāks varētu būt laika izmaiņu uz katru atsevišķo gadījumu raksturojums. Vidēji katrs nenodarbinātais vīrietis, kas atvēlēja laiku bērnu aprūpei, 1987. gadā šai nodarbei tērēja 6 stundas nedēļā, 1996. gadā – 6.5 stundas. Kā redzams, laika patēriņš ir pat nedaudz pieaudzis. Loģiski, ja vīrietis nestrādā, viņš var veltīt vairāk laika bērnu aprūpei, arī mazāku bērnu.

1987. gadā nenodarbinātie vīrieši 29% bērnu aprūpei veltītā laika tērēja uzraudzībai, 54% nodarbībām ar bērniem un 17% bija ar bērnu iestādēm saistītais laiks. Proti, vectētiņi lielākoties mācīja bērniem dažādas prasmes, palīdzēja skolas uzdevumu sagatavošanā, paretam pieskatīja mazākos, reizēm aizveda uz pulciņu vai kādām citām nodarbībām.

1996. gadā nestrādājošie tēvi 45% no bērniem atvēlētā laika tika veltīts tiešai aprūpei un uzraudzībai, 43% nodarbībām ar bērnu un 12% saistīti ar bērnu iestādēm. Ir pieaudzis tiešai aprūpei atvēlētā laika īpatsvars, kas netieši liecina, ka tēvi vairāk iesaistās mazāku bērnu aprūpē, jo mazāku bērnu aprūpe prasa lielāku laika ieguldījumu.

Deviņu gadu laikā vidēji visiem nodarbinātajiem vīriešiem samazinājies gan kopējās darba slodzes, gan mājas aprūpes darbiem, gan bērnu aprūpei atvēlētā laika apjoms. Bērnu aprūpes laika īpatsvars kopējā darba slodzē nodarbinātiem vīriešiem samazinājies vidēji no 3.6% 1987. gadā līdz 1.9% 1996. gadā. 1996. gadā strādājošie vīrieši bērnu aprūpei veltīja par stundu mazāk nekā 1987. gadā. Kā jau tika minēts, sarucis bērnu aprūpei laiku atvēlējušo īpatsvars, tomēr ne visiem vienādā mērā (3.45. tabula).

Pēc tabulas datiem sevišķi strauji sarucis bērniem laiku atvēlējušo īpatsvars vīriešiem vecumā no 20-24 gadiem. 1996. gadā izlasē iekļuva tikai 2 tēvi, kas atrada laiku bērnu aprūpei un tie paši bijuši tieši aktīvākie – ieinteresētākie, jo bērnu aprūpei atvēlējuši pat 14 stundas nedēļā, kas ir 1.7 reizes jeb par 5.5 stundām nedēļā uz katru gadījumu vairāk nekā tēvi 20-24 gadu vecumā atvēlēja bērnu aprūpei 1987. gadā.

Kopumā nodarbināto vīriešu uz *katru konkrēto gadījumu* bērniem atvēlētais laiks deviņu gadu laikā samazinājies no 5.5 stundām nedēļā līdz 4.5 stundām nedēļā, proti, par stundu. Nodarbinātajiem vīriešiem kopumā bērnu aprūpei atvēlēta laika struktūra nav mainījusies: vidēji 25% tiek tērēti uzraudzībai un 55% nodarbībām ar bērnu. Iespējams, tieši tādēļ, ka vīrieši lielāko laika daļu atvēl nodarbībām ar bērnu, proti, laika ziņā mazāk ietilpīgām nekā tiešā aprūpe, izmaiņas laika apjomā arī kopumā nav tik būtiskas. Citāda aina vērojama nodarbināto vīriešu 20-24 gadu vecumgrupā, tomēr šīs grupas laika izlietojums 1996. gadā īsti precīzi neraksturo procesu pilnībā, jo izlasē nav pārstāvēts pietiekams daudzums vīriešu. Bet tomēr šeit vērojamas interesantas sakarības. Spriežot pēc atvēlēta laika daudzuma, jācer, ka izlasē iekļuvuši tieši tie tēvi, kuriem rūp un interesē bērni un gādība par tiem. Šie gados jaunie tēvi savu bērnu aprūpei atvēlēto laiku sadala vienādi kā tiešajai aprūpei, tā nodarbībām ar bērnu un arī ar bērnu iestādēm saistītajam laikam, pavadot bērnus uz nodarbībām un citur atvēlot tikpat daudz, ja ne vairāk. Citiem vārdiem, šī vecuma tēvi piedalās visos ar bērnu aprūpi saistītajos procesos.

Arī pēc personiskiem vērojumiem, ikdienā arvien vairāk tēvu var ieraudzīt gan bērnu poliklīnikās, gan savu atvasi uz dažādiem pulciņiem un nodarbībām pavadot, nemaz nerunājot par klātbūšanu bērna nāksnā pasaulē (lai gan tas ir ļoti individuāli aplūkojams), gribētos ticēt, ka vismaz jaunākās paaudzes tēvi iesaistās bērnu aprūpē arvien vairāk un atvēl tai arī lielāku laika daudzumu.

Deviņu gadu laikā (1987. - 1996.) notikušas izmaiņas gan sociālekonomiskajā situācijā, gan likumdošanā. Sociālekonomisko pārmaiņu rezultātā pasliktinājies vairuma iedzīvotāju materiālās labklājības līmenis, pēc Mājsaimniecību budžetu pētījuma datiem visgrūtākajā situācijā ir ģimenes, kurās aug bērni. Vispārējo izmaiņu ietekmē bērnu dzimst arvien mazāk. Bez tam jau esošajās ģimenēs ar bērniem, lai nodrošinātu ģimenes materiālās vajadzības, vecāki spiesti strādāt vairāk, īpaši, ja vairāk apgādājamo, tā mazāk laika var atvēlēt bērnu aprūpei, vai laikam, ko pavadīt kopā ar bērniem. Izmaiņas vispārējā sociālajā, ekonomiskajā un demogrāfiskajā situācijā radījušas izmaiņas arī bērniem atvēlētajā laika daudzumā.

3.45. tabula

**Izmaiņas bērnu aprūpei atvēlētajā laikā nodarbinātajiem vīriešiem Latvijā,
1987. un 1996. g.**

• Time used on child care by Latvian men in 1987 and 1996

	Visi nodarbinātie • Employed	no tiem vecumā, gadu • of which at age	
		20-24	25-44
Bērnu aprūpei laiku atvēlējušo īpatsvars, % • Share of men having spent time on child care, %			
1987.	44.9	45.6	59.2
1996.	28.9	4.0	44.1
Bērnu aprūpe, st:min nedēļā • Child care, h:min a week			
1987.	02:31	03:51	03:36
1996.	01:17	00:33	02:04
tai skaitā: • of which:			
tiešā aprūpe un uzraudzība • physical care, supervision			
1987.	00:37	01:31	00:50
1996.	00:20	00:10	00:32
nodarbības ar bērnu • activities with children			
1987.	01:23	01:45	02:00
1996.	00:42	00:10	01:08
ar bērnu iestādēm saistītais laiks • time related with children institutions			
1987.	00:31	00:35	00:46
1996.	00:15	00:13	00:24

3.4. Dzīvotspējas atjaunošana un veselības uzturēšana

Dzīvotspēja un veselība ir jebkuras cilvēka darbības priekšnosacījums un arī mērķis. Savas un pēcnācēju dzīvības uzturēšanai, darbaspēju atjaunošanai un attīstībai savā dziļākajā būtībā tiek veltīts arī darbs iztikas gādāšanai, mājokļa celtniecībai un sakopšanai, savu spēju izkopšana mācībās – vieglāka un labāk apmaksāta peļņas darba iespējām, un pat atpūtas dažādi veidi priekam un labsajūtai, kas sekmē garīgo un līdz ar to arī ķermeņa veselību.

Cilvēka darbību klasifikācijā kā atsevišķa grupa tomēr tiek izdalītas nepastarpinātās nodarbības katra paša veiktās savu fizioloģisko vajadzību apmierināšanai jeb dzīvības norisēm: miegam, ēšanai, ķermeņa tīrībai, ārstniecībai u.tml.

Atbilstoši šo nodarbību nozīmīgumam, tam kopumā nākas atvēlēt atkarībā no vecuma 69 līdz 90 stundas nedēļā jeb 41-54% laika, kas ir vairāk nekā jebkurai citai nodarbību grupai. Savukārt visu dzīvības norišu vidū lielāko laiku prasa miegs – caurmērā 80% no šīs nodarbību grupas koplaika, apmēram 10% - ēšana, vēl nedaudz mazāk – mazgāšanās un ģērbšanās, bet pavisam niecīgu daļiņu – ārstēšanās un citas šīs grupas darbības.

Kā cilvēka bioloģiskās dabas izpausmei, šīm darbībām dažādu iedzīvotāju grupu izlietotais laiks mazāk mainās laika gaitā nekā jebkurām citām nodarbībām. Laikposmā kopš 1987. gada laika patēriņš fizioloģisko vajadzību apmierināšanai aktīvākajai iedzīvotāju daļai nedaudz pieaudzis. Vislielākais šis pieaugums bijis nodarbinātajiem vīriešiem – no 70.5 stundām nedēļā 1987. gadā līdz 72.2 1996. gadā, nodarbinātajām sievietēm attiecīgi no 70.2 līdz 70.7, skolēniem un studentiem no 78.2 līdz 78.8, skolniecēm no 77.7 līdz 77.6. Ārpus mājas nenodarbinātajiem savukārt šīm vajadzībām patērētais laiks nedaudz sarucis – sievietēm no 79.2 līdz 79.4 un vīriešiem no 85.4 līdz 81.5. Pēdējais izskaidrojams galvenokārt ar šai grupā pārstāvēto cilvēku sastāvu: ja 80. to gadu beigās tajā bija gandrīz vienīgi pensionāri un invalīdi, tad 90. to gadu vidū arī liela daļa darbaspējas vecuma bezdarbnieku, kuru iespējas un vajadzības ir citādas. Visām minētajām iedzīvotāju grupām laika patēriņš fizioloģisko vajadzību apmierināšanai minētajā laikposmā mainījies galvenokārt uz miegam atvēlēto stundu rēķina.

Aplūkojamās nodarbību grupas ilgums, dabiski, svārstās atkarībā no cilvēku vecuma un atbilstošas brieduma pakāpes, gan arī lielākas vai mazākas nepieciešamības veltīt laiku citām darbībām. Visvairāk laiku šīm rūpēm par sevi ziedo bērni un sirmgalvi, kas vairs nepiedalās peļņas darbā, un šī starpība izpaužas galvenokārt *gulēšanā*. Visjaunākie un visvecākie guļ līdz 67 stundām nedēļā, neskaitot slimības gultā pavadīto laiku. Vismazāk laika miegā pavada abu dzimumu divdesmit un trīsdesmitgadīgie – vidēji nepilnas 57 stundas. Tātad visumā Latvijas iedzīvotāji caurmērā izguļas pietiekami: pat nodarbinātie darbdienās vidēji pa 7.5 stundām. Pēc nogulēto stundu skaita neizceļas arī māmiņas ar mazuliem, kaut arī viņu miegs var būt traucēts un nepietiekami dziļš, tādējādi izraisot pastāvīga miega bada sajūtu.

Salīdzināmās vecumgrupās nodarbinātie, saprotams, guļ mazāk nekā mācību iestāžu audzēkņi un pārējie, lauku sievietes – mazāk nekā rīdzinieces (3.46. un 3.47. tabula).

Visām iedzīvotāju grupām raksturīgi, ka brīvdienās un īpaši svētdienā miegam tiek ziedots vairāk laika nekā darbdienās. Pilsētās šī starpība sasniedz sestdienās 1 stundu un svētdienās – divas, bet laukos svētdienas no sestdienām šai ziņā gandrīz neatšķiras.

Ēšana, neskaitot viesības un restorānu apmeklējumus, aizņem 7.5 – 10.2 stundas nedēļā. Atšķirībā no miega visās salīdzināmās grupās vīrieši ēd ilgāk nekā sievietes, bet abu dzimumu mācību iestāžu audzēkņi mazāk par visiem citiem, kas izskaidrojams ar pieaugušo īsākām vai garākām sarunām ēšanas laikā. Pilsētnieki, īpaši rīdzinieki paēd ātrāk nekā laucinieki, bet visi – tāpat kā ar miegu – brīvdienās un jo sevišķi svētdienās pavada pie galda ilgāku laiku nekā darbdienās.

Mazgāšanās un ģērbšanās prasa vidēji nedēļā 5.2 – 6.3 stundas, taču atšķirībā no ēšanas – jaunākajiem vairāk nekā vecākajiem un rīdziniekiem vairāk nekā lauciniekiem. Pilsētās mazgāšanās un ģērbšanās – tāpat kā citas šīs grupas darbības – ilgāk noris brīvdienās un īpaši svētdienā, bet laukos visilgākā mazgāšanās izrādījās sestdienās, kas liecina par tradicionālās pirts dienas saglabāšanos vismaz daļā ģimeņu.

Visai nodarbību grupai sestdienās tiek izlietots līdz 1.5 stundai vairāk laika nekā darbdienās, bet svētdienās pat 2 stundas. Sevišķi liela šī starpība ir skolniecēm un arī nodarbinātajām, vismazākā – ārpus mājas nenodarbinātajām.

Pilsētās brīvdienas šai ziņā vairāk atšķiras no darbdienām nekā laukos, kaut arī kopēji nedēļā laucinieki neguļ vairāk par pilsētniekiem, sievietes pat mazāk. Pilsētnieku pastiprinātā vēlēšanās izgulēties varētu būt saistīta ar viņu dzīvesveida un pilsētvides īpatnībām, arī atšķirīgo darba raksturu un lielāku spriedzi tajā. Par to liecina atšķirīgais *steigas* un *laika trūkuma* izjūtas biežums laukos un pilsētās, īpaši Rīgā (3.48. tabula). Raksturīgi, ka visbiežāk to atzīmējušas sievietes, īpaši nodarbinātās, turklāt starp abu dzimumu nodarbinātajiem nevalīgākie jūtas izglītotākie: par laika trūkumu sūdzas 67.5% nodarbināto sieviešu ar augstāko izglītību un 56.5% vīriešu, bet tikai 35.3 un 33.3% sieviešu un vīriešu ar pamata izglītību.

Biežāku laika trūkuma izjūtu dažādām iedzīvotāju grupām var izraisīt gan lielāks mājas darbu apjoms sievietēm, gan biežāka izglītotāko cilvēku iesaistīšanās papilddarbos, gan lielāka visu interešu dažādība un cenšanās tās piepildīt, gan rīdžiniekiem neizbēgamais laika patēriņš pilsētas transportā un lielākais pieejamo izklaides nodarbību daudzums. Tomēr sava loma var būt arī atsevišķo indivīdu lielākai vai mazākai prasmei veicīgi padarīt darbus, veiksmīgi izkārtot nodarbības diennakts un nedēļas laikā, netērēt savu un citu laiku ar liekvārdību vai garām žēlabām par laika trūkumu.

Zināms, ka veselības un darbaspēju ilgstošai uzturēšanai spriedze un darba steiga jālīdzsvaro ar pilnvērtīgu un daudzveidīgu atpūtu, kurā pietiekama loma atvēlēta kustību nodarbībām un svaigam gaisam. Tomēr Latvijas iedzīvotāji kustību nodarbībām – gan tieši fizikulturāi, gan āra pastaigām ar un bez lietišķa mērķa – izmanto pavisam niecīgu laika daudzumu, kas turklāt kopš 80. gadu beigām ir pat samazinājies: skolēniem vidēji no 13.3 līdz 10 stundām nedēļā, skolniecēm – no 8 līdz 6.8 stundām; nodarbinātajiem vīriešiem no 3.8 līdz 2.2, sievietēm no 1.6 līdz 1.5; pārējiem vīriešiem, neraugoties uz minētajām viņu sastāva pārmaiņām no 7 stundām līdz 4.4, un vienīgi sievietēm, kas nav nodarbinātas ārpus mājas, kustību nodarbību ilgums ir nedaudz pieaudzis – no 2.2 līdz 2.9 stundām nedēļā (sk. 3.46. tabulu).

Nodarbību klasifikācijā *kustību nodarbības* tiek pieskaitītas brīvā laika nodarbību grupai, jo atšķirībā no miega, ēšanas un mazgāšanās, kas ir nepieciešamas dzīvības uzturēšanai un jāveic ik dienas, savas kustību nodarbības cilvēks var izvēlēties: cik, kādas, kad un kur.

Diemžēl, Latvijas iedzīvotāju atbildes par viņu laika izlietojumu rāda, ka savai veselībai būtiskās kustību nodarbības vismaz reizi nedēļā izvēlas mazāk par pusi. Viskustīgākie, protams, ir mācību iestāžu audzēkņi – 76.0% skolnieču un 90.5% skolnieku. Pēc cilvēku skaita, kam nedēļā bijusi vismaz viena kustību nodarbība, krietni atpaliek nodarbinātie: 46.4% sieviešu un 47.2% vīriešu. Kustīgāki par pēdējiem izrādījās ārpus mājas nenodarbinātie, kaut arī viņu vidū ir gan pensionāri gan invalīdi. Tomēr atšķirībā no nodarbinātajiem viņi mazāk cieš no laika trūkuma un vidēji nedēļā izkustējušās 50.7% sieviešu un 53.4% vīriešu. Kopumā kustību nodarbībām atvēlēta tikai niecīga daļa brīvā laika: skolniecēm vidēji 20% un skolēniem gandrīz 29%, nodarbinātajām sievietēm 6.6% un vīriešiem 8%, pārējām sievietēm 8% un vīriešiem 10%. Jāsecina, ka brīvā laika trūkums nav galvenais cēlonis cilvēku mazkustīgumam.

Visām iedzīvotāju grupām raksturīgi, ka vīriešu kustību aktivitāte ir lielāka, turklāt tā izpaužas arī nedēļas laikā atkārtoti veikto nodarbību skaitā (3.49., 3.50. un 3.51. tabula) un to ilgumā.

Lielākajai daļai fiziski aktīvo jauniešu tādas vai citādas kustību nodarbības bijušas vairākas reizes nedēļā, un šo nodarbību biežums maz atšķiras darbdienās un brīvdienās. Toties sestdienās un svētdienās tām veltīts ievērojami vairāk laika, kaut arī nodarbību izvēle darbdienās un nedēļas nogalēs praktiski neatšķiras. Visiemīlotākās ir pastaigas, daudzkārt retāk bumbu spēles, vingrošana, skriešana, puisiem arī makšķerēšana, braukšana ar divriteni. Nodarbību dažādība agrīnos pusaudžu gados ir ievērojami lielāka nekā tuvojoties un pārsniedzot 20 gadu robežu, kad aprobežojas gandrīz vienīgi ar pastaigām. Kaut arī kustību nodarbību kopējais ilgums vidēji nedēļā aktīvajiem puisiem ir 11 stundas un jauniešiem 8.5 stundas, kas visumā atbilst atzītajām normām, nodarbību izvēli, diemžēl, nevar uzskatīt par fizisko attīstību veicinošu. Jauniešiem to grūti attaisnot arī ar iespēju trūkumu, ja jau pusaudži tādas spēj atrast.

3.46. tabula

Dzīvotspējas uzturēšanai patērētais laiks vidēji nedēļā un nedēļas dienās, 1996

• Time used for personal needs, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Iedzīvotāju grupas, darbības • Social groups and activities	Sievietes • Women				Vīrieši • Men			
	visā nedēļā • full week	vidēji darba dienā • week-day	sestdienā • saturday	svētdienā • sunday	visā nedēļā • full week	vidēji darba dienā • week-day	sestdienā • saturday	svētdienā • sunday
Nodarbinātas(ie) • Employed								
miegs • sleep	56:19	07:41	08:37	09:19	56:37	07:46	08:38	09:10
ēšana • eating, drinking	08:13	01:06	01:19	01:22	09:31	01:19	01:26	01:29
mazgāšanās, ģērbšanās • wash, dress	05:51	00:49	00:53	00:54	05:42	00:47	00:54	00:55
kustību nodarbības • physical exercise	01:26	00:07	00:17	00:31	02:13	00:11	00:37	00:55
Macās • Students								
miegs • sleep	63:41	08:34	10:01	10:50	65:38	08:55	10:09	10:15
ēšana • eating, drinking	07:33	01:22	01:11	01:15	07:42	01:02	01:15	01:14
mazgāšanās, ģērbšanās • wash, dress	06:09	00:50	01:01	01:00	05:21	00:43	00:56	00:50
kustību nodarbības • physical exercise	06:46	00:47	01:22	01:38	10:06	01:10	02:21	02:12
Pārējās(ie) • Others								
miegs • sleep	63:46	08:59	09:15	09:36	62:57	08:48	09:19	09:37
ēšana • eating, drinking	09:28	01:20	01:23	01:26	10:13	01:27	01:27	01:31
mazgāšanās, ģērbšanās • wash, dress	05:38	00:46	00:56	00:52	05:31	00:45	00:55	00:51
kustību nodarbības • physical exercise	02:53	00:22	00:30	00:34	04:23	00:36	00:44	00:55

3.47. tabula

Nodarbināto izlietotais laiks dzīvotspējas uzturēšanai atkarībā no dzīvesvietas, 1996

• Time used for personal needs by employed according to place of residence, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Dzīvesvieta, darbības • Place of residence, activities	Sievietes • Women				Vīrieši • Men			
	nedēļā • full week	darba dienā • week-day	sestdienā • saturday	svētdienā • sunday	nedēļā • full week	darba dienā • week-day	sestdienā • week-day	svētdienā • sunday
Rīga • Capital Riga								
miegs • sleep	57:13	07:48	08:50	09:24	56:40	07:40	08:48	09:32
ēšana • eating, drinking	07:59	01:05	01:16	01:20	09:11	01:16	01:22	01:27
mazgāšanās, ģērbšanās • wash, dress	06:18	00:52	00:57	01:03	06:02	00:48	00:59	01:02
kustību nodarbības • physical exercise	01:58	00:10	00:24	00:43	02:15	00:10	00:37	01:01
Pārējās pilsētas • Other urban								
miegs • sleep	56:01	07:35	08:34	09:33	56:20	07:43	08:32	09:12
ēšana • eating, drinking	08:03	01:04	01:20	01:24	09:36	01:20	01:28	01:30
mazgāšanās, ģērbšanās • wash, dress	05:56	00:50	00:52	00:55	05:34	00:46	00:51	00:55
kustību nodarbības • physical exercise	01:26	00:07	00:15	00:34	02:59	00:12	00:56	01:16
Lauki • Rural								
miegs • sleep	55:42	07:40	08:27	08:56	56:53	07:54	08:34	08:47
ēšana • eating, drinking	08:39	01:11	01:20	01:24	09:47	01:21	01:29	01:32
mazgāšanās, ģērbšanās • wash, dress	05:15	00:44	00:50	00:44	05:29	00:46	00:51	00:47
kustību nodarbības • physical exercise	00:51	00:04	00:12	00:19	01:24	00:08	00:19	00:29

Steigas izjūtas biežums atkarībā no nodarbinātības un dzīvesvietas*, 1996, %

• Share of people feeling rushed, 1996, %

Gradācijas • Frequency	Nodarbinātie • Employed	tai skaitā • of which residing in			Mācās • Students	tai skaitā • of which residing in			Pārējie • Other	tai skaitā • of which residing in		
		R	P	L		R	P	L		R	P	L
Sievietes • Women												
nekad + nav atbildes • never, no answer	24.8	28.6	19.9	14.7	34.7	45.1	28.8	30.0	26.7	32.9	25.3	20.8
< reizi mēnesī • less than once a month	34.8	26.2	36.9	41.7	27.3	21.6	27.1	35.0	34.5	29.5	33.3	41.6
reizi nedēļā • once a week	17.8	16.7	17.0	19.9	14.7	9.8	20.3	12.5	29.3	28.0	30.2	30.1
dažas reizes nedēļā • several times a week	11.6	10.7	11.9	12.2	14.7	11.8	15.3	17.5	5.9	6.3	6.2	5.2
katru dienu • everyday	14.6	17.9	14.2	11.5	8.7	11.8	8.5	5.0	3.5	3.4	4.9	2.3
izjūt laika trūkumu • feel short of time	59.8	63.7	59.7	55.8	53.3	54.9	52.5	52.5	31.0	31.4	30.2	31.2
Virieši • Men												
nekad + nav atbildes • never, no answer	20.2	25.6	20.0	14.8	30.6	30.0	26.9	36.4	31.9	35.9	38.5	23.5
< reizi mēnesī • less than once a month	34.2	29.4	32.9	40.6	29.9	22.5	33.3	31.8	31.9	29.3	22.9	41.2
reizi nedēļā • once a week	19.6	17.5	21.2	20.0	17.7	22.5	22.2	6.8	28.3	27.2	28.1	29.4
dažas reizes nedēļā • several times a week	15.5	15.6	14.1	16.8	18.4	20.0	12.7	25.0	5.5	5.4	6.3	5.0
katru dienu • everyday	10.5	11.9	11.8	7.7	3.4	5.0	4.8	-	2.3	2.2	4.2	0.8
izjūt laika trūkumu • feel short of time	52.2	58.8	47.6	50.3	39.5	60.0	36.5	25.0	21.5	26.1	14.6	23.5
N: sievietes • women	500	168	176	156	150	51	59	40	542	207	162	173
virieši • men	485	160	170	155	147	40	63	44	307	92	96	119

* R – Rīgā, P – pārējās pilsētās, L – laukos R – Riga, P – other urban, L – rural

Kustību nodarbību biežums mācību iestāžu audzēkņiem 1996. g.

• Participating in physical exercises among students 1996

Grupas • Groups	Nodarbojušos % grupā • Participating %			Vidējais nodarbību ilgums, min. • Average longevity, min			N
	darbdienās • weekdays	sestdienās • saturday	svētdienās • sunday	darbdienās • weekdays	sestdienās • saturday	svētdienās • sunday	
Jaunietēm • Girls	46.7	48.7	57.3	112	167	170	150
tai skaitā vecumā: • of which by age:							
līdz 15 • up to 15 years	53.6	52.4	69.0	110	166	171	84
16-19	39.7	44.8	41.4	121	169	157	58
20+	25.0	37.5	50.0	55	177	230	8
no visām • of them							
Rīgā • in Riga	47.1	52.9	58.8	112	183	232	51
pārējās pilsētās • other urban	49.2	50.8	57.6	107	165	137	59
laukos • rural	42.5	40.0	55.0	121	147	134	40
Jauniešiem • Boys	65.3	68.0	67.4	121	208	195	147
tai skaitā vecumā: • of which by age:							
līdz 15 • up to 15 years	66.7	71.4	66.7	125	209	197	84
16-19	61.2	59.2	69.4	126	212	190	49
20+	71.4	78.6	64.3	81	189	203	14
no visiem • of them							
Rīgā • in Riga	60.0	70.0	72.5	124	203	214	40
pārējās pilsētās • other urban	68.2	69.8	61.9	133	204	196	63
laukos • rural	65.9	63.6	70.4	102	218	177	44

Kustību nodarbību biežums nodarbinātajiem 1996. g.

• Participating in physical exercises among among employed 1996

Grupas • Groups	Nodarbojušos % grupā • Participating %			Vidējais nodarbību ilgums, min. • Average longevity, min			N
	darbdienās • weekdays	sestdienās • saturday	svētdienās • sunday	darbdienās • weekdays	sestdienās • saturday	svētdienās • sunday	
Sievietēm • Women	11.2	20.4	28.0	76	86	111	500
tai skaitā vecumā: • of which by age:							
18-24	27.3	25.0	47.7	125	106	122	44
25-44	9.1	22.8	29.1	60	83	110	254
45-54	6.1	19.1	22.9	76	90	110	131
55+	14.5	8.1	24.2	29	48	81	55
no visām • of them							
Rīgā • in Riga	13.7	26.8	33.3	91	88	127	168
pārējās pilsētās • other urban	10.2	19.3	30.1	79	78	110	176
laukos • rural	9.6	14.7	22.4	49	94	85	156
Vīriešiem • Men	14.6	25.8	34.2	89	142	164	485
tai skaitā vecumā: • of which by age:							
18-24	30.0	40.0	54.0	107	165	190	50
25-44	11.0	24.9	33.1	98	125	149	245
45-54	12.6	20.5	31.1	62	157	182	151
55+	20.0	33.3	30.0	35	133	134	30
no visiem • of them							
Rīgā • in Riga	13.8	31.9	40.6	91	113	151	160
pārējās pilsētās • other urban	19.4	32.4	40.6	84	168	186	170
laukos • rural	10.3	12.3	20.6	98	145	140	155

Nodarbinātie, atšķirībā no jauniešiem, izkustas galvenokārt brīvdienās, un tikai daļa vīriešu – vairākkārt nedēļas laikā. Salīdzinot ar jauniešiem sarūk arī nodarbību vidējais ilgums. Iknedēļas nodarbību izvēle ir vēl pieticīgāka: visbiežāk tās ir pastaigas (34-37%), retāk (atsevišķās vecumgrupās 6-13%) – vingrošana, vīriešiem – makšķerēšana, vidējos gados abiem dzimumiem - sēņošana, turklāt vīriešiem pat biežāk.

Pieticīgā kustību aktivitāte un nodarbību dažādība, protams, neveicina veselības saglabāšanos, un cilvēki arī to zina. Tāpēc pārsniedzot 50 gadu vecumu, kad dzīves laikā gūtie veselības traucējumi parasti sāk biežāk izpausties, kā nodarbinātajām sievietēm tā vīriešiem, neraugoties uz aizņemību atrodas vairāk laika kustību nodarbībām (sk. 3.50. tabulu). Biežāka kļūst regulārā vingrošana, brieduma gados atmetā skriešana, bumbu spēles, peldēšana. Šīs aktivitātes pieaugums vērojams arī darba gaitas izbeigušo laika izlietojumā.

Ārpus mājas nenodarbinātajiem iedzīvotājiem, kuru vidū vairums ir pensionāru, nodarbību izvēlē vēl lielāku pārsvaru gūst pastaigas, bet atšķirībā no nodarbinātajiem tās ir gandrīz vienlīdz biežas visās nedēļas dienās. Līdztekus tām biežākas nekā jaunākām paaudzēm kļūst kustību nodarbības ar lietīšķu ievirzi – sēņošana, ogošana, makšķerēšana, tomēr vidēji nedēļā tādas bijušas tikai nepilnai 1/10 vīriešu un 2% sieviešu.

Laukos savā brīvajā laikā cilvēki kustību nodarbības izvēlas retāk nekā pilsētās, ko vismaz daļēji var izskaidrot ar lielāku fiziskā darba īpatsvaru, tātad zināmu fizisku slodzi darbā, kā arī biežāku pārvietošanos kājām vai ar velosipēdu. Kaut arī kustību aktivitāte nav vienīgais labas veselības nosacījums, tas varētu būt viens no cēloņiem, kādēļ laucinieku veselība pēc viņu pašu vērtējuma ir labāka nekā līdzīga vecuma pilsētniekiem (3.52. tabula).

Zināma izkustēšanās, fiziska slodze un garīga atslodze iespējama arī dejās, kaut arī parasti tās izvēlas citiem nolūkiem. Taču Latvijas iedzīvotāji dejo vēl retāk un mazāk, nekā izkustas citā veidā: reizi nedēļā dejujušas vai bijušas diskotēkā mazāk par 15% skolnieču un 14% skolēnu, 2.8% pieaugušo sieviešu un nedaudz vairāk par 3% vīriešu neatkarīgi no

nodarbinātības. Atbilstošiniecīgs ir laika patēriņš dejām – pieaugušajiem vidēji ap 10 minūtēm jeb 5.5 stundas uz vienu dejušu, skolēniem – vidēji stundu jeb mazāk par 8 stundām nedēļā katrs.

3.51. tabula

Kustību nodarbību biežums ārpus mājas nenodarbinātajiem 1996. g.
• Participating in physical exercises among non-employed, 1996

Grupās • Groups	Nodarbojušos % grupā • Participating %			Vidējais nodarbību ilgums, min. • Average longevity, min			N
	darbdienās • weekdays	sestdienās • saturday	svētdienās • sunday	darbdienās • weekdays	sestdienās • saturday	svētdienās • sunday	
Sievietēm • Women	25.1	28.4	31.4	22	30	34	542
tai skaitā vecumā: • of which by age:							
16-54	31.5	35.2	37.0	30	41	42	219
55-59	19.4	28.4	31.3	21	26	38	67
60-69	23.3	20.3	30.8	18	21	30	133
70+	18.7	25.2	22.0	14	20	19	123
no visām • of them							
Rīgā • in Riga	30.0	33.3	37.2	25	36	41	207
pārējās pilsētās • other urban	26.5	32.7	33.3	26	33	38	162
laukos • rural	17.9	18.5	22.5	14	18	19	173
Vīriešiem • Men	32.6	32.9	38.1	36	44	55	307
tai skaitā vecumā: • of which by age:							
16-59	31.4	26.4	33.3	37	40	56	159
60-69	30.1	38.7	40.9	33	46	55	93
70+	40.0	41.8	47.3	31	45	52	55
no visiem • of them							
Rīgā • in Riga	42.4	43.5	46.7	47	60	72	156
pārējās pilsētās • other urban	34.4	31.2	38.5	42	52	51	96
laukos • rural	23.5	26.0	31.1	20	25	43	119

Deju ilgums vienam dejušam vai dejušai daudz neatpaliek no citu kustību nodarbību kopējā ilguma vienam to veicējam, tomēr dejušai īpatsvars, kā jau minēts, ir pārāk niecīgs, lai atsvērtu citu kustību nepietiekamību. Turklāt deju popularitāte un vidēji tām veltītais laiks kopš 1987. gada ir 2-3 reizes samazinājušies, īpaši nodarbinātajiem. Iespējams gan, ka ne tik daudz ir mainījušās cilvēku vēlmēs, kā viņu iespējas tās īstenot, piemēram, darba vietās rīkojamo saviesīgo vakaru biežums utt.

Pieaugušajām sievietēm deju biežumu var ierobežot arī partneru trūkums. Kā zināms, zēnu un vīriešu mirstība visos vecumos ir lielāka nekā sievietēm. Tāpēc Latvijā – ar visām pēcsociālisma valstīm raksturīgo vīriešu īpaši lielo priekšlaicīgo mirstību – jau no 30 gadu vecuma sieviešu skaitliski ir vairāk nekā vīriešu.

Kā liecina minētie dati, dejas ir vienīgais kustību nodarbību veids, ko sievietes izvēlējušās biežāk nekā vīrieši. Taču tās nespēj līdzsvarot sieviešu mazāko cita veida fizisko aktivitāti. Tieši tā varētu būt noteicošais cēlonis, kāpēc sieviešu veselības pašvērtējums visās vecumgrupās ir zemāks nekā vīriešiem, neraugoties uz viņu vidū vairāk izplatītajiem kaitīgajiem ieradumiem (sk. 3.52. tabulu).

Latvijas sieviešu pieticīgais veselības stāvoklis gan ļauj viņām nodzīvot vidēji ilgāk par pašu zemes vīriešiem, tomēr nenodrošina ne tādu dzīves ilgumu kā attīstītākās Eiropas valstīs ne arī pietiekamu dzīves kvalitāti mūsu apstākļos paredzamajos mūža gados.

Sieviešu fiziskās aktivitātes palielināšana vismaz līdz pašmāju vīriešu līmenim varētu veicināt arī abu dzimumu līdzināšanos pēc veselības stāvokļa.

Tā kā vienā aptaujas nedēļā varēja iegādāties dažādas nejausības, papildus nedēļā veikto nodarbību pierakstam cilvēki tika lūgti atzīmēt, vai un kā viņi ir sportojuši iepriekšējo 4 nedēļu

laikā. Izvēlei piedāvātajā uzskaitījumā gan nebija ietvertas visiemīļotākās pastaigas un lietišķās kustību nodarbības, tādēļ iegūtās līdzīga vecuma cilvēku atbildes neraksturo ne kopējo kustību aktivitāti, ne nodarbību biežumu, tās veicot atkārtoti.

Kā jau bija gaidāms, 4 nedēļās sportojušo cilvēku īpatsvars izrādījās lielāks nekā vienā. Atsevišķu sporta veidu vai vienkārši kustību nodarbību popularitātes samērs tomēr tāds pats: visiemīļotākā vai vienkārši pieejamākā abiem dzimumiem ir vingrošana, otrajā vietā sievietēm skriešana, vīriešiem bumbu spēles, trešajā atkal abiem – braukšana ar divriteni. Pēdējais, protams, visvairāk izplatīts laukos un arī mazpilsētās, savukārt vingrošana – pieaugušajiem pilsētās, jo tā ir veicama dzīvoklī un neprasa arī daudz laika (3.53. tabula). Tomēr salīdzinot vingrojušo īpatsvaru 4 nedēļu un nedēļas laikā, jāsecina, ka arī tā nelielā cilvēku daļa, kas 4 nedēļu laikā vingrojuši, nedara to katru dienu. Līdz ar to daudziem no viņiem nav arī labvēlīgās ietekmes uz veselību.

Raksturīga arī nodarbību dažādības un līdz ar to neizbēgami arī viņu biežuma mazināšanās brieduma gados un mūža nogalē (3.54. tabula). Līdz 20 gadu vecumam 4 nedēļu laikā vismaz vienu kustību nodarbību, neieskaitot pastaigas, veikuši 70-84% abu dzimumu jaunieši, bet jau sākot ar 20 gadu vecumu vairs tikai puse vīriešu un trešā daļa sieviešu ar sekojošu aktivitātes mazināšanos turpmākajā mūža posmā. Turklāt samazinās ne vien fiziski aktīvo cilvēku īpatsvars, bet arī nodarbību dažādība, tātad pastāv liela varbūtība, ka netiek vienlīdz vingrinātas visas ķermeņa daļas vai arī trūkst patīkamu izjūtu no iespaidu svaiguma, spēles sasprindzinājuma, atrašanās dabā ar viņu labvēlīgo ietekmi uz pašsajūtu un līdz ar to – veselību kopumā.

3.52. tabula

**Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc veselības pašvērtējuma atkarībā
no nodarbinātības un dzīvesvietas, 1996, %**

• Distribution of respondents by self-evaluation of health, 1996, %

Veselības stāvoklis • State of health	Nodarbinātie • Employed	tai skaitā • of which			Mācās • Students	tai skaitā • of which			Pārējie • Other	tai skaitā • of which		
		R	P	L		R	P	L		R	P	L
Sievietes • Women												
ļoti labs • very good	2.8	1.2	4.6	2.6	16.0	17.6	16.9	12.5	0.4	0.5	0.6	-
labs • good	32.0	28.0	33.5	34.6	59.3	56.9	56.0	67.5	14.6	9.7	14.8	20.2
apmierinošs • satisfactory	58.8	61.3	59.1	55.8	22.7	21.6	25.4	20.0	50.0	48.8	46.3	54.9
slikts • bad	6.2	8.9	2.8	7.0	2.0	3.9	1.7	-	29.0	34.3	30.9	20.8
ļoti slikts • very bad	0.2	0.6	-	-	-	-	-	-	6.0	6.7	7.4	4.1
Vidējais vecums, gadi • Average age, years	40.6	40.6	40.4	40.7	15.1	15.7	15.0	14.5	54.6	56.6	53.3	53.3
Vīrieši • Men												
ļoti labs • very good	5.1	4.4	4.1	7.1	16.3	10.0	22.2	13.6	1.6	-	1.0	4.2
labs • good	37.5	31.3	40.0	41.3	64.6	57.5	61.9	75.0	22.2	20.6	18.8	26.1
apmierinošs • satisfactory	52.7	58.1	53.5	45.8	17.0	27.5	14.3	11.4	49.2	43.5	52.0	51.3
slikts • bad	4.5	6.2	1.8	5.8	2.1	5.0	0.6	-	18.9	25.0	18.8	14.3
ļoti slikts • very bad	0.2	-	0.6	-	-	-	-	-	8.1	10.9	9.4	5.1
Vidējais vecums, gadi • Average age, years	40.2	40.8	40.0	39.9	16.1	17.5	16.3	14.6	52.9	55.5	52.4	51.3

Papildus nedēļas nodarbību un to ilguma pierakstiem aptaujas laikā tika vaicāts, kam cilvēki *veltītu vairāk laika, ja rastos tāda iespēja*. Pavisam atbildēja 59% aptaujāto, bet tikai 4.6% bija nosaukuši kādas kustību nodarbības, galvenokārt makšķerešanu un pastaigas. Var jau, protams, gadīties, ka cilvēks nevar īstenot savu tieksmi makšķerēt tāpēc, ka trūkst naudas makšķerei vai ceļam, bet pastaigāties nevar pie gultas saistīts invalīds. Taču pārējie ar atbildēm uz šo jautājumu ir atzinuši, ka viņi vienkārši neapzinās nepieciešamību izkustēties un baudu, ko tā var gūt, un apstākļi par viņu mazkustīgumu nav vainojami.

**Latvijas iedzīvotāju sporta aktivitātes 4 nedēļu laikā 1996.g. atkarībā
no nodarbinātības un dzīvesvietas, %**
• Sports participation of Latvian population in 4 weeks time, 1996, %

Nodarbības • Activities	Nodarbinātie • Employed	tai skaitā • of which			Mācās • Students	tai skaitā • of which			Pārējie • Other	tai skaitā • of which		
		R	P	L		R	P	L		R	P	L
Sievietes • Women	22.8	22.0	21.0	25.6	67.3	72.5	61.0	70.0	14.0	13.5	15.4	10.4
tai skaitā: • of which:												
vingrojušas • gymnastics, jogging	12.4	15.5	13.1	8.3	40.7	49.0	33.9	40.0	8.3	8.7	11.7	4.6
skrējušas • running	4.2	3.0	6.8	2.6	36.0	31.4	28.8	52.5	1.4	1.4	0.6	1.7
ar divriteni • biking	5.2	1.2	3.4	11.5	12.0	10.0	8.5	20.0	2.6	1.0	2.5	4.6
bumbu spēles • ball games	1.2	0.6	2.3	0.6	30.7	23.5	32.2	37.5	0.6	0.5	0.6	0.6
peldējušas • swimming	2.6	4.8	2.8	-	8.7	7.8	10.9	5.0	1.7	2.8	1.2	0.6
citu • other	2.2	3.0	-	4.5	19.4	31.2	10.9	15.0	2.1	2.3	1.2	2.4
Vīrieši • Men	28.2	25.6	33.5	23.9	82.3	77.5	85.7	81.8	24.1	27.2	27.1	19.3
tai skaitā: • of which:												
vingrojuši • gymnastics, jogging	9.1	13.1	8.2	5.8	32.0	25.0	25.4	47.7	11.4	14.1	13.5	7.6
bumbu spēles • ball games	7.2	6.2	8.8	6.4	52.4	40.0	63.5	47.7	3.2	3.3	5.2	1.6
ar divriteni • biking	7.8	2.5	11.0	9.0	29.2	27.5	28.6	31.8	9.1	6.5	11.4	9.2
skrējuši • running	7.4	5.0	8.8	8.4	35.4	22.5	35.6	50.0	6.2	6.5	7.3	5.0
peldējuši • swimming	3.1	3.1	4.1	1.9	13.6	17.5	17.5	4.6	1.3	1.1	3.1	-
citu • other	6.8	10.0	5.5	5.1	20.4	30.0	14.9	18.2	6.1	9.8	5.2	3.4
Vidēji nodarbību veidu • Kinds of exercises an number												
sievietēm • women	1.36	1.24	1.35	1.08	2.19	2.11	2.08	2.43	1.25	1.25	1.12	1.38
vīriešiem • men	1.47	1.49	1.42	1.54	2.22	2.10	2.15	2.44	1.55	1.52	1.73	1.39

Pat visaiņemtajā – nodarbināto grupā nav neviena cilvēka, kam nedēļas laikā kā darb dienās tā abās brīvdienās nebūtu bijis vismaz 2 stundas brīvā laika. Pat ja mājās ir zīdāinis, kas ierobežo nodarbību izvēli un iespējas aiziet no mājas uz ilgāku laiku, var arī viņa klātbūtnē vingrot vai ar viņu kopā doties pastaigā. Bet Latvijā, diemžēl, nav tik daudz zīdaiņu, lai viņi ierobežotu lielākās daļas pieaugušo laika izlietojumu. Tātad jāatzīst vien pašu neuzņēmība, laiskums un izpratnes trūkums – gan par kustību labvēlīgo ietekmi uz veselību, pašsajūtu un spēju visus darbus veikt īsākā laikā, gan iespējam daudzveidīgi izkustēties bez lieliem izdevumiem. Iepriekš minētā faktiski veikto nodarbību salīdzinošā popularitāte liecina, ka fiziski aktīvie cilvēki tiešām ir izvēlējušies galvenokārt visiem pieejamus un lētus nodarbību veidus. Turklāt iecienītākās kustību nodarbības neprasa grūti apgūstamas iemaņas vai arī tās ir apgūtas jau pusaudžu gados, kad fiziskā aktivitāte ir liela.

Ja vīrums cilvēku jau drīz pēc divdesmit gadu vecuma sasniegšanas un bez apstākļu spaidiem atsakās no iepriekš ierastā kustīguma, tad cēlonis varētu būt meklējams sabiedrībā valdošajos pieaugušo uzvedības stereotipos, kas daļēji veidojas vecāku parauga, skolas un arī modes veidotāju ietekmē. Ja cilvēks audzis laukos, kur vecākiem nav bijis nepieciešamības īpaši sportot papildus fiziskajam darbam, tad jaunajiem pārceļoties uz dzīvi pilsētā, viņi patiešām nezina, kā pieaudzis cilvēks šai vidē lai izkustas. Ja skolā nav veselības mācības, bet fizikultūra labi ja divas reizes nedēļā, tad ikdienas vingrošana un skriešana varbūt tiešām nekļūst par ieradumu vai apzinātu veselības uzturēšanas paņēmieni. Ja sieviešu žurnāli reklamē tikai dekoratīvo kosmētiku, bet ne vispārēju veselības nostiprināšanu un asinsrites veicināšanu paņēmienus ar viņu labvēlīgo ietekmi uz sejas ādu, tad nav brīnums, ka trešā daļa sieviešu cieš no anēmijas un citām kaitēm. Ja valsts budžetā netiek atvēlēti līdzekļi visu skolēnu bezmaksas sporta nodarbībām, tad ir skaidrs, kāpēc arvien vairāk jātērē “veselības aprūpei”, ar ko saprot tikai un vienīgi ārstēšanu, t.i., cīņu ar sekām.

3.54. tabula

Dažāda vecuma Latvijas iedzīvotāju sporta aktivitāte 4 nedēļu laikā, 1996, nodarbojušos %

• Sports participation in 4 weeks time by respondents' age, 1996, %

Nodarbības • Activities	Nodarbojušies • Participating	tai skaitā vecumā • of which by age, years						
		līdz 15 • up to 15	15-19	20-24	25-44	45-54	55-59	60 +
Sievietes • Women	24.0	69.0	83.8	33.3	24.2	13.5	16.7	8.6
tai skaitā* • of which*								
vingrošana • gymnastics, jogging	14.1	38.1	38.8	13.6	14.1	6.5	11.1	6.1
skriešana • running	6.9	33.3	31.2	12.3	2.6	2.2	2.8	0.7
divritenis • biking	4.9	15.5	7.5	6.2	5.6	2.2	3.7	1.8
bumbu spēles • ball games	4.6	25.0	31.2	3.7	0.8	0.5	-	0.7
peldēšana • swimming	2.9	10.7	7.5	8.6	2.1	1.6	0.9	0.4
citas kopā • other, total	4.3	21.4	15.0	3.7	2.4	1.6	0.9	1.4
Vīrieši • Men	35.4	83.3	73.0	53.2	28.1	22.1	24.6	16.8
tai skaitā* • of which*								
vingrošana • gymnastics, jogging	13.4	31.0	32.4	16.9	11.8	7.1	6.9	6.2
skriešana • running	13.0	54.8	40.5	22.1	7.0	2.8	4.1	-
divritenis • biking	11.6	34.5	17.6	16.9	7.3	8.6	8.2	7.3
bumbu spēles • ball games	11.4	44.0	17.6	16.9	7.0	8.6	5.5	3.4
peldēšana • swimming	4.2	13.1	13.5	7.8	1.9	2.2	4.1	-
citas kopā • other, total	1.8	19.1	21.7	13.0	7.7	4.3	8.3	2.8
Vidēji nodarbību veidu • Kinds of exercises an number								
sievietēm • women	1.57	2.09	2.37	1.44	1.15	1.08	1.16	1.29
vīriešiem • men	1.76	2.36	1.96	1.76	1.52	1.52	1.50	1.17
N – sievietes • women	1192	84	80	81	376	185	108	278
vīrieši • men	939	84	74	77	313	140	73	178

* katram dzimumam vidējā biežuma secībā • sequence by frequency specific for either sex

Katrs cilvēks, kas kaut reizi ir slimojis zina, ka tas nebūt nesagādā baudu, bet mūsdienās arī zināmus izdevumus. Un tomēr nepietiekami aktīvi rūpējas par veselības uzturēšanu, ja nu vienīgi izvairās no nekvalitatīva ūdens un pārtikas. Šis attieksmes un uzvedības stereotipu maiņai būtu nepieciešama vispārēja iedzīvotāju izglītošana – visos vecumos un ar dažādiem paņēmieniem. Bez jau minētās obligātās veselības mācības skolās ar atbilstošu ieradumu veidošanu fizikultūras stundās un ārpusskolas nodarbībās, vidusskolēniem, studentiem un pieaugušo izglītības centros būtu jāpiedāvā laika plānošanas un vaļas zinību kurss. Tā apguvēji iemācītos:

- izkārtot savus darbus tā, lai paliktu vairāk brīvā laika un ar lielāku tā koncentrācijas pakāpi, t.i., garākiem posmiem,
- izvēlēties brīvā laika nodarbības līdzsvaroti visām savām spējām un vajadzībām: lai būtu iespēja gan izkustēties, gan baudīt mākslu, gan nodoties jaunradei, gan uzziņāt jaunumus, gan pabūt vienatnē, gan iziet cilvēkos,
- taupīt laiku ar vienlaikus veicamu darbību palīdzību: izkustēšanos, pārvietojoties kājām; lasīšanu transportā; radio klausīšanos mājas darbu laikā; vingrošanu, skatoties TV; vakarēšanu viesojoties, pārrunām pastaigās u.tml.,
- izplānot nodarbību secību tā, lai dažām nepalaidu garām tām vienīgo piemēroto laiku,
- saskaņot kopīgi un vienatnē veicamo nodarbību izvēli un laiku ar citiem ģimenes locekļiem,
- apsvērt iespējamo nodarbību dažādību katras vajadzības apmierināšanai un salīdzināt tām nepieciešamos izdevumus, inventāru, ceļā patērēto laiku, lai atrastu sev piemērotāko.

Līdzīgi kursi tiek pasniegti, piemēram, Izraēlā un dažās citās valstīs, pastāv pat starptautiska vaļas izglītotāju apvienība. Var jau uzskatīt, ka vajadzība pēc šādām zinībām rodas tikai pieaugot labklājībai, attiecīgi mazinoties darba slodzei un palielinoties brīvā laika apjomam. Bet tikpat labi var domāt, ka prasme plānot laiku visvairāk nepieciešama tad, kad šī laika un arī naudas ir maz, un tāpēc izgrozīties var tikai ar gudru un, protams, veselu galvu.

Protams, mācīties un iemācīties var tikai tas, kas izjūt un saprot vajadzību pēc papildus zināšanām, lai ko sasniegtu vai mainītu savā dzīvē. Turklāt jābūt gatavam ne tikai mācīties, bet arī pielikt pūles, lai iegūtās zinības liktu lietā. Un tieši te ir Latvijas iedzīvotāju vairuma vājā vieta. Nav jau tā, ka cilvēki nezinātu veselīga dzīvesveida pamatnosacījumus. Tomēr veiktie veselības un laika izlietojuma pētījumi liecina, ka lielākā daļa padodas vispārējam enerģijas taupīšanas likumam (latviski – slinkumam) un naivai cerībai izbēgt liktenim.

Atjaunotā Latvijas valsts rosina pārvarēt šo nepamatoto cerību un ticību ārstu brīnumdarītāju spējām ar daļēju ārstēšanās maksas ieviešanu un slimības lapu apmaksas ierobežošanu. Tomēr par maz tiek atvieglotas preventīvās veselības kopšanas iespējas. Rūpēs par tautas veselību un budžeta līdzekļu taupīšanu ārstniecībai visa veida vakcināciju, veselības izglītību un regulāru sporta nodarbību iespējas vajadzētu padarīt lētākas par varbūtēju ārstēšanos. Kamēr tas tā nav, cilvēki līdz ar valsts iestādēm jēdzienu veselības aprūpe sapratīs kā ārstēšanos, un iedzīvotāju pašu rūpes par savu veselību – kā veselības apdrošināšanu, bet ne veselīgu dzīvesveidu.

Tāpēc pašreizējos apstākļos cilvēkiem, kuriem tiešām rūp sava labsajūta un panākumi, kārtējo reizi jābūt gudrākiem par valdību un jārikojas, negaidot rosinājumu no citiem. Jākustas, jāplāno savas nodarbības, lai atrastu tām laiku, jāmacās izvēlēties labākos un lētākos paņēmienus. Nav jau nemaz tik grūti.

3.5. Brīvais laiks

Brīvais laiks - izvēles laiks. Brīvais laiks atšķirībā no fizioloģiskām vajadzībām un darbam patērētā, ir salīdzinoši brīvs no pienākuma, un tā izlietojumu indivīda izvēle nosaka lielākā pakāpē nekā laika izlietojumu darbam vai arī miegam un sevis aprūpei. Tāpēc brīvo laiku var nosacīti saukt par izvēles vai vaļas laiku. Brīvā laika nozīmību cilvēka dzīvē nosaka izvēles iespējamība un izlietojums pašattīstībai. Protams, brīvā laika konkrētais piepildījums ir atkarīgs no dažādu subjektīvo un objektīvo faktoru kombinācijas, kam pamatā ir indivīdu intereses un ekonomiskie nosacījumi.

Atbilstoši Eurostat piedāvātajai metodikai, brīvā laika izlietojums atspoguļojas 73 atsevišķās nodarbēs, kuras pēc nolūka veltītas papildmācībām un sevis izglītošanai, sabiedriskai un reliģiskai darbībai, saietiem un izklaidei, sportam un kustību nodarbībām, vaļaspriekam un sabiedriskiem saziņas līdzekļiem (2. pielikums). Tā kā brīvā laika daudzums un nodarbību izvēles nosacījumi dažādās iedzīvotāju grupās ir atšķirīgi, tad arī atsevišķām brīvā laika nodarbībām veltītā laika patēriņš iedzīvotāju grupās atšķiras.

Brīvā laika apjoms dažādās sociāli demogrāfiskās grupās. Laika budžets ir ierobežots lielums, un jebkurš laika palielinājums kādai nodarbei var notikt tikai uz citu nodarbību rēķina. Tas pats attiecas arī uz laika budžeta pamatsastāvdaļām vai nodarbību pamatgrupām: fizioloģisko vajadzību apmierināšana (rūpes par sevi), darbs un brīvā laika nodarbības. Piemēram, brīvais laiks varētu pieaugt tikai tad, ja samazinātos kopējā darba slodze, kuru laika izteiksmē veido regulārām mācībām, peļņas un arī neapmaksātam darbam, proti, māsaimniecības un bērnu aprūpei, patērētais laiks. Sevis aprūpēšanai izlietotais laiks (miegam, ēšanai, ķermeņa kopšanai u.tml.) vai arī, ja vien tas nav cilvēks, kas neprazdams citādi izmantot laiku, pārlietu ilgi gul. Tādējādi brīvā laika daudzuma vai apjoma izmaiņu avots galvenokārt ir darbam patērētais laiks. Par to, kā tas līdz šim ir ietekmējis brīvā laika daudzumu galvenajās iedzīvotāju grupās, ir detalizēti runāts 2. nodaļā.

Pamatnodarbošanās un apdzīvojuma tips. 1996. gadā tāpat kā iepriekšējos gados, 1972. un 1987. gadā, mazākais brīvā laika daudzums ir nodarbinātajiem iedzīvotājiem: vīriešiem vidēji 27.6 un sievietēm 21.8 stundas nedēļā (3.55. tabula). Mācību iestāžu audzēkņu vidū jauniešiem ir par 7.7 stundām un jaunietēm par 12.1 stundu brīvā laika caurmērā vairāk nekā

nodarbinātajiem atbilstošajās dzimuma grupās. Bet nenodarbinātajiem, t.i. pensionāriem, bezdarbniekiem un mājsaimniecēm kopumā, vīriešiem caurmērā ir par 15.9 stundām un sievietēm par 13.6 stundām brīvā laika vairāk nedēļā nekā nodarbinātajiem. Turklāt nodarbināto iedzīvotāju brīvā laika apjoms ir mazāks nekā citiem gan Rīgas, gan pārējo pilsētu, gan arī lauku iedzīvotāju vidū (3.56. tabula). Tātad arī 1996. gada laika budžeti apstiprina brīvā laika apjoma atkarību no pamatnodarbošanās.

Salīdzinot ar iepriekšējiem periodiem, brīvā laika daudzums vidēji Latvijā ir samazinājies visās iedzīvotāju grupās dalījumā pēc pamatnodarbošanās. Visstraujāk mazinājies skolnieku brīvais laiks caurmērā par 10-12 stundām nedēļā, kas noticis, galvenokārt, pieaugot peļņas darba un mācību laikam (sīkāk 2. nodaļā). Samazinājums būtiski atšķiras pēc apdzīvojuma tipa. Salīdzinot ar 70-to gadu sākumu, ir mazinājies pilsētnieku, īpaši vīriešu, brīvā laika daudzums, piemēram, strādājošiem rīdniekiem gandrīz par 10 stundām nedēļā, skolniekiem pilsētās par 10-11 stundām nedēļā.

1996. gadā brīvā laika daudzums nodarbināto vidū Rīgā, pārējās pilsētās un laukos īpaši neatšķiras. Taču nenodarbināto iedzīvotāju brīvā laika apjoms pēc teritorijas atšķiras būtiski. Pilsētniekiem, īpaši rīdniekiem, tā ir vairāk. Rīgā vīriešiem 1996. gadā ir par 13.5 stundām, bet nenodarbinātajām sievietēm par 8 stundām vairāk brīvā laika nekā šajās grupās laukos. Starpība veidojas, galvenokārt, uz dārza un mājlopu kopšanas rēķina, kuri ietilpināti laika budžeta sadaļā – mājsaimniecība un bērnu aprūpe (sīkāk 2. nodaļā). Skolnieku vidū vismazāk brīvā laika ir puisiem Rīgā un meitenēm lauku teritorijās.

Visās iedzīvotāju grupās dalījumā pēc pamatnodarbošanās un apdzīvojuma tipa sievietēm brīvā laika apjoms ir mazāks nekā vīriešiem. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc nav jēgas pētīt laika izlietojumu visiem iedzīvotājiem kopumā, un tas pētāms katra dzimuma personām atsevišķi.

3.55. tabula

**Latvijas iedzīvotāju brīvā laika apjoms pēc pamatnodarbošanās un dzimuma
1987. un 1996. gadā**

• Amount of free time by employment and gender in Latvia in 1987 and 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Pamatnodarbošanās • Employment	Vīrieši		Sievietes	
	1987	1996	1987	1996
Nodarbinātie • Employed	30:26	27:37	26:03	21:46
Aptaujāto skaits, N • Number of respondents, N	637	485	736	500
Mācību iestāžu audzēkņi • Students	47:13	35:18	43:47	33:55
Aptaujāto skaits, N • Number of respondents, N	86	147	121	150
Pārējie • Other	48:00	43:29	34:22	35:27
Aptaujāto skaits, N • Number of respondents, N	65	307	220	542

Vecums, bērni un izglītība. Aplūkojot iedzīvotāju laika budžetus dažādās vecuma grupās, var spriest par tā izmaiņām mūža garumā. Nodarbināto iedzīvotāju vidū visvairāk brīvā laika ir jaunībā, bet vismazāk vidējos gados un priekšpensijas vecumā. Šī sakarība ir spēkā kā sievietēm, tā vīriešiem, bet sievietēm atšķirības pēc vecuma ir salīdzinoši lielākas. Piemēram, 25-44 gadu vecumā vīriešiem caurmērā ir par 6.4 stundām nedēļā mazāk brīvā laika nekā 20-24 gadu vecumā, bet sievietēm 25-44 gadu vecumā tā ir par 10 stundām mazāk nekā līdz 25 gadiem (3.57. tabula).

Mazāk brīvā laika ir iedzīvotājiem, kam ģimenēs ir bērni. Salīdzinot ar nodarbināto iedzīvotāju vidējo brīvā laika daudzumu, ģimenēs ar bērniem līdz 18 gadu vecumam abu dzimumu personām caurmērā nedēļā tā ir par 1 stundu mazāk (3.57. tabula). Ir zināms no iepriekšējiem pētījumiem Latvijā, ka brīvā laika daudzumu ietekmē bērnu vecums, tāpēc iedzīvotāju vecuma grupās, kam raksturīga zīdaiņu un mazbērnu klātbūtne, brīvā laika apjoms ir vēl mazāks nekā vidēji iedzīvotājiem ar bērniem.

**Latvijas iedzīvotāju brīvā laika apjoms
pēc apdzīvojuma tipa, pamatnodarbošanās un dzimuma 1972. un 1996. gadā**
• Amount of free time by employment, gender and place of residence
in Latvia in 1987 and 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Pamatnodarbošanās • Employment	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	Rīga •capital Riga	pārējās pilsētas • other urban	lauki • rural	Rīga •capital Riga	pārējās pilsētas • other urban	lauki • rural
Nodarbinātie • Employed						
1972	36:27	31:35	24:31	24:31	23:51	18:49
1996	26:34	28:29	27:41	22:17	21:41	21:14
Mācību iestāžu audzēkņi • Students						
1972	42:50	47:43	34:06	37:18	37:58	29:14
1996	31:56	37:12	35:49	34:34	34:10	32:49
Pārējie • Other						
1972	55:36	53:18	37:36	37:30	32:06	24:30
1996	49:48	46:28	36:16	38:31	36:44	30:29

Iedzīvotāju brīvā laika apjoms pēc nodarbinātības, dzimuma un vecuma, 1996
• Amount of free time by employment, gender and age in Latvia, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

	Nodarbinātie, vecums gados • Employed, years of age						Nenodarbinātie, vecums gados • Non-employed, years of age						
	kopā • total	16-19	20-24	25-44	45-59 (54)*	60> (55)*	kopā • total	16-19	20-24	25-44	45-59 (54)*	60 (55)-69	70>
Vīrieši • Men	27:37	39:25	32:02	25:44	27:38	31:37	43:29	50:07	40:55	42:14	42:20	43:43	45:14
Sievietes • Women	21:46	43:53	30:06	20:09	19:17	24:13	35:27	54:15	32:37	31:40	35:42	34:31	39:12
no tiem ar bērniem • among all with children													
Vīrieši • Men	26:49	...	32:42	25:53	25:03	...	41:16	...	34:46	36:57	42:16	40:03	50:41
Sievietes • Women	20:56	...	27:03	19:48	18:27	25:28	34:04	...	30:03	30:58	34:42	33:58	38:48

* sievietēm • for women

Nenodarbināto, tajā skaitā pensionāru un bezdarbnieku, vecums brīvā laika apjomu ietekmē mazāk, nekā tas vērojams nodarbināto laika budžetos. Nenodarbināto vidū brīvais laiks straujāk pieaug vecumā pēc 70 gadiem, kad darbaspējas iet mazumā. Atšķirībā no strādājošajiem nenodarbināto vīriešu brīvā laika apjomu vairāk ietekmē ģimenes sastāvs, proti bērnu klātbūtne. Par to liecina fakts, ka nenodarbināto vidū ģimenēs ar bērniem vīriešiem vecumā no 20 līdz 44 gadiem ir caurmērā par 5 līdz 6 stundām mazāk brīvā laika nekā nenodarbinātiem vidēji šajā vecumā.

Izņēmums nenodarbināto iedzīvotāju vidū ir jaunieši. To jauniešu brīvais laiks, kuri nestrādā un nemācās, ir vislielākais, un atkarībā no dzimuma vidēji svārstās no 50 – 54 stundām nedēļā. Šajā vecumā jauniešiem ir salīdzinoši zems izglītības līmenis, pietrūkst darba pieredzes un nav īstas skaidrības par savu vietu sabiedrībā, tāpēc lielais brīvā laika daudzums kā tāds 16-19 gadu vecumā jāuzskata par sava veida riska faktoru, jeb augsni sabiedrībai un pašiem bīstamām aktivitātēm. Situāciju saasina postsociālisma Latvijā vērojamā sabiedrības noslāņošāšanās pēc ienākuma, materiālo vērtību pārliekā cildināšana un mainīgā izglītības sistēma. Taču arī relatīvi liels brīvais laiks var tikt izlietots mērķtiecīgi, proti, fiziskai un garīgai pašattīstībai.

Nodarbināto iedzīvotāju laika budžeti dažādās izglītības grupās liecina, ka izglītība vairāk saistās ar vīriešu brīvā laika apjomu. Vismazāk brīvā laika 1996. gadā ir vīriešiem ar augstāko izglītību – 25.7 stundas nedēļā, bet tajā pat laikā pēc vecuma līdzīgā grupā ar pamatzglītību tā ir apmēram par 5.7 stundām vairāk (3.58. tabula). Sievietēm pēc vecuma līdzīgās grupās, bet ar

atšķirīgu izglītību, proti augstāko un pamata, arī nedaudz mazāks brīvā laika daudzums ir augstāko izglītību baudījušo vidū. Kopumā nodarbināto sieviešu vidū vismazākais brīvā laika apjoms ir pirmspensijas vecumā, bet ar izglītību tā apjoms nav īpaši saistīts.

3.58. tabula

Nodarbināto brīvā laika apjoms pēc dzimuma un izglītības, 1996

• Amount of free time of the employed by gender and education, 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

	Vīrieši • Men	ar izglītību • with education				Sievietes • Women	ar izglītību • with education			
		augstākā • higher	vidējā • secondary	pamata • basic	zem • less		augstākā • higher	vidējā • secondary	pamata • basic	zem • less
BRĪVAIS LAIKS • FREE TIME	27:37	25:40	27:27	31:22	26:14	21:46	22:05	21:39	23:14	17:26
Aptaujāto skaits, N • Number of resp.	485	85	309	67	24	500	117	333	33	17
Vidējais vecums • Average age	40.2	43.1	37.9	42.5	53.1	40.6	42.6	38.9	43.0	54.8

Atšķirības vīriešu un sieviešu brīvā laika apjomā. Sieviešu brīvais laiks 1996. gadā valstī kopumā salīdzinājumā ar vīriešu rīcībā esošo ir mazāks visās grupās pēc pamatnodarbošanās (3.55. tabula). Mazākas atšķirības vērojamas mācību iestāžu audzēkņu vidū – caurmērā 1.4 stundas nedēļā. Nodarbināto vidū sieviešu brīvais laiks ir par 5.8 stundām mazāks nekā vīriešiem, bet starp nenodarbinātajiem starpība ir 8.1 stundas nedēļā, jo vīriešu vidū praktiski nav mazu bērnu aprūpētāju, kā tas ir starp nenodarbinātajām sievietēm.

Arī Rīgā, pārējās pilsētās un laukos atbilstošajās grupās 1996. gadā vīriešiem ir vairāk brīvā laika nekā sievietēm (3.56. tabula), izņemot skolniekus Rīgā. Taču starpība abu dzimumu brīvā laika apjomā teritoriāli atšķiras. Vistuvākais vīriešu un sieviešu brīvā laika apjoms nodarbināto vidū ir Rīgā (starpība 4 stundas nedēļā), bet nenodarbināto vidū – laukos, kur vīriešiem ir apmēram 6 stundas vairāk brīvā laika nekā sievietēm.

Salīdzinot atšķirības nodarbināto vīriešu un sieviešu brīvā laika apjomā pēc vecuma, jāsecina, ka vismazāk tas atšķiras jaunībā, bet starpība pieaug līdz ar gadiem. Piemēram, 20-24 gadu vecumā vīriešiem ir caurmērā par 2 stundām vairāk brīvā laika nekā tā paša vecuma sievietēm, bet 25-44 gadu vecumā un pensijas vecumā starpība sasniedz 5.5 un 7.3 stundas nedēļā par sliktu sievietēm (3.57. tabula).

Nodarbināto iedzīvotāju brīvā laika daudzums daļījumā pēc izglītības liecina, ka vismazākās atšķirības vīriešu un sieviešu brīvā laika apjomā ir cilvēkiem ar augstāko izglītību. Vīriešiem ar augstāko izglītību ir par 3.6 stundām vairāk brīvā laika nekā sievietēm ar augstāko izglītību (3.58. tabula). Jo izglītība ir zemāka, jo starpība brīvā laika apjomā palielinās par sliktu sievietēm. Tā sasniedz caurmērā 6 stundas nedēļā iedzīvotājiem ar vidējo izglītību un 8-9 stundas iedzīvotājiem ar izglītību zemāku par vidējo.

Brīvā laika apjoms ir viens no personības izvēles realizācijas priekšnosacījumiem. Tādējādi, no vienas puses atšķirības brīvā laika daudzumā, kāds ir sieviešu un vīriešu rīcībā, var pieskaitīt tiem raksturojumiem, kas liecina par faktiskās dzimumlīdztiesības trūkumu sabiedrībā, īpaši, ja atšķirības rodas uz neapmaksātā mājas darba rēķina, kā tas ir Latvijā. Nodarbināto vidū sievietes vidēji nedēļā (1996) mājāsaimniecībai un bērnu aprūpei veltījušas par 12.6 stundām vairāk nekā vīrieši, bet nenodarbināto vidū šī starpība sasniedz pat 15 stundas nedēļā. No otras puses atšķirības vīriešu un sieviešu brīvā laika apjomā gandrīz visa mūža garumā samazina potenciālo kopēji izmantojamo vaļas laiku ģimenē. Tādējādi tiek mazināta dzīvesbiedru kopējo brīvā laika interešu izkopšanas iespēja un savstarpējo attiecību bagātināšana. Tas pilnā mērā attiecināms arī uz ģimenēm periodā, kamēr tajās pieaug bērni. Kopējie ar vecākiem pavadītie vaļas brīži ir bērniem neizvietoājama savstarpējo attiecību skola.

Izmaiņas brīvā laika apjomā. Brīvā laika apjoms caurmērā ir tik liels, kādu sabiedrība savā sociālekonomiskās attīstības posmā var atļauties. 80-to gadu beigās, salīdzinot ar situāciju 70-to gadu pirmajā pusē brīvā laika apjoma pieaugums Latvijā bija vērojams lielākajā daļā iedzīvotāju laika budžetos, īpaši sieviešu. Taču tam pamatā bija vīriešu aktivizēšanās sadzīvē un

nevis ekonomiskie nosacījumi. Priekšnoteikumus sieviešu brīvā laika pieaugumam radīja 80.-jos gados notikusī mājas darbu pārdalīšana ģimenē, attiecību stereotipu maiņa ģimenēs un to dažādošanās. Turklāt mājas darbu apjoms 80-to gadu otrajā pusē, salīdzinot ar 70-to gadu pirmo pusi, kopumā bija audzis līdz ar dzimstības pieaugumu uz otro un trešo bērnu rēķina. Vīriešu iesaistīšanās mājas darbos un bērnu aprūpē tieši sekmēja kopējās darba slodzes mazināšanos sievietēm un brīvā laika pieaugumu. Tas nenotika mājsaimniecībai tērējamā laika ekonomijas dēļ, jo 1987. gadā, salīdzinot ar 1972. gadu, nebija mazinājies preču un pakalpojumu deficīts, proti, nebija attīstījušies ekonomiskie priekšnoteikumi neapmaksātā darba laika samazinājumam.

Neraugoties uz ekonomisko stagnāciju 80-to gadu otrajā pusē, Latvijā bija iezīmējušās pozitīvas brīvā laika apjoma izmaiņas, un to tendences līdzinājās vērojamām citās valstīs, īpaši abu dzimumu brīvā laika apjomu izlīdzināšanās virzienā. Bijām pietuvojušies mūsu tuvākajai ekonomiski attīstītai ziemeļvalstij Somijai, kura ģeogrāfiskā izvietojuma un kultūrvēsturiskās līdzības dēļ ir noderīga par orientieri Latvijai brīvā laika jomā. 1987. gadā nodarbināto vidū brīvais laiks Somijā vīriešiem bija 32.1 un Latvijā 30.4 stundas nedēļā, bet sievietēm Somijā 30.7 un sievietēm Latvijā 26.1 stunda nedēļā.

1996. gadā iegūtie iedzīvotāju laika budžeti liecina par brīvā laika apjoma samazinājumu nodarbināto un mācību iestāžu audzēkņu vidū deviņdesmitajos gados gan salīdzinājumā ar 1987. gadu, gan arī ar septiņdesmito gadu pirmo pusi. Salīdzinājumā ar 1972. gadu brīvā laika apjoms nodarbinātajiem un skolniekiem ir nedaudz palielinājies tikai lauku teritorijās, kur tas 70.-to gadu sākumā bija īpaši mazs.

Brīvais laiks 1996. gadā ir pieaudzis nenodarbināto sieviešu laika budžetos, taču šis palielinājums neliecina par noteiktām tendencēm, jo deviņdesmitajos gados nenodarbināto iedzīvotāju kategorija pēc sava sastāva ir būtiski mainījies. Salīdzinājumā ar plānveida ekonomikas periodu Latvijā un tam raksturīgo pilno nodarbinātību tirgus ekonomikas apstākļos, kad pastāv lielāks vai mazāks bezdarbs, nenodarbināto vidū ir pieaudzis darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars, kas ietekmē nenodarbināto laika izlietojumu, un padara to kopumā nesalīdzināmu ar šai kategorijai raksturīgo 1987. un 1972. gadā.

Iedzīvotāju brīvā laika apjoma samazināšanās 1996. gadā liecina, ka 80.-jos gados iezīmējušās pozitīvās tendences brīvā laika palielinājuma virzienā ir ne vien pārtrauktas, bet deviņdesmitajos gados noticis pretējs pavērsiens, kas neatbilst dzīves kvalitātes uzlabošanai.

Situācijā, kad iedzīvotāju rīcībā ir maz brīvā laika, īpaši nozīmīga kļūst pašu cilvēku attieksme un prasme izlietot to pēc iespējas atbilstoši savām interesēm.

Brīvā laika izlietojums un tā izmaiņas. Kā liecina *nodarbināto iedzīvotāju* 1996. gada vidējie nedēļas laika budžeti, apmēram 97% brīvā laika tiek patērēti trim nodarbību grupām: sabiedriskiem saziņas līdzekļiem – 65%, neformāliem kontaktiem un izklaidei – 23-24%, sporta un kustību nodarbībām – 7-8% (3.59. tabula).

Salīdzinot ar 1987. gadu nodarbinātajiem iedzīvotājiem ir gan mazāk brīvā laika, gan arī brīvā laika izlietojums ir kļuvis vienvērtīgāks, mazkustīgāks un mazāk piesātināts ar neformāliem kontaktiem. To ir sekmējis TV pārraidēm veltītā laika pieaugums pie salīdzinoši mazāka brīvā laika apjoma. Ja 1987. gadā TV pārraidēm tika patērēta apmēram trešdaļa, tad 1996. gadā – puse no nedēļas brīvā laika. Absolūti TV pārraidēm patērētā laika ilgums ir palielinājies nodarbinātajiem par apmēram 3 stundām nedēļā. Brīvā laika struktūrā ir samazinājies sporta un kustību nodarbībām veltītais laiks, īpaši vīriešiem – divkārt. Pēc ilguma vīrieši apmēram par 3 stundām nedēļā, bet sievietes par pusstundu nedēļā 1996. gadā velta kustību nodarbībām mazāk laika, nekā tas tika darīts 1987. gadā.

Samazinājies arī neformāliem kontaktiem un izklaidei patērētais laiks, īpaši sievietēm – par 3.6 stundām nedēļā, bet vīriešiem apmēram par 1 stundu. Visstraujāk brīvā laika struktūrā ir mazinājies kultūras iestāžu apmeklējumiem patērētā laika īpatsvars – vīriešu brīvajā laikā 7.5 un sieviešu 5.4 reizes.

3.59. tabula

Nodarbināto iedzīvotāju brīvā laika daudzums un izlietojums 1987. un 1996. gadā

• Distribution of free time of the employed men and women in 1987 and 1996

vidēji vienam aptaujāto grupā • average

Nodarbību grupas • Groups of activities	Vīrieši • Men				Sievietes • Women			
	st:min • h:min		%		st:min • h:min		%	
	1987	1996	1987	1996	1987	1996	1987	1996
BRĪVAIS LAIKS • FREE TIME	30:26	27:37	100.0	100.0	26:03	21:46	100.0	100.0
Papildmācības un sevis izglītošana • Additional study and selfeducation	0:10	0:09	0.5	0.5	00:15	00:15	1.0	1.2
Sabiedriskā un reliģiskā darbība • Civic and religious activities	0:38	0:36	2.0	2.2	00:42	00:28	2.7	2.1
Saiešanās, izklaide • Social life and entertainment	7:12	6:22	23.7	23.0	08:52	05:19	34.0	24.4
t.sk. kultūras iestādēs • of which in cultural establishments	0:55	0:07	3.0	0.4	01:17	00:11	4.9	0.9
Sporta un kustību nodarbības • Sports and physical activities	4:59	2:13	16.4	8.0	02:00	01:26	7.7	6.6
Vaļasprieks • Hobbies	0:45	0:13	2.5	0.8	01:25	00:05	5.4	0.4
t. sk. • of which mākslinieciskā jaunrade • creative activities	0:15	0:05	0.8	0.3	00:13	00:03	0.8	0.2
lietišķi / tehniskais amatierisms • applied/technical art	0:30	0:01	1.6	0.1	01:12	...	4.6	...
Sabiedriskie saziņas līdzekļi • Mass media	16:42	18:04	54.9	65.4	12:49	14:13	49.2	65.3
t. sk. • of which lasīšana • reading	4:26	3:18	14.6	12.0	03:48	02:51	14.6	13.1
TV	11:20	14:11	37.2	51.4	08:04	10:51	31.0	50.5
Aptaujāto skaits • Number of resp.	637	485	-	-	736	500	-	-
Vidējais vecums • Average age	39	40	-	-	39	41	-	•

Brīvā laika izlietojums iedzīvotāju vecuma grupās 1996. gadā liecina, ka salīdzinoši daudzveidīgāk un aktīvāk brīvo laiku izmanto gados jauni cilvēki. Aktīvām brīvā laika nodarbībām patērētais laiks strauji mazinās pēc 25 gadiem. Tādējādi straujās izmaiņas kļūst par riska faktoru vidējā vecuma iedzīvotāju veselībai.

Izglītības labvēlīgā ietekme uz brīvā laika izlietojumu ir zināma no iepriekšējiem pētījumiem. Līdzīgi kā 70-jos un 80-jos gados arī 1996. gadā iedzīvotāji ar augstāku izglītību brīvo laiku izlieto daudzveidīgāk. Turklāt 90-jos gados tas vērojams pat pie mazāka brīvā laika apjoma, nekā grupās ar salīdzinoši zemāku izglītību (3.60. tabula). Īpaši labvēlīgi brīvā laika izlietojumu ietekmē augstākā izglītība. Kā sievietes, tā vīrieši ar augstāko izglītību vairāk brīvā laika veltī sevis izglītošanai, kultūras iestāžu apmeklējumiem un lasīšanai, bet mazāk TV pārraidēm, kaut arī šajās grupās vidējais vecums ir lielāks nekā grupā ar vidējo izglītību. Vīrieši ar augstāko izglītību arī vairāk nododas sabiedriskai darbībai. Tādējādi, akcentējot izglītības procesā brīvā laika nozīmību, kā arī apmācot iedzīvotājus vaļas zinībās, ir iespējama situācijas uzlabošanās pat pie visai ierobežotiem materiālajiem nosacījumiem.

Mācību iestāžu audzēkņu brīvā laika izlietojums 1996. gadā, līdzīgi kā iepriekš novērots, ir aktīvāks nekā nodarbinātajiem (3.61. un 3.62. tabula). Turklāt skolnieki vecumā no 10 līdz 15 gadiem brīvo laiku izlieto atšķirīgi, salīdzinot ar jauniešiem vecumā no 16 līdz 19 gadiem. Jaunāko pusaudžu 1996. gada vidējie laika budžeti liecina, ka apmēram 96 – 97% brīvā laika tiek patērēti 4 nodarbību grupām: sabiedriskiem saziņas līdzekļiem 42-44%, sportam un kustību nodarbībām – 24-31%, vaļaspriekam – 14% bet neformāliem kontaktiem un izklaidei – 11-14%. Jaunieši 16-19 gadu vecumā minētām 4 grupām izlieto tikai nedaudz mazāk, apmēram 91-95% no brīvā laika. Taču salīdzinājumā ar jaunāko grupu, jauniešu brīvā laika izlietojumā pieaug neformāliem kontaktiem un izklaidei izmantotā laika īpatsvars. Diemžēl tas notiek ne vien uz sabiedrisko saziņas līdzekļu rēķina, bet arī uz kustību nodarbībām un vaļaspriekam veltītā laika rēķina.

Arī jauniešu brīvā laika izlietojuma tendences nav iepriecinošas. Salīdzinot ar 1987. gadu, ir ievērojami mazinājies sportam un kustību nodarbībām veltītais laiks kā puīšiem, tā meitenēm abās vecuma grupās: 10-15 gadu vecuma puīšiem par 7.5 un meitenēm par nepilnām 3 stundām nedēļā, bet 16-19 gadu vecumā puīšiem par nepilnām 3 un meitenēm par 4.5 stundām nedēļā. 90-jos gados ir samazinājies sabiedriskiem saziņas līdzekļiem patērētais laiks. Taču tas noticis galvenokārt uz lasīšanai veltītā laika rēķina, jo TV pārraidēm tērētais laiks puīšiem nav mainījies kopš 1987. gada, bet meitenēm pat ir pieaudzis par 1.5 stundām nedēļā.

3.60. tabula

Nodarbināto vīriešu un sieviešu brīvā laika izlietojums pēc izglītības, 1996

• Distribution of free time of the employed by education, 1996

%, nedēļā vidēji vienam aptaujāto grupā • %

Nodarbību grupas • Groups of activities	Vīrieši • Men	ar izglītību • with education				Sievietes • Women	ar izglītību • with education			
		augst. • higher	vidējo. • secondary	pamata • basic	zem • less		augst. • higher	vidējo. • secondary	pamata • basic	zem • less
BRĪVAIS LAIKS • FREE TIME st:min nedēļā • h:min a week	27:37	25:40	27:27	31:22	26:14	21:46	22:05	21:39	23:14	17:26
%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Papildmācības un sevis izglītošana • Additional study, selfeducation	0.5	2.3	0.2	0.1	0.0	1.2	3.3	0.5	0.0	0.0
Sabiedriskā un reliģiskā darbība • Civic and religious activities	2.2	5.0	1.5	2.8	0.6	2.1	2.0	2.2	1.1	4.6
Saicšanās, izklaide • Social life and entertainment	23.0	22.9	22.4	25.0	25.7	24.4	24.8	24.7	21.0	22.2
t.sk. kultūras iestādēs • of which in cultural establishments	0.4	0.8	0.5	0.1	0.0	0.9	2.3	0.3	0.5	0.0
Sporta un kustību nodarbības • Sports and physical activities	8.0	9.2	8.1	6.5	9.5	6.6	5.6	7.2	5.5	2.9
Vaļasprieks • Hobbies	0.8	0.4	1.0	0.4	0.0	0.4	0.2	0.5	0.8	0.0
t. sk. • of which mākslinieciskā jaunrade • creative activities	0.3	0.3	0.4	0.0	0.0	0.2	0.2	0.4	0.3	0.0
lietišķi / tehniskais amatierisms • applied/technical art	0.1	0.0	0.1	0.2	0.0	...	0.0	0.0	0.0	0.0
Sabiedriskie saziņas līdzekļi • Mass media	65.4	60.2	66.8	65.2	64.2	65.3	64.1	64.9	71.5	70.3
t. sk. • of which lasīšana • reading	12.0	15.1	11.2	12.6	8.5	13.1	17.7	11.9	9.6	9.1
TV	51.4	43.9	53.8	48.1	54.2	50.5	45.4	51.1	60.8	56.0
Aptaujāto skaits • Number of resp.	485	85	309	67	24	500	117	333	33	17
Vidējais vecums • Average age	40.2	43.1	37.9	42.5	53.1	40.6	42.6	38.9	43.0	54.8

Nenodarbināto iedzīvotāju, ieskaitot pensionārus un bezdarbniekus, 1996. gada vidējie nedēļas laika budžeti liecina, ka 96% no brīvā laika, līdzīgi kā nodarbināto vidū, tiek patērēti trim nodarbību grupām: sabiedriskajiem saziņas līdzekļiem apmēram, neformāliem kontaktiem un izklaidei, sporta un kustību nodarbībām. Salīdzinot ar nodarbinātajiem ir dažas atšķirības to samēros, proti, nenodarbināto sieviešu brīvajā laikā ir mazāks TV veltītā laika īpatsvars, atbilstoši 43.2 un 50.5%, bet lielāks neformāliem kontaktiem veltītā laika īpatsvars – atbilstoši 27.9 un 24.4%, kā arī kustību nodarbībām patērētais – atbilstoši 8.1 un 6.6% (3.59. un 3.63. tabula).

Darbspējīgā vecuma nenodarbināto brīvā laika izlietojums dalījumā pēc vecuma liecina, ka gan vīriešu gan sieviešu brīvajā laikā līdz ar gadiem pieaug sabiedriskajiem saziņas līdzekļiem patērētā laika īpatsvars, bet samazinās kustību nodarbībām izlietotā laika īpatsvars. Atkarībā no vecuma atšķirīgi mainās neformālajiem kontaktiem un izklaidei patērētā laika īpatsvars vīriešu un sieviešu brīvajā laikā. Vīriešu brīvajā laikā tas līdz ar gadiem samazinās, bet sievietēm pieaug.

3.61. tabula

Mācību iestāžu audzēkņu brīvā laika daudzums un izlietojums 1987. un 1996. gadā

• Distribution of free time of Latvian students by age in 1987 and 1996

st:min vidēji nedēļā • h:min a week, average

Nodarbību grupas • Groups of activities	Jaunieši pēc vecuma • Boys				Jaunietes pēc vecuma • Girls			
	10-15 • years		16-19 • years		10-15 • years		16-19 • years	
	1987	1996	1987	1996	1987	1996	1987	1996
BRĪVAIS LAIKS • FREE TIME	49:00	34:37	44:23	36:56	43:37	32:40	44:50	37:20
Papildmācības un sevis izglītošana • Additional study and selfeducation	00:28	00:35	00:51	01:26	00:32	00:41	00:38	01:38
Sabiedriskā un reliģiskā darbība • Civic and religious activities	00:30	00:22	00:17	01:55	00:29	00:39	00:20	00:20
Saiešanās, izklaide • Social life and entertainment	10:02	03:52	11:40	08:34	13:38	04:40	15:41	11:54
t.sk. kultūras iestādēs • of which in cultural establishments	01:42	00:06	1:52	00:30	01:46	00:10	01:49	00:30
Sporta un kustību nodarbības • Sports and physical activities	18:05	10:35	12:24	09:44	10:20	07:41	10:32	05:52
Vaļasprieks • Hobbies	01:45	04:46	01:31	01:18	02:43	04:36	01:31	02:15
t. sk. • of which mākslinieciskā jaunrade • creative activities	00:52	00:43	01:02	00:04	01:34	01:10	00:40	00:27
lietišķi / tehniskais amatierisms • applied/technical art	00:53	00:03	00:29	00:00	01:09	00:05	00:55	00:00
Sabiedriskie saziņas līdzekļi • Mass media	18:10	14:27	17:40	13:59	15:55	14:23	16:08	15:21
t. sk. • of which lasīšana • reading	04:35	01:47	03:07	01:31	04:29	02:36	05:11	03:22
TV	11:57	12:04	10:52	10:59	09:49	11:16	09:21	10:53
Aptaujāto skaits • Number of resp.	56	84	27	49	74	84	45	58

3.62. tabula

Mācību iestāžu audzēkņu brīvā laika sadalījums 1987. un 1996. gadā, %

• Distribution of free time of Latvian students by age in 1987 and 1996, %

Nodarbību grupas • Groups of activities	Jaunieši pēc vecuma • Boys				Jaunietes pēc vecuma • Girls			
	10-15 • years		16-19 • years		10-15 • years		16-19 • years	
	1987	1996	1987	1996	1987	1996	1987	1996
BRĪVAIS LAIKS • FREE TIME								
st:min nedēļā • h:min a week	49:00	34:37	44:23	36:56	43:37	32:40	44:50	37:20
%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Papildmācības un sevis izglītošana • Additional study and selfeducation	1.0	1.7	1.9	3.9	1.2	2.1	1.4	4.4
Sabiedriskā un reliģiskā darbība • Civic and religious activities	1.0	1.1	0.6	5.2	1.1	2.0	0.7	0.9
Saiešanās, izklaide • Social life and entertainment	20.5	11.2	26.3	23.2	31.3	14.3	35.0	31.9
t.sk. kultūras iestādēs • of which in cultural establishments	3.5	0.3	4.2	1.4	4.1	0.5	4.1	1.3
Sporta un kustību nodarbības • Sports and physical activities	36.9	30.6	27.9	26.4	23.7	23.5	23.5	15.7
Vaļasprieks • Hobbies	3.6	13.8	3.4	3.5	6.2	14.1	3.4	6.0
t. sk. • of which mākslinieciskā jaunrade • creative activities	1.8	2.1	2.3	0.2	3.6	3.6	1.5	1.2
lietišķi / tehniskais amatierisms • applied/technical art	1.8	0.1	1.1	0.0	2.6	0.3	2.0	0.0
Sabiedriskie saziņas līdzekļi • Mass media	37.1	41.7	39.8	37.9	36.5	44.0	36.0	41.1
t. sk. • of which lasīšana • reading	9.4	5.2	7.0	4.1	10.3	8.0	11.6	9.0
TV	24.4	34.9	24.5	29.7	22.5	34.5	20.9	29.2
Aptaujāto skaits N • Number of resp.	56	84	27	49	74	84	45	58

Diemžēl aptaujāto skaits nenodarbināto jauniešu vidū vecumā no 16 līdz 19 gadiem nav pietiekams ticamiem novērojumiem, proti, aptaujāti 15 jaunieši un 13 jaunietes. Tomēr abu dzimumu nenodarbināto jauniešu brīvā laika izlietojums liecina, ka puīšiem tas ir aktīvāks nekā jaunietēm. Puīšu brīvajā laikā ir 3.7 reizes lielāks sportam un kustību nodarbībām patērētā laika īpatsvars nekā meitenēm un nedaudz lielāks lasīšanai patērētā laika īpatsvars. Toties meiteņu brīvajā laikā ir 1.5 reizes TV un 1.4 reizes lielāks neformāliem kontaktiem un izklaidei patērētā laika īpatsvars. Diemžēl nenodarbināto jauniešu brīvajā laikā praktiski neparādās laiks pašizglītībai.

3.63. tabula

Nenodarbināto vīriešu un sieviešu brīvā laika sadalījums atkarībā no vecuma, 1996, %

• Distribution of free time of the nonemployed by age, 1996, %

	Vīrieši • Men	t.sk. darbības vecumā • of which in active age				Sievietes • Women	t.sk. darbības vecumā • of which in active age			
		16-19	20-24	25-44	45-59		16-19	20-24	25-44	45-54
BRĪVAIS LAIKS • FREE TIME st:min nedēļā • h:min a week	43:29	50:07	40:55	42:14	42:20	35:27	54:15	32:37	31:40	35:42
%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Papildmācības un sevis izglītošana • Additional study, selfeducation	0.5	...	2.2	1.4	...	0.5	1.1	...	2.2	0.5
Sabiedriskā un reliģiskā darbība • Civic and religious activities	2.1	0.3	0.7	2.1	1.2	3.2	0.2	1.3	2.1	2.5
Saiešanās, izklaide • Social life and entertainment	21.3	20.9	30.5	19.1	15.7	27.9	29.4	22.8	23.7	26.1
t.sk. kultūras iestādēs • of which in cultural establishments	0.1	0.6	0.3	0.2	0.4	0.1	...	...	0.5	...
Sporta un kustību nodarbības • Sports and physical activities	10.1	28.2	5.0	9.9	7.8	8.1	7.6	20.4	11.9	7.0
Vaļasprieks • Hobbies	1.4	3.4	4.7	0.8	0.7	0.5	1.9	1.2	0.2	0.4
t. sk. • of which mākslinieciskā jaunrade • creative activities	0.3	2.2	...	...	...	...	0.7	...	...	...
lietišķi / tehniskais amatierisms • applied/technical art	...	...	0.2	...	...	...	...	...	...	...
Sabiedriskie saziņas līdzekļi • Mass media	64.7	47.1	57.0	66.7	74.6	59.8	59.8	54.3	60.0	63.5
t. sk. • of which lasīšana • reading	13.8	14.8	5.5	8.4	16.8	12.9	13.5	7.3	11.3	14.0
TV	44.7	27.7	44.9	54.4	54.6	43.2	41.6	43.9	47.2	47.7
Aptaujāto skaits • Number of resp.	307	15	22	62	60	542	13	31	121	54
Vidējais vecums • Average age	52.9	18.0	22.0	33.9	52.6	54.6	18.3	22.0	33.8	49.0

Brīvā laika nodarbību izplatība un ilgums. Iedzīvotāju vidējos nedēļas laika budžetos, kas ir galvenais pamats brīvā laika apjoma un izlietojuma analīzei, atspoguļojas laika izlietojums kāds ir bijis vidēji vienam aptaujāto grupā. Tādējādi, ja kāda nodarbe ir maz izplatīta, tā parādās visai niecīga lieluma veidā. Laika izlietojums dotajai nodarbei tuvu reālam atspoguļojas citā rādītājā, proti, laika izlietojumā, kādu patērējis vidēji viens respondents no tiem, kam attiecīgā nodarbe ir bijusi. Dati par brīvā laika nodarbību izplatību jeb biežumu iedzīvotāju pamatgrupās un šo nodarbību ilgumu ir izkārtoti atsevišķi 3.64. un 3.65. tabulā.

Aplūkotās nodarbību grupas abās tabulās ir dotas secībā, kas atbilst nodarbību izplatībai nenodarbināto vīriešu laika budžetos. Nodarbību ranžējuma pamatā likti šīs iedzīvotāju kategorijas laika budžeti, tādējādi saglabājot zināmu vienveidību tabulu uzbūvē, kas atvieglo lasītāja darbu.

Tikai TV skatās vairāk par 90% iedzīvotāju neatkarīgi no pamatnodarbošanās un dzimuma. Pārējo izvēles nodarbību biežums ir visai līdzīgs tikai *nenodarbināto un nenodarbināto* iedzīvotāju vidū. Īpaši maz tas atšķiras vīriešiem. Neskaitot TV, pārējās visizplatītākās ir 5 sekojošas nodarbību grupas: lasīšana, kurai nodevušies 64-66% nenodarbināto un nenodarbināto, pasīvā atpūta (58-70%), saiešanās jeb neformālie kontakti (60-68%), kustību nodarbības (42-53%) un radio/mūzikas ierakstu klausīšanās (18-42%).

Atšķirībā no citām grupām *mācību iestāžu audzēkņi* daudz biežāk nododas sportam un kustību nodarbībām (90.5% puīšu un 76% meiteņu), spēlēm (44% un 29%). Apmēram 31% jauniešu klausās radio un no 22 līdz 25% nododas izklaidei un kultūras baudīšanai. Mācību iestāžu audzēkņu vidū salīdzinoši daudz vairāk izplatīta mākslinieciskā jaunrade kā arī papildmācības un pašizglītība.

Visizplatītākajām izvēles nodarbībām veltītā laika vidējais ilgums liecina, ka tas ir absolūti lielāks nestrādājošo vidū, kā arī strādājošo vīriešu vidū, bet mazāks nodarbinātām sievietēm un jauniešiem, kas mācās. Savukārt jauniešiem ir lielāks to nodarbību ilgums, kas raksturīgas skolu jaunatnei, proti, sports, izklaide un spēles.

Līdz šim brīvā laika jeb izvēles nodarbību raksturošanai izmantotas lielākas vai mazākas šo nodarbību grupas. Nodarbību klasifikātorā (2. pielikums) ir dots sīkāks grupā ietvertu nodarbību uzskaitījums, kas atklāj tuvāk nodarbību dažādību grupas ietvaros.

TV un video atbilstoši klasifikātoram ietver 2 ar to saistītas nodarbības: TV skatīšanās un atsevišķi videofilmu skatīšanās. Pēdējā papildināta vēl ar sīkākiem skaidrojumiem, kāda tipa video ir skatīts. Diemžēl, tik sīks dalījums nav attaisnojies, jo respondenti dienasgrāmatās parasti nav raksturojuši, ko tie skatās, jo spriežot pēc lielā tam ziedotā laika, bieži vien skatās visu pēc kārtas. No visa TV un video veltītā laika apmēram 99% attiecas uz TV skatīšanos un tāpēc, analizējot laika budžetus, sīkākam dalījumam nav jēgas. Tabulās dotais laika patēriņš raksturo televīzijas skatīšanos kā pamatdarbību. Jāņem vērā, ka TV skatās, arī darot ko citu, kas dienasgrāmatās ir raksturota kā pamatdarbība. Tāpēc uz TV paralēlās skatīšanās rēķina, kopējais TV patērētais laiks ir lielāks nekā atspoguļojas tabulās.

TV ir ne vien visvairāk izplatītā brīvā laika nodarbe, bet arī kopumā aizņem iedzīvotāju absolūti lielāko brīvā laika daļu kā pamatdarbība: nodarbinātajiem 51%, skolniekiem 1/3 daļu un pārējiem iedzīvotājiem 44% brīvā laika. Šīs proporcijas apstiprina novērojumu, ka to iedzīvotāju kategoriju brīvajā laikā, kuru rīcībā ir mazāks tā apjoms, piemēram nodarbinātajiem, ir lielāks TV veltītā laika īpatsvars. Mazāks TV veltītā laika īpatsvars ir to iedzīvotāju brīvajā laikā, kas baudījuši augstāko izglītību. Viņu vidū arī TV veltītā laika ilgums ir mazāks. Piemēram starp nodarbinātajiem ar augstāko izglītību, kas skatījušies TV, vīrieši caurmērā TV veltī 12:08 stundas nedēļā un sievietes 10:30, bet vidēji nodarbinātajiem atbilstošie skaitļi ir 14:53 un 11:47.

Starp nodarbinātajiem iedzīvotājiem un skolniekiem TV veltītais laiks vairāk koncentrējas nedēļas nogalēs, bet pārējie iedzīvotāji skatās TV vienmērīgāk visas nedēļas garumā (3.66. tabula). Caurmērā iedzīvotāju vairākums vairāk laika pavada pie TV svētdienās nekā sestdienā. Izņemot skolniekus, citu iedzīvotāju vidū neatkarīgi no pamatnodarbošanās, vīrieši pie TV nedēļas nogalēs pavada apmēram 2 stundas ilgāk nekā sievietes.

Diemžēl laika budžeti atspoguļo laika izlietojumu, bet nedod ieskatu par tā saturu. Ko cilvēki skatās televīzijā, kam dod priekšroku – to iespējams vairāk vai mazāk noskaidrot ar citiem, īpaši šim nolūkam domātiem pētījumiem.

Lasīšana ir otrā izplatītākā nodarbe Latvijā. Lasīšanai nododas apmēram divas trešdaļas iedzīvotāju neatkarīgi no pamatnodarbošanās. Izņēmums ir puīši – mācību iestāžu audzēkņi, kuru vidū lasošo īpatsvars ir tikai nedaudz lielāks par pusi. Viņi arī lasīšanai veltī absolūti mazāko laiku, apmēram 3.5 stundas nedēļā (3.64. un 3.65. tabula). Visvairāk laika lasīšanai veltī nenodarbinātie, īpaši vīrieši – 8.8 stundas vidēji nedēļā. Arī nodarbināto vidū vīrieši caurmērā lasīšanai veltī apmēram 1 stundu vairāk nedēļā nekā sievietes. Pretēja situācija vērojama mācību iestāžu audzēkņu vidū, jo meitenes lasīšanai veltī nedaudz vairāk laika nekā puīši.

Lasīšanai izlietotā laika sadalījums 3.67. tabulā atbilstoši nodarbību klasifikātoram (2. pielikums) sniedz priekšstatu par to kāda veida publikācijas tiek lasītas. Grāmatām tiek veltīta lielākā laika daļa. Mācību iestāžu audzēkņi grāmatu lasīšanai patērē apmēram 69-70%, nodarbinātās sievietes un nenodarbinātie vidēji 51-53% no visa lasīšanai patērētā laika, bet nodarbinātie vīrieši mazāk – apmēram 40%.

Nodarbināto vīriešu galvenā lasāmviela pēc patērētā laika ir dažādi laikraksti, proti 51% no visa lasīšanai atvēlētā laika. Var uzskatīt, ka izņemot mācību iestāžu audzēkņus, visi iedzīvotāji savu lasīšanai veltīto laiku sadala apmēram līdzīgi starp grāmatām un laikrakstiem.

3.64. tabula
Izvēles nodarbību izplatība nodarbināto vidū pēc dzimuma un pamatnodarbošanās, 1996
• Participating in leisure activities by gender and employment, 1996
 veicēju % aptaujāto grupā • % of respondents in the group

Kods* • Code	Nodarbes • activities	Nodarbinātie • Employed		Mācību iestāžu audzēkņi • Students		Pārējie • Other	
		vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
8200-8223	TV un video • TV and video	95.3	93.2	95.9	96.0	91.2	92.8
8100-8130	Lasīšana • Reading	63.9	66.0	52.4	67.3	68.7	66.2
5300-5310	Pasīvā atpūta • Resting – time-out	63.1	57.6	42.2	48.7	67.1	70.1
5100-9510	Saiešanās • Socializing	60.4	63.4	57.1	70.7	60.3	67.7
6. grupa	Sporta, fizikultūras nodarbības • Sports and physical activities	47.0	42.2	90.5	76.0	53.4	50.4
8300-8320	Radio / mūzikas ieraksti • Radio / music	21.6	18.4	31.3	30.7	41.7	25.5
4. grupa	Sabiedriskā un reliģiskā darbība • Civic and religious activities	14.6	14.0	11.6	24.0	14.3	23.8
5210-9520	Izklaide un kultūras baudīšana • Entertainment, culture	9.7	10.2	21.8	24.7	7.2	5.9
7300-7391	Spēles • Games	4.1	3.0	44.2	29.3	8.1	5.0
2200-9220	Papildmācības un pašizglītība • Additional study and selfeducation	2.5	3.6	6.1	12.0	1.6	1.1
7100-7130	Mākslinieciskā jaunrade • Arts	0.8	1.6	11.6	18.7	1.3	0.7
9700	Sīkāk nedalīts vaļasprieks • Unspecified hobbies	0.8	0.4	9.5	8.7	1.0	...
7210-7230	Lietišķs / tehnisks amatierisms • Technical hobbies	0.6	...	2.0	2.0	0.6	...
5400	Viesošanās un viesu uzņemšana • Visiting or receiving visitors	0.2	0.2	...	0.7	...	...

3.65. tabula
Iedzīvotāju izvēles nodarbībām veltītā laika ilgums pēc dzimuma un nodarbinātības, 1996
• Time spent on the chosen activities by employment and gender, 1996
 st:min nedēļā vidēji vienam veicējam • h:min a week per participant

Kods* • Code	Nodarbes • activities	Nodarbinātie • Employed		Mācību iestāžu audzēkņi • Students		Pārējie • Other	
		vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
8200-8223	TV un video • TV and video	14:53	11:47	12:20	11:20	21:18	16:29
8100-8130	Lasīšana • Reading	05:10	04:17	03:27	04:08	08:45	06:55
5300-5310	Pasīvā atpūta • Resting – time-out	03:51	03:00	03:33	02:30	07:19	07:25
5100-9510	Saiešanās • Socializing	05:35	04:50	04:33	06:06	06:31	06:20
6. grupa	Sporta, fizikultūras nodarbības • Sports and physical activities	05:36	03:38	12:20	09:40	08:57	06:00
8300-8320	Radio / mūzikas ieraksti • Radio / music	02:42	02:04	02:48	02:26	06:25	05:10
4. grupa	Sabiedriskā un reliģiskā darbība • Civic and religious activities	04:10	03:21	07:32	02:33	06:26	04:43
5210-9520	Izklaide un kultūras baudīšana • Entertainment, culture	05:44	05:01	06:51	06:54	05:53	06:48
7300-7391	Spēles • Games	02:01	01:32	05:56	06:46	05:18	03:00
2200-9220	Papildmācības un pašizglītība • Additional study and selfeducation	05:50	06:43	13:16	08:28	13:34	16:55
7100-7130	Mākslinieciskā jaunrade • Arts	09:43	03:44	05:14	06:12	10:25	02:58
9700	Sīkāk nedalīts vaļasprieks • Unspecified hobbies	03:08	00:20	02:00	02:56	01:43	00:00
7210-7230	Lietišķs / tehnisks amatierisms • Technical hobbies	02:57	00:00	01:33	02:07	02:45	00:00
5400	Viesošanās un viesu uzņemšana • Visiting or receiving visitors	15:50	06:00	00:00	00:30	00:00	00:00

* Sk. 2. pielikumu • See Appendix 2

3.66. tabula
Televīzijai veltītā laika ilgums sestdienās un svētdienās pēc dzimuma un pamatnodarbošanās, 1996

• Time spent on TV at weekend by employment and gender, 1996

st:min vidēji vienam veicējam • h:min a weekend per participant

	Nodarbinātie • Employed				Mācās • Students				Pārējie • Others			
	sestdiena • Saturday		svētdiena • Sunday		sestdiena • Saturday		svētdiena • Sunday		sestdiena • Saturday		svētdiena • Sunday	
	v•m	s•w	v•m	s•w	v•m	s•w	v•m	s•w	v•m	s•w	v•m	s•w
TV un video • TV & video	2:55	1:45	3:30	2:46	2:56	2:38	2:49	2:25	3:30	2:41	3:48	3:00

3.67. tabula

Lasīšanai veltītā laika struktūra atkarībā no dzimuma un pamatnodarbošanās, 1996, %

• Time spent on reading by employment and gender, 1996, %

	Nodarbinātie • Employed		Mācās • Students		Pārējie • Others	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Lasīšana vispār • Unspecified reading	7.6	12.3	19.3	21.0	10.0	14.6
Laikrakstu lasīšana (dienas, nedēļas, mēnešraksti) • Reading daily, weekly, monthly publications	39.9	24.6	7.3	7.2	29.7	24.7
Laikraksti, ja atzīmēts īpaši, ka vietējie, centrālie, starptautiskie • Newspapers, if specified (local, national, international)	11.1	7.0	...	0.6	8.1	6.6
Žurnāli, ja atzīmēts īpaši, ka nedēļas vai ceturkšņa izdevumi • Magazines, if specified (weekly, quarterly)	1.0	2.9	3.7	2.4	0.3	0.7
Grāmatas • Books	40.4	53.2	69.7	68.9	50.8	53.1
Cita lasāmviela • Other reading	...	...	...	...	...	...

Diemžēl, liela daļa respondentu nav raksturojuši sīkāk, kāda veida publikācija lasīta. Šādā gadījumā lasīšana kodēta kā "lasīšana vispār". Naraksturotā laika daļa nodarbināto un nenodarbināto vidū svārstās robežās no 8-15%, bet jauniešu vidū apmēram piektā daļa lasīšanai veltītā laika nav sīkāk raksturota (3.67. tabula). Domājams, uz "lasīšanai vispār" veltītā laika rēķina ir pieļaujams proporcionāli palielināt grāmatu un laikrakstu lasīšanai veltīto laiku respondentu grupās.

Pasīvā atpūta ir trešais lielākais pēc izplatības brīvā laika pavadīšanas veids. Pēc nodarbību klasifikatora pasīvā atpūta netiek sīkāk raksturota, izņemot vienu nodarbi, proti, atsevišķi kodēts laiks smēķēšanai. Taču smēķēšana kā pamatnodarbība ir visai reti minēta dienasgrāmatās, un līdz ar to tā arī laika budžetos atspoguļojas kā visai niecīgs lielums, kas nav derīgs analīzei. Absolūti vislielāko laiku pasīvi atpūšas nenodarbinātie – vidēji nedaudz vairāk par 7 stundām nedēļā, no tām apmēram 3 stundas nedēļas nogalē, kas līdzīgi sadalās pa sestdienām un svētdienām.

Nodarbināto iedzīvotāju un mācību iestāžu audzēkņu pasīvai atpūtai patērētais laiks svārstās no 2.5-3.8 stundām nedēļā (3.65. tabula). Viņu pasīvā atpūta koncentrējas nedēļas nogalē. Nodarbinātie vīrieši sestdienās nododas pasīvai atpūtai apmēram 1 stundu un 1.5 stundas svētdienās, t.i. 2/3 daļas no visa pasīvai atpūtai nedēļā patērētā laika, bet sievietēm pasīvā atpūta vēl vairāk koncentrējas nedēļas nogalē, t.i. 74% no nedēļas kopējā pasīvai atpūtai tērētā laika vai caurmērā pa 1 stundai sestdien un svētdien. Līdzīgi pa nedēļu sadalās arī mācību iestāžu audzēkņu pasīvai atpūtai patērētais laiks.

Saiešanās jeb neformālie kontakti starp izvēles nodarbēm vīriešu vidū pēc izplatības ir 4. vietā, bet sieviešu un mācību iestāžu audzēkņu vidū pat 3. vietā un to izplatība svārstās no 60% vīriešiem (kā nodarbinātiem, tā pārējiem) līdz 63-68% sievietēm atkarībā no nodarbinātības (3.64. tabula). Jauniešu vidū vērojamas atšķirības starp puisiem un meitenēm. Pēdējo vidū neformālo kontaktu izplatība ir visaugstākā – 71%, bet puisiem viszemākā – 57%.

Visvairāk laika neformāliem kontaktiem patērē nenodarbinātie un jaunieši, vidēji 6-6.5 stundas nedēļā, bet puīši vismazāk – 4.5 stundas.

3.68. tabula

**Neformāliem kontaktiem veltītā laika struktūra
pēc dzimuma un pamatnodarbošanās, 1996, %**

• Time spent on socializing by employment and gender, 1996, %

	Nodarbinātie • Employed		Mācās • Students		Pārējie • Others	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Tikšanās un runāšanās • Socializing and conversation	72.4	71.7	69.7	61.4	74.6	73.3
Telefona sarunas • Telephone conversation	3.0	6.5	5.8	10.0	3.4	7.4
Sarakstīšanās • Correspondence	0.5	1.1	...	1.2	0.4	1.6
Citas ar saīšanos saistītas darbības • Other socializing activities	0.5	...	...	0.4	...	...
Ceļā • Travel	23.6	2.6	24.5	27.0	21.6	17.8

Neformāliem kontaktiem patērētā laika sadalījums pēc kontaktu rakstura atbilstoši izmantotajam klasifikātoram liecina, ka nedaudz mazāk par trim ceturtdaļām šī laika iedzīvotāji pavada tiekoties un runājoties (3.68. tabula). Vīrieši apmēram 3% šī laika pavada telefona sarunās, bet sievietes vairāk: no 6.5-7.4% atkarībā no nodarbinātības, proti, nestrādājošās vairāk. Vislielākais telefona sarunu laika īpatsvars kopējā neformāliem kontaktiem veltītajā laikā ir jauniešiem – 10%. Salīdzinoši maz laika visās grupās pēc pamatnodarbošanās tiek veltīts sarakstei, bet pat pie tik maza laika ir vērojamas atšķirības pēc dzimuma. Sieviešu neformāliem kontaktiem patērētā laika struktūrā sarakstīšanās ir 2 reizes un nenodarbināto vidū pat 4 reizes lielāka nekā vīriešiem. Vērā ņemams ir ceļā pavadītā laika īpatsvars, proti, caurmērā ceturto daļu no visa neformāliem kontaktiem veltītā laika patērē ceļam. Nedaudz mazāks tā īpatsvars ir nenodarbinātajiem iedzīvotājiem, kam par iemeslu var būt dažāda rakstura pārvietošanās ierobežojumi, piemēram veselības traucējumi vai materiālas dabas traucējumi.

Sporta un fizikultūras nodarbībām ir nodevušies no 42 līdz 47% nodarbināto iedzīvotāju, 50 līdz 53% nenodarbināto, bet mācību iestāžu audzēkņu vidū šīs nodarbību grupas izplatība ir vēl lielāka: puīšiem – apmēram 90% un meitenēm 76%. Jauniešu vidū sporta un fizikultūras nodarbības pēc izplatības citu izvēles nodarbību vidū ir otrajā vietā aiz TV. Ņemot vērā sporta un kustību ietekmi uz iedzīvotāju veselību tam veltītā laika izlietojums ir aplūkots atsevišķi (3.4. sadaļa).

Radio un mūzikas ierakstu klausīšanās kā pamatdarbība pēc izplatības ir 6. vietā starp citām izvēles nodarbībām. Kā pamatdarbību to uzrādījuši 18-22% nodarbināto, 31% mācību iestāžu audzēkņu un starp pārējiem 26% sieviešu un 42% vīriešu. Ja pieskaita to laiku, kad cilvēki klausās radio vai mūzikas ierakstus, vienlaicīgi darot kādu citu pamatdarbību, tad šīs nodarbes faktiskā izplatība nav mazāka par TV skatīšanos. Radio un mūzikas ierakstiem kā pamatdarbībai nodarbinātie nedēļā patērē no 2 līdz 2.7 stundām, skolnieki no 2.5 līdz 2.8 stundām, bet starp pārējiem vīrieši 6.4 un sievietes 5.2 stundas. Apmēram pa stundai, bet starp nenodarbinātajiem apmēram 1.3 stundas šai nodarbei tiek patērēts sestdienās un svētdienās. Tādējādi radio un mūzikas ierakstu klausīšanās kā pamatnodarbība starp nodarbinātajiem un mācību iestāžu audzēkņiem ir izplatīta galvenokārt nedēļas nogalē, bet nenodarbināto vidū arī citās nedēļas dienās.

Atbilstoši klasifikātoram šī nodarbību grupa ietver divas nodarbes: radio klausīšanās un mūzikas ierakstu atskaņošana. Patērētā laika sadalījums starp abām nodarbēm atšķiras pēc respondentu pamatnodarbošanās. Visvairāk no visa laika, klausoties radio, pavada nenodarbinātie (91-94%) un nodarbinātās sievietes (87%), bet mazāk – jaunieši (52-56%) un nodarbinātie vīrieši (69%). Atbilstoši tam pretējais vērojams mūzikas ierakstiem patērētajā laikā. Jaunieši apmēram 44-48% no kopējā šai grupai patērētā laika pavada, klausoties ierakstus, bet starp nodarbinātajiem vīrieši – 31% un sievietes 13%, savukārt nenodarbinātie iedzīvotāji mūzikas ierakstiem veltī ne vairāk par 6-9% no kopējā nodarbību grupai patērētā laika.

Sabiedriskā un reliģiskā darbība pēc izplatības citu izvēles nodarbību vidū nenodarbināto budžetos ir 7. vietā, bet skolnieku budžetos 9. vietā. Sabiedriskai un reliģiskai darbībai nododas no 14 līdz 15% nodarbināto vīriešu un sieviešu, kā arī nenodarbināto vīriešu, bet starp nenodarbinātām sievietēm tādu ir vairāk - 24% (3.64. tabula). Arī mācību iestāžu audzēkņu vidū sabiedriskās un reliģiskās aktivitātēs 2 reizes mazāk iesaistīti puīši nekā meitenes, atbilstoši 12 un 24%. Bet šīm aktivitātēm veltītā laika ilgums vidēji vienam veicējam ir caurmērā lielāks vīriešiem nekā sievietēm neatkarīgi no pamatnodarbošanās (3.65. tabula). Vislielākā atšķirība pēc dzimuma vērojama starp skolniekiem un nenodarbināto vidū.

Atbilstoši nodarbību klasifikātoram sabiedriskās un reliģiskās aktivitātes ir detalizētas visai nevienmērīgi, proti, īpaši sīki pa atsevišķām nodarbēm ir sadalīts reliģiskām aktivitātēm patērētais laiks, bet no pārējām aktivitātēm ir konkrēti minēta tikai dabas un dzīvnieku aizsardzība (3.69. tabula). Sīko reliģisko aktivitāšu iedalījumu iespējams ievērot tikai tad, ja respondenta dienasgrāmatā ir sīki raksturota reliģiskā darbība. Pretējā gadījumā šis laika patēriņš tiek kodēts pēc kodētāja subjektīviem ieskatiem, izvēloties vienu no 5 klasifikātorā piedāvātajām reliģiskajām aktivitātēm. Tāpēc, vērtējot reliģiskai darbībai patērētā laika īpatsvaru kopējā šai grupai veltītajā laikā, t. i. sabiedriskām un reliģiskām aktivitātēm, nav jēgas pieturēties sīkajam iedalījumam, bet gan lietderīgi apvienot reliģiskām darbībām patērēto laiku. Ja tā, tad nodarbināto vidū no visa sabiedriskai un reliģiskai darbībai patērētā laika vīrieši apmēram 39 un sievietes 43% veltī reliģiskām aktivitātēm, bet mācību iestāžu audzēkņu vidū puīši apmēram 14% un meitenes nedaudz vairāk - 16%.

Attiecīgi lielāks jauniešiem ir tā laika īpatsvars, kas patērēts ar reliģiju nesaistītai sabiedriskai darbībai, proti, dabas un dzīvnieku aizsardzībai, kā arī sabiedrisko organizāciju darba nodrošināšanai. Pēdējā vairāk raksturīga vīriešiem, īpaši jauniešiem un peļņas darbā nenodarbinātajiem, proti 21 un 18% no kopējā sabiedriskai un reliģiskai darbībai patērētā laika (3.69. tabula). No kopējā šai nodarbību grupai patērētā laika apmēra 8 līdz 15% ir saistīti ar pārvietošanos.

Kopējā sabiedriskai un reliģiskai darbībai veltītā laika izlietojumā ir iekļauts laiks dienasgrāmatu aizpildīšanai, kura īpatsvars ir liels un svārstās atkarībā no nodarbinātības un dzimuma no 26 līdz 39%, bet skolniekiem no 15% (puīšiem) līdz 65% (meitenēm). Izslēdzot dienasgrāmatu aizpildīšanas laiku, citām šajā grupā ietvertām aktivitātēm patērētā laika īpatsvars pieaugtu, vienlaicīgi samazinoties absolūtajam laika patēriņam visai nodarbību grupai par pierakstiem veltītā laika tiesu. No metodiskā viedokļa dienasgrāmatu aizpildīšanas vieta nodarbību klasifikātorā pieder diskutējamo jautājumu lokam.

Izklaide un kultūras baudīšana pēc izplatības izvēles nodarbību vidū ierindojas 8. vietā neatkarīgi no pamatnodarbošanās un dzimuma. Neliels izņēmums ir nenodarbinātie vīrieši, jo atbilstoši viņu izvēlei, spēles ir nedaudz vairāk izplatītas, proti ierindojas 8. vietā, atbīdot izklaidei un kultūru uz nākamo vietu. Izklaidei un kultūrai nododas apmēram 10% nodarbināto, 6-7% nenodarbināto iedzīvotāju un 22-25% mācību iestāžu audzēkņu. Izklaidei un kultūrai patērētais laiks vidēji vienam to vidū, kam šādas aktivitātes bijušas, ir visai līdzīgs dažādu kategoriju iedzīvotājiem un svārstās no 5 līdz 7 stundām. Pārsvārā šis laiks tiek patērēts nedēļas nogalēs, turklāt visai līdzīgi sestdienās un svētdienās.

Izklaidei un kultūras baudīšanai veltītā laika sadalījums pa darbības veidiem liecina, ka lielākais patērētā laika īpatsvars saistās ar diskotēkām, dejām un ballēm. Nodarbināto vidū: 29-36% no visa izklaidei un kultūrai veltītā laika, nenodarbināto - 42-46%, bet mācību iestāžu audzēkņiem vēl vairāk - 58% (3.70. tabula). Tā kā visas šajā nodarbību grupā atbilstoši klasifikātoram ietvertās nodarbības saistās ar aktīvām ārpusmājas aktivitātēm, tad arī ceļam nepieciešamā laika īpatsvars ir ievērojams: 26-27% nodarbināto, 21-29% nenodarbināto un 19-23% skolnieku izklaidei un kultūrai patērētajā koplaiķā.

Neliels un visumā līdzīgs iedzīvotāju grupās ir laika patēriņa īpatsvars, kas saistās ar noteiktu kultūras iestāžu un sporta pasākumu apmeklējumiem (3.70. tabula). Vienīgi izrādēm un koncertiem patērētā laika daļa ir lielāka kultūras un izklaides koplaiķā. Tas raksturīgs kā nodarbinātajiem, tā nenodarbinātajiem iedzīvotājiem, bet īpaši sievietēm. Bibliotēku apmeklējumi vairāk raksturīgi skolniekiem.

Sabiedriskai un reliģiskai darbībai veltītā laika struktūra

atkarībā no dzimuma un pamatnodarbošanās, 1996, %

• Time spent on civic and religious activities by employment and gender, 1996, %

	Nodarbinātie • Employed		Mācās • Students		Pārējie • Others	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Organizācijas darbības nodrošināšana • Organizational work	8.3	3.6	21.2	...	18.5	4.4
Laika izlietojuma pierakstīšana dienasgrāmatā • Filling in time diary	38.9	39.3	15.4	64.9	25.9	32.4
Dabas un dzīvnieku aizsardzība • Environmental and animal protection	2.8	3.6	34.6	10.8	...	...
Pulcēšanās • Meetings	...	...	...	...	...	...
Dalība reliģisko draudžu pasākumos • Religion activities	...	3.6	...	...	...	...
Dalība dievkalpojumos, ceremonijās • Religion practices, ceremonies	13.9	25.0	13.5	13.5	37.0	26.5
Dievkalpojumu klausīšanās • Listening to religious service	25.0	14.3	...	2.7	3.7	17.6
Dalība reliģiskās ceremonijās • Participating in religious ceremonies	...	...	...	...	3.7	2.9
Citas reliģiozas darbības • other religious activities	...	...	...	...	...	2.9
Ceļā uz organizāciju • Travel connected with organizational work	5.6	3.6	1.9	2.7	3.7	1.7
Ceļā uz pasākumu • Travel connected with participate activities	5.6	7.1	13.5	5.4	7.4	11.8

Izklaidei un kultūras baudīšanai veltītā laik struktūra

atkarībā no dzimuma un pamatnodarbošanās, 1996, %

• Time spent on entertainment and culture by employment and gender, 1996, %

	Nodarbinātie • Employed		Mācās • Students		Pārējie • Others	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Kino • Cinema	3.0	6.4	7.8	3.9	4.2	4.2
Izrādes, koncerti • Theatre, concert	9.1	25.8	...	3.9	12.5	12.5
Muzeji, izstādes • Art exhibit., museums	6.1	3.2	...	...	4.2	4.2
Bibliotēka • Library	3.0	...	10.0	6.3	4.2	...
Sporta pasākumi • Sport events	3.0	3.2	1.1	0.8	...	...
Ekskursijas, zvēru dārzs, cirks, atrakciju parki, skaistumkonkursi un tml. • Excursions, ZOO, circus, amusement parks, beauty competitions and etc.,	12.1	6.4	4.4	3.2	4.2	12.5
Citas ar izklaidei un kultūras baudīšanu saistītas darbības • Other entertainment and culture activities or connected with	...	...	...	1.6	...	...
Diskotēka, dejas • A-go-go, dancing	36.4	29.0	57.8	57.5	41.7	45.8
Ceļā • Travel	27.3	25.8	18.9	22.8	29.2	20.8

Spēles pēc izplatības citu izvēles nodarbību vidū atrodas 9.-10. vietā nodarbināto dzīvotāju laika budžetos, 8.-9. vietā nenodarbināto un 5.-7. vietā skolnieku laika budžetos (3.64. tabula). Taču izplatībā vērojamas lielas atšķirības pēc pamatnodarbošanās. Skolnieku vidū spēļu izplatība ir vislielākā - 44% puīšiem un 29% meitenēm, bet mazākā spēļu izplatība ir nodarbināto vidū, apmēram 3-4%. Savukārt, nenodarbināto vidū spēlēm nododas 8% vīriešu un 55 sieviešu. Skolnieki un nenodarbinātie vīrieši ne vien biežāk par citiem nododas spēlēm, bet ilgāks ir arī viņu vidū laiks, ko spēlēm patērē vidēji viens dalībnieks, t.i. caurmērā no 5 līdz 7 stundām nedēļā.

Spēlēm patērētā laika struktūra liecina, ka nodarbinātie un nenodarbinātie iedzīvotāji salīdzinoši visvairāk laika veltī galda spēlēm, bet skolnieki rotaļām (3.71. tabula). Skolnieku vidū puīši 26% spēlēm patērētā kopa laika veltī datorspēlēm, t.i. apmēram 3 reizes vairāk nekā meitenes. Arī nenodarbināto vidū vīrieši apmēram 3 reizes vairāk tērē laika datorspēlēm nekā sievietes, bet starp nodarbinātajiem vērojams pretējais. Salīdzinot ar vīriešiem, sievietes visās kategorijās lielāku daļu no spēļu kopa laika patērē individuālajām spēlēm. Bet azartspēlēm laiku galvenokārt tērē vīrieši – skolnieki un nenodarbinātie. Pēdējo vidū azartspēlēm patērētā laika īpatsvars spēļu kopa laikā ir 14%.

Absolūtā laika patēriņš vidēji vienam dalībniekam atšķiras pa spēļu veidiem. Piemēram, azartspēlēm vidēji viens skolnieks, no tiem, kas spēlējis, patērē nedēļas nogalē apmēram 5 stundas. Visām pārējām spēlēm viena dalībnieka vidēji patērētais laiks ir mazāks, izņemot datorspēles, kurām arī tiek salīdzinoši vairāk tērēts laiks. Jādomā, aizvien straujāka datoru ienākšana ģimenēs veicinās šī laika patēriņa pieaugumu.

3.71. tabula

Spēlēm veltītā laika struktūra atkarībā no dzimuma un pamatnodarbošanās, 1996, %

• Time spent on games by employment and gender, 1996, %

	Nodarbinātie • Employed		Mācās • Students		Pārējie • Others	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Rotaļas • Playing	...	...	56.0	72.6	3.6	11.1
Galda spēles • Parlor games	42.9	...	9.5	0.7	35.7	22.2
Datorspēles • Computer games	14.3	50.0	26.2	8.2	32.1	11.1
Individuālās spēles • Solo games	14.3	50.0	0.6	4.4	10.7	55.6
Azarta spēles • Gambling	...	...	1.2	...	14.3	...
Kustību spēles • Other	...	...	...	3.0	...	...

Papildmācības un pašizglītība vairāk izplatīta skolnieku vidū, īpaši meiteņu (12%) un nodarbināto vidū (3.64. tabula). Lielākā daļa papildmācībām veltītā laika (56-85%) tiek izlietota kursiem, kas neietekmē formālo izglītību, valodu kursiem un ceļā uz apmācības vietām.

Māksliniecisķai jaunradei arī, galvenokārt, nododas skolu jaunatne – 12% puīšu un 19% meiteņu. Skolnieku vidējie laika budžeti liecina, ka lielākā daļa šī laika tiek veltīta izpildītājmākslām, proti, vairāk par pusi. Kā liecina vidējā patērētā laika ilgums vienam dalībniekam, tad tas īpaši neatšķiras pa māksliniecisķās jaunrades veidiem, un neatkarīgi, kam īsti nododas nedēļas nogalēs, laika patēriņš ir līdzīgs (3.72. tabula).

3.72. tabula

Māksliniecisķai jaunradei veltītais laiks pēc dzimuma un pamatnodarbošanās, 1996

• Time spent on arts by employment and gender

st:min vidēji vienam veicējam • h:min a weekend per participant

	Nodarbinātie • Employed				Mācās • Students				Pārējie • Others			
	sestdiena • Saturday		svētdiena • Sunday		sestdiena • Saturday		svētdiena • Sunday		sestdiena • Saturday		svētdiena • Sunday	
	v•m	s•w	v•m	s•w	v•m	s•w	v•m	s•w	v•m	s•w	v•m	s•w
Vidēji • Average	1:45	2:33	4:40	1:48	1:05	1:06	1:46	1:11	2:20	1:33	0:55	2:10
Vizuālās mākslas • Performing creative arts	2:20	2:40	...	2:20	0:57	1:06	1:15	1:30	...	...	...	...
Izpildītājmākslas • Performing arts	1:33	2:20	4:40	2:20	1:17	1:10	1:50	0:58	2:20	2:50	0:55	...
Izpildītājmākslas ar datora izmantošanu • Performing arts if computer mentioned	...	...	...	...	...	...	3:40	...	...	...	...	...
Citas ar māksliniecisķo daiļradi saistītas darbības • Other arts, connected with	...	...	...	0:30	...	0:10	...	...	...	...	...	...

Secinājumi

LZA Ekonomikas institūta un Latvijas Centrālās Statistikas pārvaldes 1996. gadā kopīgi rīkotās aptaujas dati par iedzīvotāju laika izlietojumu dod bagātīgu vielu analīzei par Latvijas laucinieku un pilsētnieku darba slodzi, atpūtas veidu izvēli, dažādu pakalpojumu lietošanas biežumu, nodarbību un to ilguma atšķirībām pa nedēļas dienām u.c.

Visbūtiskākās atšķirības dažādu iedzīvotāju grupu laika izlietojumā rada viņu nodarbinātība: peļņas darbā, klātienes mācībās vai māsaimniecībā. Kā zināms, katrs no šiem pamatnodarbošanās veidiem raksturīgs noteikta vecuma cilvēkiem: darbības spējas vecumā, pusaudžu gados vai jaunībā un beidzot – pēc aktīvā darba gadiem. Tomēr pilnībā nodarbinātības raksturs nav atkarīgs no vecuma: daļa 16 gadus vecu jauniešu jau stājušies darbā; divdesmitgadīga sieviete var studēt, strādāt ārpus mājas vai kopt mājas bērnus; darbības spējas vecuma cilvēki var būt slimi un darba nespējīgi vai bezdarbnieki, bet cits 70 gadu vecumā – turpināt peļņas darbu. Tādējādi katram no minētajām personas pazīmēm ir samērā patstāvīga ietekme uz laika izlietojumu.

Peļņas darbā strādājošie izlieto tam caurmērā 47 stundas nedēļā jeb vairāk par ¼ sava laika: vīrieši 29.7%, sievietes 26.9%. Kopā ar māsaimniecības darbiem nodarbināto kopējā darba slodze vidēji pārsniedz 2/5 visa nedēļas laika: vīriešiem 39.5%, sievietēm pat 44.3%.

Māsaimniecības darbu ilgums, savukārt, svārstās atkarībā no ģimenes sastāva, respektīvi, bērnu esamības un to vecuma (mazāk skaita), kas arī saistās ar noteiktu vecumu. Slodzes maksimums vērojams pirmsskolas vecuma bērnu vecākiem, t.i., galvenokārt 25-44 gados. Tomēr visās vecumgrupās sieviešu ieguldījums mājas darbos un līdz ar to kopējā darba slodze ir lielāka nekā vīriešiem, un tādējādi dzimums papildus nodarbinātībai un vecumam izvirzās par trešo būtiskāko laika izlietojuma diferencētāju pazīmi. Dzīvesvietai un izglītībai ir samērā mazāka loma (sīkāk sk. 2. nodaļas tekstā un tabulās).

Mācību iestāžu audzēkņiem regulārās mācības, kas pēc lomas viņu dzīvē būtu pielīdzināmas pieaugušo peļņas darbam, aizņem vidēji gandrīz 44 stundas nedēļā jeb 26.2% visa viņu laika. Pieskaitot mācību laikam jauniešu veicamo māsaimniecības darbu laiku, viņu kopējā darba slodze sasniedz gandrīz 53 stundas jeb nepilnu 1/3 nedēļas laika: vīriešiem 30.7%, meitām 32.5%. Tas ir par 10-12 stundām jeb ¼ mazāk nekā tā paša dzimuma peļņas darbā nodarbinātajiem pieaugušajiem.

Savukārt peļņas darbā **nestrādājošiem pieaugušajiem**, kas darbojas gandrīz tikai māsaimniecības darbos, kopējā darba slodze vidēji ir vēl mazāka: vīriešiem 40 stundas nedēļā, sievietēm – 52 stundas jeb attiecīgi 24% un 30.9% nedēļas laika. Šī iedzīvotāju grupa, salīdzinot ar iepriekšminētajām ir vismazāk viendabīgā pēc vecuma, veselības, darbības spēju izlietojuma pakāpes un ģimenē veicamiem pienākumiem. Tāpēc šīs sociālās grupas vidējie rādītāji var būt neraksturīgi atsevišķām demogrāfiskām grupām tās sastāvā: jauno māmiņu darba slodze, dabiski, pārsniedz ne vien grupas vidējo, bet arī jauniešu darba slodzi, bet vecākajai pensionāru grupai vai invalīdiem tā atpaliks no māsaimniecībā nodarbināto caurmēra darba slodzes Tomēr visumā nav īpaši jāpierāda, ka darbošanās tikai vienā jomā (māsaimniecībā) prasa mazāk laika un spēku, nekā divās un pat vairākās, kā strādājot arī pamata un vēl papilddarbā vai vienlaikus ar mācībām.

Izlases kopuma lielums un maksimālas nodarbinātības gadījumu nelielais biežums (sīkāk sk. sadaļā 2.1.) neļauj raksturot atsevišķi šādu iedzīvotāju grupu laika izlietojumu. Pietiekami pārlicinoši raksturojamas bija tikai laika izlietojuma atšķirības pēc dzīvesvietas (Rīgā, mazpilsētās vai laukos), dzimuma, vecuma, ģimenes tipa, izglītības vai vairāku šo samērā pastāvīgo pazīmju kombinācijas (sk. tekstā). Tomēr tāpat ir skaidrs, ka daļai cilvēku darba slodze pārsniedz minēto vidējo. Tāpēc īpaši svarīgs ir jautājums par šīs **slodzes samazināšanas iespējām** un pilnvērtīgu darbības spēju atjaunošanu atpūtas un brīvajā laikā. Vidējais darba stundu skaits peļņas darbā, neieskaitot ceļam un citām ar darbu saistītām darbībām iztērēto laiku, tikai vīriešiem par nepilnām 3 stundām pārsniedz likumā noteikto normālo darba nedēļā – 40 stundas, bet sievietēm ir pat par 0.5 stundu mazāks. Strādāt vēl īsākas darba stundas nozīmētu atbilstoši mazāk pelnīt, ko vairums nodarbināto nevēlas, vai ierobežot savas darba izvēles un profesionālās izaugsmes iespējas, bet līdz ar to sagaidāmo gandarījumu, atalgojumu un sociālo nodrošinājumu.

Tas attiecas vienlīdz uz abu dzimumu pārstāvjiem, jo, atšķirībā no daudzām citām valstīm, Latvijā sievietes pēc izglītības līmeņa apstiež vīriešus, ieņem 60% vecāko speciālistu amatus [Darbaspēks ...] un ir atbilstoši ieinteresētas kā gandarījumā, ko sniedz interesants un radošs darbs, tā materiālajā nodrošinājumā. Šis pēdējais Latvijas sievietēm ir nepieciešams ne tikai subjektīvu vēlmju dēļ kā profesionālo spēju un panākumu apliecinājums, bet arī kā ģimenes budžeta papildinājums apstākļos, kad viena pelnītāja alga vidēji nav pietiekama pēcnācēju uzturēšanai, un iztikas līdzekļu garantija ģimenes iziršanas gadījumā. Kā zināms, Latvijā vīriešu priekšlaicīgas nāves varbūtība darbības vecumā ir 3-4 reizes lielāka nekā sievietēm. Rēķinoties ar šādu iespējamību, sievietēm jāsaģlabā darba vieta un peļņas iespējas pašas un vēl nepilngadīgo bērnu iztikai. Jāsecina, ka nodarbināto kopējās darba slodzes samazinājums nav meklējams uz peļņas darba rēķina.

Mājsaimniecības darbiem patērēto laiku valsts likumdošana nereglamentē, tāpēc tā kopējais un atsevišķo darbu ilgums vairāk diferencēts pēc dzimuma, vecuma un dzīvesvietas (sk. sadaļu 2.3.). Šī diferenciācija liecina, ka mājsaimniecības darbu apjomu un attiecīgi ilgumu noteic ģimenes vajadzības noteiktā tās attīstības posmā (bērnu esamība un vecums), iespējas tās apmierināt ar maksas pakalpojumu palīdzību vai savu darbu (atkarībā no ģimenes rocības un dzīvesvietas), kā arī sabiedrības apziņā saglabājušies uzskati par dažādo darbu sadali abu dzimumu pārstāvju starpā. Tieši ar pēdējo izskaidrojams, ka sievietēm, neraugoties uz nedaudz īsāku peļņas darbā pavadīto laiku, kopējā darba slodze ir lielāka nekā vīriešiem: mājsaimniecībai un bērnu aprūpei nodarbinātās ziedo gandrīz 29 stundas nedēļā jeb 17% sava nedēļas laika, vīrieši – 16 stundas jeb 9.6%, kas ir 1.8 reizes mazāk. Līdzīgs abu dzimumu pārstāvju mājsaimniecībai veltītā laika samērs ir peļņas darbā nenodarbināto (1.43 reizes) un mācību iestāžu audzēkņu starpā – (1.36 reizes).

Sieviešu palielinātā darba slodze ne vien ierobežo viņu brīvā laika apjomu, salīdzinot ar tās pašas sociālās grupas un vecuma vīriešiem, bet ierobežo viņu pašu un daudzos gadījumos arī pārējo ģimenes locekļu nodarbību izvēli ar īsākā laikā un vēlākās vakara stundās iespējamām. Diemžēl, tādas parasti izrādās mājās iespējamās mazāk aktīvās, kas tieši tādēļ nespēj nodrošināt pilnvērtīgu un veselīgu atpūtu.

Lieki atgādināt, ka nepilnvērtīga atpūta nelabvēlīgi ietekmē darbības, pacietību un izdomas bagātību nodarbībās ar bērniem, palielina dažādu veselības traucējumu un ģimenes konfliktu varbūtību. Tā visa dēļ būtu vēlams mazināt sievietes kopējo darba slodzi tieši uz mājsaimniecības darbu rēķina, un tas savukārt iespējams vai nu aizvietojojt daļu viņu veicamo darbu ar maksas pakalpojumiem vai vienmērīgāk tos sadalot ģimenes locekļu starpā. Priekšroka, protams, būtu pakalpojumu izmantošanai, jo tādējādi netiktu palielināta arī vīriešu darba slodze.

Pagaidām Latvijā šādas iespējas izmantošanu ierobežo pieticīgie iedzīvotāju vairuma ienākumi, īpaši ģimenēs ar bērniem, kam turklāt ir arī objektīvi vislielākais mājsaimniecības darbu apjoms. Laikposmā pēc valsts neatkarības atjaunošanas neattaisnoti sarucis arī pirmsskolas un ārpusskolas bērnu iestāžu tīkls, bet pieaugusi maksa par to izmantošanu, kas attiecīgi palielinājis nepieciešamību pēc bērnu uzraudzības mājās un ierobežojis citas laika izmantojuma iespējas. Tomēr sava loma ir arī novecojušiem stereotipiem par labām saimniecēm, kas visu veic pašas ar vecvecmāmiņu tradicionālajiem paņēmieniem. Ja sarēķinātu visus izdevumus, piemēram, veļas mazgāšanai mājās, pieskaitot arī sava – atpūtai un bērniem atrautā laika vērtību un apmaksu par zālēm pārmērīgā darbā un nepietiekamā atpūtā bojātās veselības atgūšanai, tad diez kāds ietaupījums, salīdzinot ar veļas mazgātavas izmantošanu vis nesānāktu. Diemžēl, mājsaimniecības plānošanai, izdevumu pierakstiem un aprēķiniem laiku veltījuši tikai 5% aptaujāto pieaugušo, kaut arī par laika trūkumu sūdzējušies 52% nodarbināto vīriešu un 60% sieviešu. Tāda nevērība pret savu laiku un arī izdevumiem kavētu laika taupīšanu mājsaimniecībā pat gadījumā, ja līdzekļi atļautu vairāk izmantot dažādus pakalpojumus un samazināt mājražošanu savam patēriņam.

Nevērību pret iespējam mazināt mājsaimniecībai ziedoto laiku daļēji nosaka attieksme pret rutīnas mājas darbiem kā atpūtu no saspringtās garīgās slodzes peļņas darbā, un šādai attieksmei ir savs pamats. Tomēr derētu paturēt prātā, ka pilnībā mājas darbi nav aizvietojami [Balans ...], un neizbēgamo darbu apjomu papildinot ar brīvā laika nodarbībām ārpus mājas, īpaši dabā un jautrā sabiedrībā, varētu baudīt labāku atslodzi nekā ilgāk darot mājas darbus nemainīgā vidē.

Pagaidām to labāk sapratušas un izmanto izglītotākās un attiecīgi darbā aizņemtākās sievietes. Pārējo pasivitāte laika taupīšanā un – kamēr nav citu iespēju – vienmērīgākā pienākumu sadalē (pēc patērētā laika) ģimenes locekļu starpā liecina par cilvēku nepietiekamo ieinteresētību to darīt, vai nu vispār neizjutot laika vērtību vai nepietiekami apzinoties **pilnvērtīgas laika izmantošanas iespējas brīvajā laikā** un šāda izlietojuma labvēlīgo ietekmi kā uz savu veselību, tā dzīves kvalitāti kopumā.

Līdzšinējais brīvā laika izlietojums ir visai vienveidīgs un pārsvarā pasīvs (sīkāk sadaļā 3.5. un arī 3.4.). Arī to zināmā mērā noteic iedzīvotāju vairākuma pieticīgais ienākumu līmenis, kas ierobežo gan ārpusmājas izklaides, atpūtas industrijas izmantošanas un ceļojumu iespējas, gan grāmatu iegādi un resursu ietilpīgu amatierisma veidu piekropšanu mājas apstākļos. Savukārt vispārējais enerģijas taupīšanas princips nerodina atrast līdzvērtīgus, bet lētākus vai bezmaksas veselīgas atpūtas un sevis garīgas bagātināšanas paņēmienus. Tāpēc būtu lietderīga iedzīvotāju izglītošanās par pilnvērtīgas atpūtas iespēju daudzveidību ar pavisam niecīgiem izdevumiem un aktīvas atpūtas priekšrocībām, salīdzinot ar mazkustīgo vaļošanās pārsvarā mājās. Savu labumu kā darbā tā mājas dzīvē dotu arī zināšanas par laika plānošanas un taupīšanas paņēmieniem dažādos dzīves posmos un apstākļos. Tāda izglītošanās varētu tikt piedāvāta gan izglītības iestādēs un pieaugušo izglītības tīklā, gan ar saziņas līdzekļu palīdzību.

Rosināt vismaz pārdomas šai virzienā un piedāvāt faktu materiālu argumentācijai ir šī izdevuma mērķis. Atliek cerēt, ka tas atradīs savus lasītājus un izmantotājus.

Dienasgrāmatas paraugs

Ramatnodarbība Основное занятие	Vai tā ir palīdzība kādam, kas nav Jūsu mājāsaimniecības loceklis? Является ли это помощь кому-то, кто не член Вашего домохозяйства	Ja vienlaikus darījāt vēl kaut ko, tad ko? Если одновременно занимались чем-либо еще, запишите	Vai bijāt šai laikā ar kādu korā? Были ли Вы вместе с кем-либо?			
			Vicinatnē Насдине	Ar pašu bērnīcām līdz 10 gadu vecītiem С детьми в возрасте до 10-ти лет	Ar citiem ģimenes locekļiem С другими членами семьи	Citiem Другими
• Lūdzu katrā rindā tikai vienu darbību! • Neaizmirstiet rīcīgrāfā rīcīgrāfā un tāls veidu: kājām, ar savu auto u.c. • В каждой строке не более одного занятия • Не забудьте записать перемещение: пешком, на своем автомобиле или другим способом			☒	☐	☐	☐
<i>Grūji</i>	☐		☐	☐	☐	☐
"	☐		☐	☐	☐	☐
"	☐		☐	☐	☐	☐
<i>Ceļos un eju mazgāties</i>	☐		☒	☐	☐	☐
<i>Gatavoju brokastis</i>	☐	<i>Klausījos radio</i>	☒	☐	☐	☐
"	☐		☐	☐	☐	☐
<i>Modinu bērņus</i>	☐		☐	☒	☐	☐
<i>Klāju gultu</i>	☐		☐	☒	☐	☐
<i>Ēdu brokastis</i>	☐		☐	☒	☐	☐
<i>Nokopju galdu</i>	☐		☐	☒	☐	☐
<i>Izvadu bērņus uz dārziņu</i>	☐	<i>Runājos ar bērņiem</i>	☐	☒	☐	☐
<i>Braucu uz darbu kaimiņa mašīnā</i>	☒	<i>Klausījos radio</i>	☐	☐	☐	☒
<i>Strādāju</i>	☐		☐	☐	☒	☒
			AIZPILDA ATKARĪBĀ NO DARBA RAKSTURA.			
			☐	☐	☐	☐
			☐	☐	☐	☐
			☐	☐	☐	☐
			☐	☐	☐	☐

P A R A U G S

Iedzīvotāju laika budžetos lietotais nodarbību klasifikātors 1996. gadā

List of Activities Used in Population Time Budgets, 1996

	Kopējā darba slodze	Total work load
1.grupa	PEĻŅAS DARBS*	PAID WORK*
1110-9110	Pamatdarbs	Main job
1110	Pamatdarbs	Working time in main job
1130	Kafijas un citi pārtraukumi	Coffee and other breaks
9110	Ceļā	Travel
1210-9120	Papilddarbs	Second Job(s)
1210	Papilddarbā	Working time in second job
1230	Kafijas un citi pārtraukumi	Coffee and other breaks
9120	Ceļā	Travel
1300	Nav zināms - pamatdarbs vai papilddarbs	Unclear whether main or second job
1410-1490	Ar nodarbinātību saistītas darbības	Time connected with employment
1410	Darba meklējumi	Job seeking
1420	Pārējās ar nodarbinātību saistītās darbības	Other time connected with employment
1490	Citas papilddarba aktivitātes	Additional activities
1500	Pusdienas pārtraukums	Lunch breaks
2110-9210	REGULĀRĀS MĀCĪBAS	REGULAR STUDY
2110	Nodarbības mācību iestādē	Classes and lectures
2120	Nodarbību pārtraukumi	Breaks at school
2130	"Mājas darbi"	Homework
2190	Citas ar mācībām saistītas darbības	Other time connected with regular study
9210	Ceļā	Travel
3.grupa	MĀJAS APRŪPE	HOUSEHOLD AND FAMILY CARE
3000	Sīkāk nedalītie mājas darbi	Unspecified household care
3110-3190	Uztura gatavošana	Food preparation
3100	Sīkāk nedalīti darbi	Unspecified food preparation
3110	Ēdieni/uzkodas	Meal/snacks
3120	Maizes cepšana	Baking
3130	Trauku mazgāšana	Dish washing
3140	Konservēšana	Preserving
3190	Cita veida uztura gatavošana	Other food preparation
3200-9320	Mitekļa kopšana un ar to saistītais	Household upkeep
3200	Sīkāk nedalīti mitekļa kopšanas darbi	Unspecified household upkeep
3210	Dzīvojamu telpu, pagraba, garāžas tīrīšana	Cleaning dwelling, cellar, garage
3220	Pagalma tīrīšana	Cleaning yard
3230	Atkritumu aizvākšana	Disposal waste
3240	Apkure un ūdens piegāde	Heating and water
3250	Citi mājokļa aprūpes darbi	Various arrangements
3290	Citi regulāri mājokļa aprūpes darbi	Other regular household upkeep
3291	Meža darbi	Logging
9320	Ceļā	Travel
3310-3390	Apģērba izgatavošana un kopšana	Making and care of textiles and footwear
3300	Sīkāk nedalīti apģērba kopšanas darbi	Unspecified making and care of textiles
3310	Veļas mazgāšana	Laundry
3320	Gludināšana	Ironing
3330	Apģērbu un apavu kopšana	Care of clothes and shoes
3340	Apģērba izgatavošana	Producing textiles
3350	Rokdarbi	Handicrafts
3390	Citas ar apģērbu izgatavošanu saistītas darbības	Other making/caring for textiles
3410-9340	Dārza un dzīvnieku kopšana	Gardening and pet care
3400	Sīkāk nedalīti dārza un dzīvnieku kopšanas darbi	Unspecified gardening and pet care
3410	Dārzu / augļu audzēšana pašu uzturam	Tending plants
3411	Kartupeļu, tomātu u.c. stādīšana, kopšana, novākšana	Tending potato, tomato plants etc.
3412	Košumaugu audzēšana	Tending ornamental plants
3420	Dzīvnieku aprūpe	Tending animals
3421	Produktīvo mājdzīvnieku aprūpe	Tending domestic animals
3422	Priekam audzējamo dzīvnieku aprūpe	Caring for pets
3430	Suņa izvešana	Walking dogs
3490	Cits ar dārza un dzīvnieku aprūpi saistītais	Other gardening or pet care
9340	Ceļā	Travel

* te un pārējās nodarbību pamatgrupās ieskaitīts ar to saistītām darbībām patērētais laiks: ceļā, gatavojoties un tml.

• here and in another main groups of activities time for related activities is included: travel, preparing etc.

3500-9350	Celtniecība un remonts	Construction and repair
3500	Sīkāk nedalīti celtniecības un remonta darbi	Unspecified construction and repair
3510	Mājas būvēšana un pārbūve	House construction, repair
3511	Mājas būvēšana un atjaunošana	House construction and renovation
3512	Dzīvojamu telpu remonts	Repairs to dwelling
3520	Iekārtu un piederumu remonts	Repairing equipment furniture, household goods
3530	Transporta līdzekļu apkope	Vehicle maintenance
3540	Mājsaimniecības priekšmetu izgatavošana, sadzīves tehnikas remonts	Production of household goods
3590	Citas ar celtniecību un remontu saistītas darbības	Other construction and repair
9350	Ceļā	Travel
3600-9360	Iepirkšanās, maksas pakalpojumi	Shopping and services
3600	Sīkāk nedalīti iepirkšanās, maksas pakalpojumi	Unspecified shopping and services
3610	Iepirkšanās	Purchases
3611	Patēriņa priekšmetu iegāde	Consumer goods
3612	Lielu pirkumu iegāde	Capital goods
3620	Sadzīves pakalpojumi	Commercial services
3621	Veļas mazgātavas, ķīmiskās tīrītavas	Laundry
3623	Kurpnieks	Shoemaker
3630	Administratīvo iestāžu apmeklējumi	Administrative service
3640	Transporta līdzekļi	Vehicle service
3650	Ārstniecība	Medical service
3660	Personiskie pakalpojumi	Other personal services
3670	Veterinārie pakalpojumi dzīvniekiem	Veterinary
3690	Citas ar iepirkšanos un pakalpojumiem saistītas darbības	Other shopping and services
9360	Ceļā	Travel
3700	Mājsaimniecības vadība	Household management
3800-9380	Bērnu aprūpe	Child care
3800-3820	Tieša bērnu aprūpe	Physical care and supervision
3800	Sīkāk nedalīti bērnu aprūpes darbi	Unspecified child care
3810	Fiziskā aprūpe	Physical care
3820	Uzraudzība	Supervision
3830-3850	Nodarbības ar bērniem	Activities with children
3830	Priekšā lasīšana vai rotaļas	Reading or playing
3840	Runāšanās ar bērnu	Talking with the child
3850	Bērnu mācīšana	Teaching the child
3860-9380	Ar bērnu iestādēm saistītais laiks	Time related with children institutions
3860	Bērnu pavadīšana	Accompanying child
3870	Skolas / bērnu dārza apmeklējumi	Visiting school/nursery
3890	Citas ar bērnu aprūpi saistītas darbības	Other specific activities of child care
9380	Ceļā	travel
3900-9390	Pieaugušo aprūpe	Adult care
3900	Pieaugušo aprūpe (neieskaitot kopējos mājsaimniecības darbus)	Adult care (except housework)
9390	Ceļā	Travel
	Fizioloģiskās vajadzības	Physiological needs
0.grupa	RŪPES PAR SEVI	PRIVATE NEEDS
110-9010	Gulēšana	Sleep and related activities
110	Miegas	Sleep
120	Slimības gultā	Sick in bed
9010	Ceļā	Travel
210-220	Ēšana un dzeršana	Eating and drinking
210	Ēdiena ēšana	Eat meals
220	Našķēšanās un iedzeršana	Snacks and drinks
310-390	Ķermeņa kopšana	Body care
310	Mazgāšanās, gērbšanās	Wash, dress
311	Sauna	Sauna
320	Ārstēšanās	Medical care
330	Pārējās ķermeņa aprūpes vai intīmas darbības	Other body care activities and "private" activities
390	Citas aktivitātes, kas atkārtojas vai īpaši aprakstītas (sekss u.c.)	Other personal mentioned time to time (sex and etc.)

	Brīvais laiks	Free Time
2200-9220	PAPILDMĀCĪBAS UN PAŠIZGLĪTĪBA	ADDITIONAL STUDY AND SELF EDUCATION
2210	Kursi, kas neietekmē formālo izglītības līmeni	Free time study and courses
2211	Datora apgūšana	Computer courses
2212	Valodu kursi	Language courses
2291	Automašīnu kursi	Auto courses
9220	Ceļā	Travel
4.grupa	SABIEDRISKĀ UN RELIĢISKĀ DARBĪBA	CIVIC AND RELIGIOUS ACTIVITIES
4110	Organizācijas darbības nodrošināšana	Organizational work
9950	Laika izlietojuma pierakstīšana dienasgrāmatā	Filling in time diary
4130	Dabas un dzīvnieku aizsardzība	Environmental and animal protection
4210	Pulcēšanās	Meetings
4220	Dalība reliģisko draudžu pasākumos	Religion activities
4221	Dalība dievkalpojumos, ceremonijās	Religion practices, ceremonies, visiting church
4222	Dievkalpojumu klausīšanās	Listening to religious service
4223	Dalība reliģiskās ceremonijās	Participating in religious ceremonies
4290	Citas reliģiozas darbības	Other religious activities
9410	Ceļā uz organizāciju	Travel connected with organizational work
9420	Ceļā uz pasākumu	Travel connected with participate activities
5.grupa	SAIEŠANĀS UN IZKLAIDE	SOCIAL LIFE AND ENTERTAINMENT
5100-9510	Saiešanās	Socializing
5110	Tikšanās un runāšanās	Socializing and conversation
5120	Telefona sarunas	Telephone conversation
5130	Sarakstīšanās	Correspondence
5190	Citas ar saiešanos saistītas darbības	Other socializing activities
9510	Ceļā	Travel
5210-9520	Izklaide un kultūras baudīšana	Entertainment and culture
5210	Kino	Cinema
5220	Izrādes, koncerti	Theatre, concert
5230	Muzeji, izstādes	Art exhibitions, museums
5240	Bibliotēka	Library
5250	Sporta pasākumi	Sports events
5260	Ekskursijas, zvēru dārzs, cirks, atrakciju parki, skaistumkonkursi un tml.	Excursions, zoo, circus, amusement parks, beauty comp and etc.
5290	Citas ar izklaidi un kultūras baudīšanu saistītas darbības	Other entertainment and culture activities as well as connected with
5291	Diskotēka, dejas	A-go-go, dancing
9520	Ceļā	Travel
5300-5310	Pasīvā atpūta	Resting - time - out
5300	Nesadalīta pasīvā atpūta	Unspecified resting
5310	Smeķēšana	Smoking
5400	Viesošānās un viesu uzņemšana	Visiting or receiving visitors
6.grupa	SPORTA, FIZKULTŪRAS NODARBĪBAS	SPORTS AND PHYSICAL ACTIVITIES
6100-6190	Kustību nodarbības	Physical exercises
6110	Pastaigas, ceļojumi kājām	Walking, hiking
6120	Skriešana, lēnais skrējieni	Jogging, running
6130	Braucieni ar divriteni, slēpošana, slidošana, skrituļdēlis	Biking, skiing, skating
6140	Bumbu spēles	Ball games
6150	Vingrošana	Gymnastics
6160	Peldēšana, daiļlēkšana	Swimming, water gym
6170	Ūdenssports	Water sports
6180	Citi sporta veidi	Other sports
6190	Citas ar sportu un fizikultūru saistītas darbības	Other physical activities as well as connected with
6210-6290	Kustību nodarbības ar lietišķu guvumu	Productive exercise
6210	Medības, makšķerēšana	Hunting, fishing
6220	Ogošana, sēņošana, bērzu sulas ievākšana un tml.	Picking berries, mushrooms and etc.
6290	Citas ar iepriekšējo saistītas darbības	Other activities connected with productive exercise
6300	Ar sporta / kustību nodarbībām saistītas darbības	Sports related activities
9600	Ceļš saistībā ar kustību nodarbībām	Travel

7.grupa	VAĻASPRIEKŠ	HOBBIES, GAMES
7100-7130	Mākslinieciskā jaunrade	Arts
7110	Vizuālās mākslas	Performing creative arts
7120	Izpildītājmākslas	Performing arts
7121	Izpildītājmākslas ar datora izmantošanu	Performing arts, if computer mentioned
7190	Citas ar māksliniecisko daiļradi saistītas darbības	Other arts as well as connected with
7210-7230	Lietišķs / tehnisks amatierisms	Technical hobbies
7210	Kolekcionēšana	Collecting
7220	Darbs ar datoru kā vaļasprieks	Computing as hobby
7230	Tehniskais amatierisms	Other technical hobby
7300-7391	Spēles	Games
7310	Rotaļas	Playing
7320	Galda spēles	Parlor games
7330	Datorspēles	Computer games
7340	Individuālās spēles	Solo games
7350	Azarta spēles	Gambling
7391	Kustību spēles	Other games
9700	Sīkāk nedalīts vaļasprieks	Unspecified hobbies
8.grupa	SABIEDRISKIE SAZIŅAS LĪDZEKĻI	MASS MEDIA
8100-8130	Lasīšana	Reading
8100	Lasīšana vispār	Unspecified reading
8110	Laikrakstu lasīšana (dienas, nedēļas, mēnešraksti)	Reading daily, weekly, monthly publications
8111	Laikraksti, ja atzīmēts īpaši, ka vietējie, centrālie, starptautiskie	Newspapers, if specified (local, national, international)
8112	Žurnāli, ja atzīmēts īpaši, ka nedēļas vai ceturkšņa izdevumi	Magazines, if specified (weekly, quarterly)
8120	Grāmatas	Books
8130	Cita lasāmviela	Other reading
8200-8223	TV un video	TV and video
8210	TV skatīšanās	TV
8220	Videofilmās	Video
8221	Pārvietojamais video, ja paskaidrots	Watching shifted video, if mentioned
8223	Pirktas / nomātas videokasetes, ja paskaidrots	Bought/ rented video, if mentioned
8300-8320	Radio / mūzikas ieraksti	Radio / music
8310	Radio	Radio
8320	Mūzikas ierakstu atskaņošana	Recordings
	Nesadalītais laiks	Unspecified Time Use
9990	Sīkāk nedalīts laika izlietojums	Unspecified
	Ceļā	Travel

Literatūra par laika izlietojumu Latvijā • Publications on time use in Latvia

- Баланс времени населения Латвийской ССР. Рига, Зинатне, 1976, 256 с.
- Cīce A., Geidāne I., Goša Z. Laiks un darbs. Rīga: Liesma, 1977, 184 lpp.
- Darbaspēks Latvijā. LR Valsts statistikas komiteja. Rīga, 1997. marts, 80 lpp. Labour Force in Latvia (Labour force survey results) Statistical bulletin, Central Statistical Bureau of Latvia, Riga, March 1997, 80 p.
- Динамика баланса времени населения Латвии. Рига, Зинатне, 1993, 277 с.
- Eglīte P. Iedzīvotāju laika izlietojums Latvijā un Somijā. *LZA Vēstis*. – 1991. – Nr.11. – 64.-74. lpp.
- Eglīte P. Rīgas iedzīvotāju laika izlietojums. Rīga sociālisma laikmetā. Rīga: Zinātne, 1980, 366.-371. lpp.
- Eglīte P., Laudama L. Sieviešu atpūtas prasmes un to pielietojums Latvijas mazpilsētās. Sievietes ceļā. Rīga, 1992, 120.-125. lpp.
- Eglīte P., Sviķis A., Zariņa I. Iedzīvotāju laiks: izlietojums, tendences, prognozes. Rīga: Liesma, 1979, 183 lpp.
- Eglite P., Zarina I. Changes of Time Use of the Town Population in Latvia. *Social Indicators Research 30*: Kluwer Academic Publishers., 1993, pp.109-119.
- Eglīte P., Zariņa I.B., Markausa I. u.c. Pārmaiņas iedzīvotāju dzīvesveidā un rūpēs par savu veselību. LZA Ekonomikas un Juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 1997. gadā. Rīga, 1998, 127-132. lpp.
- Эглите П., Зариньш И. Изменения в использовании времени городским населением Латвийской ССР. *Известия АН ЛатвССР*. – 1989.-№ 7.- с. 32-40.
- Эглите П., Зариньш И. Фактический и перспективный совокупный баланс времени населения Латвийской ССР. *Известия АН ЛатвССР*. – 1976.- № 10.- с. 67-79.
- Latvijas iedzīvotāju laika izlietojums. Statistikas biļetens. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, LZA Ekonomikas institūts, 1998, 83 lpp. Time Use by the Population of Latvia. Statistical bulletin. Riga: Central Statistical Bureau of Latvia, Institute of Economics Latvian Academy of Sciences, 1998, P. 83
- Markausa I. Ģimenes nodrošināšana ar pārtiku un sieviešu laika budžeti. Sievietes ceļā. Rīga, 1992, 212.-218. lpp.
- Markausa I.M. The Distribution of Domestic Work in Latvian Families. *Humanities and Social Sciences. Latvia*. Riga: University of Latvia, 1(18) 1998, p. 50-65.
- Mīncis H., Ņepомчаčšijs A. Ārpusdarba laiks. Kā to izmanto? Rīga: Liesma, 1970, 146 lpp.
- Niemi I. Eglite P., Mitrikas A., Patrushev V., Paakonen H. Time Use in Finland, Latvia, Lithuania and Russia. Helsinki, 1991, P.80
- Zariņa I. Iedzīvotāju brīvais laiks. Sociālie procesi Latvijā. Rīga: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, 1998, 149.-159. lpp.
- Zariņa I. Strādājošo sieviešu darba slodze un brīvais laiks Latvijas mazpilsētās dažāda tipa ģimenēs. Sievietes ceļā. Rīga, 1992, 126.-134. lpp.
- Zarina I. Uso del tiempo y cambios sociales in Letonia / Revision international de Sociologia num. 18, Tercera epoca, 1997, pp.143.-161.
- Zariņa I.B., Pavlina I. Time spent on child care in Latvia / *Revue Baltique*, Vilnius, No.13, 1999, pp. 111-119

Summary

Time use data show the average distribution of certain group's time by different activities: at paid work, household and family care, for personal needs and leisure. The data may be used as indicator for the population's or the group's total work load as well as recovering during free time – essential for health, productive work and all the quality of life.

One more advantage of time use data is comparability both on international scale and for different periods. That's why popularity of national time use surveys is growing as well as use of mutual methodologies, making comparisons even more correct. The first such attempt was in 1965 joined by 10 countries. In 1995 Eurostat started another one for all the EU countries joined by Latvia, Poland and Hungary, but UN Statistical department since 1997 is busy with working out the Trial International Classification for time-use activities which is aimed mostly for studies in non-market economy.

In Latvia the first time use study, using the questionnaire method, was carried out in 1968 by lecturers of the Latvian Academy of Sport Education. The next two in 1972 and 1987 were carried out by Institute of Economics, Latvian Academy of Sciences [Eglite ... 1993]. At this time the diary method was used as well as classification of activities approved on international scale in 1965. The results of the last survey were used in comparisons with those in some other countries [Niemi ...]. In 1996 a new survey took place using the methodology offered by Eurostat, so the data are fully comparable with those to be collected up to the year 2000 in all the EU countries. Altogether diaries for 1 weekday, saturday and sunday were filled in by 2131 respondents 11 and more years of age in different regions of Latvia proportionally to their distribution and during 2 seasons of year (see chapter 1.). This survey was done by Institute of Economics in cooperation with Central statistical office. Results are only partly published up to now (see the list of publications).

The main goals of this final report on Latvian time use survey 1996 are to find out social and demographic differences in time use and decisive factors of them, as well as possibility to enlarge free time and the share of most healthy leisure activities.

***

Since the previous time use survey in Latvia in 1987 the country has experienced transition to free market economy. Employment rate and correspondingly the standard of living, birth rate and average number of small children in families decreased during the period. In the situation people became more interested in paid job and full working day (see Tables 2.1, 2.2., 3.7., 3.8.).

Time spent on paid work and accordingly the total workload of employed population has increased. The same about time spent on regular studies by pupils and students (Table 2.12.).

Decrease in employment rate resulted in some redistribution of household care between employed and non-employed family members: for the employed the time devoted to domestic work has decreased while for non-employed – increased (see Tables 2.1. and 2.23 to 2.25).

Due to unemployment and decrease in birth rate during 90-ties the composition of non-employed population has changed: the share of working age men among them has increased while the share of mothers taking care of infants – decreased (Table 2.14). It is one of reasons for drastic changes in time use on certain household activities: time spent at occasional paid work is increased opposite to that on child care. As the non-employed population has rather low level of income, in 1996 more time is devoted to gardening. Due to the same reason both employed and non-employed avoid the use of paid services doing almost all the household care themselves. As a result all groups of population in 1996 have shorter hours of leisure time as they had in 1987. The fact reflects the poverty of the nation and rather poor quality of life.

***

Analysis of time use on paid work (ch. 3.1), household (ch. 3.2), child care (ch. 3.3), private needs (ch. 3.4) and leisure (ch. 3.5) discloses its distribution by certain activities

participating in these activities during full week, weekdays and weekends, and also differences in time use on the mentioned needs by employment, gender, age, type of family, place of residence (see tables in corresponding chapters).

It is found out that employment is the decisive factor in one's time use. Employed spend at paid work 47 hours a week or more than ¼ of their time: men 29.7% and women – 26.9%. Together with household care their total workload is accordingly 39.5% and 44.3% of a week's time. Total work load of pupils and students, including regular studies and household care, is only a bit less: 30.7% for boys and 32.5% for girls. Non-employed men being engaged only in household care are busy 24% of a week's time, women – 30.9%.

Among all the social groups women's total work load is greater than that of men due to traditional up to now distribution of household care. Employed women spend on it 1.8 times more time as compared to men, housewives – 1.43 times, girl pupils and students 1.36 times. Due to this women enjoy less free time and their choice of leisure activities is more limited as compared to men. Especially poor possibilities for the rest and recovering have employed mothers with young children (usually being 25-44 years of age). It is one of reasons that free time is spent mainly at home and only small part of it is devoted to physical exercises (Tables 3.59.; 3.61.; 3.63.).

***

In most of European countries the difference of work load and free time by gender is less: due to lower employment rate of women on full day and especially among young mothers. In Latvia there are several reasons for high employment of women:

- they are on average more educated than men and may well compete at labor market especially in service sector there most of vacancies are offered,
- average salaries in Latvia are too low to live on one earner's income,
- probability of death at working age for men is 3-4 times higher than for women and because of it wives can't rely on the husbands' earnings for all the life.

In this situation the free time would be enlarged only at the expense of time devoted to household and family care. While the standard of living is low and the use of paid services rare, the extremely high work load of women may be diminished by fair distribution of household tasks between the spouses.

In addition all the time devoted to household care may be diminished by improvement of household management and skills in planning of one's own time use. Both would be obtained at family education or special leisure education offered during schooling or at adult education. Up to know training in time use skills and leisure education are almost unknown in Latvia.

244

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305067632

2005-6
L194